

7. De rebus quas marchio tradidit filio Bosonis vel aliis hominibus, volumus ut hi quibus traditae fuerint, vestituram suam accipiant, et insuper confirmationem.

8. De rebus quas quaedam femina Hildegardae reginae tradidit, et portionem quam sibi reservavit iniuste amisisse dicitur, volumus ut carta traditionis quaeratur et inspiciatur, et tunc, quid illa habere debeat, definiatur.

9. Querelam quam Helisachar et Heimicus contra

Maginarium habent, volumus ut missi nostri secundum iustitiam et acquitatem definiant.

10. De querela Hildebrandi comitis, quod pagenses eius paravereda dare recusant, volumus ut hoc missi nostri ab his hominibus qui in eodem comitatu manent et ea dare non debent, necnon et a vicinis comitibus inquirent; et si invenerint, quod ipsi ea dandi debitores sint, ex nostra iussione dare praecipiant.

**CAROLI MAGNI
LUDOVICI ET LOTHARII
IMPERATORUM
CAPITULARIA
AB ANSEGISO ABBATE FONTANELLENSI
COLLECTA.**

Pertz Monitum.

Capitularia Caroli, Ludovici atque Lotharii imperatorum (per diversorum spatia temporum in diversis sparsim membranulis scripta, quotquot invenire poterat,) Ansegisus abbas Fontanellensis, vir egregius summaeque inter suos auctoritatis (a), ut ipse fatetur pro dilectione nimia praedictorum gloriosissimorum principum et pro amore sanctissimae prolis eorum, sed et pro sanctae Ecclesiae statu in uno libello adunare proposuit. Opus mense Januario anni 827 emissum, quatuor libris constat. In conscribendis iis Ansegisus usus est capitularibus quorum majorem partem ad nostra usque saecula in libris Caroli et Ludovici aevi scriptis servatam invenimus; plurima tamen eorum quae supra retulimus omisit, ac nonnulla recepit, quae absque ejus opere oblivioni tradita forent. Supplementum ejus haec fuit:

- Capitulare a. 789 ecclesiasticum, omisso capite 40.
- Capitularis Ticinensis a. 801, capp. 11, 12.
- Capitula a. 803 legi Salicæ addenda.
- Capitula minora a. 803, ommissis capitibus 14, 18, 19.
- Capitula 5, 7, 8, legi Ribuariorum addenda, 805.
- Capitulare duplex ad Theodonis villam a. 805, ommissis capitibus ecclesiasticis 7, 8, sed mundano capite 11 bis exscripto.
- Capitulare ad Niumagam a. 806, ommissis capp. 2, 4.
- Capitulare Aquense a. 806, ommissis capp. 5, 6.
- Capitula excerpta de canone a. 806, omisso cap. 2, et capp. 6-9 bis positis.
- Capitulare Aquense a. 809.
- Capitulare presbyterorum a. 809.
- Capitulare Aquense a. 810.

Capitulare de exercitalibus a. 811.

Capitulare Bononiense a. 811.

Capitulare Aquense a. 812.

Capitulare Aquense generale a. 817, scilicet capitula ecclesiastica, legibus addenda, per se scribenda, et missis data.

Capitulare ad Theodonis villam a. 821.

Constitutio Aquensis a. 825, una cum capitulis missorum.

Capitula excerpta a. 826.

Capitula Ludovici et Lotharii a. 826 edita.

Haec subsidia in quatuor libros atque appendices ita distribuit Ansegisus, ut capitula quae alicujus momenti viderentur, ordine temporis servato, in suos libros, minora vero aut parvi momenti capitula in appendicem duplicem, ecclesiasticarum et mundanarum legum, referret, cui, opere absoluto, recens vulgatum Ludovici et Lotharii edictum appendicis tertiae titulo adjectum est. Eo tamen erravit, quod capitularia anni 803 et in libro primo et tertio et in utraque appendice capitulis annorum 805 et 806 postpoueret, atque capitulare Ludovici ecclesiasticum anni 817 in libro primo inter Caroli leges referret, capitulare ad Theodonis villam a. 821 in principio libri quarti constitueret. Capita quoque libri tertii 89, 90, libri quarti 71 et 72, appendicis primae 33-35, secundae c. 38, operi jam ad finem perducto addita fuisse videntur, cum quoad ordinem temporis loco anteriori statuenda fuissent. Sed haec generalem operis ordinem non turbant, quem hic ante oculos ponere juvabit.

NOTÆ.

(a) Vitae et actorum ejus historia exstat in Gestis abbatum Fontanellensium; cf. Monumenta Germ. SS., t. II, p. 293-500.

tan vuirthit geaneruun in Selues ¹ neieina facta fuerit, heres illius nullam de praevonathen vora gequetanen sachun muji ge-dictis rebus valeat facere repetitionem. duan iruangida Thara viri inde seluo thu-Insuper et ipse per se fideiussionem fa-ruch sich burigun gedue theruselueru geuueri cial eiusdem vestiturae, ne heredi ulla nio themo geaneruen thegein vrsach belue occasio remaneat hanc traditionem. thia sala cebekerine ² sunder mera not anali-immutandi; sed potius necessitas inge ³ thia thuruch cegefremine Inde auo noch combat illam perficiendi. Et, si non-thanne sachun sinu bit geaneruun sinen gesun-dum res suas cum coheredibus suis divi-duruth nehauoda ⁴ nesi himo that ceungeu vor sas habeat, non ei hoc sit impedimento, B ce ungeworsamithu sunder geanero siner Samithu ⁵ sunder geanero siner auo er gerno sed coheres eius si sponte noluerit, aut neuulit athe turuchthen graun, athe thu-per comitem, aut per missum eius di-ruch bodun sinin Behungen vuerthe that thia stringatur, ut divisionem faciat cum il-sundrunge bit themo ⁶ due ce themo ther geendi-lo, ad quem defunctus hereditatem do eruetha ⁷ sina vuolda vollacaman ⁸ inde auo suam voluit pervenire; et si cuilibet sumeuuelicheru samonungun thia sellan bat ga-eccliesiae eam tradere rogavit, cohe-neruo siner then vuizzut ⁹ bit theru kirrichun res eius eam legem, cum illa ecclesia, vora ¹⁰ themo voragesprochenemo erue haue de praedicta hereditate habeat, quam that bit andremo geancruen sinemo hauan solda cum alio coherede suo habere debe-Inde thaz behaldan vuerthe umbe then vader inde bat. Et hoc observetur erga patrem, et then sun inde then neuun unce ceniarum vuizzet-tilium, et nepotem, usque ad annos hallikhen ather ¹¹ thiu selue sachun ce theru muz-legitimos: postea ipsae res ad immu-zungu theru selueru samunungun ergeuen ¹². nitatem ipsius ecclesiae redeant.

Post inventam typographiae artem Ansegisum primus edidit Basilius Joannes Herold, p. 261-347 inter libros Originum ac Germanicarum antiquitatum, Basileae, mense Sept., a. 1557, in-fol., sub titulo Legis Francicae, et in quinque libros, quos ex Ansegisi Codicibus, Amerpachii libro, a. 1545 edito, et Lombarda, consarcinaverat, distributum. Libro i caput supra memoratum addidit; libro iii desunt capita 64-68, 70, 72-75, 78, 79, 83, 89, 90, exceptis 67, 68 et parte capituli 65, in libro iv collocata. Liber quartus omnia quidem ejus apud Ansegisum capitula exhibet, sed disposita ad normam tituli secundi et primi in Codice Weissenaugiensi, pagg. 183-200 et 173-183, exstantium, et aucta non solum eorum capitulis, sed intermixtis atque adjectis aliis multis ex Amerpachii Editione Capitularium et Lombarda desumptis, necnon et appendicibus tribus Ansegisi. Appendicis secundae caput 16, ut jam semel prolatum, omisit. Libro quinto Pippini regis Leges inscri-

ptio, capitula Pippini aliorumque regum ex Lombarda congesta proponuntur. In textu exprimendo usus est praecipue Codice Weissenaugiensi, quem infra, numero 4, referimus, libro tamen i, 1-76, Amerpachium secutus, lectiones ejus raro tantum ope Codicis Weissenaugiensis correxit. Altero eum praeter ea Ansegisi Codice usum fuisse, ex appendicibus quae in Weissenaugiensi desunt et lectionibus aliquot nec in Weissenaugiensi nec apud Amerpachium obviiis patet. Cuius rei testes sunt lib. i, 82, quo integram lineam a Weissenaugiensi omissam exhibet, caput in fine libri primi affectum, quod ibi aequae desideratur, et lectio capituli iii, 20, in fine, ubi lectio Codicis Weissenaugiensis loco raso a manu recentiori inscripta, ad Codices Gothanum, Camberonensem, Vaticanum, Colbertinum, Sangallensem 1, accedit. Quinam alter iste Codex fuerit, haud constat; in nonnullis locis ad Argentoratensem, a quo tamen alius fuit, proxime accedit.

VARIANTE LECTIONES.

¹ Thesselus. ² Cebcuandelene. ³ anuualle. ⁴ nebabola. neo. ⁵ samidu. ⁶ himo. ⁷ eruida. ⁸ vo-luquoman. ⁹ vuizzut. ¹⁰ vane. ¹¹ ahter. ¹² vuirthig-uon.

litum inserunt. Codices Vaticanus, Mettensis, Bellovacensis et Camberonensis in fine libri II caput addunt, quod in Divionensi, Normannico, Rhemensi, Babenbergensi, Pithœano, Parisiensi, post lib. IV, 14, legitur. Babenbergensis et Parisiensis, n. 4623 A, initio libri primi caput sistunt *si servus clericus fiat*. lidem, una cum Normannico, Pithœano et Parisiensi, capitulis I, 99, unum, II, 32, duo, IV, 24, et IV, 69, singula capitula quæ in aliis Codicibus desiderantur subjiciunt; eademque capitula in Codice Rhemensi recentiori atramento addita Baluzius adnotavit. Quorum quidem I, 99 h, supra, ad a 817, protulimus; y, 32 b, inter Ludovici II Leges a. 850, intra capita 9 et 10, excidisse videri potest; IV, 24 b, ad a. 817, supra, vulgavimus; IV, 14 b, a Benedicto in libro I, cap. 186, refertur; II, 32 c, et IV, 69 b, alibi exstare non comperimus. Codices ejusmodi annis 864 et 873 a Carolo, Ludovici I filio, a. 868 ab Hincmaro archiepiscopo Rhemensi, et a. 909 a Patribus concilii Trosleiani, laudari, adeoque publica tunc in Gallia auctoritate gavisos esse, Baluzius in præfatione sua admonuit, sed eos a genuino Ansegisi opere discedere, ex numeris capitulorum in conventu Wormaticensi laudatis constat.

Majus tamen inter Codices Ansegisi discrimen eo intercedit, quod cum plurimi eorum in præfationibus singulorum librorum Carolum, Ludovicum et Lothar-

ium legum latores agnoscant, alii, Lotharii nomine deleti, textum, quantum eo facto necesse videbatur, immutaverunt. Patet ejusmodi libros haud ante exitum anni 830, quo Lotharii nomen in scriptis publicis iterum emitti placuit, potuisse confici; primum tamen secundæ hujus Editionis exemplum annis proxime sequentibus et ante obitum Ludovici confectum esse oportet. Cujus auctor an cum Baluzio Ansegisus statuendus sit nec ne, minime nobis liquet; novimus tantum, virum de rebus Germanorum bene-meritum tertio ejus decennii anno, scilicet die 20 Julii anni 835 e vita excessisse.

Editionis primæ librum medio ævo in linguam Germanicam versum fuisse, Tama inter viros doctos per sæculum et dimidium obtinuit. Cujus tamen fundamentum si spectes, Browerum, qui unus ejusmodi Codicem evolvisse dicitur, non nisi de versione unius capituli IV, 18, scripsisse intelligas. Codex in bibliotheca ecclesiæ cathedralis Trevirensis olim servatus, jam Baluzii ævo haud amplius supererat; quare Editionis Browerianæ fidem explorare negatur. Qua ceterum cum ad Jacobum Grimm nostrum retulisset, vir summus lectionem Browerianam in usus nostros emendavit, atque, ut cum viris doctis communicaretur, libentissime concessit. Versionis igitur illius, sæculo nono exeunte vel decimo ineunte, dialecto Treverica confectæ editionem utramque proponimus

BROWERI EDITIO.

That ein iouuelihc man frier geuualt hæue.

De homine libero, ut potestatem habeat,

so ruar sose er wuilit sachun sinu cegeuene.
ubicunque voluerit, res suas dare.

Souerse sachun sinu thuruhe salichedi selu si-
Siquis res suas pro salute animæ
neru athe ce anderrn craftlicheru stat athe ge-
suae, vel aliquem venerabilem locum,
legenemo sinemo athe se vueno andremo rer-
vel propinquo suo, vel cuilibet alteri
sellam wuilit inde cethemo cide inneneuendiun
tradere voluerit; et eo tempore intra
theru seluern grasceffi wuilit in theru sachun
ipsum comitatum fuerit, in quo res illae
thie gesat sint; wuizzeta thia sala cegedune
positae sint: legitimam traditionem facere
geulize That awo themo seluemo cide that er
studeat. Quod si eodem tempore, quo
thiu Sellan wuilit vzzeneuendiun theru
illas tradere vult, extra eundem comi-
grasceffi wuilit that ist athe in here athe
latum fuerit, id sive in exercitu, sive in
in palice athe in andern ssumeueliche-
palatio, sive in alio quolibet loco; ad-
ru stedi samantneme himo athe vane sinen-
habeat sibi vel de suis pagensibus, vel
gelandun athe vane andern thie theru sel-
de aliis, qui eadem lege vivant, qua ipse
uern wuizzidi leuen theru er seluo leuitt ur-
vivit, testes idoneos, vel si illos habere
cundum retliche, Aaur auor thie hauan nin
non potuerit, tunc de aliis, quales ibi
mach thane vane andern so wueliche thar bez-
meliores inveniri possunt; et coram eis
zera vintan mugen wuerthan. Inde vora hin
rerum suarum traditionem faciat: et fi-
sachun sineru salunga. gedue inde burigun
deiussores vestiturae donet, ei, qui
theru geuueri geue himo ther thia sala infahit
illam traditionem accipit, vestituram
grueneri gedue. Inde ather thiu sala so ge-
faciat. Et postquam haec traditio ita

JACOBI GRIMM RECENSIO.

De homine libero ut potestatem habeat

That ein iouuelich man frier geuualt hæue so
ubicunque voluerit res suas dare.

ruar sose er wuilit sachun sinu ce geuene.

Si quis res suas pro salute animæ
Souerse sachun sinu thuruh salichedi selu
suae vel (ad) aliquem venerabilem locum vel
sineru athe ce anderru craftlicheru stat athe
propinquo suo vel cuilibet alteri
gelegenemo sinemo athe seuemo andremo

tradere voluerit et eo tempore in-
tersellan wuilit inde ce themo cide inneneuon-
tra ipsum comitatum fuerit in quo
diun theru seluern grasceffi wuilit in theru
res illae positae sunt. legitimam traditionem
sachun thie gesat sint. wuizzetahtia sala ce-
facere studeat. Quod si eodem tempore
gedune geulize. That awo themo seluemo cide
quo illas tradere vult extra eundem
that er thiu sellan wuilit vzzeneuendiun theru
comitatum fuerit id est sive in exercitu sive in
grasceffi wuilit that ist athe in here athe in
palatio sive in alio quolibet loco
palice athe in andern ssumeuelicheru stedi
adhibeat sibi vel de suis pagensibus
samantneme himo athe vane sinen gelandun

vel se aliis qui eadem lege
athe vane andern thie theru seluern wuizzidi
vivant qua ipse vivit testes idoneos
leuen theru er seluo leuitt vrcundun retliche.
vel si illos habere non potuerit tunc de
Aaur auor thie hauan ni mach thane vane
aliis quales ibi meliores inveniri possunt
andern so wueliche thar bezzera vundan mugen
et coram eis rerum suarum traditionem
wuerthan inde vora hin sachun sineru salun-
faciat et fideiussores vestiturae donet ei qui
ga gedue inde burigun theru geuueri geue hi-
illam traditionem accipit vestituram faciat et
mo ther thia sala infahit geuueri gedue. Inde
postquam haec traditio ita facta fuerit. heres
uhter thiu sala so getan wuirthit geeneruo sin

tan vuirthit geaneruun in Selues ¹ neicina facta fuerit, heres illius nullam de praevonathen vora gequetanen sachun mugi ge-dictis rebus valeat facere repetitionem. duan iruangida Thara viri inde seluo thu-Insuper et ipse per se fideiussionem fa-ruch sich burigun gedue theruselueru geuueri cial eiusdem vestiturae, ne heredi ulla nio themo geaneruen thegein vrsach belue occasio remaneat hanc traditionem. thia sala cebekerine ² sunder mera not anali-immutandi; sed potius necessitas in-ge ³ thiu thuruch cegefremine Inde auo noch rumbat illam perficiendi. Et, si non-thanne sachun sinu bit geaneruun sinen gesun-dum res suas cum coheredibus suis divi-duruth nehauoda ⁴ nesi himo that ceungeu vor sas habeat, non ei hoc sit impedimento, Samithu ⁵ sunder geanero siner auo er gerno sed coheres eius si sponte noluerit, aut neuuifit athe turuchthen grauun, athe thu-per comitem, aut per missum eius di-ruch bodun sinin Behungen vuerthe that thia stringatur. ut divisionem faciat cum il-sundrunga bit themo ⁶ due ce themo ther geendilo, ad quem defunctus hereditatem do eruetha ⁷ sina vuolda rollacaman ⁸ inde auo suam voluit pervenire; et si cuilibet sumeuuelicheru samonungun thia sellan bat ga-ecclesiae eam tradere rogavit, cohe-neruo siner then vuizzut ⁹ bit theru kirrichun res eius eam legem, cum illa ecclesia, vona ¹⁰ themo voragesprochenemo erue haue de praedicta hereditate habeat, quam that bit andremo geanzruen sinemo hauan solda cum alio coherede suo habere debe-Inde thaz behaldun vuerthe umbe then vader inde bat. Et hoc observetur erga patrem, et then sun inde then neuun unce ceniarum vuizzet-tilium, et nepotem, usque ad annos hallikken ather ¹¹ thiu selue sachun ce theru muz-legitimos: post a ipsae res ad immu-zungu theru selueru samunungun ergeuen ¹². nitatem ipsius ecclesiae redeant.

Post inventam typographiae artem Ansegisum primus edidit Basilius Joannes Herold, p. 261-347 inter libros Originum ac Germanicarum antiquitatum, Basileae, mense Sept., a. 1557, in-fol., sub titulo Legis Francicae, et in quinque libros, quos ex Ansegisi Codicibus, Amerpachii libro, a. 1545 edito, et Lombarda, consarcinaverat, distributum. Libro I caput supra memoratum addidit; libro III desunt capita 64-68, 70, 72-75, 78, 79, 83, 89, 90, exceptis 67, 68 et parte capitis 65, in libro IV collocata. Liber quartus omnia quidem ejus apud Ansegisum capitula exhibet, sed disposita ad normam tituli secundi et primi in Codice Weissenaugiensi, pagg. 183-200 et 173-183, exstantium, et aucta non solum eorum capitulis, sed intermixtis atque adjectis aliis multis ex Amerpachii Editione Capitularium et Lombarda desumptis, necnon et appendicibus tribus Ansegisi. Appendicis secundae caput 16, ut jam semel prolatum, omisit. Libro quinto Pippini regis Leges inscri-

A illius nullam de praedictis re-selues negeina vora then vora gequetanen sa-chun mugi facere repetitionem. Insuper chun mugi geduan iruangida. Thara viri et ipse per se fideiussionem faciat inde seluo thuruch sich burigun gedue theru eiusdem vestiturae ne heredi ulla occasio selueru geuueri nio themu geaneruen thegein remaneat hanc traditionem immutandi sed vrsach belue thia sala cebekerine sunder mera potius necessitas incumbat illam perficiendi. not ana lige thia thuruch cegefremine. Inde Et si nondum res suas cum coheredibus auo nochthanne sachun sinu bit geaneruun si-suis divisas habeat non sit ei hoc nen gesunduruth ne hauoda ne si himo that impedimento sed coheres eius B ce ungeuorsamithu sunder geanero siner si sponte noluerit aut per comitem auo er gerno neuuifit athe thuruch then grauun aut per missum eius distringatur athe thuruch bodun sinen bethungen vuerth. ut divisionem cum illo faciat ad quem that thia sundrunga bit themo due ce themo defunctus hereditatem suam voluit pervenire ther geendilo eruetha sina vuolda vollocuman et si cuilibet ecclesiae eam inde auo sumeuuelicheru samonungun thia tradere rogavit coheres eius eam legem cum sellan bat geanero siner then vuizzut bit theru illa ecclesia de praedicta hereditate kirrichun vona themo voragesprochanemo erue habeat quam cum alio coherede suo habere haue that bit andremo geanzruen sinemo hauan C debebat. Et hoc observetur erga solda. Inde thaz behaldun vuerthe umbe then patrem et filium et nepotem usque ad vader inde then sun inde then neuun unce cen annos legitimos postea ipsae res iarun vuizzetah:ikken ather thiu selue sachun ad immunitatem ipsius ecclesiae ce theru muzzungu theru selueru samunungun redeant. ergeuen.

pto, capitula Pippini aliorumque regum ex Lombarda congesta proponuntur. In textu exprimendo usus est praecipue Co lice Weissenaugiensi, quem infra, numero 4, referimus, libro tamen I, 1-76, Amerpachium secutus, lectiones ejus raro tantum ope Codicis Weissenaugiensis correxit. Altero eum praeter ea Ansegisi Codice usum fuisse, ex appendicibus quae in Weissenaugiensi desunt et lectionibus aliquot nec in Weissenaugiensi nec apud Amerpachium obviis patet. Cujus rei testes sunt lib. I, 82, quo integram lineam a Weissenaugiensi omissam exhibet, caput in fine libri primi adjectum, quod ibi aequè consideratur, et lectio capitis III, 20, in fine, ubi lectio Codicis Weissenaugiensis loco raso a manu recentiori inscripta, ad Codices Gothanum, Camberonensem, Vaticanum, Colbertinum, Sangallensem I, accedit. Quinam alter iste Codex fuerit, haud constat; in nonnullis locis ad Argentoratensem, a quo tamen alius fuit, proxime accedit.

VARIANTE LECTIONES.

¹ Thesselus. ² Cebeuandelenc. ³ anaualle. ⁴ nebaboda. neo. ⁵ samidu. ⁶ himo. ⁷ eruida. ⁸ vo-
loquoman. ⁹ vuizzut. ¹⁰ vanc. ¹¹ ather. ¹² vuirtriguen.

Aliquot ante Heroldum annis, sed eo ignaro (a), A Joannes Tilius, Amerpachii fortasse exemplo incitatus, Capitularium Editionem molitus est. Totum opus Ansegisi una cum Benedicti diaconi libris primo et secundo usque ad verba capituli 289: *Qui manifestam detegitur commisisse violentiam, non jam relegatio*, typis expressit, sed nec reliquam Benedicti partem addidit, nec imperfectum librum vulgavit. Per pauca tamen ejus Exemplaria post Tili obitum prodierunt, quorum unum quod ex museo Francisci Orontii Finzi ad Stephanum Baluzium, exinde ad M. Krusium, devenit, jam vero in bibliotheca universitatis Gottingensis habetur, manibus evolendum praeiit V. S. Jacobus Grimm (b). Liber rarissimus eadem forma iisdemque typis expressus est ac Tiliiana legum antiquarum Editio in-16 quae sine anno et loco prodit, e jusque Exemplar dono Tili ad Antonium Schonchovium, annoque 1557, dono Petri Adurni, ad Laurinum profectum, in bibliotheca regia Hannoverana asservamus. Tilius Codice qui jam in bibl. regia Parisiensi numero 4635 insignis habetur, non ita usus est, ut ejus ubique vestigia premenda existimaret; sed Amerpachii libro ductus, orationem capitulorum quae ad a. 789 pertinere didicerat, ab Ansegiso consilio mutatum, restituere conatus est, capitula quae non semel posita et in Ansegiso et in Benedicto animadvertit, sustulit, similibus tantum quibusdam relictis, numerosque capitulorum consequenter mutavit, atque, Codicibus, ut videtur, bibl. regiae Paris. n. 4995 et sancti Vincentii Mettensis fultus, sententias nonnullas ab Ansegiso omissas et inscriptiones capitularibus praefixas vel subjectas, uncinis inclusas in textu recepit. In Ansegisi libro primo post capita nostra 38, 50, 64, 69, 73, alia capita sex inseruit, ex capitulari ecclesiastico anni 789, quod apud Amerpachium legerat, desumpta, videlicet capp. Editionis nostrae 39, 52, 66 et 67, 73, 78; ita ut numerus capitulum libri ejus 168 attingat. Capituli praeterea 57 allocationem supra relatam, capituli 76 indicationem temporis quo capitulare promulgatum est ex Amerpachii pag. 35, notam *Tempore Adriani* (c) et inscriptionem capitularis sequentis a nobis supra editam adiecit. Libro secundo XLVII capita exhibet, insertis duobus post 52, omisso vero 45, ut quod eadem fere ac 34 exhibeat. Liber tertius capitibus LXXXIX constat, capitibus 89 e. 90 (789, Eccl., c. 66 et 73) jam libro primo receptis, et addito capite in fine de pace in hoste vel infra patriam: *Constituimus ut si in hoste*, quod Baluzius nonnisi in Codice Bellovacensi recentiori atramento additum reperit, adjectis quoque capp. 12, 13, 56, sententiis, et capituli 76 inscriptione, quas nos supra retulimus. Libro quarto post capita 14, 24, 69, singula capita, et ante capp. 13 et 43, rubricas (d) inserit, capitibus 73 et 74, quae eodem libro capp. 24 et 25 jam haberentur, omissis. Appendice prima capita 33, 34, et appendice secunda caput 58 (789, Eccl., c. 52, 78, 67,) ut libro primo jam recepta, appendicis secunda caput 16, quod libro tertio jam occurrisset, omisit.

Editionis Tiliiana: exemplum nactus Petrus Pithæus, Parisiis, 1588, in-8°, textu nusquam mutato et libro-

rum tantum inscriptionibus adjectis, iterum excudi fecit; in eo tamen proprio Marte egit, quod ope Codicis sui et Bellovacensis capitula Benedicti integra una cum additionibus, et p. 416-424 Caroli Calvi capitula ad Sparnacum edita, in praefatione quoque sua capitula Pippini regis supra repetita vulgavit, et glossarium sive interpretationem obscuriorum aliquot vocabulorum adiecit. Codex quo praecipue usus est, jam inter regios Parisienses n. 4638 signatus, in praefationibus Lotharii imperatoris nomen haud agnoscit; quare Pithæus id a scribis Lothario imperante perperam adjectum, Lotharii vero inter Ansegisi libros nihil proprium esse censuit, ignarus scilicet rei hodie notissimae, utriusque imperatoris Ludovici et Lotharii nomen in publicis annorum (e) 825-830 chartis et monumentis, ideoque et Ansegisi libro anno 827 evulgato, conjunctim praeponi. Error Editioni haud noxius, quam eandem ac Tilianam esse supra monui.

B Eadem Editio haud felici calamo correctae, curante Francisco Pithæo Petri filio, iterum prodit Parisiis a. 1603, in-8°, et repetita est a Lindembrogio in Codice legum antiquarum a. 1615. Goldastus in operibus suis adornandis et Heroldina et Pithæana editionibus usus est.

Saeculo fere post Pithæum elapso, Stephanus Baluzius Editionem suam publici juris fecit a. 1677 in-folio. Codicibus ex Gallia praecipue, sed et a sancto Gallo, Roma et ex Hispania, conquisitis, eorum ad fidem Editionem Pithæanam correxerat et emenavit, suamque factam amplo commentario illustravit. Eo tamen, pace tanti viri dictum sit, scopum suum non attigit, quod, Tili exemplo, Ansegisum Benedicto conjunctum, quasi unum opus, capitularium libros septem exhiberet, atque firmissimam Ansegisi auctoritatem propter Benedicti contubernium suspicione quadam attingi concederet, tum quod Pithæi sententia seductus, non solum Lotharii Caesaris nomen in praefationibus librorum singulorum deleret, sed et ejus exemplo capitula quinque libris II et IV a Tilio inserta admitteret, cum tamen ipse ea in genuino Ansegisi libro non haberi ex capitulari Wormatiensi a. 829 intellexisset, et a Codicibus plurimis abesse cognovisset. Textus ea magnum Baluzii nomen, in tantum validum, ut per saecula unum et dimidium proxima doctorum virorum nullus operis institutionem impugnare infringere ausus sit; nam et Georgisch in corpore juris Germanici anno 1738, et de Chiniac a. 1780 in altera Capitularium Baluzii Editione, et Canciani t. III Legum barbarorum antiquarum, a. 1785, et cl. Walter, sagacissimus juris patrii et Romani indagator, in corpore juris Germanici a. 1824 edito, Baluzii Editionem denuo exprimere satis habuerunt. Qua in re quid nobis praestare concessum fuerit, monendum restat.

Igitur quantum ad Codices manuscriptos, quibus nova libri Editio inniti debebat, eorum quos Baluzius inspexerat denuo evolendorum nec voluntas nobis aderat nec facultas. Nam Ansegisi opus cum collectio sit capitulorum quorum nullo maximam partem inter capitularia supra edita invenire liceat, talia nec desiderare, nec Baluzii in Codicibus ex-

NOTÆ.

(a) quod, e. g., appendicibus in utraque Editione collatis, constat.

(b) Titulus libri est: « In Christi nomine incipiunt Capitula regum et episcoporum maximeque omnium nobilium Francorum, ad reprimendas neophytorum quasi fidelium diversas adinventiones. Cum privilegio. Parisiis, apud Jacobum Bogardum, sub insigni divi Christophori, e regione gymnasii Cameracensium, 1548. »

(c) « Tempore Adriani papae et Caroli Magni imperatoris quando Paulinus episcopus tenuit vices apostolice sedis in Aquis fuit factum istud capitulum propter hoc, quia laici homines solebant dividere epi-

scopia et monasteria ad illorum opus, et non remansisset ulli episcopo nec abbati, nec ablatissae, nisi tantum ut velut canonici et monachi viverent. »

(d) Paulo diversa ab iis quas supra retulimus. « Capitula quae constituit dominus Ludovicus imperator Salicis legibus addenda, quae et missi et comites habere et ceteris nota facere debent. — Haec sunt capitula praecipue ad legationem missorum nostrorum ob memoriae causam pertinentia. »

(e) Inde a mense Decembri. v. Boehmeri nostri, opus egregium, Regesta Carolorum, Francofurti ad Mœnum, a. 1855, in-4°.

scribendis solertia ea imperare videbatur. Satis igitur habuimus ab eo comparatis uti, et ex iis una cum noviter a nobis conquisitis solidum operi fundamentum stabilire. Quod in quantum ex voto cesserit, eo conjicere liceat, quod Codices Baluzio incognitos undecim sæculorum IX, X, XI, XII, aliis etiam nonnullis saltem inspectis, Editioni nostræ adhibuimus. Optimus eorum est :

1. C. olim Corbeiensis, tum Friderici Lindenbrogii (qui tamen eo in edendo Ansegiso non usus est), jam vero bibl. publicæ Hamburgensis, n. 83, in-4° sæc. IX, qui præter Ansegisum capitulare Wormatiense anni 829, et leges Salicam, Ribuariorum et Alamannorum exhibet, tanta diligentia exaratus, ut pro operis fundamentum ponendum integrum exscriberem. Proxime ad eum accedit :

1^a. C. bibl. ducalis Gothanæ, sæc. XI, in-fol., ubi iude a fol. 375-395 hoc ordine, exceptis appendicibus et capp. IV, 71-74, totum opus scribitur : IV, 24-41, 42-70; I, 77-104; IV, 13-33; I, 1-76; I, 103-162; II, III, IV, 1-12. Magna diligentia exaratus, Hamburgensis auctoritatem semper fere confirmat; quominus autem vel ex illo, vel ex eodem, quo ille, Codice descriptum putemus, hoc præter ordinem capitulum jam indicatum eo prohibetur, quod nonnunquam habet quæ illi desunt, quodque ubi ab illo recedit, plerumque et alios Codices sibi consentientes habet. Lectiones ejus indicatæ sunt omnes opera juvenis doctissimi L. C. Bethmann Helmstadiensis.

2. Cod. eccl. cathedr. Frisingensis, nunc bibliothecæ regie Monacensis, H. N. 4. (234), membr., in-4° fol. LXXXIX, sæc. XI, a scribis duobus exaratus, ita ut Ansegiso una manu scripto, altera tres adjececit appendices, tum I. II priora XIII capp. (super-scriptum : *Incipiunt cap. quæ supra desunt*, sed ibi non fuerant ommissa), denique quinque capita addiderit petita e Bened. I, 156, conc. Arelat. VI, can. 22, conc. Turon., addit. III, 91, capit. 809, II, 13, Bened. I, 279. Ansegiso plura capita intrudit, post I, 78, duo, post 99 unum, post 101 tres, II, 15, quatuor, III, 41, duo, IV, 71 unum, 74 unum. Scribit *ostis, ortus, sollers, compendium*, etc. Præter ordinem capitulum, indices et præfationes omnes, collati sunt, me a viro cl. Foringer efflagitante atque facillime obtinente, hi loci : I, 140-158; II, 29-46; III, 64-66; IV, 1-12, 71-74.

2 b. Codex eccl. cathedr. Augustæ Vindelicorum, nunc bibl. regie Monacensis n. 155, membr., in-4° fol. CCCXVIII, sæc. XI, continet collectionem canonum penitentialium et synodalia, legem Alamannorum; Ansegisum; Capitularia; epistolam Paulini Aquileiensis; epist. synodal. conc. Mediolanensis. Excidit fol. 215, quo Ansegisi II, 28, 29, continebantur. Appendices desunt; sed earum loco statim post I. IV finem manus altera ea capita quæ in Cod. Fris. hic illic inserta diximus addidit, conjuncta eodem quo ibi ordine, ita tamen, ut quod Fris. post I, 99, exhibet, Aug. in fine libri I collocet, omittat autem quod ille post II, 15, posuit quartum. Post IV, 71, 74, eadem altera manus ascripsit rubra capitulum a Fris. ibi Hlatorum; capita ipsa in additamento illo collocata sunt. Unum tantum caput noster addit post IV, 26, quod Fris. non habet, petiit e capitulari a. 803, Salic. 5. In lectionibus prope ad Frisingensem accedere solet : eademque loca ultro contulit cl. Foringer.

3. Cod. bibl. ecclesiasticæ Scafhusanæ membr., in-4° fol. xcviij, a compluribus sæc. XI, vel XII in-eunte, confectus, post tractatum theologicum et librum Baruch, exhibet legem Salicam, I. e., Ansegisum, adjuncto capitulari a. 829, tum Thegani Vitam Ludovici, in fine mutilam. Quod ad Ansegisum, quem D. Bethmannus contulit, Hamburgensi et Gothano, quorum auctoritatem in plurimis confirmat, longe est deterior, cum ea quæ ab illis exhibet diversa fere semper aut minus bona sint aut aperte falsa, atque sæpius ad secundam recensionem in singulis videantur inclinare. Capitulum ordinem inver-

A tit I, 28, 87; novum inserit post I, 77. Sæpissime singulas, imo plures voces omittit, plerumque tales, quæ omisse sententiam non turbant; maxime initio capitulum addit, omittit, mutat proprio Marte, ita ut consulo hæc omnia egisse videatur; quamobrem nequæ hoc semper erat indicandum, neque lectiones aperte falsas ubivis exhibuimus, longe plurima tamen earum parte annotata.

3 b. Cod. bibl. Bonnensis membr., in-8°, sæc. XII, quem a. 1826 evolvi, descriptus in Rhein. Mus. I, I, 1827, p. 158-164, unde apparet in Ansegisi opere eum arctissime ad 3 accedere, adeo ut ejus apographum videatur. Quæ ibi notantur ejus lectiones non cum 3 communes, ita comparatæ sunt, ut Codicem cum Editis non conferendum judicaverim. Ejusdem classis videri potest :

3 c. C. bibl. regie Parisiensis n. 4417, sæc. IX, olim Anciensis; cui ut Scafhusano et Bonnensi appendices I, III, et pars capitulum appendicis secundæ, desunt.

4. Cod. Weissenauugiensis olim monasterii, nunc in castro Lindenau ad lacum Brigantinum servatus, membr., in-4°, sæc. noni exeuntis, vel X, post Ansegisi libros I-IV, continet Codicis Theodosiani interpretationem Wisigothicam, aliquot Justiniani novellas (Savigny Zeitschrift II, p. 160), Erchanberti Breviarium (Monumenta Germ., II, 327-330), et pp. 173-200 duplicem capitulorum titulum, scilicet primo pagg. 173-185, capitibus signatis I-33, Ansegisi IV, 13, 14, capitulare de exercitu promovende, Ansegisi IV, 15-33, tum p. 183-200, capp. signatis I, 2, 36-57, 59-65, 65-70, 77, 78, 70, 72-75, 78, 79, 83-88, 90-107, Ansegisi IV, 34-57, 59-70; III, 67, 68, 70, 72-75, 78, 79, 83, 86, 89, 90, 38, 39, 43-45, 47-49, 52, 53, 55, 61, 64-66; IV, 9; III, 11, 14, 16, 26, 27. Quod ad Ansegisum attinet, appendices ejus tres desunt. Quæ hic illic correctæ sunt, ab eadem manu profecta videntur. Scribit *intellegere, negare* pro *negare, rettulit*; hæc sæpe omittitur. Collationem ejus cum Editis vir cl. Maier J. U. D. Eslingensis, benignissime nobis obtulit. Codex ipse est, cui Heroldi Editio capitularium præcipue innititur.

5. Cod. bibl. Vatic. n. 4159, membr. in-8° fol. cxii, sæc. IX exeuntis, aut X, eleganter scriptus, sed mutilatus, cum et tota prima quaternio desit, et Codex in l. IV, c. 31, desinat. Præter omnes præfationes Bluhmius noster contulit I, c. 1-5, 140-159; II, 29, 30; III, 45, 64; IV, 1-11.

6. Cod. olim Schlettstadiensis, jam bibl. publicæ Argentoratensis, membr., in-fol. min. fol. cxv, sæc. IX, collatus a viro doctissimo Engelhardt, post legem Alamannorum primo Ansegisi librum IV, tum manu paulo diversa supplementa libri quarti, tres Ansegisi appendices, I. I, II, III, et quædam theologica exhibet. Maxime a reliquis recedit in libro IV; ibi enim non solum singulæ voces innumeræ suppletæ, mutatæ, omissæ sunt, sed integræ sententiæ, imo capita, vel admodum contrahuntur vel prorsus desunt, ita ut, maxime versus finem libri, Ansegisus se ipsum vix valeat agnoscere; quæ omnia annotare non necessarium visum est. Capita vero a scriptore aut prorsus ommissa aut nimium mutilata, alter, qui reliquam Codicis partem confecit, in fine l. IV supplevit; quo factum est ut nonnulla capita his, imo ter legantur, septem hujus libri capitibus in fine quoque libri tertii iteratis. In eodem libro quarto occurrit etiam glossæ germanicæ (c. 5, 17, 25, 26, 29); omittitur præterea l. I, c. 19; additur aliud post I, 162.

Quos præter ad primam recensionem pertinent Codices (Vat.) Baluzii Vaticanus 4, in bibliotheca Palatina, s. ncti Vincentii Mettensis, et maxima eis affinitate conjunctus regius Parisiensis inter Supplementa Latina n. 75 signatus, sæc. X, qui libros quatuor et appendices I et II exhibent, atque :

Div. C. regius Parisiensis n. 4761, Baluzii Divionensis, in quo appendici III capita a. 803 minora 16, 18, 19, quorum nonnulli prius lib. I, c. 138, habetur

adjiciuntur. Et ni quidem sæculo decimo exarati, veris capitularibus et Ansegiso nonnulla capitula ex Benedicto decerpta submitunt. At qui proxime nominandi veniunt, Codex Gothanus alter, Bellovacensis, Camberonensis et Rivipullensis, Ansegisum Editionis quidem prioris, cum Benedicti tamen libris conjunctum, sistunt.

G. Gothanus manu sæculi xi ineuntis exaratus est initio voluminis magni, cujus plagulae 375-395 Ansegisum supra numero 1* laudatum exhibent. Singulorum librorum in initia littera picta ornantur; inter libri primi indicem Carolique præfationem imago imperatoris in solio residentis librūque atque scriptum tenentis conspicitur. Textus Ansegisi, eadem ratione qua Benedictus capitula a se recepta haud raro correxit, paululum immutatus est, maxime in principio capitum vocibus *quoque, vero, autem, quidem, etiam, itaque, ergo, deinde*, omissis. Majora etiam mutat, e. g., I. II, 6, 31; III, 20; capita I, 24, 86; III, 66, omittit. Pro *nonas* sæpius *annonas* scribit, animadvertente D. Bethmann, qui lectiones ejus variantes enotavit.

Bell. Bellovacensis æque ac Gothanus Ansegisum cum appendicibus suis, tum Benedicti libros tres et additiones II, III, IV, necnon, ut Baluzius refert, nonnulla Caroli Calvi capitularia continebat.

Camb. Camberonensis in Hannonia monasterii Codex æque ac

Riv. Rivipullensis in Hispania Tarraconensi, Ansegisum et librum Benedicti primum, Rivipullensis etiam aliquot Ludovici I et Caroli Calvi capitula, capitula Walterii episcopi Aurelianensis, aliquot hinc et ari epistolas, postremo historiam translationis sancti Stephani continebat. Utriusque lectiones æque ac Bellovacensis Baluzius notavit.

N. Normannicus, montis sancti Michaelis in periculo maris, Lotharium quidem inter legislatores agnoscit, cæterum Babenbergensis, Pithvano et Parisiensi alterius recensionis Codicibus in omnibus fere consentit. Exhibet Ansegisum et Benedicti librum I, atque libri II capita cccxiii priora. — Quibus accedunt:

Aurelianensis jam in bibl. publica ejus civitatis asservatus, sæc. XI, membr., in-fol., olim sancti Benedicti Floriacensis (cl. Hanel p. 274, n. 195) qui libros quatuor et appendices I et II exhibet, Wergatis antiquissimus a Chiniaco in altera Baluzii Editione t. I, p. 698, laudatus, tum ex Baluzii præfatione, t. I, p. 32, 33, Codex Molinæ; Codex olim cathedralis Trevirensis, necnon a Blumio nostro (Archiv. v, pag. 583) laudatus Ottobonianus; necnon C. bibl. regiae Parisiensis n. 4628 A, m., sæc. X, in quo post multa capitularia supra memorata, capitula II, 32 b, et 32 c, numeris xxxiii et xxxiiii signata, tum decretum Childberti cum catalogo regum Francorum, Ansegisi libri IV et appendices III, præmisso capite de servo clerico facto, capitularia annorum 828, 829 et alia, in fine vero Einhardi Vita Caroli, habentur. Libro IV etiam capp. 14 b 24 b et 69 b leguntur. Exscriptus inde est:

C. bibl. regiae Parisiensis n. 4631, m., sæc. XV.

P. bibl. regiae Parisiensis n. 5878, m., sæc. X. Post Pœnitentialem, capitula ex Ansegisi libris et ex Caroli Calvi capitularibus decerpta, fragmentum synodi Triburiensis a. 895 et alia quædam continet. Evolvi eum Parisiis. Similis ei esse videtur

Trec. Trecensis, olim Francisci Pithœi. Ut Baluzius, pag. 53, monet, nonnisi excerpta librorum Ansegisi et Benedicti exhibet; hodieque in bibliotheca Montepessulana asservatur; mbr., sæc. XI (Hanel, p. 235, h. 137).

Secundæ classis, ejus scilicet quibus Lotharii Cæsaris nomen expunctum est, Codices tres in Germania, unus Romæ, reliqui in Gallia, exstant. Sunt autem isth:

a. Sang. 2. C. bibl. Sangallensis n. 728, mbr., sæc. X, de quo videas annalium nostrorum t. V, p.

A 210; libros III, IV, et tres appendices complectitur; lectiones ejus paucas Baluzius affert

b. Thu. C. Thuanus a Baluzio vocatus, libros quatuor et tres appendices amplexus. Quorum in omnibus fere consentiunt:

Sang. 1. C. bibl. Sangallensis n. 727, mbr., sæc. X, vel XI, qui libros Ansegisi cum appendicibus, tum Benedicti librum I et centum priora libri II capita habet; atque

Colb. C. Colbertinus Baluzii, jam in bibl. regia Parisiensi n. 4637. (Colb. 467, regius 4245 A) signatus, mbr., in-fol., sæc. X. Libros et appendices Ansegisi, tum Benedicti librum I; nonnulla capitula libri II et aliquot libri III, sistens.

c. Vat. 2. C. alter Vaticanus bibliothecæ Palatinæ, Ansegisum cum tribus appendicibus, necnon Benedicti libros I, II, III, additiones II, III, IV, exhibet, atque cum

Til. Tiliiano Baluzii, eadem præter additionem III continente, plurimum convenit. Signabatur inter Codd. Mazarinos n. 4243; jam vero in bibl. regia Parisiensi n. 4635 asservatur, mbr., in-fol. vel in-4 majori, sæc. X exaratus.

d. Rem. C. sancti Remigii Rhemensis jam in bibl. regia Parisiensi inter Supplementa Latina n. 164 bis, insignis, sæc. IX. Libros Ansegisi quatuor et appendices I, II, c. 1-37, habet; loco vero capituli 38 aliud quoddam sistit, alio tamen atramento conscriptum, quo et Lotharii nomen in præfatione, capita duo ante initium libri primi, et capita Codicibus proxime enumerandis propria Codici huic inscripta sunt. Eorum præstantissimus est.

B. C. bibl. publicæ Babenbergensis n. 60, mbr., in-fol., sæc. IX, cujus potestas mihi facta est a constantissimo rei nostræ fautore viro cl. Jaeck bibliothecario Bambergensi. Lectiones ejus enotavit D. Bethmann. Exhibet post decretum Childberti epilogum legis Salicæ, notitiam de regibus Francorum, Ansegisi libros cum appendice I et II, tum capitularia Aquisgranense a. 813, capp. 1-20, capitulare a. 828 et Wormatiense a. 829, alia demum manu Hincmarum capitula pro presbyteris. In Ansegiso post lib. I, c. 99, II, 32, IV, 14, IV, 24, et IV, 69, capitula singula addit. Eadem capitula et in universum eundem Ansegisi textum habent

Pith. C. bibl. regiae Paris., n. 4638, mbr., sæc. X, Pithœanus Baluzii (emplus a P. Pithœo d. 18 Junii 1568, postea Jac. Aug. Thuani, Colbertinus n. 1597, regius 4243, 1) Ansegisi libros quatuor, appendices I, II, usque ad cap. 31, pagina sequente excisa, et a pagina ulteriore ultima verba capituli 9, tum cap. 11 capitularis Bononiensis a. 811, supra, et cap. 67 capitularis eccl. a. 789, capitulare Aquense a. 813, capitularia annorum 828 et 829; Benedicti additiones I, II, III, c. 7-124, IV, c. 1-94, 120-123, 125, 158, canones quinque, tum capitularia Caroli Calvi complexus; tum proximus ei

Par. C. Parisiensis Baluzii, olim Sirmondi, Ansegisi libros et appendices I, II, et Benedicti additiones quatuor exhibens; et Normannicus supra memoratus.

e. C. bibl. reg. Parisiensis *Fonds de Notre-Dame* n. 252 (F. 9), m., sæc. IX, olim Antonii Loiselii, paginis nonnullis excisis, jam orditur in vocibus libri I, cap. 59: *Abbatès comites iudices et omnes ubique*, et in capite libri III, 78, desinit. Alter Codex eodem involucre tectus leges Salicam et Alamannorum sistit.

C. bibl. regiae Parisiensis *Fonds de Notre-Dame* n. 247 (F. 4), m., sæc. IX, vel X; post capitularia Ludovici Aquensia anni 817, folio 21 Ansegisi librum tertium et præfationem libri quarti usque ad voces *In quarto illa*, atque legem Salicam, exhibet.

C. bibl. regiae Parisiensis n. 4636, olim Cangii n. 144 (Regius 4245), m., sæc. IX exeuntis, vel X, initio valde læsus, in capite 99 libri I Ansegisi verbis *Quod si post hæc* orsus, quatuor libros (excepta tamen præ-

fatione libri secundi), tres appendices, Benedicti li-
bros tres et additiones II, III, IV, habet.

C. bibl. regiae Parisiensis n. 4634 (Baluzii n. 202; Regius 4245², olim sanctae Mariae sanctique Stephani Senonum, m., saec. IX, vel X; Ansegisi libros et appendices atque Benedicti libros tres et additiones II, III, IV, exhibet.

Reg. Regius bibl. Paris. n. 3839, et Bal. Baluzianus bibl. reg. Paris. n. 3839 A, saeculi noni vel decimi Codices, aequae ac Trecensis Ansegisi et Benedicti excerpta continent.

Jam memorandi veniunt Codices quos cuinam classi ascribam ignoro. Ad Babenbergensem nostrum proxime accedere videri potest:

C. olim SS. Gervasii et Protasii, postea ex libris Gobier, et aliquot ante annos Parisiis sub hasta venditus, saec. X. Libros Ansegisi quatuor et appendices tres et haec Caroli Calvi capitularia praebuisse dicitur: « Capitula Caroli Junioris facta in monasterio sancti Medardi. Capitula Lotharii imperatoris et Caroli regis facta in palatio Valentinianae. Caroli regis epistolae Unfrido episcopo et comitibus . . . Capitula Caroli regis Junioris in Pistis facta anno 863. Capitula ejusdem regis in Pistis facta anno 864. Sententiae Gregorii papae. Capitula Junioris Caroli regis facta ad Carisiacum palatium publicum anno 872. »

Codices a cl. Haenel recensiti, scilicet in Anglia apud cl. sir Thomas Philipps, in Middlehill, p. 854, n. 1737, 567, fragmenta capitularium ab Ansegiso abbate collectorum, saec. X exeuntis, mbr., in-fol.;

tum p. 856, n. 762, 605. libri IV capitularium ab Ansegiso collectorum, cum aliis capitularibus Caroli Magni et Ludovici Pii, saec. X, mbr., in-4°, olim sancti Remigii Rhemensis; in Gallia, p. 63, n. 36 bibl. Augustodunensis, fragmentum capitularium Caroli Magni, mbr., in-4°, saec. X.

Talibus igitur subsidiis instructus, collatis scilicet in integrum Codicibus septem I, I', 3, 4, G, B, locis quae non inter capitularia supra edita exstant collatis in tribus 2, 2 b, 5, evolutis Codicibus octodecim 3 b, 5 c, Paris. Suppl. Lat. 75¹, 4761, 5878, Sangallensi utroque, regis Paris. 4637, 4635, Suppl. Lat. 164¹, 4638, 3839, 4628 A, 4631, 4654, 4656, Fonds de Notre-Dame n. 217 et 252, adhibitis etiam lectionibus a Baluzio in Editione sua enotatis, Editionem novam institui; ea ratione usus, ut Codicibus prioris praecipue classis, ante omnes Hamburgensi et Gothano, confusus, eorum tamen lectiones reliquorum ope ad normam libri anno 827 editi redigere studerem, lectiones quae aut propter Codicum auctoritatem aut per se alicujus momenti esse viderentur apponerem, numeros capitum genuinos restituerem. Qua in re me haud totum votis excidisse, lectiones Ansegisi cum textu singulorum capitularium supra ex ipsis Codicibus antiquissimis Editorum collate arguere videntur.

De libro Benedicti diaconi Moguntiensis, qui decennio post Ansegisi obitum elapso ejus operi supplementa spuria adsarcire conatus est, postea monetur.

LEGILOQUUM¹ QUISQUIS LIBRUM RECITAVERIS ISTUM:
PRINCIPIBUS NOSTRIS, DIC, MISERERE DEUS.
LEGEM NAMQUE BONAM DICTARUNT² MENTE BENIGNA;
QUAPROPTER PRO IPSIS, QUAESO, PRECARE DEUM.

INCIPIT PRAEFATIO³.

Dominante per saecula infinita omnium dominatore Christo salvatore⁴ nostro, creatore universae creaturae, anno incarnationis ipsius 827⁵, indictione⁶ 5⁷, anno vero 13 imperii gloriosissimorum principum domni Hludowici⁸ augusti, christianae religionis magni propagatoris⁹, et Clotharii¹⁰ caesaris filii eius¹¹, Ansegisis, nullis praecedentibus meritis, sed gratia omnipotentis Dei abba¹², pro¹³ amore bonae memoriae domni Karoli magni imperatoris christianorum¹⁴, atque praecellentissimi ac piissimi domni Hludowici augusti filii ipsius sincera dilectione¹⁵, necnon et praecleari Hlotharii caesaris, filii piissimi Hludowici imperatoris¹⁶, haec subter descripta adunavi capitula: quae proculdubio quia¹⁷ ad sanctae aecclesiae profectum¹⁸ facta sunt¹⁷, pro utili¹⁹ firmiter tenenda sunt lege. Fuerant²⁰ namque quondam tempore praedicti magni domni Karoli imperatoris necnon et nunc praefatorum principum hoc in tempore domni pi-

simi Hludowici augusti et praecleari Hlotharii caesaris²¹ iussu per²² intervalla temporum ad christianam religionem conservandam, atque concordiam pacis et dilectionis in aecclesia catholica²³ tenendam edita²⁴. Sed quia in diversis sparsim scripta membranulis per diversorum spatia temporum fuerant, ne oblivioni traderentur, pro dilectione nimia, ut praefatus sum, praedictorum gloriosissimorum²⁵ principum et pro amore²⁶ sanctissimae proles eorum, sed et pro sanctae aecclesiae statu, placuit mihi praedicta in hoc libello²⁷ adunare quae invenire potui capitula praedictorum principum iussu descripta, ut ad sanctae aecclesiae statum longaevis conservandum temporibus atque ad meritum praefatorum principum gloriosius in vita perpetua augmentandum proficiant²⁸. Amen.

Sed hoc notam sit lectori, quia praedicta capitula, quae per intervalla temporum a praefatis sunt principibus edita, in quatuor distinxi²⁹ libellis. Illa³⁰

VARIANTES LECTIONES.

¹ Legiseloquium 6. huic voci G. praemittit: In Christi nomine incipiunt capitula episcoporum regum maximeque omnium nobilium Francorum. Titulum a Titio editioni suae Ansegisi et Benedicti praefixum (supra ccl. 497, not. b) Baluzius versibus postposuit, sed in omnibus Ansegisi codicibus quotquot inspezi desideratur. ² dicantur 2. quae post mente sequuntur, omittit 6. Quatuor versus desunt 1' 2 b. 3. 4. B. ³ i. praefatio prima salicae legis 5. inc. prologus salicae legis. libri primi 3 b. Tota haec praefatio deest 4. ⁴ et salvatore 5. ⁵ DCCC.XX.VI suprascripto I manu eiusd. temporis 2 b. ⁶ in ind. 2. ⁷ VI. G. B. 4628 A. ⁸ Hludowici B. G. Hludowici nonnunquam 2. Hludowici fere semper 1'. ⁹ deest 2 b. ¹⁰ Hlotharii constanter 2 b. 3. 6. ¹¹ ipsius 1' 2. 2 b. 3. 6. p. ac filiorum eius Ansegisis codd. secundae classis et Bal. ¹² d. Luxoviensis, Fontinellensis ac Flaviacensis cenobiorum humilis abba 1'. ¹³ deest B. ¹⁴ domni imp. christ. Kar. atque 3. ¹⁵ dilectione B. ¹⁶ necnon... imperatoris desunt B. G. B. ¹⁷ deest 5. ¹⁸ effectum G. ¹⁹ utilitate 6. ²⁰ fuerunt 2 b. 3. 6. B. G. ²¹ et praeclearissimorum filiorum eius B. G. BAL. ²² eius super int. B. ²³ catholicam B. ²⁴ edicta B. tenenda inedita sed et in d. G. ²⁵ deest 5. ²⁶ timore G. ²⁷ deest. 5. ²⁸ perpetua proficiendum. Sed B. G. ²⁹ distrinxi 6. ³⁰ ira B.

scilicet, quae dominus Karolus imperator fecit ad ordinem pertinentia ecclesiasticum, in primo adunavi bello. Ea vero ecclesiastica, quae dominus ac piissimus Hludowicus imperator et Hlutharius caesar filias ipsius ediderunt¹, in secundo descripsi. Illa autem, quae dominus Karolus in diversis fecit tem-

poribus ad mundanam pertinentia legem, in tertio adunavi. Ipsa vero, quae dominus Hludowicus praecclarus imperator et Hlutharius caesar filius illius fecerunt² ad augmentum mundanae pertinentia legis, in quarto congressi.

Explicit praefatio.

VARIANTES LECTIONES.

¹ imp. edidit, in (rel. desunt) B. G. BAL. ² imp. fecit, ad B. G. BAL.

INCIPIUNT CAPITULA.

<p>1. De his qui ab episcopo proprio excommunicantur.
 2. De his qui ad ordinandum veniunt.
 3. De clericis fugitivis et peregrinis.
 4. De presbyteris, diaconibus, vel his qui in clero sunt.
 5. De usuris.
 6. De presbyteris quando missam caelebrant.
 7. De his qui a sinodo vel a suo episcopo dampnati sunt.
 8. De suffraganeis episcopis.
 9. De cleroepiscopis.
 10. De episcopis vel quibuslibet ex clero.
 11^a. De ordinationibus vel quibuslibet negotiis.
 12. De cura episcoporum.
 13. De provincialibus episcopis.
 14. De monachis et clericis.
 15. De die dominica, qualiter servanda est.
 16. De ignotis angelorum nominibus.
 17. De mulieribus, si ad altare accedant.
 18. De episcopis, ubi non oporteat eos ordinare.
 19. De libris canonicis.
 20. De episcopis ordinandis vel quibuslibet ex clero.
 21. De maleficiis vel incantationibus.
 22. De monachis, clericis et presbyteris.
 23. De servis alterius.
 24. De stabilitate episcoporum vel clericorum.
 25. De presbyteris non absolute ordinandis.
 26. De proposito monachorum et clericorum.
 27. De monachis qui ad clericatum provehuntur.
 28. De negotio clericorum inter se.
 29. De conspiratione clericorum vel monachorum.
 30. De accusatione laicorum contra episcopos.
 31. De monasteriis Deo dicatis.
 32. De fide sanctae Trinitatis praedicanda.
 33. De avaritia.
 34. De his qui se convertunt ad Dominum.
 35. De his qui non sunt bonae conversationis.
 36. De his qui excommunicato communicaverint.
 37. De subiectione presbyterorum.
 38. De clericis ecclesiastici ordinis.
 39. De virginibus Deo dicatis.
 40. De principali cathedra episcoporum.
 41. De falsis nominibus sancto:um.
 42. De uxore a viro dimissa.
 43. De iudiciis metropolitano probatis.
 44. De accusatione vilium prorsuarum.
 45. De virginibus velandis.
 46. De oblatibus pauperum.
 47. De ieiuniis a sacerdotibus constitutis.
 48. De his qui contra naturam peccant.
 49. De presbyteris, quo tempore ordinentur.
 50. De pace danda.
 51. De sponsa alterius.
 52. De nominibus rei itandis.
 53. De canonum institutis a presbyteris non igno-</p> | <p>64. Item de avaritia vel concupiscentia.
 65. De honore parentum.
 66. De fide presbyterorum ab episcopis discutenda.
 67. De honore ecclesiae Dei.
 68. De ministris altaris Dei, et de scolt.
 69. De voto monachorum et de clericatu.
 70. De susceptione hospitum.
 71. De abbatissis contra morem ecclesiae Dei facientibus.
 72. De clericis qui se fingunt esse monachos.
 73. De pseudographis et dubiis narrationibus.
 74. De cantu Romano monachis peragenda.
 75. De operibus servilibus, quae diebus dominicis non sunt agenda.
 76. De praedicatione episcoporum et presbyterorum.
 77. De rebus ecclesiae.
 78. De episcopis eligendis.
 79. De dictis patrum congestis pro canonica professione, quae dehonestabatur.
 80. De conlatis ecclesiae dividendis.
 81. De abbatibus eligendis.
 82. De ordinatione servorum.
 83. De personis, a quibus non sunt res accipiendae.
 84. De presbyteris constituendis.
 85. De mansis uniuscuiusque ecclesiae.
 86. De presbyteris uniuscuiusque ecclesiae.
 87. De villis novis et ecclesiis in eis noviter constitutis.
 88. De sacris vasis ecclesiae in pignus datis.
 89. De ecclesiis destructis, vel de nonis et decimis.
 90. De ecclesiarum honore.
 91. De episcopis Italiae.
 92. De presbyteris qui feminas in domibus habent.
 93. De presbyteris qui pro chrisinate in cornu Domini veniebant.
 94. De praedicatione et confirmatione episcoporum.
 95. De pueris tondendis et puellis velandis.
 96. De feminis viros amittentibus.
 97. De raptis et de eorum raptoribus.
 98. De puellis raptis, necdum desponsatis.
 99. De desponsatis, et ab aliis raptis.
 100. De his qui virginibus Deo dicatis se sociant.
 101. De puellis, quo tempore velentur.
 102. De examinatione sanctae crucis non facienda.
 103. De pabulo verbi divini nuntiando.
 104. De incestis nuptiis, et ecclesiis dividendis.
 105. De scriptoribus.
 106. De servis propriis vel ancillis.
 107. De congregationibus.
 108. De pulsantibus.
 109. De infantibus a puellis, quando velentur.
 110. De praepositis monachorum.
 111. De incestuosis.
 112. De fame, clade et pestilentia, si venerit.
 113. De fugitivis clericis sive laicis.
 114. De liberis hominibus ad servitium Dei se trahebantibus.
 115. De oppressione pauperum.
 116. De missis, qui per civitates et monasteria mittuntur.
 117. De thesauris ecclesiasticis.
 118. De mendicis discurrentibus.
 119. De usura.
 120. De cupiditate in bonam partem.
 121. Item de cupiditate in malam partem.</p> |
|--|--|

NOTÆ.

^a Deest B., sed non in textu.

^b Deest 4, sed non in textu.

122. Item de avaritiis.
 123. De turpibus lucris.
 124. De honore.
 125. De emptione tempore messis, causa cupiditatis et turpis lucri.
 126. De hoc, si per plurima loca famus fuerit.
 127. De synodis, qualiter fiant.
 128. De metropolitanis episcopis.
 129. De episcopis, quot sicut in una civitate.
 130. De ordinatione episcoporum.
 131. De stabilitate episcoporum vel clericorum.
 132. De communicatione fidelium.
 133. De presbyteris, diaconibus et reliquis ex clero.
 134. De confugio ad ecclesiam.
 135. De his qui ad casam Dei res tradere voluerint.
 136. De ordinatione presbyterorum.
 137. De conversione liberi hominis.
 138. De non cogendo bibere.
 139. De mercato.
 140. De presbyteris, a qualiter introitam ecclesiae consequantur.
 141. De presbyteris, b a quibus per ecclesias constituentur.

- A 142. De honore pro ecclesiis dando.
 143. De decimis dispensandis.
 144. De ecclesiis vel altaribus.
 145 c. De ecclesiis vel altaribus ambigua.
 146. De liuteis altaribus praeparandis.
 147. De parrochianis alterius presbyteri.
 148. De parrochia alterius presbyteri.
 149. De termino ecclesiarum.
 150. De rebus presbyterorum.
 151. De poenitentibus non cogendis.
 152 d. De presbyteris, a quibus se caveant.
 153 d. De sepultura, ubi non fiat.
 154. De praedicatione vel capitulis presbyterorum.
 155. De eucharistia.
 156. De ampullis, d duabus in coena Domini habendis.
 157. De decimis et nonis.
 158. De festivitibus in anno.
 159. De ammonitione sacerdotum.
 160. De praedicatione ad plebem.
 161. De ebrietate.
 162. De admonitione ad omnes.

B

NOTÆ.

- a Cod. 1, a quibus per ecclesias constituentur.
 b Ibid., qualiter per.
 c Decet G hic et in textu.

- d Cod. 3 omittit hæc duo capp., sed non in textu.
 e G., tribus, ut in textu.

INCIPIT PRAEFATIO DOMNI KAROLI IMPERATORIS.

Regnante domino nostro Iesu Christo in perpetuum. Ego Karolus, gratia Dei eiusque misericordia donante rex et rector regni Francorum et devotus sanctae ecclesiae defensor humilisque adiutor, omnibus ecclesiasticae pietatis ordinibus seu secularis potentiae dignitatibus in Christo domino Deo aeterno perpetuae pacis et beatitudinis salutem. Considerans pacifico piae mentis intuitu una cum sacerdotibus et consiliariis nostris abundantem in nos nostrumque populum Christi regis clementiam, et quam necessarium est, non solum toto corde et ore eius pietati agere gratias incessanter, sed etiam continua bonorum operum exercitatione eius insistere laudibus; quatenus qui nostro regno tantos contulit honores, sua protectione nos nostrumque regnum in aeternum conservare dignetur. Quapropter placuit nobis vestram rogare solertiam, o pastores ecclesiarum Christi et ductores gregis eius, et clarissima mundi luminaria, ut vigili cura et secula ammonitione populum Dei per pascua vitae aeternae ducere studeatis; et errantes oves bonorum exemplo operum seu adhortatione humeris. intra ecclesiasticae firmitatis muros reportare satagite, ne lupus insidians aliquem canonicas sanctiones transgredientem vel paternas traditiones universalium conciliorum excedentem, quod absit, inveniens devoret. Ideo magnae devotionis studio ammonendi et ad-

hortandi sunt, inno compellendi, ut firma fide et infatigabili perseverantia intra paternas sanctiones se contineant. In quo operis studio sciat certissime sanctitas vestra nostram vobis cooperari diligentiam. Quapropter et nostros ad vos direximus missos, qui ex nostri nominis auctoritate una vobiscum corrigerent, quae corrigenda essent. Sed et aliqua capitula ex canonicis institutionibus, quae magis vobis necessaria videbantur, subiunximus. Ne aliquis, quaeso, huius pietatis ammonitionem esse praesumptiosam iudicet, qua superflua abscondere, recta coarctare studemus, sed magis benivolo caritatis animo suscipiat. Nam legimus in regnorum libris, quomodo sanctus Iosias regnum sibi a Deo datum circumeundo, corrigendo, ammonendo, ad cultum veri Dei studuit revocare. Non ut me eius sanctitati aequiperabilem faciam, sed quod nobis sint ubique sanctorum semper exempla exsequenda, et quoscumque poterimus, ad studium bonae vitae in laudem et in gloriam domini nostri Iesu Christi congregare necesse est. Quapropter, ut praediximus, aliqua capitula notare iussimus, ut simul haec eadem vos ammonere studeatis, et quaecumque vobis alia necessaria esse scitis, ut et ista et illa aequali intentione praedicetis; nec aliquid, quod vestrae sanctitati populoque Dei utile videtur, amittite, ut pio studio non am-

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ deest 1. 2. explicit pr. 1'. ² deest 1. regis 6. totum hoc deest B. ³ haec omnia desunt 3. ⁴ aetatis 6. pietatibus 1'. ⁵ secularibus 3. ⁶ d. nostro 1' 2. ⁷ deest 3. ⁸ Hic incipit 5. ⁹ deest B. ¹⁰ dignatur 3. ¹¹ doctores 2 b. 3. 4. B. G. ¹² legis 5. ¹³ lunaria B. ¹⁴ pascere 2. b. ¹⁵ per bonorum exempla G. ¹⁶ adhortationem. 3. G. ¹⁷ inter 4. ¹⁸ sic 1. 1'. 2 b. 3. 5. B. satagatis 2. 4. 6. G. Bal. ¹⁹ certissima 3. ²⁰ nobis B. G. ²¹ operari 3. ²² dixerimus 5. ²³ alia 1. ²⁴ Nae 3. nec B. ²⁵ videlicet G. ²⁶ que H. ²⁷ studeamus (deleto a) 1' Bal. ²⁸ deest. 3. ²⁹ circueundo 2. 3. 4. 5. B. ³⁰ corrigere 6. ³¹ deest 4. ³² sequenda 2. B ³³ deest 4. ³⁴ sint 6. ³⁵ deest 3. ³⁶ amittere B. amittatis 1'. 2. G. G. Bal. ³⁷ quin 2 h. et ut 1'. ³⁸ decs 1. 6. abrasum est 5 deletum 1'.

neatis; quatenus ut ¹ et vestra solertia et subiecto-
rum ² obedientia aeterna felicitate ab omnipotente
Deo remuneretur.

▲ *Explicit* ³ *praefatio domni* ⁴ *Karoli praeclarissimi*
imperatoris.

VARIANTES LECTIONES.

¹ *deest* 1. 3. 4. G. ut—vestra *deest* B. ² *subditorum* 3. ³ *incipit corr. explicit* G. ⁴ d. k. p. . *desunt* 1. 1'.
Totum deest 3. B. *praecel. deest* 5.

INCIPIUNT CAPITULA SUPRASCRIPTA ET EORUM TEXTU S.

1. ^a *De his qui ab episcopo proprio excommuni-*
cantur. Sunt enim aliqui ¹, qui culpis exigentibus
ab episcopo proprio excommunicantur, et ab aliis
ecclesiasticis vel laicis praesumptiose ² in commu-
nionem accipiuntur. Quod omnino ³ sanctum Ni-
caenum ⁴ concilium, simul et Chalcedonense ⁵,
necnon et ⁶ Antiochenum atque Sardicense, fieri
prohibent ⁶.

2. *De his qui ad ordinandum veniunt.* Ita enim
habetur in eodem concilio, ut eorum, qui ad ordi-
nandum veniunt, fides et vita prius ab episcopo di-
ligenter discutiatur ⁷ et postea ordinentur.

3. *De clericis fugitivis et peregrinis.* Item in eodem
concilio, necnon et in ⁸ Antiocheno ⁹, simul ¹¹ et
in Chalcedonensi, ut fugitivi clerici et peregrini a
nullo recipiantur nec ordinentur ¹² sine commendati-
tiis litteris et ¹³ sui episcopi vel abbatis licentia.

4. *De presbyteris, diaconibus, vel his qui in clero*
sunt. Item in eadem ¹⁴ synodo interdictum est presby-
teris et diaconibus vel omnibus qui in clero sunt,
mulierem non ¹⁵ habere in domo sua, propter suspi-
cionem, nisi matrem aut sororem, vel eas tantum
personas quae suspicionem effugiunt.

5. *De usuris* ¹⁶. Item in eodem concilio seu in de-
cretis papae Leonis, necnon et in canonibus qui di-
cuntur apostolorum, sicut et in lege Dominus ipse
praecipit, omnino omnibus ¹⁷ interdictum est ad
usuram ¹⁸ aliquid dare.

6. *De presbyteris quando missam celebrant.* Audi-
tum est, aliquos ¹⁹ presbyteros missam celebrare et
non communicare. Quod omnino in canonibus apo-
stolorum interdictum esse legitur. Vel quomodo di-

cere recte ²⁰ potest, si non communicaverit ²¹: *Sum-*
psimus, Domine, sacramenta?

7. *De his qui a synodo vel a suo episcopo damnentur.*
Haec vero per singula capitula in statutis Ni-
caeni concilii legere potestis, seu in aliis sanctorum
patrum sinodalibus edictis, et ²² in Antiocheno con-
cilio, quod his ²³ qui damnati sunt a synodo vel a
suo episcopo et postea ministrare praesumunt, prae-
cipitur, ut nullus audeat eis ²⁴ communicare. Si quis
vero communicat, simili sententia ²⁵ subiaceat, sicut
et dampnatus ²⁶.

8. *De suffraganeis episcopis.* Item in eodem con-
cilio, ut ad metropolitanum episcopum suffraganei
respiciant, et nihil novi audeant facere in suis par-
rochiis ²⁷ sine conscientia et consilio ²⁸ sui ²⁹ metro-
politani, nec metropolitanus sine eorum consilio.

9. *De corepiscopis* ³⁰. Item in eodem concilio, si-
mul et in Ancyronensi, ut corepiscopi cognoscant
modum suum, et nihil faciant absque ³¹ licentia
episcopi in cuius parrochia habitant.

10. *De episcopis vel quibuslibet ex clero* ³². Item in
eodem concilio, ut episcopus vel quilibet ex clero
sine consilio vel litteris episcoporum vel metro-
politani non audeant ³³ regalem dignitatem ³⁴ pro suis
causis clamare, sed in communi episcoporum con-
cilio causa ³⁵ examinetur.

11. *De ordinationibus vel quibuslibet negotiis* ³⁶.
Item in eodem concilio, simul et in Sardicensi ³⁷,
necnon et in decretis Innocentii papae, ut nullus epi-
scopus in alterius parrochia ordinationes aliquas au-
deat facere, vel negotia peragere quae ad eum non
pertinent.

12. *De cura episcoporum* ³⁸. Item in eodem con-

VARIANTES LECTIONES.

¹ *haec tria desunt* 3. ² *presumptione* 3. ³ *deest* 3. ⁴ *nichenum* 5. 6. ⁵ *calcedonense* 3. *chalched. const.* 1'.
⁶ *deest* 3. ⁷ *prohibuit* 4. ⁸ *Item Rem. Sangall. Par.* ⁹ *discutiantur* B. *Bal.* ¹⁰ *deest* 1' B. ¹¹ *anticeno* B.
¹² *deest* 1. ¹³ *n. o. deest* 3. ¹⁴ *deest* 3. ¹⁵ *eodem* 3. 5. ¹⁶ *deest* Sangall. HLD. ¹⁷ *furtis* 5. ¹⁸ *deest* 3. ¹⁹ *a.*
²⁰ *desunt* 1'. ²¹ *aliquando* G. ²² *deest* 3. 6. ²³ *communicaverint* 3. B. ²⁴ *deest* 1' B. ²⁵ *hi* B. ²⁶ *deest* 6.
Bal. ²⁷ *sententiae* 3. 6. *Bal.* ²⁸ *sicut et d. desunt* 6. ²⁹ *parochiis* B. *saepius*. ³⁰ *et cons. deest* G. *Colb.*
Thu. Sang. Reg. ³¹ *deest* 3. ³² *hoc c. post sequens exhibet* G. ³³ *sine* 4. 6. ³⁴ *negotiis* B. ³⁵ *audeat* 1'.
³⁶ *regali dignitati* 3. ³⁷ *com. consilio ep. causa* 3. *communione* B. *c. eius ex* 4'. ³⁸ *B. habet de cura epi-*
scoporum. ³⁹ *sardinensi* 4. ⁴⁰ *de provincialis epis. B.*

NOTÆ.

^a Ante hoc caput Codices Rhem. B. 4628 A exhi-
bent (*Novell.* 123, 17): « Si servus clericus fiat.
Si servus sciente et non contradicente domino in
clero sortitus sit, ex hoc ipso liber et ingenuus fiat.
Si enim ignorante domino consecratio facta fuerit,
liceat domino intra annum tantum conditionem
probare, et proprium servum recipere. Si autem
sciente vel ignorante domino secundum ea quae diximus,
ex ipso honore clericatus libertatem meritus,
postea ecclesiasticum ministerium reliquerit et ad

laicorum vitam transterit, domino suo in servitio
tradatur. »

Cui Rhem. praemittit: « Si quis de conventionem
ulla aliquem interpellaverit, non per postremas aut
adjacentes, sed per primarias rationes, juxta quod in
primis res facta se habuit tractetur. Quod si testes
legitimi adfuerunt conventioni, juxta testimonium
eorum maxime, non aliis posteris occasionibus quae
per primam stipulationem quod factum est, oportet
definiri.

^a Haec verba, *Si servus clericus fiat*, desunt 4628 A.

^b Haec verba, *Libet et*, desunt 4628 A.

^c B., *fuerat*.

^d 4628 A addit *servus*.

cilio, ut episcopus eius ecclesiae curam habeat, ad A quam ordinatus est.

13. *De provincialibus episcopis* ¹. Item in eodem concilio, necnon et in Chalcedonensi, ut provinciales episcopi cum suo metropolitano bis in anno propter causas ecclesiae concilia celebrent ².

14. *De monachis et clericis*. In concilio Laodicensi ³, necnon et in Africano, praecipitur, ut monachi et ⁴ clerici tabernas non ingrediantur edendi vel bibendi causa.

15. *De die dominica, qualiter observanda est*. Item in eodem concilio praecipitur, ut a vespera usque ad vesperam dies dominica servetur ⁵.

16. *De ignotis angelorum nominibus*. Item in eodem concilio praecipitur, ut ignota angelorum ⁶ nomina nec fingantur nec nominentur, nisi illorum quos habemus in auctoritate. Hi sunt Michael, Gabriel, Raphael ⁷.

17. *De mulieribus, si* ⁸ *ad altare accedant*. Item in concilio eodem, quod ⁹ non oporteat ¹⁰ mulieres ad altare ingredi.

18. *De episcopis, ubi non oporteat eos constitui* ¹¹. Item in eodem concilio, necnon et in Sardicensi ¹², quod non oporteat in villulis vel ¹³ in agris episcopos constituere ¹⁴.

19. *De libris canonicis* ¹⁵. Item in eodem concilio, ut canonici libri tantum legantur in ecclesia.

20. *De episcopis ordinandis vel quibuslibet ex clero*. Item in concilio Chalcedonensi, quod ¹⁶ non oporteat episcoporum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinari. Quia ¹⁷ utrique deponendi sunt, et qui ordinat ¹⁸ et qui ordinatur, necnon et qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus apostolorum : *Si* ¹⁹ *quis episcopus aut presbyter aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, deiciatur et ipse et ordinator eius, et* ²⁰ *a communione abscondantur* ²⁰.

21. *De maleficis vel incantatoribus*. Item in eodem concilio, ut coclearii ²¹, malefici, incantatores et incantatrices fieri non sinantur : quos ²² in Simone mago terribiliter Dominus ²³ dampnavit ²⁴.

22. *De monachis, clericis et presbyteris*. Item in eodem concilio infra duo capitula, necnon et in decretis Leonis papae, ut nec monachi nec clerici nec presbyteri in secularia negotia transeant.

23. *De servis alterius*. Item ²⁵ in eodem concilio praecipitur ²⁶, ut servum alterius nullus sollicitet ad clericalem vel monachicum ²⁷ ordinem sine voluntate et licentia domini ²⁸ sui.

24. *De stabilitate episcoporum vel clericorum* ²⁹. Item in eodem concilio ³⁰, necnon et in Sardicensi, ut nec episcopus nec clerici transmigrant de civitate in civitatem.

25. *De presbyteris non absolute ordinandis*. Item in eodem ³¹ sinodo, ut nullus absolute ordinetur et ³² sine pronuntiatione ³³ stabilitatis loci ad quem ordinatur ³⁴.

26. *De proposito monachorum vel clericorum*. Item in eodem concilio, ut clerici et monachi ³⁵ in suo proposito et ³⁶ voto, quod Deo promiserunt, permaneant.

27. *De monachis, qui ad clericatum provehantur*. Item in decretis Innocentii papae de eadem re ³⁷, ut monachus, si ad clericatum provehatur, propositum monachicae professionis non amittat ³⁸.

28. *De negotio clericorum inter se* ³⁹. Item in eodem concilio, ut si clerici ⁴⁰ inter se negotium aliquod habuerint, a suo episcopo diiudicentur, non a secularibus.

29. *De conspiratione clericorum vel monachorum*. Item in eodem concilio, ut nec clerici nec monachi conspirationem vel insidias contra pastorem suum faciant.

30. *De accusatione laicorum contra episcopos*. Item in eodem concilio, ut laici episcopos aut clericos non accusent, nisi prius eorum discutatur existimationis opinio.

31. *De monasteriis Deo dicatis*. Item in eodem, ut loca, quae semel Deo dedicata sunt ut ⁴¹ monasteria sint, maneant perpetuo monasteria ⁴², nec possint ultra fieri secularia habitacula.

32. *De fide sanctae Trinitatis praedicanda*. In ⁴³ concilio Carthaginensi. Primo omnium necesse est, ut fides sanctae Trinitatis, et incarnationis Christi, passionis, resurrectionis et ascensionis in caelos diligenter omnibus praedicetur.

33. *De avaritia*. Item in eodem de prohibenda avaritia, ut nullus alienos fines usurpet vel terminos patrum transcendat.

D 34. *De his qui se convertunt ad Deum*. Item in

VARIANTES LECTIONES.

¹ post sequens caput hoc ponit sed non in indice 3. B. qui id cum XV coniungit. ² celebrant B. ³ laodicensi 1. 1. B. ⁴ vel 4. ⁵ celebretur 3. ⁶ anglorum const. 3. B. ⁷ michael, gabriel, raphael 1. 4. 6. B. G. ⁸ ne Bal. ⁹ precipitur quod 3. ¹⁰ oportet 3. ¹¹ ordinare B. Bal. ¹² s. dicitur q. 3. ¹³ et 4. ¹⁴ constitui B. (corr. ex cstituere) Bal. ¹⁵ hoc c. deest 6. in indice capp. eius rubrum sequenti postponunt. 1. 2. 2 b. 3. B. G. post 20 ponit Bal. ¹⁶ ut 1. ¹⁷ qui praeter 1. 5. omnes et Bal. ¹⁸ ordinant B. ¹⁹ deest 4. ²⁰ abscondatur 1. 4. G. G. ²¹ coclearii 1. coclearii 4. et (pro ut) clerici 1. ²² q. Petrus (in marg.) 1. ²³ deest 1. 4. B. t. ecclesia d. 3. ²⁴ dampnatum est. B. quia. (corr. ex quo) simonem magum (corr. ea mago) ultio divina terribiliter dampnavit 1. ²⁵ deest 5. 4. ²⁶ deest 5. ²⁷ monasticum 1. ²⁸ senioris 3. ²⁹ G. hoc caput non habet, sed eius titulum sequenti praefixit. ³⁰ c. infra duo capitula Bal. ³¹ eadem B. G. ³² nec G. ³³ praenuntiatione G. ³⁴ ordinetur 3. ³⁵ mon. et cl. 5. ³⁶ deest 5. ³⁷ de c. re desunt 5. ³⁸ admittat B. ³⁹ hoc caput ante antecedens ponit 3. sed non in indice. ⁴⁰ c. et monachi G. ⁴¹ ut corr. de 1. si 4. aut m. sunt G. ⁴² man. p. mon. desunt 3. perpetua 1. ⁴³ item in 1.

NOTÆ.

* Hæc desumpta sunt ex canone ipso, non ex cap. anni 789.

eadem¹ de his, qui in periculo constituti sunt et a Deo convertunt se ad Deum, ut canonice inquirantur et reconciliatione, et canonice reconcilientur.

35. *De his qui non sunt bonae conversationis.* Item in eodem², ut illi qui non sunt bonae conversationis et eorum vita est accusabilis, non audeant episcopos vel maiores natu accusare.

36. *De his qui excommunicato communicaverint.* Item in eodem, ut qui excommunicato praesumptiose³ communicaverit⁴, excommunicetur et ipse.

37. *De subiectione presbyterorum.* Item in eodem concilio infra duo capitula, ut nullus presbyter contra suum episcopum superbire audeat.

38. *De clericis ecclesiastici ordinis.* Item in eodem, ut clerici ecclesiastici ordinis⁵, si culpam incurrerint, apud ecclesiasticos iudicentur. non apud seculares.

39. *De virginibus Deo dicatis.* in⁶ concilio Africano praecipitur, ut virgines Deo consecratae a gravioribus personis diligenti custodia serventur.

40. *De principali cathedra episcoporum.* Item in eodem, ut non liceat episcopo principalem cathedram suae parochiae negligere⁷, et aliquam ecclesiam in sua diocesi magis frequentare.

41. *De falsis nominibus sanctorum.* Item in eodem, ut falsa nomina martyrum⁸ et incertae sanctorum memoriae non venerentur.

42. *De uxore a viro dimissa.* Item in eodem⁹, ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum vivente viro suo, nec vir aliam accipiat vivente uxore priore.

43. *De iudicibus a metropolitano probatis.* Item in eodem, ut probati a metropolitano iudices non spernantur.

44. *De accusatione vilium personarum.* Item in eodem infra duo capitula, ut viles personae non habeant potestatem accusandi. Et¹⁰ si in primo crimine victi sunt falsum dicere, in secundo non habeant potestatem dicendi.

45. *De virginibus velandis.* Item in eodem, ut¹¹ virgines non velentur ante annos, nisi rationabili necessitate cogente.

46¹². *De oblatis pauperum.* In concilio Gangrensi¹³, ut nulli liceat oblata quae ad pauperes pertinent rapere vel fraudare.

47. *De ieiuniis a sacerdotibus constitutis.* Item in eodem, ut ecclesiastica a sacerdotibus ieiunia constituta sine¹⁴ necessitate rationabili non solvantur.

48. *De his qui contra naturam peccant.* In concilio Ancyronensi¹⁵: Inventi sunt inter vos qui cum¹⁶ quadrupedibus vel masculis contra naturam peccant.

Qui¹⁷ dura et districta poenitentia coercendi sunt. Quapropter episcopi et presbyteri, a quibus iudicium poenitentiae iniungitur, conentur omnimodis hoc malum a consuetudine prohibere vel abscidere.

49. *De presbyteris, quo tempore ordinentur.* In concilio Neocaesariensi¹⁸, ut nullatenus¹⁹ presbyter ordinetur ante trigessimum aetatis suae annum; quia dominus Iesus Christus non praedicavit ante trigessimum annum.

50. *De pace landa.* In decretalibus Innocentii papae, ut pax detur ab omnibus, confectis²⁰ Christi sacramentis.

51. *De sponsa alterius.* In decretalibus Syrici²¹ papae, ut alterius sponsam nemo accipiat.

52. *De nominibus recitandis.* Item eiusdem²², ut nomina publice non recitentur ante preces sacerdotales.

53. *De canonum institutis a presbyteris non ignorandis.* Item eiusdem, ut nulli sacerdoti²³ liceat ignorare²⁴ sanctorum canonum instituta.

54. *De clericis alterius episcopi.* In decretis Leonis papae sancitum est, et in Sardicensi concilio, ut episcopus alterius clericum ad²⁵ se²⁶ non²⁷ sollicitet nec ordinet.

55. *De serris alterius.* Item eiusdem, ut nullus episcopus servum alterius ad clericatus officium sine domini sui voluntate promovere praesumat. Et²⁸ hoc Gangrense²⁹ concilium prohibet.

56. *De sacerdotibus contra decretalia agentibus.* Item eiusdem, ut si quis sacerdotum contra constituta decretalia praesumptiose agat, et corrigi nolens³⁰, ab officio suo submoventur.

57. *De viduis, a quibus non velentur.* In decretis Gelasii papae, ut nullus episcopus viduas velare praesumat.

58. *De fide catholica et primo praecepto legis.* Primo omnium admonemus, ut fides catholica ab episcopis et presbyteris diligenter legatur omni populo praediceturque³¹ hoc³² primum praeceptum domini Dei omnipotentis in³³ lege: *Audi, Israel, quia dominus, Deus tuus, deus unus est*: et ut ille diligatur ex toto corde, et ex tota mente, et ex tota anima, et ex tota virtute.

59. *De pace et concordia servanda.* Ut³⁴ pax sit et concordia et unanimitas cum omni populo christiano inter episcopos, abbates, comites, iudices et omnes ubique seu maiores seu minores personas³⁵: quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sanctae oblationis ad altare, sicut in euangelio ipso Domino praecipiente legimus. Et ut est illud secundum man-

VARIANTES LECTIONES.

e. concilio 3. ² e. concilio 3. 6. ³ deest 5. ⁴ communicaverint B. ⁵ u clericorum ordines 3. ⁶ item in 3. ⁷ relinquere 3. ⁸ m. sanctorum 3. ⁹ G. incipit: Decretum est, ut. ¹⁰ aut 1. 1°. 4. ut B. et ut si G. 6. (?) Bal. ¹¹ deest. 1°. ¹² Item in 3. ¹³ gangrensi 4. *constanter*. ¹⁴ nisi G. ¹⁵ a quicumque (*superscriptum*) i 1°. ¹⁶ c. consanguineis aut q. G. ¹⁷ deest 1. 1°. B. hi sunt 3. ¹⁸ necessariensi 1°. ¹⁹ nullus 3. ²⁰ consecutus G. ²¹ syrici 1°. 4. B. ciricii 3. ²² in eodem 3. est Innocentii c. 2. v. supra 789. *Eccl.* c. 54. ²³ sacerdotum 3. 4. sacerdo. ae B. ²⁴ ignorari 1. ²⁵ deest 3. ²⁶ deest B. ²⁷ e. h. G. c. p. *desunt* 3. ²⁸ grangense G. ²⁹ agens corrigi noluerit. G. Bal. ³⁰ correctum praedicetur quod h. p. p. d. d. o. i. l. est 1. ³¹ l. et o. p. praedicetur, quia hoc 3. G. G. (omnique) Bal. l. o. p. non iudicetur, quia hoc B. ³² est in 3. G. B. G. Bal. ³³ et ut 1°. Praecipimus, ut G. ³⁴ s. m. p. *desunt* 3.

datum in lege : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*¹. Item in euangelio : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. Et iterum : *In hoc cognoscent omnes, quia mei² discipuli estis, si dilectionem habueritis ad³ invicem*. In hoc enim⁴ praecepto discernuntur filii Dei et filii diaboli, quia filii diaboli semper dissensiones et discordias movere satagunt, filii autem Dei semper paci et dilectioni student.

60. *De iudicibus*. Ut⁵ quibus data est potestas iudicandi, iuste⁶ iudicent, sicut⁷ scriptum est : *Iuste iudicate, filii hominum*. Non in muneribus, quia munera excoecant corda prudentium et subvertunt verba⁸ iustorum. Non in adulatione⁹, nec in consideratione personae, sicut in deuteronomio dictum est : *Quod iustum est iudicate; sive civis sit ille, sive peregrinus, nulla sit distantia personarum; quia Dei iudicium est*. Primo^a namque in iudicio diligenter discernatur lex a sapientibus populi composita, ne per ignorantiam a via veritatis erret. Et dum ille rectum intellegit iudicium, caveat, ne¹⁰ declinet aut per adulationem aliquorum, aut per amorem cuiuslibet amici, aut per timorem alicuius potentis¹¹, aut propter praemium, a recto iudicio. Rectum^b autem et honestum videtur, ut iudices ieiuni causas audiant et discernant.

61. *De periuriis*. Habemus in lege, Domino praecipiente : *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui, et ne¹² assumes nomen domini Dei tui in vanum*¹³. Ideo omnino ammonendi sunt omnes diligenter, ut caveant periurium, non solum in sancto euangelio vel in altari, seu¹⁴ in sanctorum reliquiis, sed et¹⁵ in communi loquela. Quia sunt aliqui qui per caritatem et veritatem iurant, et caveant¹⁶ se¹⁷ a iuramento nominis¹⁸ Dei, et nesciunt¹⁹, quod idem est Deus quod est caritas et veritas, dicente²⁰ Iohanne apostolo, quia *Deus caritas est*. Item ipse Dominus in euangelio : *Ego sum via et veritas*. Ideo qui in veritate et caritate iurat, in Deo iurat. Item cavendum est, ne pharisaica superstitione aliquis plus aurum honoret, quam altare, ne dicat ei Dominus : *Stulte et coece, quid est²¹ maius, antrum an altare, quod sanctificat aurum?* Sed et nobis honestum videtur, ut qui in sanctis habet²² iurare, hoc ieiunus faciat cum omni honestate et timore Dei. Et²³ sciat se rationem redditurum Deo unusquisque vestrum, ubicumque sit, sive intra ecclesiam, sive extra ecclesiam. Et ut parvuli, qui sine

A rationabili aetate sunt, non cogantur iurare. Et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit post haec, nec ad sacramentum accedat, nec in sua causa²⁴ vel alterius iurator existat.

62. *De auguriis vel aliis maleficiis*. Habemus in lege Domini mandatum : *Non auguriamini*²⁵; et in deuteronomio : *Nemo sit²⁶, qui ariolos sciscitetur²⁷, vel somnia observet, vel auguria²⁸ intendat*. Item : *Nemo sit maleficus, nec incantator, nec phitonis²⁹ consulator³⁰*. Ideo praecipimus, ut nec caulatores³¹ et³² incantatores, nec tempestarii³³ vel obligatores fiant; et ubicumque sunt³⁴, emendentur vel damnentur. Item de arboribus vel petris vel³⁵ fontibus, ubi aliqui stulti luminaria vel alias observationes faciunt, omnino mandamus, ut iste pessimus usus et Deo^B execrabilis ubicumque invenitur, tollatur³⁶ et destruat

63. *De odio vel invidia*. Praedicari³⁷ necesse est, quantum malum sit odium vel invidia. In lege enim scriptum est : *Non³⁸ oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum*. Item Iohannes euangelista : *Qui odit fratrem suum, homicida est*. Item in euangelio : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum; et reliqua³⁹*

64. *Item de avaritia et concupiscentia*. De⁴⁰ avaritia autem apostolum legimus dicentem : *Avaritia, quae est idolorum servitus⁴¹, cavenda*. De concupiscentia vero legitur, quod radix sit omnium malorum; et in lege : *Non concupiscas rem proximi tui*.

65. *De honore parentum*. Hoc⁴² cum magno studio ammonendum est, ut filii honorent parentes suos; quia ipse Dominus dicit : *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longaevus super terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi*.

66. *De fide presbyterorum ab episcopis discutenda*. Ut episcopi diligenter discutiant per suas parochias presbyterorum fidem, baptisma catholicum, et missarum celebrationes⁴³, ut fidem rectam teneant, et baptisma catholicum observent, et missarum preces bene intellegant, et⁴⁴ ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur, et⁴⁵ dominicam orationem ipsi intellegant et omnibus praedicent intellegendam, ut quisque sciat quid petat a Deo. Et ut *Gloria Patri* cum omni⁴⁶ honore apud omnes cantetur; et ipse sacerdos cum sanctis angelis et populo Dei communi⁴⁷ voce *Sanctus, Sanctus, Sanctus* decantet. Et omnimodis dicendum est presbyteris et

VARIANTES LECTIONES.

¹ temetipsum (adiecto met) 1'. ² meis estis d. 3. ³ in 3. ⁴ deest 4. ⁵ Invenus ut C. ⁶ deest 4. ⁷ deest 1. ⁸ corda G. v. vel corda i. 3. ⁹ ita 1. in marg.; adulationem B.; oblatione 1. 3. 4. 6. G. ¹⁰ i. nec d. 3. ¹¹ potestatis 3. ¹² nec 3. 4. *abrasus est c. in 1.* ¹³ vacuum G. ¹⁴ vel 3. ¹⁵ deest 1. 4. G. ¹⁶ i. ut caveant a 1'. non caveant G. ¹⁷ deest 3. ¹⁸ deest B. ¹⁹ dei nescientes 3. ²⁰ dicente.... veritas desunt 3. ²¹ deest 1'. enim 4. st. ecce quidem m. G. ²² audet Vat. 1. Met. Camb. ²³ ut 3. ²⁴ lege 5. ²⁵ augurietis 3. ²⁶ s. homo q. 3. ²⁷ suscitetur B. suscitetur G. sciscitet 1'. ²⁸ ad a. 1. B. ²⁹ inphitonis 1'. fitonis 3. B. G. phitonum 4. ³⁰ consulator 4. Reg. Trec. Til. Thu. Sang. ³¹ auguriales G. Reg. Trec. Bal. ³² nec. 6. B. G. Bal. ³³ intempestarii G. ³⁴ sint. 1. ³⁵ p. v. desunt Bal. ³⁶ extollatur B. ³⁷ predicare 3. 4. G. ³⁸ ne 1'. 3. ³⁹ e. r. desunt 3. Met. ⁴⁰ Item de 4. ⁴¹ s. est valde c. G. ⁴² haec B. ⁴³ sollempnia, si f. 5. ⁴⁴ i. si psalmos d. et s. 3. et ut... intellegant desunt G. ⁴⁵ si 3. ⁴⁶ deest 1. G. ⁴⁷ cum una 1. 1'. 4 una 3. B.

NOTAE.

^a Haec differunt a cap. 789, eccl., c. 62.

^b Diversa a cap. 789, 62.

diaconibus, ut arma non portent, sed magis conficiant in defensione Dei quam in armis.

67. *De honore ecclesiae.* Placuit nobis ammonere, ut unusquisque episcopus videat per suam parochiam, ut ecclesia Dei suam habeat honorem, simul et altaria secundum suam dignitatem venerentur, et non sit domus Dei et altaria sacrata pervia canibus. Et ut vasa sacrata Deo magna veneratione habeantur. Et ut sacrificia sanctificata cum magna diligentia ab eis colligantur qui digni sunt, et cum honore serviant. Et ut secularia negotia vel vaniloquia in ecclesiis non agantur: quia domus Dei domus orationis debet esse, non spelunca latronum. Et intentos habeant animos ad Deum, quando veniunt ad missarum sollemnia, et ut non exeant ante completionem benedictionis sacerdotalis.

68. *De ministris altaris, et de scola.* Sed et hoc flagitamus vestram almitatem, ut ministri altaris Dei suum ministerium bonis moribus ornent, seu alii canonici observent eorum ordines, vel monachi prepositum consecrationis. Obsecramus, ut bonam et probabilem habeant conversationem, sicut ipse Dominus in euangelio praecepit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in coelis est*: ut eorum bona conversatione multi protrahantur ad servitium Dei. Et non solum servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios aggregent sibi que sociant. Et ut scholae legentium puerorum fiant; psalmodios, cantus, compotum, grammaticam per singula monasteria vel episcopias, et libros catholicos bene emendate; quia saepe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt, sed per inemendatos libros male rogant. Et pueros vestros non sinite eos vel legendo vel scribendo corrumpere. Et si opus est euangelium et psalterium et missale scribere, perfectae actatis homines scribant cum omni diligentia.

69. *De voto monachorum et de clericatu.* Simul et hoc rogare curavimus, ut omnes ubicumque qui se voto monachicae vitae constrinxerunt, monachice et regulariter omnimodis secundum votum suum vivant, secundum quod scriptum est: *Vota vestra reddite domino Deo vestro.* Et iterum: *Melius est non vorere, quam vorere et non reddere.* Et

A ut ad monasteria venientes, secundum regularem ordinem primo in pulsatorio probentur, et sic accipiantur. Et qui ex seculari habitu in monasteria veniunt, non statim foras ad ministeria monasterii mittantur, antequam intus bene erudiantur. Et ut monachi ad secularia placita non vadant. Similiter qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus canonicam vitam, volumus ut illi canonicè secundum suam regulam omnimodis vivant. Et episcopus eorum regat vitam, sicut abba monachorum.

70. *De susceptione hospitem.* Venerabile enim videtur, ut hospites, et peregrini, et pauperes susceptiones regulares et canonici per loca diversa habeant; quia ipse Dominus dicturus erit in remuneratione magni dicit: *Hospes eram, et suscepistis me.* Et apostolus hospitalitatem laudans dixit: *Per hanc quidam placuerunt Deo, angelis hospitio susceptis.*

71. *De abbatissis contra morem ecclesiae Dei facientibus.* Auditum est, aliquas abbatissas contra morem sanctae Dei ecclesiae benedictiones et manus impositiones et signacula sanctae crucis super capita virorum dare, necnon et velare virgines cum benedictione sacerdotali. Quod omnino a vobis, sanctissimi patres, in vestris parrochiis illis interdendum esse scitote.

72. *De clericis qui se fingunt esse monachos.* Ut illi clerici qui se fingunt habitu vel nomine monachos esse, et non sunt, omnimodis videtur corrigendos atque emendandos esse, ut vel veri monachi sint vel veri canonici.

73. *De pseudographiis et dubiis narrationibus.* Pseudographiae et dubiae narrationes, vel quae omnino contra fidem catholicam sunt, ut epistola pessima et falsissima, quam transacto anno dicebant aliqui errantes et in errorem alios mittentes quod de coelo cecidisset, nec credantur nec legantur, sed comburantur, ne in errorem pro tali scripto populus mittatur. Sed soli canonici libri, et catholici tractatus, et sanctorum auctoritas et dicta legantur et tradantur.

74. *De cantu Romano a monachis peragendo.* Monachi ut cantum Romanum pleniter et ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragant, secundum quod beatae memoriae genitor noster Pippinus rex decertavit ut fieret, quando Gallicanum

VARIANTES LECTIONES.

¹ oratione 6. *Bal.* ² armorum *B.* ³ praevideat *G.* ⁴ altaria ... Dei et *desunt* 1°. et post sacrata *suprascriptum* est non sint. ⁵ non sit ... sacrata *desunt* 6. ⁶ sacrata *G.* ⁷ cum omni 3. ⁸ serventur 3. *G.* *Bal.* ⁹ homines *Pith. Rem. Paris.* ¹⁰ benedictionum (sac. *deest.*) 3. ¹¹ s. e. h. *desunt* *G.* ¹² altitudinem 4. 6. ¹³ et *G.* ¹⁴ atque *G.* ¹⁵ ut ... est *deest* 3. ¹⁶ *deest* 1. *B.* ¹⁷ adtrahantur *G.* ¹⁸ monstrant ut episcopias et l. *B.* ¹⁹ discant, sed et *G. Bal.* ²⁰ emendatos 3. 6. emendent *B.* emendatos habeant *Bal.* ²¹ quidam 3. ²² *deest* 1°. 4. *B. Bal.* ²³ *deest* 3. ²⁴ vel 3. *deest* *B.* ²⁵ constrinxerint 3. *B. Bal.* ²⁶ monastice 3. monachi 1°. 4. *G.* ²⁷ ut 4. *G.* ²⁸ *deest* 3. ²⁹ enutrientur *Sang.* 1. ³⁰ veniant 4. ³¹ *deest.* 4. ³² *deest* 3. ³³ canonici *B.* ³⁴ ut 3. ³⁵ *deest* 3. *G.* ³⁶ hospitium, peregrinorum et pauperum 1°. *Rem. Pith. Paris.* ³⁷ canonicas 3. *Capit.* 789. ³⁸ dicit: hospes (*rel. desunt*) 3. ³⁹ rememoratione 1°. ⁴⁰ ap. per hanc, inquit, plac. quid. 3. ⁴¹ d. et angelis eius 6. ⁴² amorem *B.* ⁴³ *deest.* 3. ⁴⁴ o. corrigantur atque emendantur 4. *G. Reg. Belh. Coib. Trec. Sang. Camb.* ⁴⁵ illi 1. 1°. *B.* aut v. m. aut v. c. s. 3. ⁴⁶ pseudografe 4. *Reg. Trec. Bal.* ⁴⁷ et nec 1. ⁴⁸ comburentur 4. ⁴⁹ sed... sanctorum *G.* hic *omissa* interposuit c. 75. post persolvatur. ⁵⁰ auctoritates *B.* a. edicta 1°. ⁵¹ b. m. *desunt* *Bal.* ⁵² decrevit 3. *Met.*

cantum ¹ tulit ob unanimitatem apostolicae sedis et A sanctae Dei aecclesiae pacificam concordiam.

75. *De operibus servilibus, quae diebus dominicis non sunt agenda.* Statuimus quoque secundum quod in lege Dominus praecepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut et bonae memoriae genitor meus in suis sinodalibus edictis mandavit, quod ² nec viri ruralia exerceant ³, nec in vinea colenda ⁴, nec in campis arando, nec in metendo ⁵, vel foenum secando, vel sepe ponendo ⁶, nec in silvis stirpando, vel arbores caedere ⁷, vel in petris laborare, nec domos struere; nec ⁸ in horto laborent ⁹, nec ad placita convenient, nec venationes exercent. Sed ¹⁰ tria carraria ¹¹ opera licet fieri in die dominico, id est hostilia ¹² carra vel victualia, et si forte necesse erit corpus cuiuslibet duci ad sepulchrum. Item feminae opera textrilia non faciant, nec capulent vestitus, nec consuunt ¹³ vel acupictile ¹⁴ faciant ¹⁵, nec lanam capere, nec linum battere, nec in publico vestimenta lavare, nec herbices tondere habeant licitum; ut omnimodis bonorum ¹⁶ requies die dominico persolvatur ¹⁷. Sed ad missarum sollemnia ad ecclesiam undique convenient, et laudent Deum pro omnibus bonis, quae nobis in illa die fecit.

76. *De praedicatione episcopi vel presbiterorum.* Sed et vestrum ¹⁸ videndum est, dilectissimi et venerabiles pastores et rectores ecclesiarum Dei, ut presbiteri, quos mittitis per parrochias vestras ad regendum et praedicandum per ecclesias populum Deo servientem, ut ¹⁹ recte et honeste praedicent; et non sinatis nova vel non ²⁰ canonica aliquos ex suo sensu, et non secundum Scripturas sacras fingere et praedicare populo. Sed et vosmetipsi utilia honeste ²¹ et recte, et quae ad vitam ducunt ²² aeternam praedicate, aliosque instruite, ut haec eadem ²³ praedicent. Primo omnium praedicandum est omnibus generaliter, ut credant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum omnipotentem, aeternum, invisibilem, qui creavit coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt; et unam esse deitatem et substantiam et maiestatem ²⁴ in tribus personis Patris et Filii et Spiritus sancti. Item praedicandum est, quomodo filius Dei incarnatus est de Spiritu sancto et Maria semper virgine pro salute et repARATIONE ²⁵ humani generis, passus, sepultus, et

tertia die resurrexit et ²⁶ ascendit in coelos, et quomodo iterum venturus sit in ²⁷ maiestate divina iudicare omnes homines secundum merita propria, et quomodo impii propter ²⁸ scelera sua cum diabolo in ignem aeternum mittentur, et iusti cum Christo et cum sanctis angelis suis in vitam aeternam. Item ²⁹ diligenter praedicandum est, se ³⁰ resurrectionem mortuorum ³¹ accepturos. Item cum omni diligentia cunctis praedicandum est, pro quibus criminibus deponuntur ³² cum diabolo in aeternum supplicium. Legimus enim apostolo dicente: *Manifesta sunt opera carnis quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, irae, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comessationes et his similia, quae praedico vobis sicut praedixi, quoniam ³³ qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Ideo haec eadem, quae magnus praedicator ecclesiae Dei singillatim nominavit, cum omni studio prohibeantur; intellegentes, quam sit terribile illud quod dixit, *quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt* ³⁴. Sed et omni instantia ³⁵ ammonete eos de dilectione Dei et proximi, de fide et spe in Deo, de humilitate et patientia, de castitate et continentia, de benignitate et misericordia, de eleemosinis et confessione peccatorum suorum, et ut debitoribus suis secundum dominicam orationem sua debita dimittant, scientes certissime, quod ³⁶ qui talia agunt, regnum Dei possidebunt. Et hoc ideo diligentius iniungimus vestrae caritati, quia C scimus temporibus novissimis pseudodoctores esse venturos; sicut ipse Dominus in euangelio praedixit, et apostolus Paulus ad Timotheum testatur. Ideo dilectissimi, toto corde praeparemus nos in scientia veritatis, ut possimus contradicentibus veritati resistere, et divina donante gratia verbum Dei crescat et currat et multiplicetur in profectum sanctae ³⁷ Dei ecclesiae et salutem animarum nostrarum et ³⁸ laudem et gloriam nominis ³⁹ domini nostri Iesu Christi. Pax praedicantibus, gratia ⁴⁰ obedientibus, gloria ⁴¹ domino nostro Iesu Christo. Amen.

77. *De rebus ecclesiae.* Qui iuxta sanctorum patrum traditionem novimus res ecclesiae vota ⁴² esse fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum, D cuique ⁴³ non solum habita conservare, verum etiam

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest. 1. ² ut 4. G. ³ ex. opera G. G. Bal. ⁴ colendo 4. G. nec vineam colendam G. n. v. colendo Bal. ⁵ metente 1. ⁶ sepe componendo B. ⁷ cedendo B. ⁸ n. d. st. nec in h. l. desunt. 3. ⁹ laborant B. laborare G. G. Bal. ¹⁰ et 5. 6. B. ¹¹ deest G. ¹² h. corr. hostialia 1. ostilia corr. ostilicia 3. hostialia G. ¹³ consequent 1. ¹⁴ hanc lectionem ex Cap. 789. Eccl. iam restituit Baluzius acupulae corr. acupiculae 1. acupiculae 1. 3. G. G. ita vel acupiculae novem codd. Bal. acupicula B. Par. Met. Rem. acupiculae 4. acupiculae Bal. acupiculae Camb. apiculae Sang. 1. apicula Pith. acupicale Norm. aliquapictile Sang. 2. ¹⁵ sic. 1. B. Bal. et Cap. 789. sicut rell. et fere omnes Bal. ¹⁶ ita nostri et 12 codd. Baluzii; honor et r. Bal. ¹⁷ persolvantur 4. persolvat G. ¹⁸ hoc vobis vitl. 5. summo opere vobis G. ¹⁹ s. recte praed. 3. ²⁰ deest G. ²¹ ut, et honesta et quae recte ad 3. ²² ducant B. ²³ e. et ipsi p. 3. G. Bal. ²⁴ deest 3. ²⁵ redemptione G. ²⁶ deest 1. ²⁷ et G. ²⁸ secundum 1. ²⁹ idem 4. ³⁰ de Bal. se usque est desunt 5. ³¹ m. ut sciant et credant in iisdem corporibus praemia meritorum acc. Bal. ex Cap. 789. ³² quoniam... consequentur deest B. ³³ consequentur 3. Bal. ³⁴ studio G. i. et a. 1. ³⁵ quoniam q. l. non a. r. d. non p. 3. ³⁶ deest 3. ³⁷ ad 5. ³⁸ deest 4. ³⁹ gloria 5. B. ⁴⁰ laus 5. ⁴¹ vota corr. vitam 1. vitam 4. G. vita 5. ⁴² unicuique 5

multa Deo opitulante conferre ¹ optamus ². Tam A
men ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus il-
lius ³ suspicionem dudum conceptam penitus amo-
veremus, statuimus, ut neque nostris neque filiorum
et Deo dispensante successorum nostrorum tempo-
ribus, qui nostram vel progenitorum nostrorum vo-
luntatem vel exemplum imitari voluerint ⁴, nul-
lum penitus divisionem aut iacturam patiatur ⁵.

78. *De episcopis eligendis.* Sacrorum canonum non
ignari, ut in Dei nomine sancta ecclesia suo liberius
potiretur ⁶ honore ⁷, ad sensum ordini ecclesiastico
præbuimus, ut scilicet episcopi per electionem cleri
et populi secundum statuta canonum de propria dio-
cesi, remota personarum et munerum acceptione,
ob ⁸ vitæ meritum et sapientiæ donum eligantur, ut
exemplo ⁹ et verbo sibi subiectis usquequaque pro-
desse valeant ¹⁰.

79. *De dictis patrum congestis pro canonica profes-
sione, quia deshonestabatur.* Quia vero ¹¹ canonica
professio a multis partim ignorantia ¹², partim desi-
dia deshonestabatur, operæ pretium duximus, Deo
annuente, ¹³ apud sacrum conventum ex dictis sanc-
torum patrum velut ex diversis pratis ¹⁴ quosdam
vernantes flosculos carpendo in unam regulam cano-
nicorum et canonicarum congerere ¹⁵ et canoni-
cis vel sanctimonialibus servandam contradere, ut
per eam ¹⁶ canonicus ordo absque ambiguitate pos-
sit servari. Et quoniam illam sacer conventus ita
etiam laudibus extulit, ut usque ad unum tota ¹⁷ ob-
servandam percenseret ¹⁸, statuimus ut ab omnibus C
in eadem professione degentibus indubitanter te-
neatur, et modis omnibus sive a canonicis sive a
sanctimonialibus canonice degentibus deinceps ob-
servetur.

80. *De omnibus ecclesie dividendis.* Statutum est,
ut quicquid tempore imperii nostri a fidelibus ec-
clesiæ sponte conlatum fuerit, in ditioribus locis
duas partes in usus pauperum, tertiam ¹⁹ in stipen-
dia cedere clericorum aut monachorum ²⁰, in mino-
ribus vero locis aequè ²¹ inter clericum et pauperes
fore ²² dividendum; nisi forte a datoribus, ubi spe-
cialiter dandæ sint ²³, constitutum fuerit.

81. *De abbas eligendis.* Monachorum ²⁴ alqui-
dem causam qualiter, Deo opitulante, ex parte dispo-
suerimus, et quomodo ²⁵ ex se ipsis sibi eligendi ab-
bates licentiam dederimus, et ²⁶ qualiter, Deo opita-
lante, quieti ²⁷ vivere propositumque indefessi custo-
dire valerent ²⁸, ordinaverimus, in alia scedula dili-
genter adnotari fecimus, et ut apud successoris nos-
tros ratum foret et inviolabiliter conservaretur, con-
firmavimus.

82. *De ordinatione servorum.* De servorum vero ordi-
natione, qui passim ad gradus ecclesiasticos indis-
crete promovebantur ²⁹, placuit omnibus cum sacris
canonibus concordare ³⁰ debere. Et ³¹ statutum est,
ut nullus episcoporum deinceps eos ad sacros ordi-
nes ³² promovere praesumat, nisi prius a dominis
propriis libertatem consecuti fuerint. Et si quilibet
servus dominium suum fugiens, aut latitans, aut ad-
hibitis testibus munere conductis vel corruptis, aut
qualibet ³³ calliditate vel fraude ad gradus ecclesia-
sticos pervenerit, decretum est ut depunatur, et do-
minus eius eum recipiat. Si vero avus vel pater ab
alia ³⁴ patria in aliam transmigrans ³⁵, in eadem pro-
vincia filium genuerit, et ipse filius ibidem educatus
et ³⁶ ad gradus ecclesiasticos promotus fuerit, et
utrum servus sit ignoraverit ³⁷, et postea dominus ³⁸
eius veniens legibus eum adquisierit ³⁹, sancitum est,
ut si dominus eius illi libertatem dare voluerit, in
gradu suo permaneat; si vero eum contra servitutis
a castris dominicis extrahere voluerit, gradum amittat: quia iuxta sacros ordines vilis persona manens
sacerdotii dignitate fungi non potest. De rebus vero
illorum vel peculiare ⁴⁰ qui a ⁴¹ propriis dominis li-
bertate donantur, ut ad gradus ecclesiasticos iure
promoveantur, statutum est, ut in potestate domo-
rum consistat, utrum illis concedere an sibi vindicare
voluerint ⁴². Ceterum, si post ordinationem aliquid
adquisierit ⁴³, illud observetur, quod in canonibus de
consecratis nihil habentibus constitutum est ⁴⁴. De
ecclesiarum vero servis communi sententia decretum
est, ut archiepiscopi per singulas provincias consti-
tuti nostram auctoritatem, suffraganei vero illorum
exemplar illius ⁴⁵ penes se habeant. Et quandocum-

VARIANTES LECTIONES.

¹ conservare 3. ² debemus 1. ³ illius ecclesie Add. III. 1. rebus ecclesiarum Colb. Vat. 1. Norm. Sangall. ⁴ voluerunt 4. ⁵ patiantur 3. 4. 6. G. Bat. ⁶ potiat 3. B. et octo codd. Bal. ⁷ deest G. iure Vat. 1. Colb. Sang. Norm. ⁸ a. et ob 4. ⁹ exemplum verbo B. ¹⁰ Hic 2 duo addit capp. v. supra. ¹¹ vera G. ¹² ignoratur, operæ (rel. desunt) 3. ¹³ diximus B. annuntiente 1. ¹⁴ vel ut (del.) ex diversis vel (del.) partibus (del.) pratisq. 1. ex patris 3. G. partibus 4. 6. Til. Ths. Div. ¹⁵ contingere B.c. studium et 3. ¹⁶ ea. 3. ¹⁷ ita 1. 4. 6. et 8 codd. Bal. ¹⁸ persenserit 3. ¹⁹ tertia 1. 4. B. ²⁰ a. m. desunt. Sang. ²¹ aequo 3. 3 b. ²² federe 3. 3 b. ²³ ubi dandum sit, 3. ²⁴ m. eligendum 3. ²⁵ d. aut quociens ex 3. d. ut quomodo Vat. 1. 2. Met. Camb. ²⁶ et q. usque ordinaverimus desunt. Paris. Pith. ²⁷ quiete 3. ²⁸ valeant 3. ²⁹ provehantur 4. 6. ³⁰ concordari 1. ³¹ unde G. Reg. Sang. Norm. Trece. Vat. 1. Bal. ³² gradus 3. ³³ quilibet 1. ³⁴ aliqua Reg. Trece. Bal. ³⁵ migrans 3. B. ³⁶ deest 4. ³⁷ ignoratum fuerit, B. Rem. Pith. Par. ³⁸ postea ven. d. illius et lib. donare voluerit (rel. des.) 4. sed non HLD. ³⁹ quisierit 1. ⁴⁰ peculiari 4 G. peculio HLD. ⁴¹ deest 1. G. a propria lib. 3. ⁴² vellint 1. ⁴³ adquisierint 6. B. ⁴⁴ Hic 1. necum c. incipit inscriptum: Ex concilio cartaginensi. ⁴⁵ deest 3.

NOTÆ.

¹ Codex 3 post hoc caput, et 3 b post cap. 72, addunt: « Illud etiam quod in decretis papæ Gelasii est adnecti placuit, ut facultates ecclesiæ necnon et dioceseos ab illis a quibus possidentur episcopis iure sibi vendicent, quas tricennalis lex conclusit,

quia et filiorum nostrorum et principum ita emanavit auctoritas, ut ultra triginta annos nulli liceat pro hoc interpellare, quod legum tempus ex-
cluserit. »

que de familia ecclesiae utilis inventus aliquis ordinatus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, et coram sacerdotibus vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota quolibet calliditate libertatem consequatur, et tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoveatur. Similiter quoque de his agendum est, quos laici de familia ecclesiarum ad sacros ordines promovere voluerint. Sed et de his, quos praepositi canonicorum aut monachorum ordinandos expetiverint, eadem forma servanda est.

83. *De personis a quibus non sunt res accipiendae.* Statutum est, ut nullus quilibet ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quarum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis deinceps hoc facere temptaverit, a sinodali vel imperiali sententia modis omnibus feriat.

84. *De presbyteris constituendis.* Statutum est, ut sine auctoritate vel consensu episcoporum presbyteri in quibuslibet ecclesiis nec constituentur nec expellantur. Et si laici clericos probabilis vitae et doctrinae episcopis consecrandos suisque in ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos reiciant.

85. *De mansis uniuscuiusque ecclesiae.* Sancitum est, ut unicuique ecclesiae unus mansus integer absque servitio alio adtribuatur. Et presbyteri in eis constituti non de decimis, neque de oblationibus fidelium, non de domibus, neque de atris vel ortis iuxta ecclesiam positis, neque de praescripto manso, aliquod servitium faciant praeter ecclesiasticum. Et si aliquid amplius habuerint, inde senioribus suis debitum servitium impendant.

86. *De presbyteris uniuscuiusque ecclesiae.* Statutum est, postquam hoc impletum fuerit, ut unaquaeque ecclesia suum presbyterum habeat, ubi id fieri facultas providente episcopo permiserit.

87. *De villis novis et ecclesiis in eis noviter constitutis.* Sancitum est de villis novis et ecclesiis in eis noviter constitutis, ut decimae de ipsis villis ad easdem ecclesias conferantur.

88. *De sacris vasis ecclesiae in pignus datis.* De sacris vasis ecclesiae quae in pignus a nonnullis in quibusdam locis dari comperimus, inhibendum est, ne

deinceps a quoquam fieri praesumatur, nisi solummodo necessitate redimendorum captivorum compellente.

89. *De ecclesiis destructis, vel de nonis et decimis.* De ecclesiis sane destructis, vel de nonis et decimis, sive de claustris canonicorum, qualiter constitui et ordinari a nobis placuerit, aliis capitulis subter adnotavimus.

90. *De ecclesiarum honore.* Sed et de ecclesiarum honore, quomodo Deo adjuvante, quantum in nobis est, vigeat, similiter in subter adnotatis capitulis insertum esse dinoscitur.

91. *De episcopis Italiae.* De episcopis vero in Langobardia constitutis, qui ab his quos ordinabant sacramenta et munera contra divinam et canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant, modis omnibus inhibendum est ne ulterius fiat: quia iuxta sacros canones uterque gradu proprio talia facientes decidi debent.

92. *De presbyteris qui feminas in domibus habent.* Statutum est ab episcopis de presbyteris qui feminas secum indiscrete habitare permittunt, et propter hoc malae opinionis suspicione denotantur, ut si deinceps admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica invectione feriuntur.

93. *De presbyteris qui pro chrismate in coena Domini veniebant.* De presbyteris qui accipiendi chrismatibus gratia ad civitates in coena Domini venire soliti erant, sancitum est, ut de his qui longe positi sunt, de octo vel decem unus ab episcopo eligatur, qui acceptum chrisma sibi et sociis diligenter perferat. Hi vero qui non longius a civitate quam quatuor aut quinque milibus habitant, more solito ad accipiendum chrisma per se veniant. Discendi vero gratia alio, non quadragesimae tempore, ad civitates convocentur.

94. *De praedicatione et confirmatione episcoporum.* Ne vero episcopi occasione praedicandi aut confirmandi oneri essent populis, a nobis admoniti polliciti sunt, se deinceps hoc cavere velle, et eo tempore suum ministerium, in quantum facultas dabitur, exequi, quo eorum profectio, quantum in illis erat, his quibus prodesse possunt et debent, non sit importuna vel honorosa.

VARIANTES LECTIONES.

¹ ordinatus 5. ² et... sac. desunt 3. 4. ³ consequantur 4. ⁴ promoveantur 1. 4. ⁵ laicos 1. ⁶ deest 4. ⁷ rebus propriis 3. rem propriam 4. 6. ⁸ exheredare 4. exhereditari B. Camb. Rem. Norm. Par. Pith. ⁹ sinodo 3. ¹⁰ epus. 4. epi. B. ¹¹ deest 1. ¹² ullo 3. aliquo B. ¹³ deest hoc caput G. Sang. 1. Thu. Colb. ¹⁴ hoc post sequens c. ponit 3. ¹⁵ statutum est (B.) ut de 3. ¹⁶ deest 3. ¹⁷ vasibus 4. ¹⁸ annonis G. constantier per totam Ansegisium atque Benedictum. ¹⁹ constructis 3. ²⁰ deest G. ²¹ deest 3 B. ²² honor B. ²³ vigeat G. ²⁴ v. italiae, qui 3. ²⁵ quia 4. ²⁶ solliciti 4. ²⁷ a gradu 1. ²⁸ deici 4. decidere ²⁹ G. deest 3. ³⁰ d. milibus 3 b. de decem 1. ³¹ hii 1. ³² dicendi 4. 6. ³³ verbi G. ³⁴ deest 1. 6. G. ³⁵ dabatur corr. dabitur 4. 1. 3. dabatur reliqui. ³⁶ exequantur, ut his 3. (rel. des. 3. B.) ³⁷ erat corr. erit 1. ³⁸ possunt corr. possint 1. possit et debet ut n. G. ³⁹ sint importuni vel onerosi 3. ⁴⁰ on. eorum visitatio B. Norm. Pith. Rem. Par.

NOTÆ.

^a Ultima sententia hujus capituli desumpta est ex cap. Aquisgranensis supra col. 398, c. 8, cum anteriora omnia ex capite 7 descripta fuissent; igitur Ansegisium verborum similitudine deceptum ultima capituli 7 sententia et majori parte capituli 8 omissa, duo

capita in unum contraxisse constat. Soli Codices Divionensis, Rivipull. et Normannicus utrumque caput exhibent. Ansegisi, non exscriptorum, vitium esse, ex capitulari Wormatiensi an. 829, c. 5, patet, quo caput libri 1, 157, una cum hoc numero exscribitur.

95. *De pueris tondendis et puellis velandis.* Ne pueri A vero sine voluntate parentum tonsorentur, vel puellae velentur, modis omnibus inhibuitur est. Et qui hoc facere temptaverit ¹, multam quae in capitulis legis mundanae a nobis constitutis continetur, persolvere cogatur.

96. *De feminis viros amittentibus.* De feminis quae viros amittunt, placet, ne se sicut actenus indiscrete velent ², sed ut triginta dies post decessum ³ viri sui expectent, et post tricesimum diem per consilium episcopi sui, vel si episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum, id quod eligere debent eligant. Et quia ⁴ a sacro conventu rogati ⁵, ut hi qui publicam gerebant ⁶ poenitentiam, et feminae quae viros amittebant, nostra ⁷ auctoritate, donec deli- B berent quid agant, tuerentur ⁸, specialiter pro his capitula ⁹ fieri et legis mundanae capitulis inserenda decrevimus.

97. *De raptis et de earum raptoribus.* De raptis vero et de raptoribus quamquam specialiter decrevisse- mus, quid pati debeant qui hoc nefas deinceps facere temptaverint, quid tamen super his sacri canones praecipiant ¹⁰ hic inserendum necessarium duximus; quatenus omnibus pateat quantum malum sit, et non solum humana, sed etiam divina auctoritate constricti, ab hinc hoc malum caveatur ¹¹.

98. *De puellis raptis necdum desponsatis.* De puellis raptis necdum desponsatis, in concilio Chalcedonensi, ubi 630 ¹² patres fuerunt, capitulo 58 ¹³ ita habetur: Eos qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, C cooperantes et comibentes raptoribus, decrevit sancta synodus, si quidem clerici sunt, decidant gradu proprio; si vero laici, anathematizentur. Quibus verbis aperte datur intellegi qualiter huius mali auctores dampnandi sunt, quando participes et ¹⁴ comibentes tanto anathemate feriuntur, et ¹⁵ iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vindicare nullatenus possunt ¹⁶.

99. *De desponsatis et ab aliis raptis.* De desponsatis puellis et ab aliis raptis ita in concilio Ancyritano ¹⁷, capitulo decimo, legitur: Desponsatas puellas et post ab aliis raptas placuit erui et eis reddi, quibus ante fuerant ¹⁸ desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis in- lata constiterit. Proinde statutum est a sacro con- ventu, ut raptor publica poenitentia multetur. Rap- tam ¹⁹ vero si sponsus ²⁰ recipere noluerit et ipsa

eidem ²¹ crimini ²² consentiens non fuit, licentia nu- bendi alii non negetur. Quod ²³ si et ipsa consen- sit, simili sententia sublaceat. Quod si ²⁴ post haec se coniungere praesumpserint, uterque anathematizentur.

100. *De his qui virginibus Deo dicatis se sociant* ²⁵. De his vero qui sacris virginibus se sociant, ita in ²⁶ decretis papae Gelasii capitulo 20 ²⁷ continetur: Vir- ginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus, et post dicatum Deo propositum incesta foederu sac- rilegaque miscere; quos protinus aequum est a sacra communione detru- di, et nisi publicam probatamque egerint poenitentiam, omnino non recipi ²⁸; aut ²⁹ his certe viaticum de seculo transeuntibus, si tamen poenituerint, non negetur. Si vero de copulatione sacra- rum virginum tam severe feriuntur, quanto severius feriendi sunt qui eas rapiunt ³⁰? Ideo, sicut praemis- sum est, necesse est, ut ab omnibus in Christiana re- ligione consistentibus rigore auctoritatis divinae vel humanae hoc malum radicitus amputetur.

101. *De puellis, quo tempore velentur.* Ne vero puellae indiscrete velentur, placuit nobis etiam de sacris canonibus, qualiter observandum sit, hic in- ferre de tempore velandarum puellarum. In Africa- no ³¹ concilio, capitulo 16 continetur, ut non ante 25 annos consecrentur. Item in eodem concilio, capitulo 93 ³², de virginibus velandis ita continetur: Item placuit, ut quicumque episcoporum necessitate peri- clitantis pudicitiae virginatis, cum ³³ vel petitor potens vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mor- tis periculo ³⁴ scrupulo compuncta fuerit ne non ve- lata moriatur, aut exigentibus parentibus aut his ad quorum curam pertinet, relaverit virginem seu relavit ante 25 ³⁵ annos aetatis, non ei obsit concilium, quod de isto annorum numero constitutum est. Unde colligitur, quia iuxta priorem sanctionem virgines 25 aetatis suae anno rite ³⁶ consecrandae sint; quod si praemissae necessitates ante id fieri compellant, nul- lum possit episcopo adferre praecudicium consecra- tionis ³⁷.

102. *De examinatione sanctae crucis non facienda.* Sancitum est, ut nullius deinceps quamlibet ³⁸ exa- minationem crucis ³⁹ facere praesumat; ne Christ passio ⁴⁰, quae est ⁴¹ glorificatio, cuiuslibet temeri- tate contemptui habeatur.

103. *De pabulo verbi divini nuntiando.* Episcopi ⁴² vero, sive per se, sive per vicarios, pabulum verbi di-

VARIANTES LECTIONES.

¹ temptaverint cogantur 4. ² velentur G. ³ decessum 3. ⁴ qui corr. quia 1. quia sacer conventus. ⁵ rogat et hi 3. r. sumus ut 1. Bell. B. Pith. Norm. Rem. Par. ⁶ gerunt amittunt G. ⁷ nostram aucto- ritatem B. ⁸ tuerentur 1. tuerantur G. et corr. ex tuerentur 4. ⁹ c. f. et l. m. desunt 4. ¹⁰ praecipiant 1. 3. B. ¹¹ caveant 1. m. ab omnibus c. B. G. Norm. Rem. Par. Bal. ¹² CCCXXX 3. 3 b. ducenti XXX 4. ¹³ XXVII 4. XXVIII Ripip. ¹⁴ deest 1. 1. Hld. ¹⁵ et quod 1. ¹⁶ possit 1. ¹⁷ ancyrano G. ¹⁸ fuerint 1. 1. B. fuerunt G. Hld. ¹⁹ raptae 1. B. Bal. ²⁰ s. eam Bal. ²¹ eiusdem 1. B. eodem G. Hld. ²² criminis B. ²³ quod sublaceat desunt 3. ²⁴ si et ipsi p. h. iungi praesumpserit 3. si ipsi p. B. ²⁵ Hic B. sed non (in indice) Pith. Par. Norm. Rem. caput inserunt. ²⁶ ita de incestis p. 3. ²⁷ XXX 4. 6. Reg. Bal. ²⁸ recipere 3. recipiantur 4. recipit B. ²⁹ at 3. deest 4. ³⁰ q. e. r. ante quanto collocat 4. ³¹ cartaginensi 1. ³² nonage- simo G. ³³ c. et v. 3. 4. 6. B. et cum G. ³⁴ periculo 3. ³⁵ XV 3. ³⁶ ritae G. ³⁷ consecratio 4. G. Bal. hic 2 tria addit capitula, desumpta ex capitularibus Hlotharii supra. ³⁸ qualibet examinatione cruces 1. ³⁹ sanctae c. B. et reliqui eius generis codd. ⁴⁰ passionem 4. 6. ⁴¹ p. neque g. corr. passio quae glorificatio est 1. p. neque g. Vat. Met. Div. Bellov. Camb. Pal. Til. Rem. B. Pith. Par. Norm. neque G. p. et r. meritis 1. ⁴² eps 1. B. epos monemus ut Bal.

vini sedulo ¹ populis a ² nuntient ³ : quia, ut ait beatus Gregorius, iram contra se occulti iudicis excitat sacerdos, si sine praedicationis sonitu incedit. Et ut clerum ⁴ sibi commissum in sobrietate et castitate nutrent ⁵, divinisque officiis imbuerent, qui rite ad sacrosanctos ecclesiasticos ordines promoveri possent. Et ut operam dent quatenus presbyteri missalem ⁶ et lectionarium sive caeteros libellos sibi necessarios bene correctos habeant, et qualiter ecclesias destructas ad se ⁷ pertinentes iuxta vires emendent, qualiter etiam viduas diligenter instruant, quomodo etiam secundum apostolicam auctoritatem conversari debeant, edoceant ⁸. Et ut superstitiones quas quibusdam in locis in exequiis mortuorum nonnulli faciunt, eradicient, et ut exemplo suae innocentiae alios ⁹ ad bene vivendum provocent, et cunctis ecclesiasticis negotiis, quantum Dominus iuaverit ¹⁰, totis viribus liberere satagant, diligenter admonuimus. Et ut id liberius exequi valeant, nos, in quantum Dominus ¹¹ posse dederit, opem ferre modis omnibus optamus.

104. *De incestis nuptiis, et ecclesiis dividendis.* Nonnulla vero capitula, sicut ¹² de incestis nuptiis, necnon et de ecclesiis quae inter coheredes dividuntur et tali occasione proprio honore carent, sive ¹³ de his ecclesiis quae nimium rebus propriis sunt adtenuatae ¹⁴, vel certe ¹⁵ de his rebus quae nuper, necessitate compellente, a nonnullis ecclesiis sunt ablatae, et si qua sunt alia sive in ecclesiasticis sive in publicis rebus emendatione digna, quae pro temporis brevitate efficere nequivimus, in tantum differendum illud dignum iudicavimus, donec, Domino favente, consulto ¹⁶ fidelium facultas nobis id definiendi ab eo tribuatur. Inventa vero ¹⁷ ut, Deo opitulante, effectum obtineant per tempora ¹⁸, hic inserenda censuimus.

105 ¹⁹. *De scriptoribus.* De scribis, ut non vitiose scribant.

106. *De servis propriis vel ancillis.* De servis propriis vel ancillis, ut non amplius tondeantur vel velentur, nisi secundum mensuram, et ut ibi ²⁰ satis fiat ²¹ et villae non sint desolatae ²².

107. *De congregationibus.* De congregationibus superfluis, ut nullatenus fiant; sed tantos congreget ²³, quantis ²⁴ consilium dare ²⁵ potest.

108. *De pulsantibus.* De his, qui non fiunt ²⁶ secundum regulam pulsati, ut deinceps emendentur et pulsent ²⁷ secundum regulam.

109. *De infantulis puellis, quando velentur.* Ut infantulae aetatis puellae ²⁸ non velentur, antequam illae eligere sciant, quid velint ²⁹, salva canonica auctoritate.

110. *De praepositis monachorum.* Ut laici non sint praepositi monachorum infra monasteria; ne ³⁰ archidiaconi sint laici.

111. *De incestuosis.* De incestuosis, ut canonice examinentur, et nec ³¹ propter alicuius amicitiam quidam relaxentur ³², quidam vero constringantur.

112. *De fame, clade et pestilentia, si venerit.* De hoc si venerit fames, clades, pestilentia ³³ et inaequalitas aeris, vel alia qualiscumque tribulatio, ut non expectetur edictum nostrum, sed statim deprecetur Dei misericordia. Et in praesenti anno de famis inopia, ut suos quisque adiuvet prout potest, et ³⁴ suam annonam non nimis care vendat. Et ne foris imperium nostrum vendatur aliquid ³⁵ alimoniae ³⁶.

113. *De fugitivis clericis sive laicis.* De fugitivis clericis vel laicis sive etiam feminis, sicut in alio capitulari praecepimus ³⁷, ita servetur.

114. *De liberis hominibus ad servitium Dei se tradentibus.* De liberis hominibus, qui ad servitium Dei se tradere volunt ³⁸, ut prius hoc non faciant, quam a nobis licentiam postulent. Hoc ideo, quia audivimus aliquos ex illis non tam ³⁹ causa devotionis hoc fecisse, quam pro exercitu seu alia functione ⁴⁰ regali fugienda, quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus. Et hoc ideo fieri prohibemus.

115. *De oppressione pauperum.* De oppressione pauperum ⁴¹ liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec et supra et hic de liberis hominibus diximus, ne forte parentes eorum contra iustitiam fiant exheredati ⁴² et regale obsequium minuatur, et ipsi heredes propter indigentiam mendici vel ⁴³ latrones seu malefactores efficiantur. Et ut saepius non fiant manniti ad placita, nisi sicut in alio capitulari praecepimus ⁴⁴, ita servetur ⁴⁵.

116. *De missis qui per civitates et monasteria mittuntur.* Ut missi per singulas civitates et monasteria virorum et puellarum praevideant, quomodo aut qualiter in domibus ecclesiarum et ornamentis ecclesiae emendatae vel restauratae esse videntur; et diligenter inquirent de conversatione ⁴⁶ singulorum,

VARIANTES LECTIONES.

¹ sedule 5. 4. scedule B. ² adnuntiet 1. ³ clericum B. ipsi c. Bal. ⁴ nutriant.... imbuant.... possint 1. 3. B. ⁵ missarium 1. 6. missarum. Hld. ⁶ d. sibi p. 1. 4. 6. B. ⁷ edoceantur G. ⁸ deest 4. ⁹ iutaverit 6. ¹⁰ iuverit 1. ex corr. B. Bal. ¹¹ deest 1. 3. omps dñs 1. ¹² deest G. ¹³ adnuntiate 1. Thu. adnotatae 4. G. annullatae G. Colb. Sang. ¹⁴ certae B. ¹⁵ consulta 1. 3. et 1. sed hic corr. in consultu. ¹⁶ v. interim 1. (in marg.) ¹⁷ t. iam emendata atque correctae ac restituta scriptis confir. are obtinamus G. et editio Pithoei. ¹⁸ lubemus ut scriptores quique n. G. Vat. 1. Sang. Colb. ¹⁹ ubi 3. 4. ²⁰ flant G. ²¹ dissolutae B. ²² c. quis, q. Bal. congregatae B. Norm. Par. Rem. Pith. ²³ quantos 3. B. N. Par. ²⁴ dari B. N. Rem. Pith. ²⁵ deest 3. sunt 4. ²⁶ pulsantur 3. B. Bal. ²⁷ puellaris G. Vat. 1. Sang. Colb. ²⁸ v. et pulsantur Bal. ex Sang. Thun. Palat. Colb. Rem. ²⁹ nec 3. B. Bal. ³⁰ ne 3. ³¹ q. r. desunt B. ³² pestilentiae 6. ³³ ut 1. ³⁴ aliquid 1. ³⁵ alimonii G. ³⁶ praecipimus 1. Hld. ³⁷ v. praecipimus G. ³⁸ tantum 3 B. ³⁹ confun-
ctione 6. ⁴⁰ deest in Vat. Thu. Sang. ⁴¹ exhereditati 3. B. et 1. sed hic correctum. ⁴² mendiciles 1. 3. ⁴³ praecipimus 1. B. ⁴⁴ sed omnimodo ita servetur Riv. Sang. Colb. ⁴⁵ conversatione G.

vel quomodo emendatum habeant quod iussimus de A eorum lectione et cantu ceterisque disciplinis ad ordinem ecclesiasticae regulae pertinentibus.

117. *De thesauris ecclesiasticis.* Ut singuli episcopi, abbates, abbatissae diligenter considerent thesauros ecclesiasticos, ne propter perfidiam aut negligentiam custodum aliquid de gemmis aut de vasis, vel de reliquo quoque thesauro², perditum sit; quia dictum est nobis, quod negotiatores Iudaei nec non et alii gloriantur, quia quicquid eis placeat³, possint ab eis emere.

118. *De mendicis discurrantibus.* De mendicis, qui per patrias discurrunt, volumus ut unusquisque fidelium nostrorum suum⁴ pauperem de beneficio aut de propria⁵ familia nutriat et non permittat alicubi ire mendicando⁶. Et ubi tales inventi fuerint, sibi⁷ manibus laborent, nullus⁸ quicquam eis tribuere praesumat.

119. *De usura.* Usura est, ubi amplius requiritur quam datur: verbi gratia si dederis solidos decem et amplius requireris; vel si dederis modium vini, frumenti, et iterum super aliud exigeris⁹.

120. *De cupiditate in bonam partem.* Cupiditas in bonam partem accipi potest et in malam. In bonam, iuxta Apostolum: *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* Et in psalmo: *Concupivit anima mea in atria Domini.*

121. *Item de cupiditate in malam partem.* Cupiditas vero in malam partem accipitur, si quis supra modum res quaslibet iniuste appetere vult, iuxta Salomonem: *Post concupiscentias tuas non eas.*

122. *Item de avaritia.* Avaritia est alienas res appetere et adeptas nulli largiri. Et iuxta Apostolum haec est radix omnium malorum.

123. *De turpibus lucris.* Turpe lucrum exercent, qui per varias circumventiones¹⁰ lucrandi causa inhoneste¹¹ res quaslibet congregare decertant.

124. *De foenore.* Foenus est, qui aliquid praestat¹². Iustum foenus est, qui¹³ amplius non requirit, nisi quantum praestitit¹⁴.

125. *De emptione tempore messis causa cupiditatis et turpis lucri.* Quicumque enim tempore messis vel tempore viandemiae, non necessitate sed propter cupiditatem, comparat annonam aut vinum, verbi gratia, de duobus denariis comparat modium unum, et servat usque dum venundari possit contra denarios quatuor aut sex¹⁵ seu amplius, hoc turpe lucrum dicimus. Si hoc propter necessitatem comparat, ut¹⁶ sibi habeat et aliis tribuat, negotium dicimus.

126. *De hoc, si per plurima loca fames fuerit.* Consideravimus itaque, quia per plurima loca fames valida esse videtur, ut omnes episcopi, abbates, abbatissae, optimates et comites seu domestici et¹⁷ cuncti¹⁸ fideles, qui beneficia regalia tam de rebus¹⁹ ecclesiasticis quamque et de reliquis habere videntur, ut unusquisque de suo beneficio suam familiam nutrire faciat et de sua proprietate propriam familiam nutriat. Et si Deo donante super se et super familiam suam aut in beneficio aut in alode²⁰ annonam habuerit et venundare voluerit, non earius vendat nisi modium²¹ de avena denarios duos²², modiorum de ordo²³ contra denarios tres²⁴, modium unum de sigle²⁵ contra²⁶ denarios quatuor, modium unum de frumento parato²⁷ contra denarios sex. Et ipse modius sit, quem omnibus habere constitutum est. Et²⁸ unusquisque habeat aequam mensuram et aequalis modios.

127. *De synodis, qualiter fiant.* Ut per singulos annos synodus bis fiat.

128. *De metropolitanis episcopis.* Ut nequaquam inter duos metropolitanos²⁹ provincia dividatur.

129. *De episcopis, quot sint in una civitate.* Ne in una civitate duo sint episcopi.

130. *De ordinatione episcoporum.* Quod non oporteat ordinationes episcoporum diu differre.

131. *De stabilitate episcoporum vel clericorum.* Ne de uno loco ad alia transeat episcopus sine decreto episcoporum, vel clericus sine iussione episcopi sui.

C 132. *De communicatione fidelium.* Ut omnes fideles communicent et ad missas perexpectent sine alia deprecatione³⁰.

133. *Canones sancti Silvestri et 280³¹ episcoporum³² de presbyteris, diaconibus et reliquis ex clero.* Fecit hos gradus in gremio synodi³³ ut non presbyteri adversus episcopum, non diacones³⁴ adversus presbyterum, non subdiaconus adversus diaconum³⁵, non acolitus adversus subdiaconem³⁶, non exorcista adversus acolitum, non lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem aliquam. Et non dampnabitur praesul sine³⁷ 72 testibus. Neque praesul summus a quoquam iudicabitur, quoniam scriptum est: *Non³⁸ est discipulus super magistrum.* Presbyter autem nisi in quadraginta quatuor testimoniis³⁹, non damnabitur. Diaconus autem cardine constitutus in urbe Roma, nisi 37⁴⁰ non condemnabitur. Subdiaconus, acolitus, exorcista, lector nisi, sicut scriptum est in septem⁴¹

VARIANTES-LECTIONES.

¹ vel abb. 1°. ² deest 4. ³ placent 3. ⁴ deest 3. ⁵ proprio 1. ⁶ mendicandi (4.) causa 1. mendicare 6. ⁷ G. mendicatum Hld. al. mendicando discurrere 1°. ⁸ qui sibi 4. B ut sibi 1°. ⁹ nullusque 3. ¹⁰ exieris 1. 6. ¹¹ avaras circumvectiones 4. 6. ¹² iniustae G. ¹³ f. e. quod praestatur 3b. ¹⁴ quando a. n. requiritur, n. quam datur 3b. ¹⁵ praestat 3 G. ¹⁶ VII 3. ¹⁷ quod 4. ¹⁸ deest G. ¹⁹ bonis Bal. ²⁰ alio de annona 1°. ²¹ modio G. ²² contra d. G. Bal. denariis duobus 3. ²³ ordeatio B. hordea Bal. ²⁴ denariis tribus 3. ²⁵ sigilo 1°. 3. B. Bal. sigilla 4. sigula G. siligine Hld. ²⁶ deest 1. ²⁷ comparat 1. ²⁸ ut G. ²⁹ m. epōs 3. ³⁰ de praedicatione 4. 6. ³¹ 284. 1°. G. ³² haec omnia desunt 3. 4. 6. B. Bal. post clero ponit 1°. G. ³³ sinodali 6. sinodali sanctus sylvester 4. 3b. ³⁴ diaconus 3. B. diaconi 6. ³⁵ diaconem 3. ³⁶ n. a. a. s. desunt 3. ³⁷ nisi in Bal. ³⁸ nonne d. R. ³⁹ testimoniis Bal. ⁴⁰ sine XXXIII testimoniis nor. 3. 3b. ⁴¹ XVII 1°.

testimoniis ¹ filios habentes et uxores et omnino A
Christum praedicantes. Sic datur ² mystica veritas.

134. *De confugio ad ecclesiam.* Si quis ad ecclesiam confugium fecerit, in atrio ipsius ecclesiae pacem habeat, nec sit ei necesse ecclesiam ingredi. Et nullus eum inde per vim abstrahere praesumat, sed liceat ei constiteri quod fecit, et inde per manus honorum hominum ad discussionem in publico producatur.

135. *De his qui ad casam Dei res tradere voluerint.* Qui res suas pro anima sua ad casam Dei tradere voluerit ³, domi traditionem faciat coram testibus legitimis. Et quae in hoste factae sunt traditiones, de quibus nulla est quaestio, stabiles permanent. Si vero aliqua alii ⁴ res suas tradiderit et in hostem profectus fuerit, et ille cui res traditae sunt interim mortuus fuerit, qui res tradidit ⁵, cum reversus fuerit, adhibitis testibus coram quibus traditio facta est, res suas recipiat ⁶. Si autem et ipse mortuus fuerit, heredes eius legitimi res ⁷ traditas recipiant.

136. *De ordinatione presbyterorum.* Ut presbyteri non ordinentur, priusquam examinentur. Et ut excommunicationes passim et sine causa non fiant.

137. *De conversione liberi hominis.* Ut liber homo, qui in monasterio regulari comam deposuerit et res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat ⁸.

138. *De non cogendo bibere.* Ut nemini ⁹ liceat alium cogere ad bibendum ¹⁰.

139. *De mercato ¹¹.* Ut mercatus ¹² die Dominico in nullo loco habeatur ¹³.

140. *De presbyteris, qualiter introitum ecclesiae consequantur.* Ut nullus presbyter ad introitum ecclesiae exenia ¹⁴ donct.

141. *De presbyteris, a quibus per ecclesias constituantur.* Ut nullus laicus presbyterum in ecclesia ¹⁵ mittere vel eicere ¹⁶ praesumat, nisi per consensum episcopi.

142. *De honore pro ecclesiis dando.* Ut episcopi praevideant, quem honorem presbyteri pro ecclesiis senioribus ¹⁷ tribuant,

143. *De decimis dispensandis.* Ut decimae in potestate episcopi sint ¹⁸, qualiter a presbyteris dispensentur.

144. *De ecclesiis vel altaribus.* Ut ecclesiae vel altaria melius construantur ¹⁹. Et nullus presbyter anomam vel foenum in ecclesia ²⁰ mittere praesumat.

145. *De ecclesiis vel altaribus amovendis ²¹.* Ut ecclesiae vel altaria, quae ambiguae ²² sunt de ²³ consecratione, consecrentur.

146. *De linteis altaribus praeparandis.* Ut presbyteri per parrochias ²⁴ suas feminis praedicent ²⁵, ut linteamina altaribus ²⁶ praeparent.

147. *De parrochianis alterius presbyteri ²⁷.* Ut nullus presbyter alterius parrochianum ²⁸, nisi in itinere fuerit vel ²⁹ placitum ibi habuerit, ad missam recipiat.

148. *De parrochia alterius presbyteri.* Ut nullus presbyter in alterius parrochia missam cantare praesumat, nisi in itinere fuerit, nec decimam ad alterum ³⁰ pertinentem audeat recipere.

149. *De termino ecclesiarum.* Ut terminum habeat unaquaeque ecclesia, de quibus villis decimas ³¹ recipiat.

150 ³². *De rebus presbyterorum.* Ut unusquisque presbyter res, quas post diem consecrationis adquisierit proprias ³³, ecclesiae relinquat ³⁴.

151. *De poenitentibus non cogendis.* Ut nullus presbyter aut laicus poenitentem invitet vinum ³⁵ bibere aut carnem manducare, nisi ad praesens pro ipso unum ³⁶ vel duos ³⁷ denarios, iuxta qualitatem poenitentiae, dederit.

152. *De presbyteris, a quibus se caveant.* Ut nullus presbyter cartas ³⁸ scribat, nec conductor ³⁹ sui senioris existat ⁴⁰.

153. *De sepultura, ubi non fiat.* Ut nullus deinceps in ecclesia mortuum sepeliat.

154. *De praedicatione vel capitulis presbyterorum.* Ut unusquisque presbyter capitula habeat de maioribus vel de minoribus vitiis ⁴¹, per quae cognoscere valeat vel praedicare ⁴² subditis suis, ut caveant ab insidiis ⁴³ diaboli.

155. *De eucharistia.* Ut presbyter semper ⁴⁴ eucharistiam habeat paratam, ut quando quis infirmaverit ⁴⁵, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicet, ne sine communione moriatur.

156. *De ampullis duabus ⁴⁶ in coena Domini habendis.* Ut presbyter in coena Domini duas ⁴⁷ ampullas secum deferat, unam ad chrisam, alteram ad

VARIANTES LECTIONES.

¹ testibus 4. ² dicatur 4. 6. sicut dicit m. 3. 3 b. ³ voluerint 1. ⁴ alicui G. ⁵ tradiderit 3. r. suas dedit 1. ⁶ accipiat 4. ⁷ tres 4. ⁸ promissione facta s. r. f. teneatur Bal. ⁹ neminem 1. ¹⁰ b. nisi quantum sufficit edd. Til. et Pith. ¹¹ hoc cap. cum antecedenti in unum contraxit 1. et 6. pro ut legens et. ¹² mercatum 3. ¹³ fiat 3. ¹⁴ exenia abraso e 1. 2. 2 b. 3. exenia 6. ¹⁵ ecclesiam 3. 4. G. admittere G. ¹⁶ v. e. desunt B. ¹⁷ e. suis s. 1. 3. ¹⁸ deest 5. ¹⁹ constituantur 1. melius a presbyteris conserventur Vat. 1. ²⁰ ecclesiam 4. G. ²¹ deest h. c. G. ²² ambigua B. ²³ deest 3. ²⁴ parrochiis, (constanter) suis 3. ²⁵ predicant 5. ²⁶ in altaria Met. ²⁷ deest 5. ²⁸ parrochiae 3, parrochian 4. ²⁹ vel et sequentia usque ad nec decimam in fine sequent. cap. omittit 1. e duobus ita unum faciens caput. ³⁰ alteram 5. ³¹ deest 5. ³² inter K. M. Langob. c. 137. Mur. ³³ proprias superscr. vel e. 1. propriae ecclesiae 2. 3. B. Bal. ³⁴ r. quae canones prohibent Vn. ³⁵ deest Bal. ³⁶ uno 2. ³⁷ d. aut tres C. Camb. Sang. Pal. Reg. Pith. Tre-. Bal. ³⁸ cartam V. Vn. M. (cap. 96. K. M.) 3. ³⁹ conductor id est masnerius Vn. conditor 3. ⁴⁰ existat suis senioribus Langob. G. Pal. Colb. Sangall. suis senioris Norm. ⁴¹ viciis 1. 2. viciis 2b. 5. ⁴² praedic.... caveant desunt 4. ⁴³ servitio 2b. 4. 6. ⁴⁴ deest 5. ⁴⁵ infirmatus fuerit G. infirmatur a. p. aut inf. 2b. ⁴⁶ tribus G. ⁴⁷ tres Vat. 1. Reg. Trec. Colb. Sang. et tres corr. ex duos 4. Rem. Bell. d. vel tres 2b. manu secunda.

oleum ad cathecuminos inungendum vel infirmos ^A Pauli, sancti Martini, sancti Andreae. De adsumptione sanctae Mariae interrogandum reliquimus ¹⁰.
iuxta sententiam apostolicam; ut quando quis infirmatur, inducat presbyteros ² ecclesiae, et orent super eum, unguentes eum oleo in nomine Domini.

157. *De nominis et decimis*. Ut qui ecclesiarum beneficia habent, nonam et decimam ⁴ ex eis ecclesiae cuius res sunt donent. Et qui tale beneficium habent, ad ² medietatem laborent, et ⁶ de eorum portione proprio presbytero decimas donent ⁷.

158. *De festiuitatibus in anno*. Hae ⁸ sunt festiuitates in anno, quae per omnia venerari debent: Natalis Domini, sancti Stephani, sancti Iohannis euangelistae, innocentum, octabas ⁹ Domini, epiphania ¹⁰, octabas epiphaniae, purificatio sanctae Mariae, pascha dies octo, letania maior ¹¹, ascensa ¹² Domini, pentecosten, sancti Iohannis baptistae, sancti Petri et

B mimibus, ut glorificent Deum, qui in coelis est ¹⁴.

159. *De admonitione sacerdotum*. Ut sacerdotes admo-
neant populum, ut elemosinam dent et orationes faciant pro diversis plagis quas assidue ¹¹ pro peccatis nostris patimur.

160. *De praedicatione ad plebem*. Ut ipsi sacerdotes unusquisque secundum ordinem suum praedicare et docere studeat plebem sibi commissam.

161. *De ebrietate*. De ebrietate, ut primo omnium seniores semetipsos exinde caveant et eorum iunioribus exemplum bonum sobrietatis ostendant.

162. *De admonitione ad omnes*. Admonendi sunt omnes generaliter secundum euangelicam auctoritatem, ut sic luceant opera eorum bona ¹² coram hominibus, ut glorificent Deum, qui in coelis est ¹⁴.

VARIANTES LECTIONES.

¹ sic 1. ² 3. 5. 6. *Bal. inter vel et inf. in 2b. manus sec. tertiam ad addidit. inung. tertiam ad inf. B. aliam ad oleum caticumminorum, tertiam ad oleum infirmos inungendos iuxta 4. G. ³ presbyter 5. ⁴ an-
nonis G. ⁵ d. totam ex 3. ⁶ ut ad 3. 4. B. Rem. N. et ad Bal. unde ad Par. quo ad Vat. quoude ad
G. quod ad Colb. ⁷ deest 3. G. ut 5. 6. (?) laborant, ut Bal. et ad e. portionem 1. ⁸ deest 1. ⁹ haec 1. ¹⁰
2. 3. 4. B. ¹¹ octabas 3. octave B. ¹² deest 3. 6. oct. ep. desunt 1. 2. ¹³ maiore 5. maiora B. ¹⁴ as-
sensio 3. ¹⁵ relinquimus Bal. cf. lib. II. c. 35; ubi auctoritate concilii Moguntini a. 813. hoc festum re-
ceptum reperitur. ¹⁶ assidue 5. ¹⁷ deest 3. ¹⁸ q. l. c. e. desunt 4. Post hoc 1 addit canonem Siricii, e
quo capit. 789, l. 51. sumptum est, sed sine inscriptione, neque in indice memoratum, et spatio maiore ab
anteq. divisum. Idem exhibet 2b. 6. Hld. cum titulo: de coniugali velatione.*

INCIPIIT PRAEFATIUNCULA LIBELLI SECUNDI ¹.

Supra in primo ² capitula ecclesiastica quae dom-
nus imperator Karolus fecit adunavi ³. In hoc vero
ea ⁴ ecclesiastica quae domnus Hludowicus ⁵ caesar

B piissimus et Lutharius imperator ⁶ filius ipsius edi-
derunt ⁷ descripsi libello.

VARIANTES LECTIONES.

¹ i. prefatio l. s. salice legis 3. ² p. libro B. libello Bal. ³ adunata sunt B. ⁴ deest 1. 2b. 3. B. G.
⁵ hluduwicus 1. chludowicus 5. ⁶ deest 5. ⁷ piissimus edidit (rel. desunt) B. 6. Bal. ed. adnotata sunt B.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. Praeloecio.
2. De divina providentia in constitutione domni imperatoris, et de conservatione trium capitulorum.
3. De hoc quod admonitor fidelium domnus imperator sit, et omnes fideles adiutores ipsius.
4. De sacro ministerio episcoporum, et de ammonitione domni imperatoris ad episcopos.
5. De admonitione domni imperatoris ad episcopos de sacerdotibus ad eorum curam pertinentibus, et de scolis.
6. De admonitione ad comites pro utilitate sanctae Dei ecclesiae.
7. De admonitione ad laicos pro honore ecclesiastico conservando.
8. De admonitione ad abbates et laicos pro monasteriis ex regali largitate sibi commissis.
9. De admonitione ad episcopos, abbates et ad omnes fideles pro comitum adiutoriis.
10. De admonitione ad episcopos vel comites pro concordia ad invicem et cum caeteris fidelibus.
11. De admonitione ad omnes generaliter pro caritate et pace ad invicem.
12. De hoc quod unusquisque episcoporum vel comitum partem ministerii regalis habeat, et de testimonio ipsorum ad invicem.
13. De causa orta ad inhonorationem regni perlinente.
14. De pace in itinere exercituali custodienda.
15. De denuntiatione, ut qui in hostem pergunt, sine qui in suo obsequio sunt, unusquisque cognoscat.
16. De inhonoratione regis propter negligentiam eorum qui legationes male recipiunt.
17. De locis in quibus legationes recipiendae sunt.

- C 18. De admonitione unius monetae.
19. De iniustis theloniis.
20. De pontibus ubi antiquitus fuerunt rasorandis.
21. De nominis et decimis.
22. De operibus in restaurationem ecclesiarum adimplendis.
23. De comitibus, ut ministris ecclesiarum in suis ministeriis adiutores sint.
24. De capitulis a cancellario palatii ab archiepiscopo et comitibus accipiendis [Cod. 1, accipiendum].
25. De nominibus locorum, in quibus missi dominici legatione funguntur.
26. De commemoratione ad legationem praedictorum missorum pertinente.
27. De hoc, quod per missos dominicos ea quae per capitula statuta sunt, omnibus nota fieri debeant.
28. De admonitorio ad eos qui legatione funguntur.
29. De rebus ad venerabilem locum pertinentibus non alienandis.
30. De hoc, quomodo necesse ad imperatorem res sancti loci transferri.
- D 31. De orphanis et exhereditatis subveniendum.
32. De rebus pauperum vel miserum potentum mala occasione non emendis ⁶.
33. De festiuitatibus anni.
34. De antiquis ecclesiis, ut honorem suum habeant.
35. De spiritualibus filiis.
36. De hoc, ut sacerdotes inreprehensibiles sint.
37. De hoc, ut ab inuestuosis et ab his qui decimas non dant, et a presbyteris neglegenter viventibus, waddi non accipiantur ⁴.

NOTAE.

¹ Deest hoc caput B, sed non in textu.

² G. hoc caput hic et in textu post sequens exhibet.

³ Hic B. Bal. inserunt: (53. Qualiter iustitiae fiant

pauperibus. 34. De illis hominibus qui iniustas querelas habent. 35. De festiuitatibus, etc.)

⁴ Accipiuntur 1.

38. De discretione, corporis et sanguinis Domini perceptione.
 39. De hominibus diversarum conditionum, et de his qui eis praelati sunt.
 40. De feminis et abbatissis, quales sint quae monasteriis puellaribus praeferri debent.
 41. De incestuosis et homicidis, sacerdotem admonitionibus aurem nolentibus accommodare.
 42. De dominis subditorum admonendis.
 43. De corporis Domini et sanguinis communicatione laicorum.
 44. De eruditione filiorum a parentibus et patris.
 45. De ecclesiis antiquitas constitutis.
 46. De sepultura.

INCIPIUNT PRAEDICTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

1. *Praelocutio.* Omnibus vobis aut visu aut auditu notum esse non dubitamus, quia genitor noster et progenitores, postquam a Deo ad hoc electi sunt, in hoc praecipue studuerunt, ut honor sanctae Dei ecclesiae et status regni decens maneret. Nos etiam iuxta modum nostrum eorum sequentes exemplum, saepe vestram devotionem de his ammonere curavimus, et Deo miserante multa iam emendata et correctam videmus. Unde et Deo iustas laudes persolvere, et vestrae bonae intentioni multimodas debemus gratias referre.

2. *De divina providentia in constitutione domni imperatoris, et de conservatione trium capitulorum.* Sed quoniam complacuit divinae providentiae nostram mediocritatem ad hoc constituere, ut sanctae suae ecclesiae et regni huius curam gereremus, ad hoc certare et nos ac filios ac socios nostros diebus vitae nostrae optamus, ut tria specialiter capitula et a nobis et a vobis, Deo opem ferente, in huius regni administratione specialiter conserventur; id est, ut defensio et exaltatio vel honor sanctae Dei ecclesiae et servorum illius congruus maneat, et pax et iustitia in omni generalitate populi nostri conservetur. In his quippe maxime studere et de his in omnibus placitis quae vobiscum, Deo auxiliante, habituri sumus, vos admonere optamus, sicut debitores sumus.

3. *De hoc, quod admonitor fidelium domnus imperator sit, et omnes fideles adiutores ipsius.* Sed quamquam summa huius ministerii in nostra persona consistere videatur, tamen et divina auctoritate et humana ordinatione ita per partes divisum esse cognoscitur, ut unusquisque vestrum in suo loco et ordine partem nostri ministerii habere cognoscatur. Unde apparet, quod ego omnium vestrum admonitor esse debeo, et omnes vos nostri adiutores esse debetis. Nec enim ignoramus, quid unicuique vestrum in sibi commissam portione conveniat. Et ideo praetermittere non possumus, quin unumquemque iuxta suum ordinem admoneamus.

4. *De sacro ministerio episcoporum, et de admonitione domni imperatoris ad episcopos.* Sed quoniam scimus, quod specialiter pertineat ad episcopos, ut primum ad sacrum ministerium suscipiendum iuste

accedant, et in eodem ministerio religiose vivant, et tam bene vivendo quam recte praedicando populis sibi commissis iter vitae praebant, et ut in monasteriis in suis parochiis constitutis sancta religio observata fiat, et ut unusquisque iuxta suam professionem veraciter vivat, curam impendant; omnes vos in hoc sacro ordine constitutos et officio pastoralis functionis mememus atque rogamus, ut in hoc maxime elaborare studeatis, et per vosmetipsos et per vobis subiectos, quantum ad vestrum ministerium pertinet, nobis veri adiutores in administratione ministerii nobis commissi existatis, ut in iudicio non condemnari pro nostra et vestra negligentia, sed potius pro utrorumque bono studio remunerari mereamur. Et ubicumque per negligentiam abbatis aut abbatissae vel comitis sive vassi nostri, aut alicuiuslibet personae aliquid vobis difficultatis in hoc apparuerit obstaculum, nostrae dinoscentiae id ad tempus insinuare non differatis; ut nostro auxilio suffulsi, quod vestra auctoritas exposcit, famulante, ut decet, potestate nostra facilius perficere valeatis.

5. *De admonitione domni imperatoris ad episcopos de sacerdotibus ad eorum curam pertinentibus, et de scolis.* De sacerdotibus vero ad vestram curam pertinentibus magnum adhibete studium, ut qualiter vivere debeant et quomodo populis ad suam portionis curam pertinentibus exemplo et verbo prosint, a vobiscum magna cura edoceantur, et admoneantur, et id ut facere studeant vestra pontificali auctoritate constringantur. Quicquid autem in illis a populis iuste reprehenditur, in exemplo propriae conversationis vestra providentia corrigere non neglegat. Ne vero ecclesiae illis commissae in restauratione aut in luminaribus iuxta possibilitatem rerum ab illis neglegantur, vestra nihilominus invigilare debet solertia. Et sicut alios prohibetis, ne de mansis ad ecclesiae luminaria datis aliquid accipiant, sic et vos et vestri archidiaconi de eisdem mansis nihil accipiendo aliis exemplum praebentis; sed potius ad id quod data sunt, servare concedantur, ut totum, sicut dictum est, in restauratione ecclesiarum et luminaribus vestra auctoritate et studio cedere possit. Scholae sane ad filios et ministros ecclesiae instruendos

VARIANTES LECTIONES.

- genitores nri 3. G. si B. correpta corr. correctam 1. debeamus 4. a abrasum est B. regeremus B. et 1. 5. 4. 6. G. et a. v. desunt G. in superscripto t ab 1. deest 3. B. parat 1. quod nimium v. 4. 6. nimirum Hld. unusquisque 4. B. pro G. unicuique 1. deest 6. regula 4. conservanda 3. deest 1. impendat 1. 3. G. studeamus 3. vobis 3. adi. administrationem 1. 4. pro nostrorum ut 1. vasis B. alicuius cuiuslibet 1. Inter hoc et sequens caput B. plus quam unius paginae spatium reliquit vacuum. adhibite 1. d. ac mon. 3. et adm. G. Bal. deest 4. ecclesiarum 1. nichilominibus 1. prohibetis corr. prohibitis 1. danti. m. ecl. luminaribus datis 3. m. e. ad l. G.

vel educendos, sicut nobis praeterito tempore ad Adiniacum ¹ promisistis et vobis iniunximus, in congruis locis, ubi necdum perfectum est, ad multorum utilitatem et profectum a vobis ordinari non neglegatur ².

6. *De admonitione ad comites pro utilitate sanctae Dei ecclesiae.* Vobis vero comitibus dicimus vosque commoneamus, quia ad vestrum ministerium maxime pertinet, ut reverentiam ³ et honorem sanctae Dei ecclesiae exhibeatis, et cum episcopis vestris concorditer vivatis, et eis adiutorium ad suum ministerium peragendum praebatis, et ut vos ipsi in ministeriis vestris pacem et iustitiam faciatis, et quae ⁴ nostra auctoritas publice fieri decernit, ut in vestris ministeriis studiose perficere ⁵ studeatis. Proinde monemus vestram fidelitatem ⁶, ut memores sitis fidei nobis promissae, et ⁷ in parte ministerii nostri ⁸ vobis commissi ⁹, in pace scilicet et iustitia facienda, vosmetipsos coram Deo et coram hominibus tales exhibeatis, ut et nostri veri adiutores et populi conservatores iuste dici et vocari possitis. Et nulla quaelibet causa aut munerum acceptio aut amicitia cuiuslibet vel odium, aut timor vel gratia ab statu rectitudinalis vos deviare compellat, quin inter proximum et proximum semper iuste iudicetis. Pupillorum vero et viduarum et caeterorum pauperum adiutores ac defensores et sanctae ecclesiae ¹⁰ vel servorum illius honoratores iuxta vestram possibilitatem sitis. Illos quoque, qui temeritate et violentia in furto ¹¹ et latrocinio ¹² sive rapinis communem pacem populi perturbare moliantur, vestro studio et correctione, sicut decet, compescite ¹³. Et si aliqua persona in aliquo vobis impedimento fuerit, quin ea quae dicimus facere non valeatis, nobis ad tempus illud notum fiat, ut nostra auctoritate adiuti ministerium vestrum ¹⁴ digne adimplere possitis.

7. *De admonitione ad laicos pro honore ecclesiastico conservando.* Omnes vero laicos monemus, ut honorem ecclesiasticum conservent, et dignam venerationem episcopis et Dei sacerdotibus exhibeant, et ad eorum praedicationem cum suis devote occurrant, et scelera ab illis communiter indicta reverenter conservent et suos observare doceant et compellant. Ut etiam dies Dominicus sicut decet honoretur et colatur, omnes studeant. Et ¹⁵ ut liberius fieri possit ¹⁶, mercato et placita a comitibus, sicut saepe admonitum fuit, illo die prohibeantur.

8. *De admonitione ad abbates et laicos pro monasteriis ex regali largitate sibi commissis.* Abbatibus quoque et laicis specialiter iubemus, ut in monasteriis quae ex ¹⁷ nostra largitate habent ¹⁸, episcoporum consilio et documento ea quae ad religionem canonicorum, monachorum, sanctimonialium pertinent,

A peragant et eorum salubrem admonitionem in hoc libenter audiant et oboediant.

9. *De admonitione ad episcopos ¹⁹, abbates, et ad omnes fideles pro comitum adiutoriis.* Episcopis iterum, abbatibus et vassis nostris et omnibus fidelibus laicis dicimus, ut comitibus ²⁰ ad iustitias faciendas adiutores sitis.

10. *De admonitione ad episcopos vel comites pro concordia ad invicem et cum ceteris fidelibus.* Episcopi vero vel comites et invicem et cum ceteris fidelibus concorditer vivant, et ad sua ministeria peragenda vicissim sibi adiutorium ferant.

11. *De admonitione ad omnes generaliter, et ²¹ pro caritate et pace ad invicem.* Omnibus etiam generaliter dicimus, ut caritatem et pacem ad invicem habeatis ²², et generalem iussionem nostram generaliter observare decertetis, et missis nostris pro qualicumque scilicet aut ecclesiastica aut publica utilitate vel oportunitate a nobis directis nostri honoris causa honorem exhibeatis, et propter nostrae auctoritatis venerationem ea quae per illos iniungimus, agere non ²³ neglegatis.

12. *De hoc, quod unusquisque episcoporum vel comitum partem ministerii regalis habeat, et de testimonio ipsorum ad invicem.* Et quoniam, sicut diximus, unusquisque vestrum partem ministerii nostri per partes ²⁴ habere dinoscitur, volumus studere et per clamatores et per alia quaelibet certa indicia, et per missos nostros quos ad hoc ordinaverimus, qualiter unusquisque ad hoc certare studuerit, et per commune testimonium, id est, episcoporum de comitibus, comitum de episcopis, comperire, qualiter scilicet comites iustitiam diligant et faciant, et quam religiose episcopi ²⁵ conversentur et praedificent, et amborum relatu de aliorum fidelium in suis ministeriis consistentium aequitate et pace atque concordia cognoscere ²⁶. Similiter etiam volumus, ut omnes illi et illi omnibus de communi societate et statu a nobis interrogati verum testimonium sibi mutuo perhibere possint.

13. *De causa orta ad inhonorationem regni pertinente.* Et si talis causa in qualibet ²⁷ provincia aut in aliquo comitatu orta fuerit, quae aut ad inhonorationem regni aut ad ²⁸ commune dampnum pertineat, quae etiam sine nostra potestate corrigi non possit, nos diu latere non permittatis, qui omnia, Deo auxiliante, corrigere debemus; quia quicquid actenus ²⁹ in his, quae ad pacem et iustitiam totius populi pertinent et ³⁰ honorem regni et communem utilitatem, aut a nobis aut a vobis neglectum est, debemus, Deo auxiliante, certare, abhinc qualiter ³¹ nostro et vestro studio emendatum fiat.

14. *De pace in itinere exercitali custodienda.* De

VARIANTES LECTIONES.

¹ Adiniacum 1°. 3. in Adiniaco G. ² neglegantur 1°. 3. ³ rem 6. ⁴ quia n. auctoritate p. f. decernuntur G. ⁵ perficiatur 1°. 3. 4. B. ⁶ felicitatem 3. ⁷ deest 1°. ⁸ vestri 4. ⁹ commissis 1°. ¹⁰ s. dei 4°. G. ¹¹ furtu 8. furtis B. ¹² latrocinia 1°. latrocinii B. ¹³ compescite 5. ¹⁴ nostrum G. ¹⁵ deest 3°. ¹⁶ possint 5. ¹⁷ deest 1. ¹⁸ habent post ea collocat 3. ¹⁹ monachos G, hic et in indice. ²⁰ omnibus (a. i. desunt) f. B. ²¹ deest 1°. 3. 4. 6. B. ²² habeamus 3. ²³ deest 3. ²⁴ per p. desunt 1. ²⁵ deest 5. ²⁶ c. valeamus 4. ²⁷ aliqua 4. ²⁸ deest 1°. 4. ²⁹ deest G. ³⁰ et ad G. Bal. ³¹ c. q. a. n. 1°. 4. 6. B. G. Bal.

pace vero in exercitali itinere servanda usque ad marcham ¹, hoc omnibus notum fieri volumus, quod quicumque auctorem damni sibi praeterito anno inlati nominatim cognoscit ², ut iustitiam de illo quaerat et accipiat.

15. *De denuntiatione, ut ³ qui in hostem pergunt, suos, qui in suo obsequio sunt, unusquisque cognoscat.* Deinceps tamen omnibus denuntiare volumus, ut cognoscat unusquisque, omnes qui in suo obsequio in tali itinere pergunt, sive sui sint, sive alieni, ut ille de eorum factis rationem se sciat redditurum; et ⁴ quicquid ipsi in pace violanda deliquerint, ad ipsius debet plerumque ⁵ pertinere; ea scilicet conditione, ut pacis violator primum ⁶ iuxta facinoris qualitatem, sive coram nobis, sive ⁷ coram misso nostro, dignas poenas persolvat; et senior qui secum ⁸ talem duxerit, quem aut constringere noluit aut non potuit, ut nostram ⁹ iussionem servaret et insuper in regno nostro praedas facere non timeret, pro illius negligentia, si ante ¹⁰ eum de his non admonuerit, et postquam negligentia contemptoris ad eius notitiam pervenerit, eum corrigere sicut decet neglexerit, honore suo privetur; ut scilicet neuter illorum sine iusta vindicta remaneat ¹¹.

16. *De inhonoratione regis propter negligentiam eorum qui legationes male recipiunt.* De inhonoratione quoque regis et regni, et ¹² mala fama in exteris nationes dispersa, propter negligentiam eorum qui legationes ad nos directas in suis mansionibus aut male recipiunt, aut constitutam a nobis expensam non tribuunt, aut paravereda ¹³ dare nolunt, aut furto ¹⁴ aliquid eis subripiunt, aut quod perperissimum est, apertas violentias eos caedendo et res eorum diripiendo in ipsis exercere non pertimescunt, hoc omnibus notum esse volumus, quod quicumque ex his qui honores nostros habent ¹⁵, abhinc negligentiam hanc ¹⁶ emendare non certaverit ¹⁷, et suos homines, qui eius vice hoc agere debent, ut id bene perficiant non instruxerit, aut non ¹⁸ constrinxerit ut ulterius illud negligere non praesumant ¹⁹, et honorem nostrum et regnum nobis ²⁰ commissum custodire contempserit, nec nostrum nec regni nostri honorem ulterius volumus ²¹ ut habeat; sed volumus, ut unusquisque fidelium nostrorum procuratores rerum suarum de his specialiter instruat ²², ut quaecumque et undecumque legatio advenerit, et aut litteras aut missum viderint, honorifice illam ²³ in omni loco imperii nostri, propter nostrum et totius regni honorem, omnes suscipere valeant ²⁴.

17. *De locis in quibus legationes recipiendae sunt.*

In illis vero locis, ubi modo via et mansio nati ²⁵ a genitore nostro et a nobis per capitulare ordinati sunt, missos ad hoc specialiter constitutos, qui hoc ²⁶ iugiter praevideant, habeant, ut omnia quae ad easdem legationes suscipiendas pertinent, fideles nostri ad hoc constituti ad tempus praeparare studeant, ut non tunc sit necesse de longe quaerere vel adducere, quando tempus est illa dare vel persolvere. In ceteris vero locis per totum imperium nostrum unusquisque fidelium nostrorum, et per se et per ministros suos, sicut diximus, sedulam vigilantiam adhibeat ²⁷.

18. *De admonitione usui monetae ²⁸.* De moneta vero, unde iam per tres annos et admonitionem fecimus, et tempus quando una teneretur et aliae omnes cessarent constituimus, hoc omnibus notum esse volumus, quoniam ut absque ulla excusatione cito possit emendari, spatium usque ad missam sancti Martini dare decrevimus, ut unusquisque comitum in suis ministeriis de hoc iussionem nostram ²⁹ tunc possit habere adimpletam; quatinus ab illa die non alia ³⁰, sed illa sola per totum regnum nostrum ab omnibus habeatur, iuxta illam constitutionem, sicut in capitulis, quae de hac re illis comitibus dedimus in quorum ministeriis moneta percutitur, constitutum est: quia tunc volumus missos nostros huius rei gratia dirigere per singulos comitatus, qui diligenter inquirent, qualiter comites in hoc iussionem nostram ³¹ adimplere certaverint. Et quicumque negligens inde inventus fuerit, volumus ut ante nostram praesentiam quantocius venire iubeatur, et ³² rationem reddat, utrum hoc quod iussimus facere noluerit aut non potuerit; aut si ³³ aliqua re praepediente id facere non potuit ³⁴, cur nobis ipsam ³⁵ impossibilitatem ad tempus non adnuntiavit; quia si ipse ³⁶ aut non voluit, aut suae negligentiae causa non potuit, nos talem invenire volumus, qui hoc quod iubemus servare velit et possit. Ut autem iussio ³⁷ nostra in hac re citius impleatur, volumus ut quicumque ab illa die alium denarium negotiandi causa protulerit, a comite et ministris eius auferatur ab eo.

19. *De iniustis theloneis.* Similiter quoque de iniustis theloneis, de quibus qualiter ab omnibus observandum esset, et capitulis constituimus, et ceteras admonitiones fecimus, praedicti missi nostri volumus ut inquisitionem faciant, a quibus nostra iussio in hoc adimpleta, a quibus quoque sit neglecta; et eum qui implere neglexit aut distulit, ad nostram volumus ut veniat iussus praesentiam, ut cito rationem de his, sicut superius diximus, reddat; et si

VARIANTES LECTIONES.

¹ marcham 1^a. ² cognoscat 4. ³ De d. q. in h. p. (reliqua desunt) B. ⁴ ut 1. 4. ⁵ plerumque 1^a. plurimum 3. Bell. Til. pluvium B. Pith. Par. Dic. pluvium corr. plivium Rem. peculium N. periculum reliqui. ⁶ primum 3. ⁷ c. n. s. desunt G. ⁸ eum B. ⁹ vestram G. ¹⁰ antea 1^a. ¹¹ remaneant 3. — Hic 2 quatuor capitula addit. ¹² deest 3. G. ¹³ parva reddere n. 1^a. parva redos 3. parvereda G. ¹⁴ furtum 1. B. ¹⁵ habet 3. ¹⁶ deest 1^a. 4. ¹⁷ certaverint . . . instruxerint, . . . constrinxerint etc. 4. 6. B. G. ¹⁸ deest 1^a. 3. ¹⁹ praesumat 1. ²⁰ vobis 3. ²¹ volumus 3. 6. G. ²² instruant 4. ²³ illum 4. ²⁴ non neglegant G. ²⁵ mansio natica G. ²⁶ in hoc B. ²⁷ adhibeant 3. ²⁸ admonete 1^a. ²⁹ hac iussione nostra 1. ³⁰ aliqua B. ³¹ nostram iuss. 1^a. B. ³² ut G. B. G. Bal. ³³ deest 1. 4. G. ³⁴ potuerit. aut c. G. ³⁵ deest 1^a. ³⁶ q. sub se a. 3. ³⁷ et i. 1. 4.

culpabilis inventus fuerit, dignam correctionem accipiat, ut ceteris negligentibus exemplum terroris praebeat.

20. *De pontibus ubi antiquitus fuerunt renovandis.*

Ut ubi pontes antiquitus fuerunt, et in his locis, ubi tempore genitoris nostri ipso iubente diversarum necessitatum causa facti¹, omnino absque ulla dilatione ab his qui eos tunc² fecerunt, restituantur et renoventur, ita ut ad missam sancti Andreae restaurati fiant; nisi forte aut ipsa operis magnitudo aut aquarum in quolibet³ inundatio hoc prohibeat. Aliter vero nullus qualibet occasione hoc negligere aut differre praesumat, quin ad praedictum tempus completum fiat. Et missi nostri, quorum superius mentionem fecimus, volumus ut renuntient, in quibus locis nostra iussio impleta, in quibus neglecta est, aut aliqua impossibilitate vel certa ratione dilata.

21. *De nonis⁴ et decimis.* De nonis⁵ quidem et decimis, unde et genitor noster et nos frequenter et in diversis placitis admonitionem fecimus, et per capitularia nostra qualiter haec observentur ordinavimus, volumus atque iubemus, ut de omni conlaboratu⁶ et de vino et foeno⁷ fideliter et pleniter ab omnibus nona⁸ et decima persolvatur. De nutrimento⁹ vero pro decima, sicut actenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen episcoporum fuerit qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, iuxta quod ei et illi qui hoc persolvere debet convenerit.

22. *De operibus in restaurationem ecclesiarum adimplendis.* Similiter quidem de operibus in restaurationem¹⁰ ecclesiarum sive in faciendo, sive in redimendo, episcopalis potius sequatur voluntas. Nullatenus tamen romaneat, quin, sicut a nobis saepe iussum est, hoc aut illud partibus ecclesiarum persolvatur. Et hoc omnibus potum sit, quia quicumque neglegenter exinde egerit, et coram nobis exinde neglegens reperitus fuerit, illud volumus omnino, ut subeat quod in nostro capitulari de hac re communi consulto fidelium nostrorum ordinavimus.

23. *De comitibus, ut¹¹ ministris ecclesiae in suis ministeriis adiutores sint.* Comites vero ministris ecclesiae in¹² eorum¹³ ministeriis, ut hoc plenius et de nostris et de se et de suis hominibus optinere possint, adiutores in omnibus fiant. Et quicumque prima et secunda vice de his a comite ammonitus non

A se correxerit, volumus per eundem comitem eius negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate, quod in¹⁴ nostro capitulari continetur¹⁵, subire cogatur.

24. *De capitulis a cancellario palatii ab¹⁶ archiepiscopis et comitibus accipiendis.* Volumus etiam, ut capitula quae nunc et alio tempore consulto fidelium nostrorum a nobis constituta sunt, a cancellario nostro archiepiscopi et comites eorum de propriis civitatibus modo aut per se aut per suos missos accipiant, et¹⁷ unusquisque per suam diocesim ceteris episcopis, abbatibus, comitibus, et¹⁸ aliis fidelibus nostris ea transcribi faciant et in suis comitatibus coram omnibus¹⁹ relegant, ut cunctis nostra ordinatio et voluntas nota fieri possit. Cancellarius tamen noster nomina episcoporum et comitum qui ea accipere curaverint, notet²⁰, et ea ad nostram notitiam perferat, ut nullus hoc praetermittere praesumat. Vassi quoque et vassalli²¹ nostri nobis famulantes volumus ut condignum apud omnes habeant honoraria, sicut a genitore nostro et a nobis saepe admonitum est²².

25. *De nominibus locorum, in quibus missi domini legatione funguntur.* In Vesuntio²³, quae est diocesis Bernoni²⁴ archiepiscopi, Heiminus episcopus et Monogoldus²⁵ comes. In Mogontia²⁶, quae est diocesis Heistulf archiepiscopi, idem Heistulfus episcopus et Ruodbertus²⁷ comes. In Treveris Hetti²⁸ archiepiscopus et Adalbertus comes. In²⁹ Colonia Hadaboldus³⁰ archiepiscopus et Ecmundus³¹ comes. In Remis Ebo³² archiepiscopus, quando potuerit; et quando ei non licuerit, Ruothadus³³ episcopus eius vice et Hruotfridus³⁴ comes sint, super sex videlicet comitatus, id est Remis, Catolonis³⁵, Suessionis³⁶, Silvanectis, Belvacus, et Laudunum. Super quatuor vero episcopatus, qui³⁷ ad eandem diocesim pertinent, id est Noviomacensem, Ambianensem, Tarvanensem³⁸, et³⁹ Camaracensem, Ragnarius⁴⁰ episcopus et Berengarius comes, Senones Hieremias archiepiscopus et Donatus⁴¹ comes⁴². Rothomagum⁴³ Willibertus⁴⁴ archiepiscopus et Ingobertus⁴⁵ comes. Turones Landramus archiepiscopus et Hruodbertus⁴⁶ comes. Lugdunum⁴⁷, Tarentasia, et Vienna Albericus episcopus⁴⁸, D et Ribhardus⁴⁹ comes.

26. *De commemoratione ad legationem praedictam.*

VARIANTES LECTIONES.

¹ f. sunt R. Bal. fuerunt G. ² tunc eos 1*. ³ q. loco 1. Bal. ⁴ annonis G. ⁵ annonis G. ⁶ conlaborato 1*. 3. B. conlaboratione G. ⁷ fenum 1*. ⁸ annona G. ⁹ nutrimento G. et *suprascript.* 4. ¹⁰ restoratione 4. B. ¹¹ et 1*. B. ¹² *deest* 1. 1*. G. ¹³ corumque 1*. G. ¹⁴ *deest* 1. ¹⁵ continet 1*. B. ¹⁶ ab eis ab episc. 4. ¹⁷ ut 1*. ¹⁸ et... comitatibus *desunt* 1*. ¹⁹ o. ea r. 1. relegantur 3. G. ²⁰ notent 1*. ²¹ vassalli 3. ²² est usque huc 6. ²³ Vesonico G. ²⁴ Bernoni 1*. *ex rasura* G. Berneini 6. ²⁵ Manogoldus B. Monogoldus G. ²⁶ Magontia B. G. Magontio 4. ²⁷ Rotbertus 1*. 3. G. Ruadpertus 6. Ruatpertus 4. Hruotbertus B. ²⁸ Hettus 1*. Hetti 1. Hecti 3. Hæcti G. ²⁹ In Colonia... E. comes *desunt* 3. B. ³⁰ Hadabaldus 1. Hadaboldus 4. G. ³¹ Heemunt G. ³² Ebo G. Bal. Eddo 3. ³³ Hruotadus 1*. B. Hruatchadus 4. 6. Hrothardus 3. Hruotchardus G. ³⁴ Hruotfridus 6. ³⁵ Catolon 1. Catholon 1*. Catylon 3. B. G. ³⁶ Suasion 1*. 3. G. Suasonis 1. Suason 4. Suasonon 6. Suasionon B. ³⁷ quae 1. 4. ³⁸ Tarvianensem 3. Tarvanensem B. ³⁹ et Cam. *desunt* G. ⁴⁰ Rangarius 1*. G. Ragenarius 3. G. Pal. Sang. Colb. Riv. Thu. Regonarius B. ⁴¹ Natus B. Donatus et Ingobertus comes 4. *Herold. Rivipull. Thuan. Palat. Sang. Colb.* ⁴² c. R. W. a. *desunt* 1. 4. ⁴³ Rotumacum 1*. B. Ruothomacum G. ⁴⁴ Willibertus 3. Wilgebertus B. ⁴⁵ Sigobertus 1*. ⁴⁶ Rhuobertus 1*. Rotbertus 3. G. ⁴⁷ Luedunum 3. 4. Ludunum G. ⁴⁸ comes 1. ⁴⁹ Richardus 1*. 3. B. Ribchardus 4.

rum missorum pertinente. Commemoratio, quid ad A
 praedictorum missorum legationem pertineat. Primo,
 ut conventum¹ in duobus aut tribus locis congre-
 gent, ubi omnes ad eorum² legationem pertinentes
 convenire possint; et omnibus generatim notum
 faciant, qualis sit eorum legatio, scilicet ad hoc esse
 se a nobis³ missos constitutos, ut si quilibet⁴ epi-
 scopus aut comes ministerium suum per quodlibet
 impedimentum implere non possit, ad⁵ eos recur-
 rat, et cum eorum adiutorio⁶ ministerium suum
 adimpleat; et si talis causa fuerit quae per eorum
 admonitionem emendari⁷ non possit, per eos ad
 nostram notitiam deferatur. Et si forte episcopus aut
 comes aliquid negligentius in suo ministerio egerit⁸,
 per istorum admonitionem corrigatur. Et om-
 nis populus sciat, ad hoc eos⁹ esse constitutos, ut
 quicumque per negligentiam¹⁰ aut incuriam vel im-
 possibilitatem comitis¹¹, iustitiam suam acquirere
 non poterit, ad eos primum querelam suam posi-
 sit deferre, et per eorum auxilium iustitiam acqui-
 rere; et quando aliquis ad nos necessitatis causa
 reclamaverit¹², ad eos possimus relatorum quere-
 las ad definiendum remittere. Ipsi vero missi non
 sine certissima causa vel necessitate huc illucque
 discurrant; nisi forte quando tale aliquid in cuius-
 libet ministerio ad legationem suam pertinente¹³ or-
 tum esse cognoverint, quod eorum praesentia indigeat,
 et sine eorum¹⁴ consilio vel adiutorio emendari
 non possit. Inde tamen debent esse solliciti, ut¹⁵
 propter illorum negligentiam nihil in sua legatione
 incorrectum remaneat; sed ubi certam et veram
 necessitatem cognoverint, nostram iussionem adim-
 plere non neglegant.

27. De hoc, quod per missos dominicos ea quae per
 capitula statuta sunt, omnibus nota fieri debeant. Vo-
 lumus etiam, ut omnibus notum sit, quia¹⁷ ad hoc
 constituti sunt, ut ea quae per capitula nostra ge-
 neraliter de quibuscumque causis statuimus, per illos¹⁸
 nota fiant omnibus, et in eorum procuracione con-
 sistant¹⁹, ut ab omnibus adimpleantur. Et ubi forte
 aliquo tali impedimento, quod per²⁰ eos²⁰ emen-
 dari non possit, aliquid de his quae²¹ constituimus
 ac iussimus remanserit imperfectum, eorum relatu
 nobis ad tempus indicetur, ut per nos corrigatur,
 quod per eos corrigi non potuit²².

28. De admonitorio ad eos qui legatione funguntur.
 Nosse vos credimus, quanti sit ponderis legatio quam
 vobis commisimus, et quam sit periculosum²³ tantae
 rei curam negligere, quantam vos²⁴ pro nostra om-
 nium communi salute ex²⁵ nostra obligatione sus-
 cepisse non ignoratis. De qua²⁶ cum vos interrogas-

semus, non sic nobis responsum est, ut in eo re-
 sponso sufficere potuisset ad eandem²⁷ dispositionem,
 quam rerum necessitas ad communem utilitatem per-
 tinentium poscere²⁸ videbatur, vel quae nobis ali-
 quod securitatis solatium afferre potuisset. Et hoc
 ideo²⁹ evenisse perspeximus, quia anno praeterito,
 quando capitulare legationis vestrae vobis dedimus,
 caute vos observare iussimus, ne sine causa his quos
 honoratos esse volumus, aliqua fieret iniuria. Qua-
 propter volumus vobis notum facere, qualiter nunc
 Deo³⁰ adiuvante eandem iussionem nostram debeatis
 adimplere. Volumus, ut missi nostri, quos ad hoc
 constitutos habemus, ut curam et sollicitudinem ha-
 beat quatinus³¹ unusquisque qui³² rector a nobis
 populi nostri constitutus est³³, in suo ordine offi-
 cium sibi commissum iuste ac Deo placite ad hono-
 rem nostrum ac populi nostri utilitatem administret,
 in hunc modum cognoscendi diligentiam adhibeat,
 si ea quae in capitulari nostro, quod eis anno praeterito
 dedimus, continentur³⁴, secundum³⁵ voluntatem
 Dei ac iussionem nostram fiant adimpleta. Itaque
 volumus, ut medio mense Maio convenienti idem
 missi, unusquisque in sua legatione, cum omnibus
 episcopis, abbatibus, comitibus, ac vassis³⁶ nostris,
 advocatis nostris³⁷, ac vicedominis abbatissarum,
 necnon et eorum qui propter aliquam inevitabilem
 necessitatem ipsi venire non possunt, ad locum
 unum. Et si necesse fuerit, propter oportunitatem
 convniendi, in duobus vel tribus locis, vel maxime
 propter pauperes³⁸ populi, idem conventus habeatur,
 qui omnibus³⁹ congruat. Et habeat unusquisque
 comes vicarios et centenarios suos secum, necnon
 et de primis scabinis⁴⁰ suis tres aut quattuor. Et in
 eo conventu primum⁴¹ christianae religionis et eccle-
 siastici ordinis conlatio fiat; deinde inquirent missi
 nostri ab universis, qualiter unusquisque illorum qui
 ad hoc a nobis constituti sunt, officium sibi commis-
 sum secundum Dei voluntatem ac iussionem nostram
 administret in populo, aut⁴² quam concordem atque
 unanimes⁴³ ad hoc sint, vel qualiter vicissim sibi
 auxilium ferant ad ministeria sua peragenda. Et tam
 diligenter ac studiose hanc investigationem faciant,
 ut omnem rei veritatem per eos cognoscere valeamus.
 Et si aliqua talis causa ad eorum notitiam per-
 lata fuerit quae illorum auxilio indigeat, secundum
 qualitates causarum quae in nostro capitulari con-
 tinentur, tunc volumus ut illuc pergant, et ex nostra
 auctoritate illud corrigere studeant.

29. De rebus ad venerabilem locum pertinentibus
 non alienandis. Nulla sub Romana ditione⁴⁴ consti-
 tuta ecclesia, vel xenodochium⁴⁵, vel ptochotro-

VARIANTES LECTIONES.

¹ in conventu 6. ² eorum ad 1. ³ Deo G. ⁴ quislibet 1'. ⁵ ad non possit desunt G. ⁶ admonitione
 1'. ⁷ s. per quolibet a. 1'. ⁸ emendare 1'. ⁹ egerint 4. ¹⁰ deest 1. ¹¹ p. admonitionem aut iniuriam
 4. ¹² comitum 1'. ¹³ reclinaverit 6. ¹⁴ pertinentem 3. B. G. ¹⁵ illorum 1'. B. ¹⁶ deest 1'. ¹⁷ qui 1. 1'.
 3. 4. B. ¹⁸ missos Bal. ¹⁹ consistat 4. G. ²⁰ deest 4. 6. ²¹ quod 1'. ²² possit 1. 4. poterit G. ²³ p. ante
 deum in marg. addit 1. ²⁴ nos corr. vos 1'. ²⁵ deest 1'. ²⁶ re inserunt 6. B. ²⁷ eam 1'. 3. 4. Bal. ad... po-
 tuisset desunt G. ²⁸ suppetere 4. parcere 6. parere B. ²⁹ item 1'. ³⁰ domino 3. B. ³¹ q. ut u. 1. ³² deest
 1. ³³ deest 4. ³⁴ vasis 5. B. ³⁵ deest 3. ³⁶ deest 4. ³⁷ in omn. 3. ³⁸ scabinis 1'. G. scabineis 3. B. Bal.
³⁹ proximum 3. ⁴⁰ ut c. B. et G. Bal. ⁴¹ unames 1'. ⁴² dictione ð. ⁴³ xenodochium const. 3

plium, vel¹ nosochomiam, vel orphanotrophium, vel A gerontochomium, vel brephotrophium, vel monasterium tam monachorum quam sanctimonialium², archimandritam habens³ vel archimandritissam⁴; ergo his omnibus non liceat alienare rem immobilem, sive domum, sive agrum, sive hortum, sive rusticum mancipium, vel panes civiles⁵, neque creditoribus⁶ specialis hypothecae⁷ titulo obligare. Alienationis autem verbum contineat venditionem, donationem, permutationem, et emphitheatos⁸ perpetuum contractum. Sed omnes omnino sacerdotes huiusmodi⁹ alienatione abstineant, poenas¹⁰ timentes, quas Leoniana constitutio minatur, id est, ut is quidem qui comparaverit, rem loco venerabili reddat cuius et antea fuerat, scilicet cum fructibus aliisque¹¹ emolumentis, quae in medio tempore facta sunt; hyconomum¹² autem ecclesiae, praestare omne lucrum, quod ex se¹³ huiusmodi prohibita alienatione senserit¹⁴, vel ecclesiam¹⁵ damno effecerit, ita ut in posterum hyconomus non sit. Non solum autem ipse, sed etiam successores eius teneantur¹⁶, sive ipse archyconomus alienaverit, sive respiciens¹⁷ alienantem episcopum non¹⁸ prohibuerit; multo magis si consenserit. Tabellionem autem, qui talia interdicta strumenta¹⁹ conscripsit, perpetuo exilio tradi oportet. Magistratus autem, qui²⁰ eadem strumenta admiserunt, et²¹ officiales qui operam dederunt ut²² et²³ monumentis intimentur donationes²⁴, vel ceterae²⁵ alienationes actis intervenientibus confirmantur²⁶, non solum magistratu²⁷, sed etiam dignitate²⁸ et facultatibus suis cedant. Remittit autem constitutio ea quae in praeterito tempore acta sunt; exceptis²⁹ autem quosdam contractus³⁰, quos in sequentibus exponit capitalis³¹, per quos et³² ecclesiarum immobiles res alienari possunt. Exenodochium, id est locus venerabilis in quo peregrini suscipiuntur. Ptochotrophium, id est locus venerabilis in quo pauperes et infirmi homines pascuntur³³. Nosochomium, id est locus venerabilis in

quo aegroti homines curantur³⁴. Orphanotrophium³⁵, id est locus venerabilis in quo parentibus orbatum pueri pascuntur. Gerontochomium³⁶, id est locus venerabilis in quo pauperes et propter senectutem solam infirmi homines curantur. Brephotrophium, id est locus venerabilis in quo infantes aluntur.

30. *De hoc, quomodo liceat ad imperatorem res sancti loci transferre.* Si princeps voluerit rem immobilem sancto loco praestare et accipere ab eo aliam immobilem rem, et eo modo permutationem contrahere, liceat hoc facere ei divina pragmatica³⁷ sanctione ab eo promulgata.

31. *De orphanis et exhereditatis subveniendum.* Propter istius³⁸ itaque pacis concordiam conservandam³⁹ placuit nobis de orfanis⁴⁰ et pauperibus, qui debite B vel indebite dicuntur amisisse hereditatem paterni vel materni iuris ad se legibus⁴¹ pertinentem, si alicubi inventi fuerint quos patres vel⁴² matres⁴³ propter traditiones⁴⁴ illorum exheredes fecerunt, aliorum scilicet suasionibus aut petitionibus vel aliquo ingenio, omnino volumus atque decrevimus⁴⁵ emendari, quantum ad nos vel ad nostram pertinet potestatem, iuxta voluntatem Dei et vestram⁴⁶ sanctam ammonitionem et considerationem; ut si forte extra officium nostrum alicubi inventum fuerit, ammonere vestram clementiam audeamus, ut emendetur.

32. *De rebus pauperum vel minus potentum mala occasione non emendis⁴⁷.* Propter provisiones pauperum, pro quibus curam habere debemus, placuit nobis, ut nec episcopi nec abbates, nec comites, nec vicarii, nec iudices, nullusque omnino sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum nec emere nec vi tollere audeat; sed quisquis ex eis aliquid comparare voluerit, in publico placito coram idoneis testibus et cum ratione hoc faciat. Ubicumque autem aliter inventum fuerit, factum hoc omnino emendetur per iussionem nostram⁴⁸.

VARIANTES LECTIONES.

¹ vel n. v. o. hic omisa infra post loco venerabili inserit. 1°. vel nos. desunt B. ² que sc̄ae monialium 2. ³ habent 1. alia manus corr. quae a. habeant. ⁴ archimandritissam 1°. archimandritissimam 5. Post hoc contra haec agere praesumat inserit Bal. ⁵ n. a. cred. species 4. creditores G. ⁶ apothecae G. ⁷ amphitheatos a. prascripto id est 2 b. e. et p. G. ⁸ ab h. 1°. 4. G. Bal. ⁹ panes 5. ¹⁰ aliisque 2. ¹¹ economium 2 b. 3. eonomum G. ¹² deest 1°. 3. B. G. Bal. q. si se h. 2 b. a manu sec. q. si ex se 4. ¹³ sumpserit 6. ¹⁴ ecclesiae damnum 6. Bal. vel qui e. d. c. a. ministerio submoveat Bal. ¹⁵ hac lege t. Bal. ¹⁶ respicias 1°. respicies 3. ¹⁷ si p̄hibuerit m. m. sicut sens. 3. ¹⁸ instrumenta soli Met. Riv. ¹⁹ q. in eadem 5. ²⁰ et ad 1. 1°. B. ²¹ deest 1. 1°. 2. 2 b. 4. 6. B. G. ²² deest 3. G. ²³ int. et don. G. ²⁴ certe G. ²⁵ infirmantur G. ²⁶ magistratus 1. 1°. 2. 2 b. 3. 4. B. G. ²⁷ dignitates aliae facult. G. ²⁸ excipit 3. 6. G. ²⁹ contractos 2. 2 b. 5. B. contra hoc 3. ³⁰ deest 4. 6. ³¹ deest 1°. 3. ³² pascantur 2. ³³ pascuntur B. ³⁴ gerontomium 4. ³⁵ geronthomium 2. 2 b. 5. ³⁶ pragmaticaque G. ³⁷ iustius corr. iustam 1°. ³⁸ hic incipit lex inter K. M. Langobardicas in codd. V. Vn. E. et Murat. c. 149. ³⁹ o. et pupillis et V. Vn. E. ⁴⁰ deest 1. ⁴¹ deest 4. ⁴² traditionem 2 h. ⁴³ discernimus 3. ⁴⁴ nostram 5. Totum locum G. ita habet: omnino volumus ad quem pertinet potestatem iuxta vol. domini et vestram decrevimus emendari, quandam ad nos vel ad nostram sanctam admon. ⁴⁵ emendandis 2. 2 b. ⁴⁶ vestram 2. 2 b. 3. 6. G. Hld.

NOTÆ.

^a Panes ab imperatore Byzantino distribui soliti. ^b Post hæc duo capp. addunt B. Pith., Par., Norm., atque a manu sec. in scedula annexa Rhemensis. Textui ea inseruit Baluzius: « 33. Qualiter iustitiae fiant pauperibus. De causis viduarum, pupillarum, orfanorum vel reliquorum pauperum, ut in primo conventu ante mediam diem illorum ratio vel querela audiatur et diffiniatur, et post medium diem causa regia et ecclesiarum vel potentum hominum; quia ipsi pauperes non habent facultatem unde sus-

D tentare [suscitare, Pith., Paris., Norm.] se possint, donec ad eorum perveniantur iustitiam, et ideo tantos clamores faciunt ad aures nostras.

« 34. De illis hominibus, qui iniuste querelas habent. De illis hominibus, qui iniuste super alios homines querelas faciunt, de quibus volumus, si inventus fuerit aliquis qui non habeat iustitiam causandi vel reclamandi, et re victus fuerit, propter illam calumniam quam fecit, secundum legem et aequitatem iustitiam reddat. »

33. *De festivitatis anni.* Festos dies in anno celebrare sanximus, hoc est diem dominicum paschae cum omni honore et sobrietate venerari, simili modo totam ebdomadam illam observare decrevimus; diem ascensionis Domini ¹ pleniter celebrare; in pentecosten similiter ut in pascha; in natale ² apostolorum Petri et Pauli diem unum; nativitatem sancti Iohannis baptistae, adumptionem sanctae Mariae ³, dedicationem sancti Michaelis, natalem ⁴ sancti Remigii ⁵, sancti Martini, sancti Andreae; in natale ⁶ Domini dies quatuor; octabas Domini; epiphaniam ⁷ Domini; purificationem sanctae Mariae. Et illas festivitates martyrum vel confessorum observare decrevimus, quorum in unaquaque parrochia sancta corpore requiescunt.

34. *De antiquis ecclesiis, ut ⁸ honorem suum habeant.* Ecclesiae antiquitus constitutae nec decimis nec aliis possessionibus priventur, ita ut novis oratoriis tribuatur ⁹.

35. *De spiritalibus filiis.* Deinde praecepimus, ut unusquisque compater vel proximi spirituales ¹⁰ filios suos catholice instruant.

36. *De hoc, ut sacerdotes inreprehensibiles sint ¹¹.* Ut iuxta Apostoli vocem sacerdotes inreprehensibiles sint et moribus ornati et nequaquam turpibus lucris deserviant, iuxta illud quod ait Scriptura: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit.* Et a turpibus lucris et usuris non solum ipsi absterneant, verum etiam plebes sibi subditas absterne ¹² instruant.

37. *De hoc, ut ab incestuosis et ab his qui decimas non dant, et a presbyteris negligenter viventibus wadii non accipiantur.* Dictum est nobis, quod in quibusdam locis episcopi et comites ab incestuosis et ab his qui decimas non dant, wadios accipiant et a ¹³ presbyteris pro quibusdam negligentibus, et inter se pecuniam ¹⁴ dividant. Quod penitus abolendum decrevimus, ne forte avaritiae locus detur; et constituimus, ut incestuosi iuxta canonicam sententiam poenitentia multentur; qui vero decimas post crebras ¹⁵ ammonitiones et praedicationes sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur. Iuramento vero eos constringi nolumus ¹⁶ propter periculum periurii.

38. *De discretione corporis et sanguinis Domini perceptione.* In perceptione corporis et sanguinis Domini magna discretio adhibenda est. Cavendum est enim, ne si nimium in longum differatur, ad perniciem animae pertineat, dicente Domino: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis.* Si vero indiscrete accipitur ¹⁷, timendum est illud, quod ait Apo-

stolus: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit.* Iuxta eiusdem ergo Apostoli documentum probare ¹⁸ se debet homo, et sic de pane illo manducare, et de calice bibere; ut videlicet absterne aliquot diebus ¹⁹ ab operibus carnis, et purificans corpus animamque suam, praeparet se ad percipiendum tantum sacramentum, exemplo David, qui nisi se confessus fuisset absterne ab opere coniugali ab heri et nudius tertius, nequaquam panes propositionis a sacerdote accepisset.

39. *De hominibus diversarum conditionum, et de his qui eis praelati sunt.* Quia ergo constat in ecclesia diversarum conditionum homines esse, ut sint nobiles et ignobiles, servi, coloni, inquilini, et cetera ²⁰ huiusmodi nomina ²¹, oportet ut quicumque eis praelati sunt clerici, sive laici, clementer erga eos agant et misericorditer eos tractent, sive in exigendis ab eis operibus, sive in accipiendis tributis et quibusdam debitis; sciantque eos fratres suos esse, et unum patrem secum ²² habere Deum, cui ²³ clamant: *Pater noster, qui es in coelis*; unam matrem, sanctam ecclesiam, quae eos intemerato sacri fontis utero gignit. Disciplina igitur eis misericordissima et gubernatio oportuna adhibenda est: disciplina, ne indisciplinate vivendo auctorem suum offendant; gubernatio, ne in cotidianis vitae commeatibus ²⁴ praelatorum adminiculo destituti fatescant ²⁵.

40. *De feminis et abbatissis, quales sint quae monasteriis puellaribus praeferi debent.* Monasteriis sane puellaribus tales praeferi debent feminae et abbatissae credi, quae et se et subditum gregem cum magna religione et sanctitate custodire noverint ²⁶, et his quibus praesunt, prodesse non desinant, sed et se et illas ita observent, utpote vasa sancta in ministerio Domini praeparata. Talem enim se debet exhibere subditis in habitu, in veste, in omni ²⁷ convictu, ut eis ad coelestia regna pergentibus ducatum praebet. Sciat ²⁸ etiam, se pro his quas in regimine accepit, in conspectu Domini rationem reddituram.

41. *De incestuosis et homicidis, sacerdotum ammonitionibus aurem nolentibus accommodare.* Incestuosi, parricidae ²⁹, homicidae ³⁰ multi apud nos heu pro dolor! reperuntur, sed aliqui ex illis sacerdotum nolunt ammonitionibus aurem accommodare, volentes in pristinis perdurare criminibus: quos oportet per secularis potentiae disciplinam a tam prava consuetudine cohercere, qui per salutifera sacerdotum monita noluerunt revocari; quorum aliquos iam excommunicavimus, sed illi hoc ³¹ parvipendentes in hisdem perdurarunt criminibus. Quamobrem vestra de-

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest 2. ² deest 2. B. ³ M. et nativitatem ipsius d. 3. ⁴ natalis 1. natale 3. B. ⁵ Remei 1. 2. Remedii 4. ⁶ natalem 1. ⁷ epiphania 2. ⁸ ut... habeant hic omissa post antiquitus ponit 3. ⁹ oratoribus 1. ¹⁰ spirituales B. ¹¹ deest hoc c. 3. 3 b. sed non in indice. ¹² deest 4. ¹³ deest 2. ¹⁴ deest 6. ¹⁵ creberrimas B. Bal. ¹⁶ volumus B. ¹⁷ accipitur 2 b. ¹⁸ probet se h. 6. ¹⁹ deest 6. ²⁰ ceteri 1. 2. 3. G. ²¹ deest G. omnia 4. Bal. ²² se G. ²³ qui 2. 3. G. ²⁴ necessitatibus 4. ²⁵ fatescant corr. fatiscant 1. ²⁶ voluerint G. ²⁷ communi 1. ²⁸ prebeant... sciant... acceperunt... reddituras B. Bal. ²⁹ patricide 4. ³⁰ deest 3. ³¹ deest 1.

cernat mansuetudo, quid de talibus deinceps agendum sit ¹.

42. *De dominis subditorum admonendis.* Admonendi sunt domini subditorum, ut circa suos pie et misericorditer agant, nec eos qualibet iniusta occasione condempnent, nec vi opprimant, nec illorum substantias iniuste tollant, nec ipsa debita, quae subditis ² reddenda sunt, impie ac crudeliter exigantur ³.

43. *De corporis Domini et sanguinis communicatione ⁴ laicorum.* Ut si non frequentius, vel ter laici homines in anno communicent, nisi forte

A quis maioribus quibuslibet criminibus impediatur.

44. *De eruditione filiorum a parentibus et patris ⁵.* Ut parentes filios suos, et patris eos quos de ⁶ fonte lavacri suscipiunt, erudire summopere student ⁷; illi, quia eos genuerunt et eis a Domino dati sunt; isti, quia pro eis fideiussores existant.

45. *De ecclesiis antiquitus constitutis.* Ut ecclesiae antiquitus constitutae nec decimis nec alia ⁸ alla possessione priventur.

46. *De sepultura.* Ut de sepeliendis in basilicis mortuis illa constitutio servetur, quae ab antiquis patribus ⁹ constituta est.

VARIANTES LECTIONES.

¹ est 1°. 2. 3. B. ² a. subd. 3. 4. B. Bal. ³ exigant 3. ⁴ communione 4. ⁵ patribus G. ⁶ deest 5. ⁷ perstudeant 2. 2 b. 6. ⁸ ab 4.

NOTÆ.

⁹ In concilio Nannetensi, canone 6. Bal.

INCIPIT TERTII PRÆLOCUTIUNCULA LIBELLI.

Superius in duobus ¹ capitula ² ecclesiastica B ad mundanae augmentum legis pertinentia, quae praefatorum principum, domni Karoli imperatoris et domni ac gloriosissimi Miodowici augusti et ³ Chlotharii caesaris, descripsi libellis. Nunc autem illa

B ad mundanae augmentum legis pertinentia, quae domnus Karolus imperator edidit, in hoc tertio adunavi libello ⁴.

VARIANTES LECTIONES.

¹ d. libellis B. G. ² capitularibus 1°. ³ nec non et 1°. 5. nec non 3. et G. c. desunt B. G. Bal. ⁴ edidit, adnotata sunt in h. t. libro B.

INCIPIUNT CAPITULA ⁵.

1. De pace servanda.
2. De iustitiis generalibus.
- 3°. De iustitiis regalibus.
4. De armis non portandis.
5. De armatura in hostem habenda.
6. De negotatoribus quousque procedant.
7. De clamatoribus vel caudiciis.
8. De iuramento.
9. De conspirationibus.
10. De peritiis.
11. De advocatis, vicelominis, vicariis et centenariis.
12. De teloneis.
13. De falsis moneta.
14. De haribano.
15. De censu regali.
16. De liberis hominibus uxores fiscalinas habentibus.
17. De cura missorum dominicorum.
18. De aequalitate a missis dominicis facienda.
19. De his qui beneficia habent regalia.
20. De his qui fraudem faciunt in regalibus beneficiis.
21. De his qui propter propriam iustitiam dilatandam fugantur.
22. De armis ad placitum non portandis.
23. De latronibus.
24. De animalibus vel aliis rebus, a quibus ornantur.
25. De homicidiis clericorum.
26. De immunitate, si aliquod damnum tibi factum fuerit.
27. De eo qui in iudicio iniuste contra alium altercantem adiuvari praesumpserit.
28. De homine qui per cartam libertatem consecutus est.
29. De homine libero, qui se loco wadli tradit.
30. De debitis regalibus, qualiter solvi debeant.
31. De eo qui causam iudicantem repetere praesumit.
32. De eo qui in testimonium assumitur, qualis esse debeat.
33. De scabineis, advocatis notariis, a missis dominicis eligendis.
34. De illis qui legem servare contempnant.
35. De haribannatoris coactio.
36. De colonis et fiscalibus.

37. De homine in iudicium non mittendo sine causa.
38. De causis ebrii hominis, et de eius testimonio, et de iuramento comitis.
39. De missis dominicis vel ceteris hominibus discessantibus.
40. De illis qui ad placitum banniri debeant.
41. De falsis testibus.
42. De non iurando per vitam regis.
43. De eo qui per cartam ingenuus est, si ad servitium interpellatus fuerit.
44. De servo qui damnum quolibet perpetrat.
45. De monitione secundum legem ad mallum.
46. De auctore rei.
47. De hominibus ad mortem diffidatis et post ea etiam vita concessa, si iustitiam quaesierint.
48. De homine cui post iudicium vita concessa est, si iustitiam reddere noluerit.
49. De latrone forbanato a libero homine suscepto.
50. De comite latronem in forbanio mittente.
51. De liberis hominibus, qui ad mallum ventre cogentur.
52. De testibus ad testimonium dicendum, qualiter adhibentur.
53. De iustitia cuiuslibet a nullo quolibet dilatanda.
54. De non cogendo ad pontem ire causam telonei.
55. De hoc, si presbyter sanctum chrisma dederit ad iudicium subvertendum.
56. De iudiciis, advocatis, praepositis et reliquis ministris, quales sint.
57. De mallo publico.
58. De sacramentis ad palatium adramitis.
59. De impedimento clamatorum.
60. De fugitivis contra praeceptum dominicum occidendis.
61. De natiu n blas; hemis lat. oibus.
62. De pace infra patriam.
63. De iunioribus in populo vulgari distingendis.
64. De hoc, si super missum dominicum cam ⁶ collecta et armis quis venerit.
65. De eo qui domum aliam cuiuslibet infringit.

NOTÆ.

⁶ Deest 4.

⁵ I. C. SALICE LEGIS L. III. 3.

⁶ Deest B, sed non in textu.

66. De messibus vel annona in hoste raptis vel fur- A
ratis.

67. De libero nomine in hostem hantito.

68. De hairibanno exactando.

69. De his qui regales habent honores et in hostem

hantiti ad conductum placitum non venerint.

70. De his qui sine licentia de hoste revertuntur.

71. De his qui beneficia principum habent.

72. De non cogendo bibere in hoste.

73. De vasis adhuc in palatio servientibus et tamen be-
neficia habentibus.

74. De preparatione ad hostem secundum antiquam
consuetudinem.

75. De hoc, ut non nisi permissione regali brunia vel
gladius homini extraneo a quolibet detur aut vendatur.

76. De causarum et litium terminis.

77. De episcopis, comitibus et potentioribus, si cau-
sam inter se habuerint.

78. De testibus ad rem quandibet discutiendam ell-
gendis.

79. De placito centenarii.

80. De inquisitione et descriptione uniuscuiusque missi
in suo missatico.

81. De beneficiis, qualiter conducti sint.

82. De beneficiis episcoporum, abbatum et reliquorum,
et de fisci regalibus describendis.

83. De legationibus propter iustitias, quo tempore exer-
ceantur.

84. De iussione dominica in quolibet missatico non ad-
impleta.

85. De censu regali inquirendo.

86. De rebus, de quibus census ad partem regis exire
solebat.

87. De placitis a missis dominicis comitibus notum fa-
ciendis.

88. De fidelitate regis promittenda.

89. De homicidiis infra patriam factis.

90. De mensuris et ponderibus.

INCIPIUNT PRAEDICTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS 1

1. *De pace servanda.* De pace admonemus, ut om- B
nes, qui per 2 aliqua scelera ei 3 rebelles sunt,
constringantur.

2. *De iustitiis generalibus.* De iustitiis ecclesiarum
Dei, viduarum, orfanorum et pupillorum praecipimus,
ut in publicis iudiciis non dispiciantur clamantes,
sed diligenter audiantur.

3. *De iustitiis regalibus.* De iustitiis regalibus 4,
ut pleniter fiant inquisitae.

4. *De armis non 5 portandis.* De armis infra pa-
triam non 6 portandis, id est scutis et lanceis et
loricis. Si faldiosus 7 quis sit, discutiatur 8 tunc, quis
e duobus contrarius sit ut pacati fiant, et dstringan-
tur ad pacem, etiam si noluerint. Et si aliter se pa-
cificare 9 nolunt, adducantur in nostram praesen-
tiam. Et si aliquis post pacificationem alterum oc- C
ciderit, componat 10 illum, et manum quam 11 periur-
avit perdat, et insuper bannum 12 dominicum solvat.

5. *De armatura in hostem habenda.* De armatura
in exercitu, sicut antea 13 in alio capitulari commen-
davinus, ita servetur; et insuper 14 omnis homo de
duodecim mansis bruniam habeat. Qui vero brun-
iam habens eam secum non tulerit, omne benefi-
cium cum brunia pariter perdat.

6. *De negotiatoribus, quousque procedant.* De nego-
tiatoribus, qui partibus Sclavorum 15 et Avarorum 16
pergunt, quousque procedere cum suis negotiis de-
beant, id est, partibus Saxoniae usque ad Barden-
wih 17, et ad Magadoburg 18, et ad Erphestart 19, et
ad Halaxstat 20, et ad Forahheim 21, et ad Bream- D

berg 22, et ad Reganesburg 23, et ad Lauriacum; et
ut arma et brunias non ducant ad venundandum.
Quod si inventi fuerint portantes, omnis substantia
eorum auferatur ab eis; dimidia quidem pars parti-
bus palatii, alia vero medietas inter iam dictos missos
et inventorem dividatur.

7. *De clamatoribus vel causidicis.* De clamatoribus
vel causidicis, qui nec iudicium scabinorum 24 ad-
quiescere nec blasphemare 25 volunt, antiqua con-
suetudo servetur, id est ut in custodia recludantur,
donec unum e duobus faciant 26. Et si ad palatium 27
pro hac re clamaverint et litteras detulerint 28, non
quidem eis credatur, nec tamen in carcere 29 ponan-
tur; sed cum custodia et cum ipsis litteris pariter ad
palatium nostrum remittantur, ut ibi discutiantur
sicut dignum est.

8. *De iuramento.* De iuramento, ut nulli alteri per
sacramentum fidelitas promittatur, nisi nobis et uni-
cuique proprio seniori ad nostram utilitatem et sui
senioris; excepto his sacramentis, quae iuste secun-
dum legem alteri ad altero debentur. Et infantes,
qui antea non potuerint 30 propter juvenilem aeta-
tem iurare, modo fidelitatem repromittant.

9. *De conspirationibus.* De conspirationibus vero,
quicumque facere 31 praesumpserint et sacramento
quacumque 32 conspirationem firmaverint, ut tri-
plici ratione iudicentur. Primo ut ubicumque aliquod
malum per 33 hoc perpetratum fuit, auctores facti
interficiantur, adiutores vero eorum singuli alter ab
altero flagellentur, et nares sibi invicem praedicant.

VARIANTES LECTIONES.

1 horum loco 3 habet: expliciunt capitula que sunt salice legis addenda atque ab universis sancte dei
ecclesiae fidelibus observanda. 2 pro aliquo scelere 3. 3 deest 1. Hld. eis 3. 4. 4 regularibus 6. 5 deest 3
6 deest 3. 7 studiosus 1. faldiosus B. 8 d. si vero duo intra se contrarii fuerint, ut ad pacem redeant
praecipimus. Quod si noluerint dstringantur. Et si aliter 3. 9 pacificari 4. 10 componant 1. 11 qua 6. G.
12 bannum 3. 13 ante 3. B. 14 deest 1. 15 clavorum B. 16 sic 3. Met. havarorum Belg. Til. R. B. Pith.
Parm. Norm. haurorum 1. arorum Div. bauuariorum 1. 6. G. Riv. Ths. Sang. 1. Colb. bauuarorum 4.
bauuatorum Camb. bangariorum Sang. 2. 17 Bardenuic 1. 4. Bardenuhuh 3. Bardeuuich G. 18 Ma-
godoburg 1. amodobruc 1. Magedoburg 6. 19 Erpessurd 1. 3. 4. 6. B. G. Herpffurth 3 h. 20 Alaxstat 3.
Alaxstat 3 h. Larta 1. Adalagastat G. 21 Foratheim 3. Foracheim B. Forachen G. 22 Breamberg 1. 3.
Breambirg B. Breenperg 4. Breenperg 6. Breenberht G. 23 Reginisburg 1. Reginisburg 3. G. Ragi-
nisburg B. Ragineispurg 4. Ragesnisburg 6. 24 scabinorum 1. 4. (const.) G. scabincorum B. 25 plas-
femare 1. 26 fiat 1. 27 placitum 3. 28 e. l. d. desunt 3. 29 carcerem 4. G. 30 potuerint 1. 31 q.
conspirationem 1. G. Bal. 32 quicumque 1. 33 propter Trec. pro Sang.

Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, et capillos sibi vicissim detendant¹. Si vero per dextras aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum idoneis iuratoribus hoc pro malo non fecisse; aut si facere non potuerint, suam legem componant. Si vero servi sunt, flagellentur. Et ut² de caetero in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio, nec per sacramentum, nec sine sacramento fiat.

10. *De periuriis*³. De⁴ periuriis, ut caveantur, et non admittantur testes ad iuramentum, antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possint⁵, separentur ab invicem et singulariter inquirentur. Et non soli accusatori liceat testes eligere absente suo causatore⁶. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum vel ad testimonium admittatur. Si refutatur⁷, dicat ille, qui eum refutat, et probet, quare illum recipere nolit. Et de ipso pago aut de vicinis centenariis eligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit periurii, perdat manum aut redimat.

11. *De advocatis, vicedominis, vicariis et centenariis*. De advocatis, vicedominis, vicariis et centenariis⁸ pravis⁹, ut tollantur, et tales eligantur quales et sciant et velint iuste causas discernere et terminare. Et si comes¹⁰ pravus inventus¹¹ fuerit, nobis nuntiatur.

12. *De teloneis*. De teloneis placet nobis, ut antiqua et iusta telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus quamque de¹² navigiis seu mercatis. Nova vero seu iniusta, ubi vel funes tenduntur, vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia, in quibus nullum adiutorium itinerantibus praestatur¹³, similiter etiam nec de his, qui sine negotiandi causa substantiam suam de una domo¹⁴ sua ad aliam aut ad palatium aut in exercitum ducunt teloneum nullatenus ab¹⁵ eis exigatur.

13. *De falsis monetis*. De falsis monetis, quia in multis locis contra iustitiam et contra edictum fiunt, volumus ut nullo alio loco moneta sit, nisi in palatio nostro; nisi forte iterum a nobis aliter fuerit ordinatum.

14. *De hairibanno*¹⁶. De hairibanno volumus, ut missi nostri fideliter exactare debeant absque ullius personae gratia, blanditie¹⁷ seu terrore, secundum iussionem nostram: id est, ut de homine habente libras sex in auro, argento, bruneis¹⁸ aeramento, pan-

nis integris, caballis, bubus¹⁹, vaccis vel alio peculio, et uxores vel infantes non²⁰ fiant dispoliati pro hac re, de eorum vestimentis, accipiat legitimum hairibannum, id est libras tres. Qui vero non habuerit amplius²¹ in suprascripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur, id est libra et dimidia²². Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, solidi decem. Si vero unam habuerit, solidi quinque, ita ut iterum se valeat praeparare ad Dei servitium et ad nostram utilitatem. Et nostri missi caveant et diligenter inquirent, ne per aliquod malum ingenium subtrahant nostram iustitiam, alteri tradendo aut commendando.

15. *De censu regali*. Censu regali undecumque legitime exiebat²³, volumus ut inde solvatur, sive de propria persona hominis, sive de rebus.

16. *De liberis hominibus uxores fiscalinas habentibus*. De liberis hominibus qui uxores fiscalinas regias, et de feminis liberis quae²⁴ homines similiter fiscalinos regios accipiunt, ut non de hereditate parentum, vel de causa sua quaerenda, nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talls etiam nobis in hac causa honor servetur, qualis et antecessoribus nostris regibus vel imperatoribus servatus esse cognoscitur²⁵.

17. *De cura missorum dominicorum*. Unusquisque in suo missatico maximam habeat curam ad praevidendum et ordinandum ac disponendum, secundum voluntatem Dei²⁶ et secundum iussionem nostram.

18. *De aequalitate a²⁷ missis²⁸ dominicis facienda*. Volumus, ut aequaliter missi nostri faciant de singulis causis, sive de heribanno, sive de advenis, sive de caeteris quibuslibet causis. De advenis volumus iam diu coniugatis per singula loca, ut ibi²⁹ maneant et sine causa et sine aliqua culpa non fiant eiecti. Fugitivi vero servi et latrones redeant ad propria loca.

19. *De his qui beneficia habent regalia*. Auditum habemus, qualiter et comites et alii homines, qui nostra beneficia habere videntur, comparant sibi proprietates de ipso nostro beneficio, et faciunt servire ad ipsas proprietates servientes nostros de eorum beneficio, et curtes nostrae remanent desertae, et in aliquibus locis ipsi vicinantes multa mala patiuntur.

20. *De his qui fraudem faciunt in regalibus beneficiis*³⁰. Audivimus quod aliqui reddant³¹ beneficium nostrum ad alios homines in proprietatem, et in ipso placito dato pretio comparant ipsas res iterum sibi in alodem. Quod omnino cavendum est, quia qui hoc

VARIANTES LECTIONES.

¹ detondeant 1°. B. ² se non G. ³ deest 3. G. ⁴ Praecipimus ut periuria summopere caveantur Vat. Sang. A. Colb. Trecc. ⁵ periuriis G. const. ⁶ possunt 3. ⁷ acusatore 3. ⁸ Si vero aliquis refutatur Camb. Riv. Vat. Pal. Sangall. Til. Colb. Et ille qui ad testimonium adducitur, si refutatur Camb. (ducitur). Pith. Paris. Norm. Lectionem supra servatam genuinam esse patet, omissis scilicet aliquot vocibus, quarum loco vero aliquis a nonnullis inserta, et a codicibus Camb. Pith. Pa. et Norm. dentum genuina Capitularis verba restituta sunt. ⁹ centenariis B. ¹⁰ deest 4. ¹¹ aliquis p. G. ¹² iniectus 4. ¹³ et de 1°. ¹⁴ p. ut non exigantur. Sim. Met. Riv. Bal. ¹⁵ domu 1°. ¹⁶ ex 3. ¹⁷ airibanno 1°. const. in hoc c. heribanno const. 3. B. G. et perique cod. Bal. haribanno H. const. 6. Vat. Riv. ¹⁸ blanditia 1°. B. Htd. Bal. ¹⁹ brunis 4. ²⁰ b. ovis vaccis Ed. Til. ²¹ pro non... tres G. habet praescripto pretio valente. ²² deest 1° amplius... valente desunt G. ²³ id... dimidia desunt G. ²⁴ exiebat 3. 4. 6. exhibit B. exigebatur G. Camb. Colb. Vat. Sang. 1. exhibebatur 1°. ²⁵ qui 1. 3. B. ²⁶ Post caput istud sequitur in codice Normannico: De infantibus qui non iuraverunt fidelitatem. De his qui tunc infantes fuerunt et aliis atque aliis qui non iuraverunt fidelitatem domno imperatori aut suos infantes, modo iurent. V. supra cap. 8. huius libri Bal. ²⁷ deest 1°. ²⁸ deest 1. 1°. 5. ²⁹ deest 1°. ³⁰ ubi 1. ³¹ deest 1°. ³² vendant 3.

faciant ¹, non bene custodiunt fidem, quam nobis A promissam habent. Et ne forte in aliqua infidelitate inveniatur ²; quia qui hoc faciunt, per eorum voluntatem ad aures nostras talia opera illorum non perveniunt.

21. *De his qui propter propriam iustitiam dilatandam ³ fugantur ⁴.* Sunt et alii, qui iustitiam legibus recipere debent, et in tantum sunt in quibusdam locis fatigati ⁵, usque dum illorum iustitiam per fideiussorum manus tradant, ita ut aliquid vel parvum possint habere, et fortiores suscipiant maiorem portionem.

22. *De armis ad placitum non portandis.* Ut nullus ad mallum vel ad placitum infra patriam arma, id ⁶ est scutum et lanceam, portet.

23. *De latronibus.* De latronibus praecipimus, quicumque post missam sancti Iohannis latroni mansionem dederit, si Francus est, cum duodecim similibus Francus iuret, quod ipse latronem eum fuisse non scisset ⁷, licet pater eius sit aut frater vel propinquus. Si hoc iurare non potuerit, et ab alio convictus fuerit, quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro et infidelis iudicetur: quia latro est et infidelis est ⁸ noster et Francorum, et qui illum suscepit, similis est illi. ⁹ Si autem audivit, quod latro ¹⁰ fuisset, et tamen non scit ¹¹ profrmitter, aut iuret solus, quod numquam eum audisset nec per veritatem nec per mendacium latronem; aut sit ¹² paratus, si ille de latrocinio postea victus ¹³ fuerit, ut similiter dampnetur.

24. *De animalibus vel aliis rebus, a quibus emanant.* Ut nullus comparet caballum, bovem et ¹⁴ iumentum vel alia ¹⁵, nisi illum hominem cognoscat qui eum vendit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis ¹⁶ est eius senior.

25. *De homicidiis clericorum.* Qui subdiaconum occiderit, trecentos ¹⁷ solidos componat ¹⁸; qui diaconum, quadringentos ¹⁹ componat; qui presbyterum, sexcentos ²⁰ componat; qui episcopum, nongentos ²¹; qui monachum, quadringentos solidos componat.

26. *De immunitate, si aliquod damnum ibi factum fuerit.* Si quis in ²² immunitate damnum aliquod fecerit, sexcentos ²³ solidos componat ²⁴. Si autem homo furtum aut homicidium vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandet comes ²⁵ vel episcopo, vel abbati, vel vicedomino ²⁶, vel illi, quicumque locum episcopi aut ²⁷ albatis tenuerit,

ut reddat ei reum. Si ille ²⁸ contradixerit et eum reddere noluerit, in prima contradictione solidis quindecim culpabilis iudicetur. Si ad secundam ²⁹ inquisitionem eum ³⁰ reddere noluerit, triginta solidis culpabilis iudicetur. Si nec ad tertiam inquisitionem consentire voluerit, quicquid reus damni fecerat ³¹, totum ille ³² qui eum infra immunitatem retinet ³³ nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem quaerendi, ubicumque eum ³⁴ invenire potuerit. Si autem statim ³⁵ in prima inquisitione comiti responsum fuerit quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus sit, iuret quod ipse eum ad iustitiam cuiuslibet disfaciendam fugere non fecisset, et sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem comiti collecta manu quislibet resistere temptaverit, comes hoc ad regem vel ³⁶ ad principem deferat, ibique iudicetur, ut sicut ille qui in immunitate damnum fecit, sexcentos ³⁷ solidos componere debeat, ita ut ³⁸ qui comiti collecta ³⁹ manu resistere praesumpserit, sexcentis ⁴⁰ solidis culpabilis iudicetur.

27. *De eo, qui in iudicio imuste contra alium altercantem adiuvare praesumpserit.* Si quis hominem in iudicio iniuste contra alium altercantem adiuvare per malum ingenium ⁴¹ praesumpserit, atque iude coram iudicibus vel comite ⁴² intrepatus fuerit, et negare non potuerit, solidis quindecim culpabilis iudicetur.

C 28. *De homine, qui per cartam libertatem consecutus est.* Si quis per cartam ingenuitatis a domino suo legitime libertatem est consecutus, liber permaneat. Si vero aliquis eum iniuste inservire temptaverit ⁴³, et ⁴⁴ ille cartam ingenuitatis suae ostenderit et adversarium se inservire velle comprobaverit, ille qui hoc temptavit, multam quae in carta descripta est, solvere cogatur. Si vero carta non paruerit, sed iam ab illo qui eum inservire voluerit disfacta ⁴⁵ est, widgeildum ⁴⁶ eius componat, duas partes illi quem inservire voluerat, tertiam regi; et ille iterum per praeceptum regis libertatem suam conquirit.

29. *De homine libero, qui se loco wadii tradit ⁴⁷.* Liber qui se loco wadii in alterius potestate ⁴⁸ commiserit, ibique constitutus damnum aliquod cuilibet fecerit, qui eum in loco wadii susceptus aut damnum solvat, aut hominem in mallo productum dimittat, perdens simul debitum propter quod eum ⁴⁹ pro wa-

VARIANTES LECTIONES.

¹ hec qui f. 3. ² sequentia 4. (in loco corraso, a manu recent). G. Camb. Vat. Sang. 1. Colb. ita exhibent: inv. qui hoc faciunt, deinceps caveant se omnino a talibus, ne a propriis honoribus et a proprio solo, a Dei gratia, et nostra extorres fiant. ³ dilatam 3. ⁴ fatigantur 3. B. ⁵ fugati G. Thu. Vat. Sang. 1. Colb. ⁶ id. e. s. et l. desunt 4. ⁷ f. nesciret 1. ⁸ deest 3. Hld. Bal. ⁹ illis 1. ¹⁰ deest 1. ¹¹ tit B. sic G. s. firmiter nescit a. 3b. ¹² a. si p. ille B. ¹³ convictus 4. 6. G. Bal. ¹⁴ aut 3. ¹⁵ a. quicumque re Rivip. ¹⁶ qui 1. 4. G. ¹⁷ cccc 1. ¹⁸ componatur 1. et abraso ur 1. per totum caput. ¹⁹ dc 1. G. ex corr. ²⁰ dcccc ex corr. 1. G. ²¹ e. de vita comp. qui G. ex corr. dccc Hld. ²² non 3. ²³ dcccc ex corr. 1. G. ²⁴ componatur 1. ²⁵ comiti 3. ²⁶ vicedominico 3. ²⁷ vel 1. B. ²⁸ illi 1. 4. ²⁹ aliam B. ³⁰ eum inquisitionem desunt G. ³¹ fecerit 1. 6. ³² illum 1. ³³ retinet immunitatem exciderunt 1. ³⁴ deest 1. 4. ³⁵ deest 1. 4. G. ³⁶ vel ad 6. G. Bal. ³⁷ dcccc e correct. 1. G. ³⁸ deest 3. ³⁹ cum collecta r. 3. ⁴⁰ dcccc e corr. G. ⁴¹ p. m. i. desunt G. Thu. Vat. Sang. 1. Colb. ⁴² v. c. desunt 1. ⁴³ i. velle L. 4. 6. ⁴⁴ et ille.... comprobaverit desunt 6. ⁴⁵ disfracta 1. G. ⁴⁶ uuirgdildum 1. B. uuirgdildum 1. uuirgdildum 3. uuirgdildum G. ueregdildum 4. uerigeidil 6. ⁴⁷ tradiderit 3. deest 1. ⁴⁸ potestatem 3. B. ⁴⁹ deest 3.

dio suscepit. Et qui dampnum fecit, dimissus iuxta qualitatem rei ¹ cogatur emendare. Si vero liberam feminam habuerit, usque dum in pignere extiterit, et filios habuerint ², liberi permaneant.

30. *De debitis regalibus, qualiter solvi ³ debeant.* Omnia debita quae ad partem regis solvi debent, solidis ⁴ duodecim denariorum solvantur ⁵, excepta ⁶ freda, quae in lege Salica conscripta est. Illa eodem solido quo ceterae compositiones solvi debent ⁷, componatur.

31. *De eo qui causam indicatam repetere praesumat.* Si quis causam indicatam repetere praesumpserit in mallo ⁸, ibique testibus convictus fuerit, aut quindecim solidos componat, aut quindecim ictus ab scabinis ⁹, qui causam prius iudicaverunt, accipiat.

32. *De eo qui in testimonium assumitur, qualis esse ¹⁰ debeat.* Optimus quisque in pago vel civitate in ¹¹ testimonium adsumatur, et cui ¹² is contra quem testimoniare ¹³ debet, nullum crimen possit inlicere.

33. *De scabineis ¹⁴, advocatis, notariis a missis dominicis eligendis.* Ut missi nostri scabinos ¹⁵, advocatos, notarios per singula loca eligant, et eorum nomina, quando reversi fuerint, secum scripta deferant.

34. *De illis qui legem servare contempnunt.* De his, qui legem servare contempserint ¹⁶, ut per fideiussores ad praesentiam regis deducantur.

35. *De hairbannatoris ¹⁷ coniecto.* Ut illi qui hairbannum ¹⁸ solvere debent, coniectum faciant ad hairbannatorem ¹⁹.

36. *De colonis et fiscalinis.* Ut nec colonus nec fiscalinus possint alicubi ²⁰ traditiones facere.

37. *De homine in iudicium non mittendo sine causa.* Ut nullus praesumat hominem in iudicium ²¹ mittere sine causa, nisi iudicatum fiat.

38. *De causa ebrii hominis, et de eius testimonio, et de placito comitis.* Ut nullus ebrius suam causam in mallo ²² possit conquirere, nec testimonium dicere; nec placitum comes habeat, nisi ieiunus.

39. *De missis dominicis vel ceteris hominibus discurrentibus.* De missis nostris discurrentibus, vel ceteris hominibus propter utilitatem nostram iter agentibus, ut nullus mansionem contradicere praesumat.

40. *De illis, qui ad placitum banniri debeant.* Ut ²³ nullus ad placitum banniat, nisi qui causam suam quaerit, aut si alter ²⁴ ei quaerere debet; exceptis

A scabinis septem, qui ad omnia placita praesesse ²⁵ debent.

41. *De falsis testibus.* De falsis testibus praecipimus, ut non recipiantur ²⁶.

42. *De non iurando per vitam regis.* Ut nullus praesumat per vitam regis et filiorum eius iurare.

43. *De eo qui per cartam ingenuus est, si ad servitium interpellatus fuerit.* Si quis per cartam ingenuus dimissus fuerit, et a quolibet homine ad servitium interpellatus fuerit, primum legitimum auctorem ²⁷ suae libertatis proferat et in sua libertate perseveret. Si vero legitimus auctor defuerit, testimonio bonorum hominum, qui tunc aderant quando liber dimissus fuerat, se defendere permittatur. Si vero testes defuerint, cum duabus aliis cartis, quae eiusdem cancellarii manu firmatae sint vel scriptae, cuiuscumque ²⁸ fuerint, suam cartam, quae tertia est, veram et legitimam esse confirmet. Cancellarius tamen talis esse debet, qui pagensibus ²⁹ loci illius notus fuisset et acceptus. Si autem qui ³⁰ interpellatus fuerit ad servitium, nec auctorem, nec testimonia habuerit, neque alias duas cartas ad suam cartam confirmandam invenire potuerit, tunc is qui eum interpellavit, secundum legem ipsam cartam falsam ³¹ efficiat et servum conquirat. Si vero interpellator auctore, aut testimoniis, aut cartarum conlatione victus fuerit, ex hoc quod voluit ³² efficere et non potuerit, multam quae in ipsa ingenuitatis carta continetur, cogatur exsolvere.

44. *De servo qui damnum quodlibet perpetrat.* Nemini liceat servum suum propter damnum ab illo ³³ cuiuslibet inlatum dimittere, sed iuxta qualitatem damni dominus pro illo respondeat, vel eum in compositionem aut ad poenam petitori ³⁴ offerat. Si autem servus perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit ³⁵, sacramento se ³⁶ dominus ³⁷ eius excusare studeat, quod hoc suae voluntatis nec conscientiae fuisset, quod servus eius tale facinus commisit.

45. *De manitione secundum legem ad ³⁸ mallum ³⁹.* Si quis ad mallum legibus manitus fuerit et non venerit, si cum sunnis ⁴⁰ non detenerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur. Sic ad secundum et tertium. Si autem ad quartum venire contempserit, possessio eius in bannum mittatur, donec veniat, et de re, qua ⁴¹ interpellatus fuerit, iustitiam faciat. Si infra annum non venerit, de rebus eius quae in banno ⁴² missae sunt rex interrogetur, et quicquid

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest 1'. ² habuerit 4. ³ solvere d. unumquemque solium 3. ⁴ solid. per dem XII B. d. per XII denarios 3. ⁵ solvant 1'. 3. 4. B. ⁶ excepto 1'. 3. B. G. ⁷ debeant 1'. ⁸ 50 per errorem et sic deinceps falso 3. ⁹ malleo 1'. ex corr. ¹⁰ scabinis 1'. 3. ¹¹ deest 1. ¹² et aut is quem 1'. ¹³ testimonia reddere 1. 6. ¹⁴ scabinis 1'. 4. ¹⁵ scabinos 1'. 4. 6. scabinos 5. ¹⁶ contempnunt 1'. ¹⁷ hairbannatoris 1'. hairbannatorii B. hairb. 3. ¹⁸ hairbannum 3. const. herib. 1' B. G. const. ¹⁹ hairb. 1'. 6. ²⁰ alicuius 6. ²¹ iudicio G. ²² malleo 1'. ex corr. ²³ alteri (1'. 4. G.) q. debeat 3. 3 b. G. ²⁴ adesse G. ²⁵ hic 2 duo cap. addit : 42 (licet ut nullus testis supra vestituram avi et patris nostri recipiatur) 45 (e Cap. Hlotharii Papiensi c. 11.) ²⁶ actorem per totum c. pro auctore ponit 6. ²⁷ cumque expunctum 1'. ²⁸ qui omnibus p. 3. ²⁹ quia 1. ³⁰ deest 4. ³¹ vult 1. 4. G. voluerit 5. ³² ullo 1'. B. ³³ petitoris 1' 4. B. repetitoris 5. ³⁴ potuerit 1'. ³⁵ deest 4. ³⁶ deest. 5. ³⁷ sunnis 1' somnus 5. ³⁸ et de reliqua supercripto 1'. et sic de re, de qua Bal. ³⁹ bannum 6. G. Bal.

inde iudicaverit, fiat. Prima manitio super noctes A septem, secunda super noctes quatuordecim, tertia super noctes viginti et unam ¹, quarta super ² quadraginta et duas. Similiter et de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mittatur in bannum, usque ³ rex interrogetur.

46. De ⁴ auctore ⁵ rei. Si auctor ⁶ venerit, et rem intertiam ⁷ recipere rennerit ⁸, campo vel cruce ⁹ contendat.

47. De hominibus ad mortem diiudicatis ¹⁰, et postea eis vita concessa, si iustitiam quaesierint ¹¹. De illis hominibus, qui propter eorum culpas ad mortem diiudicati fuerint et postea eis vita fuerit concessa, si ipsi iustitiam ¹² ab aliis requisierint aut ab eis iustitiam quaerere voluerint, qualiter inter illos iudicium terminetur. Primo omnium de illis causis, pro quibus iudicatus fuerit ¹³ ad mortem, nullam potest facere repetitionem ¹⁴, quia omnes res suae secundum iudicium Francorum in publico fuerunt ¹⁵ revocatae. Et si aliquid in postmodum, postquam ei vita concessa est, cum iustitia adquire potuerit, in sua libertate teneat et defendat secundum legem. In testimonium non suscipiatur, nec inter scabinos ¹⁶ ad legem iudicandam teneatur. Et si ad sacramentum aliquid ¹⁷ iudicatum fuerit, quod ¹⁸ iurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, contendat ¹⁹.

48. De homine cui post iudicium vita concessa est, si iustitiam reddere noluerit. Si alicui post iudicium scabiniurum fuerit vita concessa, et ipse in postmodum aliqua mala perpetraverit et iustitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit et ideo iustitiam reddere non debeat, statutum est, ut superius iudicium sustineat, quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliqua mala fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam iustitiam requirendi de causis perpetratis postquam ad mortem diiudicatus est ²⁰; de praeteritis maneat, sicut supra diiudicatum fuit.

49. De latrone forbannito a ²¹ libero homine suscepto. De latrone forbannito, liber homo qui eum suscepit, quindecim solidos componat, et servus centum ²² viginti percussionibus vapulet ²³.

50. De comite latronem in forbannum ²⁴ mittente. Ut comes, qui latronem in forbannum ²⁵ miserit, vicinis suis et aliis comitibus notum faciat, eundem latronem a se esse forbannitum, ut illi eum non recipiant.

51. De liberis hominibus, qui ad mallum venire cogendi sint. Ut nullus alius de liberis hominibus ad

placitum vel ad mallum venire cogatur, exceptis scabineis vel vassis comitum ²⁶, nisi qui causam suam adquirere ²⁷ debent aut respondere.

52. De testibus, ad testimonium dicendum qualiter adhibeantur. Ut testes ad testimonium dicendum praemio non conducantur; et ut nullus testimonium dicat aut sacramentum iuret, nisi ieiunus. Et ut testes priusquam iurent, separatim discutiantur, quid dicere velint de illa re, unde testimonium reddere debent.

53. De iustitia cuiuslibet a nullo quolibet ²⁸ dilatanda. Ut nullus quilibet missus noster neque comes, neque iudex aut scabineus, cuiuslibet iustitiam dilatare praesumat, si statim adimpleta potuerit esse secundum rectitudinem, neque praemia pro hoc a ²⁹ quolibet homine per aliquod ingenium malum praesumat accipere.

54. De non cogendo ad pontem ire causa telonei. Ut nullus cogatur ad pontem ire ³⁰ ad fluvium transendum propter telonei causas, quando ille in alio loco compendiosius illud flumen transire potest. Similiter in plano campo, ubi pons ³¹ nec treiectus ³² est, ibi omnimodis praecipimus ut non teloneum exigatur.

55. De hoc, si presbyter sanctum chrisma dederit ad iudicium subvertendum. Ut presbyter qui sanctum chrisma donaverit ad iudicium subvertendum, postquam de gradu suo depositus fuerit, manum ³³ amittat.

56. De iudicibus, advocatis, praepositis et reliquis ministris, quales sint. Ut iudices, advocati, praepositi, centenarii, vicarii, scabinei, quales meliores inveniri ³⁴ possunt ³⁵, constituantur ad sua ministeria ³⁶ exercenda.

57. De mallo publico. Ut in locis, ubi mallos publicos habere solent, tectum tale constituatur, quod in hyberno ³⁷ et ³⁸ in aestate observatum esse possit.

58. De sacramentis ad palatium adhramitis. Ut sacramenta quae ad palatium fuerunt adhramita ³⁹, in palatio perficiantur. Et si ⁴⁰ consacramentales homines cum ipso venire rennerint, iussione dominica aut indiculo ⁴¹ aut sigillo ad palatium venire cogantur.

59. De impedimento clamatorum. De clamatoribus, qui magnum impedimentum faciunt in ⁴² palatio ad aures domni imperatoris, ut missi seu comites illorum missos transmittant contra ⁴³ illos qui mentiendo vadunt, ut eos convincant ⁴⁴.

60. De fugitivis contra praeceptum dominicum oc-

VARIANTES LECTIONES.

¹ n. xi 3. xxii 6. ² s. noctes 3. q. s. q. et d. desunt 6. ³ usquequo 6. B. G. Bal. usquedum 3. ⁴ hoc cum anteced. in unum c. coniungit 3. nec tamen in indice. ⁵ auctore 6. ⁶ actor 6. ⁷ intertiam 6. B. Hld. ⁸ retinuerit 6. ⁹ v. c. desunt Met. ¹⁰ deiudicatis 1. const. deducti 1. const. in hoc c. ¹¹ fecerint G. ¹² iustitiam... eis desunt 3. ¹³ fuerat 3. ¹⁴ petitionem B. ¹⁵ fuerint 1. ¹⁶ scabinos 1. 4. const. ¹⁷ al. ei i. Bal. ¹⁸ deest 1. ¹⁹ contendat G. cum armis c. Bal. ²⁰ deest 1. ²¹ et a 3. ²² est 3. ²³ vapuletur 6. vig. ictus accipiat G. ²⁴ forbanno tenente 3. ²⁵ forbanno 3. ²⁶ dominicis vassis 3. 3 b. ²⁷ aut quirere 1. ²⁸ quodlibet 1. ²⁹ vel 3. ³⁰ u. nec fons 3. ³¹ traiectus 1. G. Hld. triectus 4. ³² deest 1. ³³ invenire 1. B. ³⁴ possint 3. ³⁵ misteria 3. ³⁶ in h. desunt 4. ³⁷ deest 1. B. ³⁸ adhramita 3. 4. B. G. ³⁹ et cum s. G. ⁴⁰ indiculo 3. ⁴¹ deest 4. 6. ⁴² in, eraso contra, 1. 1. ⁴³ communicent G.

cultais ¹. De fugitivis, qui per diversas proventias A ducti et occultati sunt contra praeceptum domni imperatoris, ut ² qui eos post praeteritum ³ tempus suscepit aut retinuit, bannum dominicum componat ⁴.

61. *De nimium blasphemis latronibus.* De latronibus, qui magnam habent blasphemiam ⁵, quicumque aliquem ex his comprehenderit, nullum damnum exinde patiatur.

62. *De pace infra patriam.* De pace et iustitia infra patriam, sicut saepe per alia capitula iussi ⁶, adimpletum fiat.

63. *De iunioribus in populo vulgari distringendis.* De vulgari populo, ut unusquisque suos iuniores distringat, ut melius ac ⁷ melius oboediant et consentiant mandatis et ⁸ praeceptis imperialibus.

64. *De hoc, si super missum dominicum cum collecta et armis quis venerit.* Si quis super missum dominicum cum collecta et armis venerit, et missaticum illi iniunctum contradixerit aut contradicere voluerit, et hoc ei adprobatum fuerit quod sciens contra missum dominicum ad resistendum venisset, de vita componat. Et ⁹ si negaverit, cum duodecim suis iuratoribus se idomiare faciat, et pro eo, quod cum collecta contra missum dominicum armatus venit ad resistendum, bannum dominicum componat ¹⁰. Simili modo dominus imperator de suis vassis iudicavit. Et si servus hoc fecerit, disciplina ¹¹ corporali subiaceat.

65. *De eo qui domum alienam cuiuslibet infringit.* Si quis domum alienam cuiuslibet infregerit, quicquid exinde per virtutem ¹² abstulerit aut rapuerit vel furaverit, secundum legem et ewam ¹³ illi cuius domus fuerit infracta et spoliata, in triplum componat, et insuper bannum dominicum solvat. Si servus hoc fecerit, sententiam superiorem accipiat, et insuper secundum suam legem compositionem faciat. Si quis liber homo aliquod tale damnum cuiuslibet ¹⁴ fecerit, pro quo plenam compositionem facere non valeat, semetipsum in wadio pro servo dare studeat, usque dum plenam compositionem adimpleat.

66. *De messibus vel annonis in hoste raptis vel furatis* ¹⁵. Si quis messes aut annonas in hoste super bannum ¹⁶ dominicum rapuerit vel payerit ¹⁷ aut furaverit aut cum caballis vastaverit, aestimato damno secundum legem in triplum componat ¹⁸. Et si liber homo hoc fecerit, bannum dominicum pro hac re componere cogatur ¹⁹. Servus ²⁰ vero secundum legem tripla compositione damnum in loco restituat, et pro damno ²¹ disciplinae corporali subiaceat ²².

67. *De libero homine in hostem* ²³ *bannito.* Quicumque liber homo in hostem ²⁴ bannitus ²⁵ fuerit, et venire contempserit, plenum heribannum, id est solidos sexaginta persolvat. Aut si non habuerit unde illam summam persolvat, semetipsum pro wadio in servitium principis ²⁶ tradat; donec per tempora ipse bannus ad eo fiat persolutus; et tunc iterum ad statum libertatis suae revertatur ²⁷. Et si ille homo, qui propter heribannum se in servitium tradidit, in illo servitio defunctus fuerit, heredes eius hereditatem, quae ad eo ²⁸ pertinet, non perdant, nec libertatem ²⁹, nec de ³⁰ ipso banno obnoxii flant.

68. *De hairibanno exactando.* Ut non per aliquam occasionem, nec ³¹ pro wacta ³², nec de scara, nec de warda, nec pro heribergare ³³, nec pro alio banno heribannum comes exactare praesumat; nisi missus noster prius heribannum ad partem nostram recipiat, et ei suam tertiam partem exinde per iussione nostram donet. Ipse vero heribannus non exactetur neque in terris neque in mancipiis, sed ³⁴ in auro et argento, palliis atque armis et animalibus atque pecudibus, sive talibus speciebus quae ad utilitatem pertinent.

69. *De his qui regales habent honores, et in hostem* ³⁵ *banniti ad condictum placitum non venerint.* Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit et ad condictum placitum non venerit, quot diebus post placitum condictum venisse comprobatus fuerit, tot diebus absteineat a carne et vino.

70. *De his qui sine licentia de hoste revertuntur.* Quicumque absque licentia vel permissione principis de hoste reversus fuerit, quod factum ³⁶ Franci ³⁷ heriscilz ³⁸ dicunt, volumus ut antiqua constitutio, id est capitalis sententia, erga illum puniendum custodiatur.

71. *De his qui beneficia principum habent.* Quicumque ex eis ³⁹ qui beneficium principis habent, parem ⁴⁰ suum contra hostes communes in exercitu pergentem ⁴¹ dimiserit, et cum eo ire vel stare noluerit, honorem suum et ⁴² beneficium ⁴³ perdat.

72. *De non cogendo bibere in hoste.* Ut in hoste nemo parem suum vel quemlibet alterum hominem bibere roget ⁴⁴. Et quicumque in exercitu ebrius inventus fuerit, ita excommunicetur, ut in bibendo sola aqua utatur, quousque se male fecisse cognoscat.

73. *De vassis adhuc in palatio servantibus et*

VARIANTES LECTIONES.

¹ o. latronibus 4. ² ut eos *omissis*, qui post tempus collocat 1°. ³ praeceptum G. ⁴ solvat 5. ⁵ blasphemiam 3. ⁶ iussimus 6. B. ⁷ deest 3. ⁸ et... idoneare in margine additum 5. ⁹ solvat 5. ¹⁰ discipline 3. 6. B. ¹¹ vim G. Camb. Thu. Vct. Sang. 1. Colb. ¹² ita Vat. Sang. 1. ewa G. euuma Colb. eam 1. 2. 4. 6. Sang. 2. Thu. eo iam 2 b. ca Riv. Div. coram Pal. Bell. Til. Camb. Met. 1. suam i. 3. 3 b. 1. totum i. 1°. sec. 1. et e. desunt B. Par. Pith. N. Rem. ¹³ alicui G. ¹⁴ furatis sententia deest de libero hom. G. (totum igitur caput deest). ¹⁵ pannum 2 b. ¹⁶ culpaverit 4. v. p. desunt 6 post aut f. posita B. G. Bal. ¹⁷ reddat 4. ¹⁸ b. d. componat (rel. desunt) 3. ¹⁹ si s. 1°. ²⁰ banno 1. ²¹ subdatur 3. ²² hoste G. ²³ hoste 3. G. ²⁴ bannatus 4. ²⁵ deest 6. ²⁶ revertetur 3. ²⁷ eos 1°. 4. B. ipsos 3. ²⁸ de libertate 3. ²⁹ deest 1. f°. ³⁰ deest 4. ³¹ wacta 3. vacta G. ³² herigare 3. bergare G. ³³ sed et in 1. ³⁴ hoste G. ³⁵ fractum G. ³⁶ deest 4. ³⁷ heriscilz 3. heriscilz 4. ³⁸ his 6. B. Bal. ³⁹ patrem G. ⁴⁰ pergentem... in exercitu in seq. cap. exciderunt 1°. lucuna nulla indicata. ⁴¹ deest 4. ⁴² cogat Riv.

tamen beneficia habentibus¹. De vassis dominicis, qui adhuc intra casam serviunt et tamen beneficia habere noscuntur², statutum est, ut quicumque ex eis cum domuo imperatore domi remanserit, vassallos³ suos casatos secum non retineat, sed cum comite, cuius pagenses sunt, ire permittat.

74. *De praeparatione ad hostem secundum antiquam consuetudinem.* Constitutum est, ut secundum antiquam consuetudinem praeparatio ad hostem faciendam⁴ indicetur et observetur; id est, victualia de marca⁵ ad⁶ tres menses, et arma atque vestimenta ad dimidium annum. Quod tamen ita observari placuit, ut⁷ his qui de Rheno⁸ ad Ligere⁹ pergunt, de Ligere¹⁰ in antea ad tres menses computetur; et qui de Ligere ad Rhenum pergunt, de Rheno in antea ad tres menses victualia habere debeant. Qui autem trans Rhenum sunt, et ad Saxoniā pergunt, ad Albiam marcam esse¹¹ sciant. Et qui trans Ligere manent atque in Hispaniam¹² proficisci debent, montes Pirinaeos marcam sibi esse cognoscant.

75. *De hoc, ut non nisi permissione regali brunia vel gladius homini extraneo a quolibet detur aut renundetur¹³.* Constitutum est, ut neque episcopus, neque abba aut abbatissa, vel quislibet rector ecclesiae, bruniam¹⁴ vel gladium sine nostro permissu cuiilibet homini extraneo aut dare aut vendere praesumat, nisi tantum vassallis¹⁵ suis. Et si evenerit, ut in qualibet ecclesia vel sancto loco plures brunias habeant¹⁶, quam¹⁷ ad homines rectoris¹⁸ eiusdem ecclesiae sufficient, tunc principem¹⁹ idem rector ecclesiae interroget²⁰, quid de his facere praecipiat.

76. *De causarum et litium terminis.* De termino causarum et litium statuimus, ut²¹ ex quo bonae memoriae domnus Pippinus rex obiit et nos regnare coepimus, causae vel lites inter partes²² factae atque exortae discutiantur et congruo sibi iudicio terminentur. Prius vero, id est ante obitum praedicti domni Pippii regis causae²³ commissae, vel omnino non moveantur, vel salvae usque ad nostram interrogationem serventur²⁴.

77. *De episcopis, comitibus et potentioribus, si causam inter se habuerint.* Ut episcopi, abbates, comites²⁵ et potentiores quique, si causam inter se habuerint ac se pacificare noluerint, ad nostram iubeantur venire praesentiam, neque illorum contentio aliubi iudicetur, ne propter hoc pauperum et minus potentium iustitiae remaneant. Neque ullus comes palatii

A nostri potentiores causas sine nostra iussione finire praesumat, sed tantum ad pauperum et minus potentium iustitias faciendas sibi sciat esse²⁶ vacandum.

78. *De testibus ad rem quamlibet discutiendam eligendis.* Ut quaecumque testes ad rem quamlibet discutiendam quaerendi atque eligendi sunt, a misso nostro et comite, in cuius ministerio de re qualicumque agendum est, tales eligantur, quales optimi in ipso pago inveniri²⁷ possint. Et non liceat litigatoribus per praemia falsos testes adducere, sicut actenus fieri solebat.

79. *De placito centenarii.* Ut nullus homo in placito centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista aut in praesentia comitis²⁸ vel missorum nostrorum iudicentur.

80. *De inquisitione et descriptione uniuscuiusque missi in suo missatico²⁹.* Ut missi nostri diligenter inquirant et describere faciant³⁰ unusquisque in suo missatico, quid³¹ unusquisque de beneficio habeat, vel quot homines casatos³² in ipso beneficio.

81. *De beneficiis, qualiter condicta³³ sint.* Quomodo eadem beneficia condicta sint, aut quis de beneficio alodem³⁴ comparavit vel³⁵ struxit.

82. *De beneficiis episcoporum, abbatum et reliquorum, et de fisci regalibus describendis³⁶.* Ut non solum beneficia episcoporum vel abbatum, abbatissarum atque comitum, sive vassorum nostrorum, sed etiam nostri fisci describantur; ut scire possimus quantum etiam de nostro in uniuscuiusque legatione habeamus.

83. *De legationibus propter iustitias, quo tempore exercentur³⁷.* Volumus, ut propter iustitias, quae usque modo de parte³⁸ comitum remanserunt, quattuor tantum mensibus in anno missi nostri legationes suas exercent, id est³⁹ in hyeme Ianuario, in verno⁴⁰ Aprili, in aestate Iulio, in autumno Octobrio. Caeteris vero mensibus unusquisque comitum placitum suum habeat et iustitias faciat. Missi autem nostri quater in uno mense⁴¹ et in quattuor locis habeant placita sua cum illis comitibus, quibus congruum fuerit ut ad eum locum possint convenire.

84. *De iussione dominica in quolibet missatico non adimpleta.* Ut quicumque ille missus in illo missatico aliter factum invenerit quam nostra sit iussio, non solum emendare⁴² iubeat, sed etiam ad nos ipsam rem, qualiter ab eo inventa est, deferat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ habent 1. 4. B. D. non habent 4. ² cognoscunt B. ³ vassallos 3. const. ⁴ facienda 1. ex corr. ⁵ marca B. ⁶ ad t. m. de m. 3. ⁷ deest 1. ⁸ rehno 4. const. hreno const. B. reno G. const. ⁹ ligere 3. const. B. ¹⁰ p. diligenter in a. B. ad L. p. d. L. desunt G. ¹¹ esse iuros s. 3. ¹² in spaniam *supra*scripto i. 3. H. pergunt m. 4. ¹³ rendatur 1. 4. G. ¹⁴ brunia aut B. ¹⁵ vasallis 3. B. ¹⁶ brunie habeantur 3. ¹⁷ quae 1. 4. B. et plerique Bal. ¹⁸ rectores 1. ¹⁹ princeps id est r. 1. 3. Thu. Sang. ²⁰ interrogetur 1. ²¹ deest 1. ²² pares 3. ²³ e. vel lites 3. ²⁴ reserventur 1. 3. 6. Bal. ²⁵ deest. G. ²⁶ deest 5. ²⁷ invenire G. ²⁸ comitum 1. ²⁹ m. describendo 3. ³⁰ faciat 1. ³¹ quod 3. G. quot mansos 4. ³² casatos 6. ³³ condistricta et hic et in indice et in textu. 3. constricta 4. constructi G. constructa nonnulli eodd. Bal. ³⁴ alio destruxit v. comp. 3. ³⁵ id est B. ³⁶ deest 3. ³⁷ deest hoc c. Hld. ³⁸ deest 1. ³⁹ ad partem 1. 4. a parte G. ⁴⁰ est hieme in marcio (corr. ex. : imaur) verno in aprili estate in iulio, aut. in o. 3. ⁴¹ hiverno B. ⁴² aliter in 812. c. 8. uno anno 4. ⁴³ illud em. 1. 3. B. Bal.

85. *De censu regali inquirendo.* Ut missi nostri A censos¹ nostros perquirant diligenter, undecumque antiquitus ad partem regis exire solebant²; similiter et freda; et nobis renuntient, ut³ nos ordinemus, quid de his in futurum fieri debeat.

86. *De rebus, quibus census ad partem regis exire solebat.* Ut de rebus, unde census ad partem regis exire solebat, si ad aliquam ecclesiam⁴ traditae sunt, aut reddantur propriis heredibus, aut qui eas retinuerit vel⁵ illum censum persolvat.

87. *De placitis a⁶ missis⁷ dominicis comitibus notum⁸ faciendis.* Ut unusquisque missorum nostrorum in placito suo notum faciat comitibus, qui⁹ ad eius missaticum pertinent, ut in illis mensibus, quibus ille legationem suam non¹⁰ facit¹¹, conveniant inter se et communia¹² placita faciant, tam ad latrones distringendos, quam ad ceteras iustitias faciendas.

88. *De fidelitate regis promittenda.* Ut missi nostri populum nostrum iterum nobis fidelitatem promittere faciant secundum consuetudinem iam dudum ordinatam, et ipsi aperiant et interpretentur illis hominibus, qualiter ipsum sacramentum et fidelitatem erga nos servare debeant.

89¹². *De homicidiis¹³ infra patriam factis¹⁴.* Ut homicidia¹⁵ infra patriam, sicut lege Domini interdictum est, nec causa ultionis nec avaritiae nec latrocinando¹⁷ fiant. Et ubicumque inventa fuerint, a iudicibus nostris secundum legem ex¹⁸ nostro mandato vindicentur. Et non occidatur homo, nisi lege iubente.

90. *De mensuris et ponderibus.* Ut aequales mensuras et rectas et pondera iusta et aequalia omnes habeant, sive in civitatibus, sive in monasteriis¹⁹, sive²⁰ ad dandum invicem, sive²¹ accipiendum, sicut in lege Domini praeceptum²² habemus²³.

VARIANTES LECTIONES.

¹ census 1°. 3. B. ² solebat 1°. B. ³ et nos ordinamus 3. ⁴ exigere 1°. ⁵ aliquid ecclesiae 3. ⁶ deest 1°. 3. B. ⁷ deest 3. ⁸ notam 1. ⁹ quae G. ¹⁰ notam B. ¹¹ faciat 1°. ¹² communiter ad pl. 1°. communi a B. ¹³ capp. 89. 90. *desunt in edit. Til.* ¹⁴ hominibus corr. homicidiis 3. ¹⁵ c. hoc post 1. 64. *sequens post.* 1. 69. *ponunt Bell. Sang. 1. Camb. Met.* ¹⁶ hominibus 3. ¹⁷ latrocinandi 1°. 3. B. ¹⁸ ex quo n. 1. ¹⁹ monasterio 1. 4. ²⁰ sunt 1. 1° deest B. ²¹ s. ad a. 3. 6. G. Bal. ²² praecepta 1. 1°. 4. B.

NOTÆ.

* Post haec 6. hic adjungit c. 22-24, 71-74, ex libro quarto petita ibique iterum posita. Til. et Bal. unum caput addunt sumptum ex Cod. Bellov., ubi illud diverso atramento, sed eadem manu, additum legitur. Quod cum reliqui omnes omittant, hic posuimus: c. 90 b. *De pace in hoste vel infra patriam.* Constituimus, ut si in hoste aut infra regnum nostrum litigatio aut scandalum inter quascumque personas, videlicet maiores et minores, ortum fuerit, quod frequenter, insidiante diabolo, contingere solet, ut ibi fideles sanctae Dei ecclesiae et nostri ob resistendam impietatis malitiam armati veniant, id est

qui potest habere, cum lorica et scuto, ancipite atque fuste. Et si aliquis quaelibet persona adversus eum quamlibet querelam habere voluerit, liceat ei secundum legis ordinem cum sacramento quod posuimus, manu propria singula se idoneum facere, ut propter quodlibet negotium aut odium ibi non advenisset, nisi ob concordiam et pacem ferendam et ipsam litigationem mitigandam. Et si quislibet renuerit venire et semetipsum idoneum facere nequiverit, cum supra dicto iam sacramento bannum nostrum componat et ad partem nostram persolvat.

INCIPIIT QUARTI¹ PRAEFATIUNCULA LIBELLULI.

Quia supra in duobus ecclesiastica quae praefati principes domnus imperator Karolus et piissimus Hludovicus augustus necnon et Hlotharius² caesar filius ipsius³ ediderunt capitula descripsi libellis, in tertio vero ad mundanam pertinentia legem, quae

domnus⁴ Karolus⁵ imperator fecit, congressi, nunc iam in quarto illa ad mundanae⁶ augmentum legis pertinentia quae praeclarissimus domnus Hludovicus augustus et Hlotharius caesar fecerunt⁷ capitula ad unam libellulo.

VARIANTES LECTIONES.

¹ QUARTA 1°. ² glotharius postea chloth. 1°. ³ necnon... ipsius *desunt B. G. Bal.* ⁴ domnus... praeclarissimus *desunt* 3. ⁵ Karolus 2. ⁶ mundanum B. ⁷ a. fecit (*reliqua desunt*) B. G. Bal.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. De servis per contumaciam alicui vim inferentibus.
2. De rebus vel mancipiis a fisco regali occupatis.
3. De servis vel ecclesiasticis in fisco regalem confuentibus.
4. De vasis dominicis ad maream custodiendam constitutis.
5. De comitibus ad custodiam maritimam deputatis.
6. De his, qui propter incestum res proprias amiserunt.
7. De coniurationibus servorum in Flandris et in Mempiscis et in caeteris maritimis locis.
8. De his qui in litore maris faciunt.

D 9. De uxoribus defunctorum, quam partem collaborationis post obitum maritorum accipere debent.
10. De aggeribus iuxta Ligerim faciendis.
11. De duodecim pontibus super Sequanam restaurandis.
12. De omnibus pontibus faciendis.
13. De honore ecclesiarum.
14. De iniuriis sacerdotum vel quorumlibet ex clero in ecclesia factis¹⁴.
15. De viduis, pupillis et pauperibus.
16. De raptu viduarum.

NOTÆ.

* Hic in Codicibus Bamb., Pith., Paris., Norm., inseritur: *De solutione occisi presbyteri.*

17. De homine publicam poenitentiam agente inter-
fecto.
18. De homine libero, ut potestatem habeat ubicumque
voluerit res suas dare, et qualiter hoc facere debeat.
19. De homicidiis prohibendis.
20. De hoc, quod in compositionem wargikli dari de-
beat.
21. De raptu alienarum sponsarum.
22. De falsis testibus convincendis.
23. De proprio in banquum missis.
24. De manere.
25. De falsis coherendis.
26. De sacramentis, ubi iuranda sint.
27. De his, qui de furto accusati fuerint.
28. De dispectu litterarum dominicarum.
29. De iniustis teloneis et consuetudinibus.
30. De his, qui bonos denarios accipere nolunt.
31. De adulteratoribus monetae.
32. De proprio domino sine lussione illius reddito.
33. De pueris iuvenibus parentibus detonsis aut puellis ve-
latis.
34. De forcapis.
35. De terra tributaria.
36. De beneficiis destructis.
37. De terra censali.
38. De nonis et decimis.
39. De mancipiis in villis dominicis confugientibus.
40. De forestibus noviter institutis.
41. De pontibus per diversa loca emendandis.
42. De legatione omnium missorum dominicorum, de
quibus videlicet causis agere debeant.
43. De illis libertatibus et rebus reddendis quae in do-
minica vestitura sunt, qualiter inquiratur.
44. De oppressione pauperum, viduarum et pupillo-
rum.
45. De iniustis consuetudinibus noviter institutis.
46. De honore ecclesiarum.
47. De nonis et decimis.
48. De locis ad claustra canonicorum faciendis.
49. De observatione praeceptorum dominicarum.
50. De his qui occasione immunitatis iustitiam facere
renuunt.
51. De locis iam dudum sacris et nunc sparcitia foe-
datis.
52. De beneficiis dominicis destructis.
53. De falsa moneta et de aliis diversis causis prohi-
bendis.
54. De missorum dominicorum observatione.
55. De placitis a liberis hominibus observandis.
56. De debito ad opus dominicum reuadiato.
57. De his, qui ad palatium^e vel in hostem pergunt vel
inde redeunt.
58. De pontibus publicis.
59. De clericis, monachis et servis fugitivis.
60. De advocatis episcoporum, abbatum, comitum et
abbatissarum.
61. De vicariis vel centenariis, si latrones celaverint.
62^d. De comitibus et vicariis admonendis de constitu-
tione legis.
63^e. De forestibus dominicis.
64. De missis dominicis, et de his qui iustitiam facere
B renuunt.
65. De missis dominicis, ubi diutius non debeant in-
morari.
66. De missis dominicis et de comite in aliquod missati-
cum directo.
67. De missis, qualiter coniectum accipere debeant.
68. De vassis dominicis et episcoporum vel reliquorum,
qui in hoste non fuerint.
69. De episcopis, abbatibus et comitibus, et de placitis
missorum dominicorum.
70. De dispensa missorum dominicorum.
71^f. De eo qui in aliena patria de qualibet causa fuerit
interpellatus.
72. De solutione atque compositione.
73. De statu hominis.
74. De proprietate hominis, quae ob aliquod in bannum
fuerit missa.

NOTAE.

^a Ibidem Codd. hic inserunt: *Qualiter de statu suo pulsatus erudicet libertatem suam.*

^b Cod. 4 hic novum caput incipit, sed non in textu.

^c Cod. 1, *placitum*, sed non in textu.

^d Deest Cod. 5.

^e Deest Cod. 6.

^f Hoc et sequentia Cod. 5 prorsus non habet, 3 hic omittit, sed non in textu.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET TEXTUS EORUM^a.

1. De servis per contumaciam¹ alicui vim inferen-
tibus. Si servi² per contumaciam collecta multitu-
dine alicui vim intulerint,³ id est aut homicidium, aut
incendium, aut qualiumcumque rerum direptiones
fecerint, domini quorum⁴ negligentia hoc evenit,
pro eo, quod eos⁵ constringere noluerunt, ut talia
facere non auderent, bannum nostrum, id est sexa-
ginta solidos, solvere cogantur.

2. De rebus vel mancipiis a fisco regali occupatis.
De rebus sive mancipiis quae dicuntur a fisco nostro

C esse occupata⁶, volumus ut missi nostri inquisitionem
faciant sine sacramento per veratores⁷ homi-
nes pagi illius circumstantes, et quicquid de hac
causa⁸ verius ac certius investigare potuerint,
ad nostram faciant pervenire notitiam, ut⁹ nos
tunc definiamus quicquid nobis iustum esse vi-
deatur.

3. De servis vel¹⁰ ecclesiasticis¹¹ in fiscum regalem
confugientibus. Si¹² servi vel ecclesiastici vel quorum-
libet liberorum hominum in fiscum nostrum confu-

VARIANTES LECTIONES.

¹ pro contumacia. ² servus 3. ³ intulerit 3. ⁴ dominorum negl. 2. G. dominio quor. 2 b. si domini-
corum negl. 3. 5. Si dominorum n. 4. dominicorum n. B. ⁵ deest 1. ⁶ occupatae 2. ⁷ seratores corr.
veratores. 5. ⁸ re 4. ⁹ et G. ¹⁰ deest 3. 5. ¹¹ e. vel quorumlibet hominum in *Bal.* ¹² deest 5.

NOTAE.

^a In hoc libro Cod. 6. admodum a reliquis recedit, et singulis locis capitibusque prorsus inmutatis decurtatisque, et toto capitum ordine turbato, cum quae scriptor omisit mutilavitque capita, satis multa

D in fine ab alia manu addita legantur atque suppleta, imo nonnulla bis posita; quare eorum seriem hic exhibuimus, et ordine et numeris, quibus capita in Codice signantur, servatis:

Cod. 6. 1-22, 23, 24, 25, 26-28, 29-32, 33, 34-37, 38-44, 45, 46-49.

Editio. 1-22, 24, 25, 26, 29-31, 35-38, 41, 44-47, 49-55, 57, 59-62.

Cod. 6. 50-52, 53, 54, 27, 28 (nova manus inc.), 32-34, 39, 40, 42, 43, 45, 48, 56, 58, 63-69, 71-74.

Editio. 63-67, 70, 23, 74, 27, 28. 32-34, 59, 40, 43, 45, 48, 56, 58, 63-69, 71-74.

gerint, et a dominis ¹ vel advocatis eorum repetiti fuerint, si actor ² fisci nostri intellexerit, quod eos iuste non possit tenere ad nostrum dominium, eiciat ³ illos de eodem fisco, et recipiant eos domini eorum. Et si eidem actori ⁴ visum ⁵ fuerit, quod ad nostrum debeant pertinere ⁶ dominium, expellat eos de eodem fisco, et postquam ab eisdem repetitoribus fuerint recepti, habeat cum eis legitimam actionem; et sic eos, si poterit ⁷, ad nostram evindicat possessionem.

4. *De vassis dominicis ad marciam custodiendam constitutis.* De vassis nostris, qui ad marciam nostram constituti sunt custodiendam, aut in longinquis regionibus sua habent ⁸ beneficia vel ⁹ res proprias, vel etiam nobis assidue in ¹⁰ palatio nostro serviunt, et ideo non possunt assidue custodire placita: quam rem volumus ut missi nostri vel comes ¹¹ nobis notam ¹² faciant, et nos faciemus, ut ad eorum placita veniant.

5. *De comitibus ad custodiam maritimam deputatis.* Volumus ¹³, ut comites qui ad custodiam maritimam deputati sunt, quicumque ex eis in suo ministerio residet, de iustitia facienda se non excuset propter illam custodiam; sed si ibi ¹⁴ secum suos scabineos ¹⁵ habuerit ¹⁶, ibi placitum teneat et iustitiam faciat.

6. *De his qui propter incestum res proprias amiserunt.* De his qui se dicunt propter incestum ¹⁷ res proprias amisisse, constitutum est, ut si aute proximum quinquennium, quando placitum nostrum habuimus in Compendio ¹⁸, easdem res amiserunt, non eis restituantur.

7. *De coniurationibus servorum in Flandris et in Mempisco ¹⁹ et in ceteris maritimis locis ²⁰.* De coniurationibus servorum, quae fiunt in Flandris et in Mempisco ²¹ et in caeteris maritimis locis, volumus ut per missos nostros indicetur dominis servorum illorum, ut constringant eos, ne ultra tales coniurationes facere praesumant. Et ut sciant ipsi eorundem servorum domini, quod cuiuscumque servi huiusmodi coniurationem facere praesumpserint postquam eis haec nostra iussio fuerit indicata, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, ipse dominus persolvere debeat.

8. *De his qui in litore maris salem faciunt.* De terra in litore maris, ubi salem ²² faciunt, volumus ut aliqui ex eis veniant ad placitum ²³ nostrum, et ratio eorum

audiatur, ut tunc secundum aequitatem inter eos definire ²⁴ valeamus.

9. *De uxorebus defunctorum, quam partem ²⁵ conlaborationis post obitum maritorum accipere debeant.* Volumus, ut uxores defunctorum post obitum maritorum tertiam partem conlaborationis, quam simul in beneficio conlaboraverunt, accipiant. Et de his rebus, quas is qui illud beneficium habuit, aliunde adduxit vel comparavit, vel ei ab amicis suis conlatum est, has volumus tam ad orphanos defunctorum, quam ad uxores eorum pervenire.

10. *De aggeribus iuxta Ligerim faciendis.* De aggeribus iuxta Ligerim faciendis, ut bonus missus eidem operi praeponat, et ²⁶ hoc Pippino per nostrum missum mandetur, ut et ille ad hoc missum ordinet, quantum praedictum opus perficiatur.

11. *De duodecim pontibus super Sequanam restaurandis.* De duodecim pontibus super Sequanam ²⁷, volumus ut hi pagenses qui eos facere debent, a missis nostris admoneantur, ut eos celeriter restaurent, et ut eorum vanae contentioni non consentiant, quando dicunt se non aliubi ²⁸ eosdem pontes facere debere, nisi ubi ²⁹ antiquitus fuerant; sed ibi ubi nunc necesse est, eosdem pontes facere iubeantur ³⁰.

12. *De omnibus pontibus faciendis.* De omnibus pontibus per regnum nostrum faciendis, in commune missi nostri admoneant, ut ab ipsis restaurentur ³¹ qui eos facere solebant.

13. *De honore ecclesiarum.* Si quis aut ex levi causa aut sine causa hominem in ecclesia interfecerit, de vita ³² conponat. Si vero foris rixati fuerint ³³, et unus alterum in ecclesiam ³⁴ fugerit et ibi ³⁵ se defendendo eum interfecerit, et ³⁶ si huius facti testes non habuerit, cum duodecim coniuratoribus ³⁷ legitimis per sacramentum adfirmet se defendendo eum interfecisse; et post haec sexcentos solidos ad partem ecclesiae, quam illo homicidio polluerat, et insuper bannum nostrum solvere cogatur; is vero, qui interfectus est, absque compositione iaceat; ac ³⁸ deinde interfector secundum iudicium canonicum congruam facinori quod admisit poenitentiam accipiat ³⁹. Si proprius ⁴⁰ servus hoc commiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur ⁴¹; si autem non fuerit, dominus eius

VARIANTES LECTIONES.

¹ et ad homines vel 5. et ab hominibus G. ² auctor 1. G. ³ eiciet 1. 2. 2b. 5. ⁴ auctori 1. 3. 5. G. ⁵ iussum 4. ⁶ pertinere non debent G. ⁷ potuerit 2 b. 3. 4. B. G. ⁸ habeant 5. ⁹ vel si 3. ¹⁰ in... assidua manu recent. addita sunt. 2. ¹¹ comites 2. 2b. 4. ¹² notum 1. 6. nota B. ¹³ nolimus 6. ¹⁴ deest. 4. sed sibi 1. G. sed ibi 3. sed ubi 1. ¹⁵ scabinos 1. 2. 2 b. 6. (superposito scephenen) B. scabinos 4. ¹⁶ habeat et ibi 3. G. ¹⁷ incertum 1. Riv. ¹⁸ habuimus incipiendo 5. ¹⁹ menpisco 2. const. mempisco 4. ²⁰ Hoc rubrum per errorem 3. sequenti capiti proposuit, et sic deinceps usque ad c. 11. de coniuratoribus in mar. locis 6. ²¹ Mempisco 1. 3. Bal. ²² sal. 4. ²³ palatium 5. B. ²⁴ definiri 1. ²⁵ p. postea debeant habere 6. ²⁶ ut 5. ²⁷ S. restaurandis vol. B. Bal. c. plur. codd. ²⁸ alicubi 2. 4. G. ²⁹ ut 5. deest G. ³⁰ deest 6. ³¹ restaurarentur 2. eos fecerunt et solebant facere 2. ³² de v. deest 6. ³³ rixerunt 6. ³⁴ ecclesia 3. B. Bal. ³⁵ haec usque ad et insuper bannum 6 ita legit: quod ibi se defendat et tunc alter eum occiderit, de sol. tradat ecclesiae quam polluerat, insuper. ³⁶ deest 1. ³⁷ iuratoribus G. ³⁸ sequentia 6 ita exhibet: ac interfector quod tale facinus commisit, secundum canonicum poenitentiam agat. ³⁹ hic Riv. addit: id est 21 annis, 7 ex his in pane et aqua ad ostium ecclesiae satisfaciatur, remotus ab oratione et communione fidelium; ceteros 7 societur orationi fidelium; transactos qui supersunt 7 communionem plenam perfectam subsequatur. Abstinencia eius sacerdotali providentia temperetur. ⁴⁰ deest 6. ⁴¹ sequentia usque ad tradatur 6 ita exhibet: int. et dominus eius si velit, aut veridum aut ipsum ecclesiae tradat. Pro uno ecclesiastico vel fiscalino et beneficiario servo volumus unum veridum tradere, aut ipsum supplicio tradere.

iuxta quod wirgildus ¹ illius est, ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit, eidem ecclesiae tradat. De ² ecclesiastico et fiscalino et beneficiario servo volumus, ut pro una vice wirgildus eius pro eo componatur, altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem ³ fuerit iudicatus, ad legitimos heredes illius ⁴ perveniat. Si in atrio ecclesiae, cuius porta reliquiis sanctorum consecrata est, huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel componatur. Si vero porta ecclesiae ⁵ non est consecrata, eo modo componatur quod ⁶ in atrio committitur, sicut conponi debet quod in ⁷ immunitate violata committitur.

14. De iniuriis sacerdotum vel ⁸ quorumlibet ex clero in ecclesia factis. Sanguinis effusio in ecclesia ⁹ facta cum fuste, si presbiter ⁹ fuerit, triplo componatur, duas partes eidem presbitero, tertia pro fredo ad ecclesiam, et ¹⁰ insuper bannus noster. Similiter ¹¹ de diacono ¹² iuxta compositionem eius in triplo cum banno nostro componatur. De subdiacono similiter in triplo secundum suam compositionem. Et ¹³ de uniuscuiusque ordinis clerico ¹⁴ secundum suam compositionem in ¹⁵ triplo persolvatur, et insuper bannus noster. Similiter et de ictu sine sanguinis effusione de uniuscuiusque ordinis clerico ¹⁶ secundum suam compositionem triplo ¹⁷, et bannus noster. Et qui non habet unde ad ecclesiam persolvat, tradat se ¹⁸ in servitium eidem ecclesiae, usque dum totum debitum persolvat. ¹⁹

15. De viduis, pupillis et pauperibus. Praecipimus, ²⁰ at quandocumque in mallum ante comitem viduae, pupilli et pauperes venerint, primo eorum causa audiatur et definiatur. Et si testes per se ad causas suas quaerendas habere non potuerint vel legem nescierint ²¹, comes illos vel illas adiuvet, dando eis

A talem hominem, qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur.

16. De raptu viduarum. Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis ²² suae ²³, vel invitam, vel volentem, sibi copulaverit, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, in triplo conponat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei ²⁴ conponat; illam vero ulterius non adtingat.

17. De homine publicam ²⁵ poenitentiam agente interfecto. Qui hominem ²⁶ publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo conponat, et wirgildum ²⁷ eius proximis eius persolvat ²⁸.

18. De homine libero, ut potestatem habeat ubicumque voluerit res suas dare, et ²⁹ qualiter hoc facere debeat. Si ³⁰ quis res suas pro salute animae suae vel ad aliquem venerabilem locum, vel propinquo suo, vel ³¹ cuilibet alteri tradere voluerit, et eo tempore ³² intra ipsum comitatum fuerit, in quo res illae ³³ positae sunt, legitimam traditionem facere studeat ³⁴. Quod si eodem tempore, quo illas tradere vult, extra eundem ³⁵ comitatum fuerit, id est sive in exercitu, sive in palatio, ³⁶ sive in alio quolibet loco, adhibeat sibi vel de suis pagensibus, vel de aliis qui eadem lege vivant quia ipse vivit, testes ³⁷ idoneos; vel si illos habere non potuerit ³⁸, tunc de aliis quales ibi meliores invenire possit ³⁹, et coram eis rerum suarum traditionem faciat, et ⁴⁰ fideiussores vestiturae donet ei, qui illam traditionem accipit, ut vestituram faciat. Et postquam ⁴¹ haec traditio ita facta fuerit, heres illius nullam de praedictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper et ipse per se fideiussionem faciat eiusdem vestiturae, ne heredi ulla occasio remaneat hanc traditionem ⁴² inmutandi, sed potius necessitas incumbat illam perficiendi ⁴³. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuit, non ei hoc sit impedimento; sed coheres ⁴⁴

VARIANTES LECTIONES.

¹ uuirid-1. uirgyld *suprascripto* uuirgild ¹. qui postea const. legit wirgyld... uuirgild 3. const. duergeldum 4. const. widrigildus B. const. wirgel G. ² De usque tradatur desunt in Camb. Sang. 1. 2. G. Thu. Colb. ³ f. morti 6. ⁴ cuius... est desunt G. Colb. Camb. ⁵ e. ubi committitur n. 1'. ⁶ q. in a. c. desunt B. quasi in a. committeretur 6. ⁷ deest 1'. ⁸ vel q. ex c. desunt 1'. 6. ⁹ p. is f. 1'. ¹⁰ deest 1. et i. b. n. desunt 6. bannum nostrum 1'. ¹¹ sequentia usque ad clerico 6. ita habet: s. diacono et subdiacono secundum compositionem eorum in triplum componatur, insuper bannus noster. Clerico uniuscuiusque ordinis secundum. ¹² diaconibus 1'. diaconis G. ¹³ Et... noster. Sim. desunt Camb. Sang. 1. 2. Thu. Colb. Et usque ad secundum triplo desunt 3. G. ¹⁴ clero 4. ¹⁵ deest 1'. 4. triplum 4. 6. ¹⁶ clero 4. ¹⁷ in t. 3. 6. B. G. ¹⁸ se ipsum ecclesiae ad serviendum usque 6. ¹⁹ n. adiuvet illis comes et praestet illis tam loquacem hominem, qui tantummodo r. 6. ²⁰ deest B. G. ²¹ deest 3. ²² deest 6. ²³ h. qui p. p. facit *superscripta glossa* chara 6. ²⁴ uuirgyld 1'. wdrigildum 3. const. wergeldum 4. werigeldum 6. ²⁵ p. persolvatur 3. ²⁶ qualiter res suas dare debeat 6. ²⁷ et... debeat desunt 3. eorum loco 1'. habet pro salutae animae suae. ²⁸ initium usque ad tradere 6. ita habet: Si q. liber r. s. pro a. salute vel ad ecclesiam vel p. suo tradere v. ²⁹ deest 1. 4. ³⁰ et t. quando intra G. ³¹ r. suae illae 1'. ³² t. faciat 6. ³³ eiusdem G. ³⁴ placito 4. ³⁵ tres t. 3. ³⁶ p. alios autem quos sibi G. m. 6. ³⁷ inveniri possunt 1'. B. ³⁸ et... faciat desunt 1. 4. 6. G. Sang. 1. 2. Colb. Thu. Camb. ³⁹ p. hoc fecerit, h. i. n. petitionem v. f. de p. r. 6. *sequentibus usque ad finem capituli omisit.* ⁴⁰ h. t. i. ante ne her. collocat 4. ⁴¹ perficiendam 3. proficiendi B. ⁴² coheredes 4.

NOTÆ.

^a Div. B. Pith., Paris., Norm., Rhem. Bal., hic inserunt caput quod Regino refert ex l. ii Capitul.; et Vat. 1, Bell., Met., Camb., in fine l. ii collocant: ^c 14 b De solutione occisi presbyteri. Presbyteri interfecti episcopo ad cuius parochiam pertinent, solvantur secundum capitulare gloriosi Karoli genitoris

nostrum, ita videlicet ut medietatem wirgildi eius episcopus utilitatibus ecclesiae cui praefuit tribuat, et alteram medietatem in elemosyna illius iuste disperdat; quia nullus nobis eius heres proximior videtur, quam ille qui ipsum Domino sociavit [*Pith Paris., om. quam... sociavit*].

eius si sponte noluerit, aut per comitem aut per mis-
sum eius distringatur, ut divisionem cum illo faciat,
ad quem defunctus hereditationem suam voluit¹ per-
venire. Et si cuilibet ecclesiae eam tradere rogavit,
coheres eius eam legem cum illa ecclesia de prae-
dicta hereditate habeat, quam cum alio coherede suo
habere debebat². Et hoc observetur erga patrem et
filium et nepotem usque ad annos legitimos; postea
ipsae res ad immunitatem ipsius ecclesiae redeant.

19. *De homicidiis prohibendis.* Quicumque homi-
nem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit³,
würgildum eius⁴ his, ad quos ille pertinet, compo-
nat. Ipse vero propter talem praesumptionem in exsilium
mittatur, ad quantum tempus nobis placuerit;
res tamen suas non amittat.

20. *De hoc, quod in compositionem würgildi⁵ dari*
debeat. In compositionem⁶ würgildi volumus ut ea
dentur quae in lege continentur, excepto accipitre et
spatha⁷; quia propter illa duo aliquoties⁸ periurium
committitur, quando maioris pretii quam illa
sint esse iurantur.

21. *De raptu alienarum sponsarum.* Si quis spon-
sam alienam rapuerit, aut patri eius aut ei, qui le-
gibus eius⁹ defensor esse debet, cum sua lege eam
reddat; et quicquid cum¹⁰ ea tulerit, semotim unam-
quamque rem secundum legem reddat. Et¹¹ si hoc
defensor eius perpetrari consenserit, et ideo raptori
nihil quaerere voluerit, comes¹² singulariter de una-
quaque re¹³ freda nostra¹⁴ ab eo exactare¹⁵ faciat.
Sponso¹⁶ vero legem suam componat, et insuper ban-
num nostrum, id est sexaginta solidos, solvat; ve-
l in praesentiam nostram comes eum advenire faciat,
et quanto tempore nobis placuerit, in exilio maneat,
et illam feminam ei habere non liceat.

22. *De falsis testibus convincendis*¹⁷. Si quis cum
altero de qualibet causa¹⁸ contentionem habuerit,
et testes contra eum per iudicium producti fuerint,
si ille falsos eos esse suspicatur, liceat ei alios testes,
quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut ver-
tium testimonio falsorum testium perversitas sup-
retur. Quod si ambae partes testium ita¹⁹ inter se
dissentierint, ut nullatenus una pars alteri cedere
velit, eligantur duo ex ipsis, id est ex utraque parte
unus, qui cum scutis et fistibus in campo decertent,
utra pars falsitatem, utra²⁰ veritatem²⁰ suo testi-
monio sequatur. Et campioni qui victus fuerit, pro-
pter periurium quod²¹ ante pugnam commisit, dex-
tera manus amputetur; ceteri vero eiusdem partis
testes, qui falsi apparuerunt²², manus suas redi-

A mant; cuius compositionis duae partes ei contra
quem testati sunt dentur, tertia pro fredo solvatur.
Et in seculari quidem causa huiuscemodi testium
diversitas campo comprobetur. In ecclesiasticis au-
tem causis, ubi de una parte seculare, de altera vero
ecclesiasticum negotium est²³, idem modus obser-
vetur²⁴. Ubi vero ex utraque parte ecclesiasticum
fuerit, rectores earundem ecclesiarum, si se familia-
riter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem
de huiuscemodi pacificatione inter eos convenire non
possint²⁵, advocati eorum in mallo publico ad prac-
sentiam comitis veniant, et ibi legitimus terminus
eorum contentionibus inponatur. Testes²⁶ vero de
qualibet causa non aliunde quaerantur, nisi de ipso
comitatu in quo res unde causa agitur, positae
sunt; quia non est credibile, ut vel de statu homi-
nis vel de possessione cuiuslibet per alios melius
rei veritas cognosci valeat, quam per illos qui vici-
niores sunt. Si tamen contentio quae inter eos exorta
est, in confinio duorum comitatum fuerit, liceat eis
de vicina centena adiacentis comitatus ad causam
suam testes habere.

23. *De proprio in bannum*²⁷ *misso.* Cuiuscumque²⁸
hominis proprietas ob crimen aliquod, quod idem
habet commissum, in bannum fuerit missa, et ille,
re cognita, ne iustitiam faciat, venire distulerit, an-
numque ac diem in eo banno illam esse permiserit,
ulterius eam non adquirat, sed ipsa fisco nostro²⁹
societur. Debitum vero, quod is cuius ea³⁰ fuit sol-
vere debuit, per comitem ac ministros³¹ eius iuxta
aestimationem damni, de rebus mobilibus³² quae in
eadem proprietate inventae fuerint, his quibus idem
debitor fuit, exsolvatur. Quod si rerum mobilium³³
ibidem inventarum tantitas³⁴ ad compositionem
non sufficerit, de³⁵ immobilibus suppleatur; et quod
superfuerit, sicut dictum est, fisco noster³⁶ possi-
deat. Si nihil super compositionem remanere³⁷ potue-
rit, totum in illam³⁸ expendatur. Si autem homo
ille nondum cum suis coheredibus³⁹ proprium suum
divisum habuit, convocet eos comes, et cum eis legiti-
mam divisionem faciat; et tunc, sicut iam dictum
est, partem eius fisco nostro⁴⁰ addicat, et compositio-
nem de ea⁴¹, iuxta modum superius comprehensum,
his ad quos illa legibus pertinet exsolvat. Quod⁴²
si non de alia re, sed de ipsa proprietate quae in
bannum missa fuit ac per hoc in nostram potestate
reducta est, fuerat interpellatus, comes in cuius mi-
nisterio eam⁴³ esse constitierit, hor ad notitiam nos-
tram perferre curet, ut nos eandem proprietatem,

VARIANTES LECTIONES.

¹ noluit G. ² debet 1°. debeat 3. G. quam... debebat desunt B. ³ interfecit, bis componat wergeldum ad quos pertinet ipse 6. ⁴ deest 3. 4. G. ⁵ würgild 3. uirgild d. non d. 1°. ueregeldi 4. *postea const.* wergeldi. ⁶ compositionem 3 B. ⁷ spata 1°. ⁸ multoties 6. ⁹ ei 1°. ¹⁰ supra eum 6. ¹¹ quod si hoc d. e. perconsenserit 6. ¹² comiti G. ¹³ rem componat G. (*reliqua omnia desunt*). ¹⁴ fredam nostram 4. ¹⁵ n. exactare 3. exactet, sp. 6. ¹⁶ sponsus 3. ¹⁷ c. hoc admodum contraxit 6. ¹⁸ re 1. 4, 6. ¹⁹ deest 1°. ²⁰ deest G. ²¹ q. a. p. c. desunt 3. ²² apparuerint 3. Bal. apparuit 4. ²³ eo i. modo c. neg. eodem modo 4. ²⁴ hic 1°. *inserit* seu etiam crucis iudicio rei veritas inquiratur. Hoc et de timidis atque imbecillibus vel infirmis, qui pugnare non valent, ne propter hoc iustitia sua careant, censuimus faciendum. ²⁵ possit 1°. ²⁶ testes... quaerantur ni desunt G. ²⁷ banno 3. B. ²⁸ si c. G. ²⁹ regis 6. B. ³⁰ causa G. ³¹ ministro corr. ministrum 1°. ³² nobilibus 6. ³³ nobilium 6. ³⁴ quantitas 1°. 4. 6. ³⁵ de... superfuerit desunt 4. ³⁶ regis 6. ³⁷ reperiri G. ³⁸ illud 1. 1°. 4. illud G. ³⁹ heredibus 3. ⁴⁰ regis 6. ⁴¹ eo 1. ⁴² huc-usque ad finem amittit 6. ⁴³ ea e. constituerit 4.

quae secundum supradictum modum in nostrum dominium redacta est, per praecepti nostri auctoritatem in ius et potestatem hominis qui eam quaerebat, si sua debet esse, faciamus pervenire.

24. *De manire.* Si quis de statu suo, id est de libertate, vel de hereditate compellendus est, iuxta legis constitutionem manniatur. De ceteris vero causis, unde quis rationem est redditurus, non manniatur, sed per comitem banniatur. Et si post unam et alteram ¹ comitis admonitionem aliquis ² ad malum venire noluerit, rebus eius in bannum missis venire et iustitiam facere compellatur ³.

25. *De fuidis cohercendis.* Si quis, aliqua necessitate cogente, homicidium commisit, comes in cuius ministerio ⁴ res perpetrata est, et compositionem solvere, et fadam ⁵ per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars ei ad hoc consentire noluerit ⁶, id est aut ille qui homicidium commisit, aut is ⁷ qui compositionem suscipere debet, faciat illum ⁸ qui ei contumax fuerit, ad praesentiam nostram venire, ut eum ad tempus quod nobis placuerit, in exilio ⁹ mittamus, donec ibi castigetur, ut comiti suo inobediens esse ulterius non audeat, et maius damnum inde non aderescat.

26. *De sacramentis, ubi iuranda sint.* Ubi antiquitus ¹⁰ consuetudo fuit de libertate sacramenta adhramire ¹¹ vel iurare, ibi ¹² mallum ¹³ habeatur, et ¹⁴ ibi sacramenta iurentur. Mallus tamen neque ¹⁵ in ecclesia, neque in atrio eius habeatur ¹⁶. Minora vero placita comes sive intra suam potestatem vel ubi impetrare potuerit, habeat. Volumus utique, ut dominus ¹⁷ a comite ¹⁸ in loco ubi mallum tenere debet, constituatur, ut propter calorem solis et pluviam publica utilitas non remaneat.

27. *De his qui de furto accusati fuerint.* Si liber homo de furto accusatus fuerit, et res proprias habuerit, in mallo ad praesentiam comitis se adhramiat. Et si res non habet, fideiussores donet, qui eum adhramire ¹⁹ et in placitum adduci faciant. Et liceat ei prima vice per sacramentum se secundum legem idoneare ²⁰, si potuerit. At si alia vice duo vel tres eum de furto accusaverint ²¹, liceat ei contra unum ex his cum scuto et fuste in campo contendere.

A Quod si servus de furto accusatus fuerit, dominus eius pro eo emendet ²² aut eum sacramento excuset, nisi tale furtum perpetratum habeat, propter quod ad supplicium tradi debeat.

28. *De despectu litterarum dominicarum.* Si quis litteras nostras dispexerit ²³, id est tractoriam quae propter missos recipiendos dirigitur, aut honores quos habet amittat ²⁴, aut in eo loco ubi praedictos missos suscipere debuit, tamdiu resideat et de suis rebus legationes illic venientes suscipiat, quousque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero epistolam nostram quocumque modo dispexerit, iussu nostro ad palatium veniat, et iuxta voluntatem nostram congruam stultitiae suae castigationem accipiat. Et si homo liber vel ²⁵ ministerialis comitis hoc fecerit, honorem qualemcumque habuerit sive ²⁶ beneficium amittat. Et si servus fuerit, nudus ad palum ²⁷ vapulet et caput eius tondeatur. •

29. *De iniustis teloneis et consuetudinibus.* Ut ²⁸ ubi tempore avi nostri domni Pippini consuetudo fuit teloneum ²⁹ dare, ibi et ³⁰ in futurum ³¹ detur; nam ubi ³² noviter incoeptum est, ulterius non agatur. Et ubi necesse non est fluvium aliquem per pontem transmeare, vel ubi navis per mediam aquam aut subtus pontem ierit et ad ripam non adpropinquaverit, neque ibidem aliquid emptum vel venundatum fuerit, ulterius teloneum non ³³ detur. Et nemo cogat alium ad pontem ire, ubi iuxta pontem aquam transmeare potest. Et qui ulterius in talibus locis, vel de eis ³⁴ qui ad palatium seu in hostem ³⁵ pergunt, teloneum ³⁶ exactaverit, cum sua lege ipsum teloneum reddat, et bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat.

30. *De his qui bonos denarios accipere nolunt* ³⁷. Quicumque liber homo denarium merum et bene pensantem ³⁸ recipere noluerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat. Si vero servi ecclesiastici ³⁹ aut comitum aut vassallorum nostrorum hoc facere praesumpserint, sexaginta ictibus vapulent; aut si magister eorum vel advocatus, qui liber est, eos vel comiti vel misso nostro iussus praesentare noluerit, praedictum bannum sexaginta solidos componat.

VARIANTES LECTIONES.

¹ si aliquis f. ² alteri B. ³ potestate G. ⁴ superscriptum frijo G. eadem manu. ⁵ voluerit G. ⁶ hi q. c. s. debent G. ⁷ i. comes q. Bal. ⁸ exilium f. excorr. 3. Bal. ⁹ antiqua G. ¹⁰ adramire f. const. G. 4. 6. (superscripta Glossa germ. stabon) adhramire v. 2. intrare 3. a. vel iurare, ibi scabini et legis doctores cum reliquis convenient et ibi mallos habeant. Rivip. ¹¹ ubi f. 4. ¹² mallus G. ¹³ expunctum f. superscripto ut. ¹⁴ aut bis superscriptum vocibus neque G. ¹⁵ teneatur 3. ¹⁶ domum f. ¹⁷ a. c. deest 6. ¹⁸ adhramire 3. const. ¹⁹ sacr. sec. l. id emere 3. idoneare 4. ²⁰ tres (e. d. f. desunt) accusaverit 3. ²¹ mundet B. ²² despexerit f. ²³ dimittat 3. ²⁴ deest 3. ²⁵ deest B. ²⁶ palos f. vel ad palatium G. in marg. ²⁷ deest 3. 6. B. ²⁸ nol huic voci eadem superscriptum manu G. ²⁹ et nunc et G. ³⁰ futuro f. ³¹ ubi... et desunt G. ³² deest 4. ³³ his f. ³⁴ exercitum G. s. in h. desunt G. ³⁵ superscriptum ferit G. ³⁶ d. contradicunt G. ³⁷ pensatum 4. ³⁸ s. et e. Bal. eccles... praesumps. desunt G.

NOTÆ.

^a Post hoc G. Bal. et B. (hic et in indice) inserunt caput petiti ex Ludov. Cap. 817. Iul. Aquis. Capit. per se scribenda, supra: « 26. Qualiter de statu suo pulsatus evindictet libertatem suam. Homo de statu suo pulsatus, si is qui eum pulsat, ad convincendum illum procinctum habuerit, adhibeat sibi octo coniuratores legitimos ex ea parte, unde pulsatur, sive illa paterna sive materna sit, et quatuor aliunde non minus

D legitimos, et iurando vindicet libertatem suam. Quod si procinctum [procinctus, B.] defuerit, adsumat undecumque duodecim liberos homines et iurando ingenuitatem suam defendat. Omnis controversia coram centenario definiri potest, excepta redditione terrae et mancipiorum, quae non nisi coram comite fieri potest. »

31. *De adulteratoribus monetae.* De¹ falsa moneta A iubemus, ut qui eam percussisse comprobatus fuerit, manus ei amputetur. Et qui hoc consensit, si liber est, sexaginta solidos componat; si servus est, sexaginta ictus accipiat².

32. *De proprio dominico sine iussione illius reddito.* Si quis proprium nostrum, quod in vestitura genitoris nostri fuit, alicui quaerenti³, sine nostra iussione reddiderit, aliud tantum nobis de suo proprio cum sua lege componat. Et quicumque illud scienter per malum ingenium acquirere temptaverit, pro infideli teneatur, quia sacramentum fidelitatis, quod nobis promisit, irritum fecit; et ideo secundum nostram voluntatem et potestatem diudicandus est.

33. *De pueris invititis parentibus detonsis aut puellis velatis.* Si quis puerum invititis parentibus totonderit, D aut puellam velaverit, legem suam in triplo componat, aut ipsi⁴ puero vel puellae, si iam⁵ suae potestatis sunt, aut illi in cuiuslibet potestate fuerint. Illi vero potestatem habeant capitis sui, ut in tali habitu permaneant, qualis eis complacuerit.

34. *De forcapiis⁶.* Si mancipia dominos suos fugerint in alienam potestatem, ut propter hoc nullum praemium accipiat ille, in cuius potestate⁷ fuerint inventa, pro eo quod ea vel reddiderit vel foras eiecerit. Et non solum hoc, sed etiam si ea nec reddere⁸ nec foras eicere voluerit et legitimo domino ea contradixerit, et illa inde postea⁹ effugerint, secundum legem ea¹⁰ solvere cogatur.

35. *De terra tributaria.* Quicumque terram tributariam, unde tributum ad partem nostram exire¹¹ solebat, vel ad ecclesiam vel cuiuslibet alteri tradiderit, is qui eam suscepit, tributum quod inde solvebatur¹², omni modo ad partem nostram persolvat; nisi forte talem firmitatem de parte dominica habeat, per quam ipsum tributum sibi perdonatum possit ostendere.

36. *De beneficiis destructis.* Quicumque suum beneficium occasione proprii¹³ desertum habuerit, et intra annum postquam ei a comite vel misso nostro notum factum fuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat.

37. *De terra censali.* Si quis terram censalem habuerit, quam¹⁴ antecessores sui vel ad aliquam ecclesiam vel ad¹⁵ villam nostram dederunt, nullatenus eam secundum legem tenere potest, nisi ille voluerit, ad cuius potestatem vel¹⁶ illa ecclesia vel illa villa pertinet; nisi forte filius aut nepos eius sit qui eam

tradidit, et ei eadem terra ad tenendum placita sit. Sed in hac re considerandum est, utrum ille qui hanc tenet, dives an¹⁷ pauper sit, et¹⁸ utrum aliud beneficium habeat, vel etiam proprium. Et qui horum neutrum habet, erga¹⁹ hunc misericorditer agendum est, ne ex toto dispoliatus in egestatem incidat; ut aut talem censum inde persolvat qualis ei fuerit constitutus, vel portionem aliquam inde in beneficium accipiat, unde se sustentare²⁰ valeat.

38. *De nonis²¹ et decimis.* Consideratum est, ut²² de frugibus terrae et animalium nutritime²³ persolvantur. De opere vero vel restauratione ecclesiarum comes et episcopus sive abbas una cum misso nostro, quem²⁴ ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque²⁵ eorum tantum inde accipiat ad operandum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscatur²⁶. Similiter et vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant, quantum rerum ecclesiasticarum habent²⁷, vel unusquisque per se iuxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit, ut pro opere faciendo argentum donent, iuxta aestimationem operis in argento persolvant; cum quo pretio rector ecclesiae ad praedictam restaurationem operarios²⁸ conducere et materiam emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum lege sua restituat, et insuper bannum nostrum solvat, ut ita castigatus caveat, ne saepius²⁹ iterando beneficium amittat.

39. *De mancipiis in villas dominicas³⁰ confugientibus.* Si cuiuslibet mancipia in villam nostram confugerint, actor eiusdem villae quaerenti domino ea non contradicat³¹, sed statim ea³² foras de eadem villa eiciat. Et si se³³ putat ad ea repetenda iustitiam habere, repetat, et secundum legem adquirat. Si vero tempore domni Karoli genitoris nostri in villam illam³⁴ confugerunt, et dominus ea quaerit³⁵, actor eiusdem villae aut ea legitime contineat³⁶, aut ea quaerenti domino reddat. Et actor propter vestituras domini Karoli genitoris nostri eadem mancipia contradicere non audeat, si illius propria³⁷ esse noscuntur.

40. *De forestibus noviter institutis.* Ut³⁸ quicumque illas habet, dimittat, nisi forte indicio³⁹ veraci⁴⁰ ostendere possit, quod per iussione[m] sive promissionem⁴¹ domni Karoli genitoris nostri eas insituisset; praeter⁴² illas quae ad nostrum opus pertinent, unde nos decernere volumus quicquid nobis placuerit.

41. *De pontibus per diversa loca emendandis.* Volu-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Quicumque falsam monetam percussisse probatus fuerit *Camb. Riv. Vat. 1. Sang. 1. Colb.* ² hic desinit cod. 5. ³ deest G. ⁴ suam superscr. que 3. ⁵ forcapiis 1°. ⁶ potestatem 1°. ⁷ credere 1. *Hld.* ⁸ potestate 1. ⁹ deest 4. *Hld.* ¹⁰ exigere G. ¹¹ i. exire solebat vel solvebatur 1°. ¹² propria 4. 6. ¹³ destructum 3. ¹⁴ antequam censores 6. ¹⁵ ad aliquam v. 4. vel aliquo ded. 6. ¹⁶ vel... villa desunt 6. ¹⁷ et 1. aut 1°. *Hld.* ¹⁸ et utrum... habet desunt 6. ¹⁹ circa G. ²⁰ u. sustentari 4. *Hld.* ²¹ annonis G. et in textu. ²² ut nonae et decimae de 3. ²³ n. nonae et decimae p. B. n. super cetera nonae et decimae p. 4. G. *Bal.* ²⁴ quem i. s. a. h. e. desunt 6. ²⁵ quae sequuntur, multis omissis valde contraxit 6. ²⁶ cognoscitur 1° *Bal.* ²⁷ habeant 1°. ²⁸ operationem 4. *Hld.* ²⁹ se prius 4. ³⁰ villa dominica 1°. B. ³¹ tradat G. ³² deest 3. ³³ deest 3. ³⁴ deest 1. 3. 4. ³⁵ quaesiverit 1°. ex corr. ³⁶ contendat 1°. *Bal.* ³⁷ deest 3. ³⁸ Volumus ut *Pith. V.* atque praecipimus ut *Camb. Riv. Sang. 1. Colb.* ³⁹ indicione 1°. ⁴⁰ vel ratione 3. 3b. veritatis G. ⁴¹ s. p. desunt 3. ⁴² propter 1. 3.

mus, ut missi nostri per singulas civitates una cum episcopo et comite missos¹ vel nostros homines ibidem commanentes eligant, quorum cura² sit³ pontes per diversa loca emendare, et⁴ eos qui illos emendare debent, ex nostra iussione admonere, ut unusquisque iuxta suam possibilitatem et quantitatem eos emendare studeat.

42. *De legatione omnium missorum dominicorum, de quibus videlicet causis agere debeant*⁵. Legatio omnium missorum nostrorum haec est. Primo, ut sicut iam aliis missis iniunctum fuit, iustitiam faciant de rebus et libertatibus iniuste ablati; et si episcopus, aut abbas, aut vicarius, aut advocatus, aut quislibet de plebe hoc fecisse inventus fuerit, statim restituantur⁶; si vero vel comes vel actor dominicus, vel alter missus palatinus hoc perpetraverit et in nostram potestatem redigerit,⁷ res diligenter investigata et descripta ad nostrum iudicium referretur.

43. *De illis libertatibus et rebus reddendis quae in nostra⁸ vestitura sunt, qualiter inquirantur*⁹. Volumus autem, ut de his libertatibus et rebus reddendis quae in nostra vestitura sunt, primo per optimos quosque inquiratur. Et si per illos inveniri non possit, tunc per eos qui post illos in illa vicinia meliores sunt. Et si nec per illos rei veritas inveniri potest, tunc liceat litigantibus ex utraque parte testes adhibere. Et si discordaverint, secundum constitutionem a nobis promulgatam examineantur.

44. *De oppressione pauperum, viduarum et¹⁰ pupillorum*. De pauperibus, viduis et pupillis iniuste oppressis, ut adiuventur et releventur.

45. *De iniustis consuetudinibus noviter institutis*. De iniustis occasionibus et consuetudinibus noviter institutis, sicut sunt tributa et telonea¹¹ in media via, ubi nec aqua, nec palus¹², nec pons, nec aliquid tale fuerit, unde iuste census exigi possit, vel ubi naves subtus pontes transire solent, sive in medio flumine ubi nullum obstaculum est, ut¹³ auferantur. Antiquae¹⁴ autem¹⁵ ad nostram notitiam deferantur.

46. *De honore ecclesiarum*. De¹⁶ honore ecclesiarum, ut per omnia eis exhibeatur, sicut nuper a nobis cum consensu omnium fidelium nostrorum constitutum est. Et ut hoc missi nostri omnibus in sua legatione constitutis notum efficiant.

47. *De nonis¹⁷ et decimis*. De¹⁸ nonis et decimis, ut secundum iussionem nostram dentur.

48. *De locis ad claustra canonicorum facienda*. De¹⁹

locis dandis ad claustra canonicorum facienda, si²⁰ de eiusdem ecclesiae rebus fuerit²¹, nostra libertate²² concedatur ibi. Si de alterius ecclesiae vel liberorum hominum²³ commutetur. Si autem de fisco nostro fuerit, nostra liberalitate²⁴ concedatur.

49. *De observatione praeceptorum dominicorum*. De observatione praeceptorum nostrorum et immunitatum, ut ita observentur sicut a nobis et ab antecessoribus nostris constitutum est.

50. *De his qui per occasionem immunitatis iustitiam facere rennuunt*. De his qui per²⁵ occasionem immunitatis iustitiam facere rennuunt, ut hoc observetur quod a nobis constitutum est.

51. *De locis iamdudum sacris et nunc spurcitiis²⁶ foedatis*. De locis iamdudum sacris et nunc spurcitiis foedatis, ut iuxta possibilitatem in antiquum statum reformentur.

52. *De beneficiis dominicis destructis*. De beneficiis²⁷ nostris quae destructa inveniuntur, hoc impleatur quod nuper a nobis constitutum est.

53. *De falsa moneta et de aliis diversis causis prohibendis*. De nova moneta, et de falsa moneta, et de dispectu litterarum nostrarum, et de²⁸ latronibus coercedis vel puniendis, et de faldis²⁹ pacandis, de homicidiis prohibendis, de periuriis et falsis testibus conpescendis, de³⁰ his omnibus vel ceteris his similibus hoc quod modo³¹ constituimus, omnibus adnuntiatur et in futurum observetur.

54. *De missorum dominicorum observatione³²*. Hoc volumus, ut missi nostri observent, ut quicquid de his causis vel simul vel singillatim emendare poterint, emendent, et ea quae³³ emendaverint, diligenter scriptis notent. Et hoc sic peragere curent, quatenus iuste reprehendi a quoquam nullatenus possint. Et quae³⁴ facere debent aut possunt, nullatenus praetermittant; immo cavcant, ne, quod absit, aut gratia alicuius, aut honoris aut timoris sive odii causa, illud quod agere debent omittant. Et summopere studeant, ut hoc quod per se efficere non possunt, nobis notum faciant. Et omnimodis praevideant, ut per singula capitula, tam verbis quamque³⁵ scriptis, de omnibus quae illic peregerint, nobis rationem reddere valeant.

55. *De placitis a liberis hominibus observandis*. De placitis siquidem quos³⁶ liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri poenitus observanda atque tenenda est, ut videlicet in anno tria

VARIANTES LECTIONES.

¹ deest 3. ² cure corr. cura 1°. ³ est 3. B. ⁴ et.... emendare desunt G. ⁵ horum loco 1°. habet: Nec capitula praecipue ad legationem missorum nostrorum ob memoriae causam pertinentia de quibus videlicet causis ipsi agere debeant. *Sequentium capp. rubra omittit idem omnia.* ⁶ restituatur 1°. ⁷ deest 3. ⁸ dominica 3. B. *Hld. Bal.* ⁹ inquiratur 1°. ¹⁰ deest 1. ¹¹ telonei 1°. 3. B. *Bal.* ¹² pali 3. ¹³ ne a. ante, quam ad n. n. deferatur 4. *Hld.* ¹⁴ pro his 3. habet: qui autem hoc exactaverint, ad nostram presentiam deducantur. ¹⁵ aut G. ¹⁶ Praecipimus ut honor ecclesiarum debitus per omnia *Camb. Riv. Sang. 1. Colb.* ¹⁷ annonis G. et in textu ut iam saepius supra. ¹⁸ Praecipimus ut nonae et d. s. *Camb. Riv. Sang. 1. Colb.* ¹⁹ Ita incipit 3: Ad cl. fac. can. volumus ut si eiusdem rebus ecl. f. n. l. concedantur. ²⁰ si terra *Bal.* ²¹ fuerint 1°. non f. 4. ²² liberalitate B. ex corr. *Div. Met. Bell. Rem. Pith. Par. Bal.* ²³ liberi hominis 1°. ²⁴ libertate G. *Hld. et aliquot codd. Bal.* ²⁵ ut hi q. propter 3. ²⁶ iamdudum... spurcitiis desunt 3. ²⁷ de aedificiis 3. 3 b. ²⁸ de.... conpescendis desunt 6. ²⁹ in marg. id est geuchida 1. ³⁰ hic norum caput iuc. 1°. *Hld.* ³¹ quomodo G. ³² c. hoc 6. valde contraxit. ³³ q. non e. 1. 6. G. ³⁴ qui G. ³⁵ quam 1°. ³⁶ que 4.

solummodo generalia placita observent ¹, et nullus eos amplius placita observare compellat, nisi forte quilibet aut accusatus fuerit, aut alium accusaverit, aut ad testimonium perhibendum vocatus fuerit. Ad caetera vero, quae ² centenarii tenent, non alius venire iubeatur, nisi qui aut litigat, aut iudicat, aut testificatur.

56. *De debito ad opus dominicum rewadiato.* Ut de debito quod ad opus nostrum fuerit rewadiatum, talis consideratio fiat, ut is qui ignoranter peccavit, non totum secundum legem componere cogatur, sed iuxta quod possibile visum fuerit. Is vero qui tantum mala ³ voluntate peccavit, totam ⁴ legis compositionem cogatur exsolvere ⁵.

57. *De his qui ad palatium vel in hostem pergunt vel inde redeunt* ⁷. Ut nullus ad palatium vel in hostem pergens, vel de palatio vel de hoste rediens, tributum quod transturas ⁸ vocat, solvere cogatur.

58. *De pontibus publicis.* Ut pontes publici ⁹, qui per bannum fieri solebant, agno praesente in omni loco restaurentur.

59. *De clericis, monachis et servis fugitivis.* Ut clerici et monachi et servi fugitivi ad loca sua redire iubeantur.

60. *De advocatis episcoporum, abbatum, comitum ¹⁰ et abbatissarum.* Ut nullus episcopus, nec abbas, nec comes, nec abbatissa, centenarium comitis advocatum habeat.

61. *De vicariis vel centenariis, si latrones celaverint.* Ut vicarii vel centenarii, qui fures et latrones vel celaverint vel defenderint, secundum sibi datam sententiam diiudicentur.

62. *De comitibus et vicariis admonendis ¹¹ de constitutione legis.* Ut comites et vicarii ¹² de constitutione legis ammoneantur, qua ¹³ iubetur, ut propter iustitiam pervertendam munera non accipiant.

63. *De forestibus dominicis.* De forestibus ¹⁴ nostris, ut ubicumque fuerint, diligentissime inquirent, quomodo salvae sint et defensae, et ut comitibus derivent, ne ullam forestem ¹⁵ noviter instituant; et ubi noviter institutas sine nostra iussione invenerint, dimittere praecipiant.

64. *De missis dominicis, et de his qui iustitiam facere rennuunt.* Ut ubicumque ipsi missi aut episcopum aut abbatem aut alium quemlibet quocumque

A honore praeditum invenerint, qui iustitiam facere vel noluit vel prohibuit, de ipsius rebus vivant, quandiu in eo loco iustitias facere debent.

65. *De missis dominicis, ubi diutius non debeant inmorari.* Ut in illius comitis ministerio qui bene iustitias factas habet, idem missi diutius non morentur, neque illic ¹⁶ multitudinem convenire faciant; sed ibi moras faciant, ubi iustitia ¹⁷ vel minus vel neglegenter facta est.

66. *De missis dominicis et comite in aliquod missaticum directo.* Ut in illius comitis ministerio idem missi nostri placitum non teneant qui in aliquod missaticum directus est, donec ipse fuerit reversus; ut causa quae adhuc coram comite non fuit, et is qui se reclamatur, propter suam stultitiam aut contumaciam comitem inde appellare ¹⁸ noluit, iterum comiti commendetur.

67. *De missis dominicis, qualiter coniectum accipere debeant.* Ut missi nostri, qui vel episcopi vel abbates vel comites sunt, quamdiu prope suum ¹⁹ beneficium fuerint, nihil de aliorum coniecto accipiant. Postquam vero inde longe recesserint, tunc accipiant secundum quod in sua tractoria continentur. Vassi vero nostri et ministeriales, qui missi sunt, ubicumque venerint, coniectum accipiant.

68. *De vassis dominicis et ²⁰ episcoporum vel reliquorum, qui in hoste non fuerunt.* Ut vassi nostri, et vassi episcoporum, abbatum ²¹, abbatissarum et comitum, qui anno praesente in hoste non fuerunt, heribannum rewadiant ²²; exceptis hiis qui propter necessarias causas et a domno ac genitore nostro Karolo constitutas ²³ domi dimissi ²⁴ fuerunt, id est, qui a comite ²⁵ propter pacem conservandam, et ²⁶ propter coniugem ac domum eius custodiendam, et ab episcopo vel abbate vel abbatissa similiter propter pacem conservandam, et propter fruges colligendas et familiam constringendam, et missos recipiendos, dimissi fuerunt.

69. *De episcopis, abbatibus et comitibus, et de placito missorum dominicorum.* Ut omnis ²⁷ episcopus, abbas, et comes, excepta infirmitate vel nostra iussione, nullam excusationem habeat, quin ²⁸ ad placitum missorum nostrorum veniat, aut talem ²⁹ vicarium suum mittat, qui in omni causa pro illo ³⁰ redere rationem possit ³¹.

VARIANTES LECTIONES.

¹ observent.... placita desunt 4. Hld. ² qui 1. ³ aliis 4. ⁴ malum 1. 4. B. ⁵ totum l. compositione 1. legem compositione B. ⁶ totam legem et compositionem solvere cog. 3. ⁷ pro hoc rubro antecedens habet 4. ⁸ transturas in marg. heristiura 1. transituras C. Colb. Camb. Riv. Sang. 2. tristuras B. Rem. N. Pith. Par. tracturas 1. 4. Met. trasturas Vat. Pal. Bell. straturas Til. trexturas 3. 3 h. ⁹ supplici 6. ¹⁰ deest G. ¹¹ a. d. c. l. desunt 3. de c. l. ante de comit. collocat 4. Totum caput deest 3. in ind. ¹² v. et centenarii Bal. ¹³ quia 1. 1. B. ¹⁴ vorst in marg. 1. ¹⁵ foreste 3. ¹⁶ illuc 1. 4. G. ¹⁷ iustitiae.... factae sunt 3. ¹⁸ supplicare 3. ¹⁹ illorum beneficio 3. ²⁰ deest 4. ²¹ dees: 3. G. ²² reuadiant 1. 3. G. ²³ constituti 1. ²⁴ deest 4. ²⁵ a nobis Camb. Sang. Colb. ²⁶ et ... custod. hic omissa post iuxta c. 75. collocat G. prorsus desunt Sang. 1. 2. Vat. Thu. Camb. Colb. ²⁷ nullus 3. ²⁸ qui non 1. ut 3. ²⁹ talem (corr. tales) vicarios 1. ³⁰ illis r. r. possint 1.

NOTÆ.

¹ Hic sequitur in B. Pith., Paris., Norm. (in Rhem. a manu 2 in margine additum): « 69 h. De non exigendo heribanno antequam iussio dominica nota fiat. Ut missi et unusquisque in suo ministerio haec capi-

tula relegi faciant coram populo; et nota sint omnibus, ne aliquis excusationem habere possit. Et non prius bannum exigant a quoquam homine, donec omnibus haec nota fiant. »

70. *De dispensa missorum dominicorum.* De dispensa missorum nostrorum, qualiter unicuique¹ iuxta suam qualitatem² dandum vel accipiendum sit, videlicet episcopo³ panes quadraginta, friskingae⁴ tres⁵, de⁶ potu modii tres, porcellus unus⁷, pulli⁸ tres, ova quindecim, annona⁹ ad caballos modii¹⁰ quatuor. Abbati, comiti, atque ministeriali nostro unicuique dentur¹¹ cotidie panes triginta, friskingae duae, de potu modii¹² duo, porcellus unus, pulli¹³ tres, ova quindecim, annona¹⁴ ad caballos modii¹⁵ tres. Vassallo¹⁶ nostro panes decem et septem¹⁷, friskinga¹⁸ una, porcellus unus, de potu modius unus, pulli duo, ova decem, annona¹⁹ ad caballos modii duo.

71. *De eo qui in aliena patria de qualibet causa fuerit interpellatus*²⁰. Si quis in aliena patria, ubi vel propter beneficium vel propter aliam quamlibet occasionem assidue conversari solet, de qualibet causa fuerit interpellatus, verbi gratia de conquesitu²¹ suo vel de mancipiis suis, ibi secundum suam legem iustitiam faciat, et cum talibus coniuratoribus, quales in eadem regione²² vel provincia secum habere poterit, legitimum sacramentum iuret; excepto si quis eum de statu suo, id est de libertate sua, vel de hereditate quam ei pater suus moriens dereliquit, appellaverit. De his duobus liceat illi sacramentum in patria sua, id est in legitimo sui sacramenti loco iurandum²³ offerre; et is qui cum eo litigatur, si velit, sequatur illum in patriam suam²⁴ ad recipiendam illud sacramentum. Ipse tamen primo in eodem loco, id est²⁵, ubi interpellatus est, satisfaciat tam comiti²⁶ et iudicibus quam adversario suo, testibus probando, quod rem²⁷, quae ab eo quaeritur, pater suus ei dereliquit²⁸.

72. *De solutione atque compositione*²⁹. Ut omnis solutio atque³⁰ compositio quae in lege Salica contine-

tur, inter Francos per duodecim denariorum solidos componatur; excepto ubi contentio contra³¹ Saxones et Frisiones³² exorta fuerit. Ibi volumus, ut quadraginta denariorum quantitatem solidus habeat, quem vel Saxo vel³³ Frisio a parte³⁴ Salici Franci³⁵ cum eo litigantis solvere debet³⁶.

73. *De statu hominis*³⁷. Ut de statu suo, id est³⁸ de libertate, vel hereditate compellendus iuxta legis constitutionem manniatur³⁹. De cacteris vero causis unde quis rationem est redditurus, si post secundam comitis admonitionem aliquis ad mallum venire nolderit, rebus eius in bannum missis venire et iustitiam facere compellatur.

74. *De proprietate hominis quae ob aliquod crimen in bannum fuerit missa*⁴⁰. Cuiuscumque hominis proprietates ob crimen aliquod ab eo commissum in bannum fuerit missa, et ille re cognita ne iustitiam faciat venire distulerit, annumque ac diem in eo banno illam esse permiserit, eam ulterius non acquirit, sed ipsa fisco regis societur; debitum vero, quod is cuius ea fuit solvere debuit, per comitem ac ministros eius iuxta estimationem damni de rebus mobilibus, quae in eadem proprietate inventae fuerint, his quibus idem debitor fuit exsolvatur. Quodsi rerum mobilium ibidem inventarum quantitas ad compositionem non sufficerit, de immobilibus suppleatur; et quod superfuerit, sicut dictum est fiscus regis possideat. Si nihil super compositionem remanere poterit, totum in illam expendatur. Si autem homo ille nondum cum suis coheredibus propriam suam divisum habuit, convocet eos comes, et cum eis legitimam divisionem faciat, et tunc, sicut iam dictum est, partem eius fisco regis addat, et compositionem de ea iuxta modum superius comprehensum his, ad quos illa legibus pertinet, exsolvat.

APPENDIX PRIMA.

Capitula⁴¹ domni Karoli imperatoris ecclesiastica, quae ideo superscriptis non coniuncta⁴² capitulis, quia alia ex istis quasi causa memorine scripta fuerint⁴³ et non videntur plenum explere sensum, alia sunt geminata, cum aliis videlicet mixta capitulis, alia penitus finita atque ad perfectionem perducta.

1. De lectionibus.

2. De cantu.

VARIANTES LECTIONES.

¹ unusquisque 1'. ² quantitatem 3. ³ sequentia 6 ita exhibet: 40 panes et 3 urnae de potu et 3 friskinge et 15 ova et 4 modii annonae equis. Abbati, comiti et aliis 30 panes, 2 victimae, duo urni. 1 porcellus, 3 pulli, 15 ova, 3 modii caballis. Vassallo nostro 16 panes, 1 friskinge, 1 porcellus, 1 urna potus, 10 ova, 2 modii caballis. ⁴ friskingae 1. 6. friskige (infra friskingae) 1'. friskingae infra friskingae 3. friskinge B. ⁵ III B. friskingae 1. 6. ⁶ de... pulli tres desunt 4. ⁷ porcellum unum 3. const. G. ⁸ pullos 1' G. ⁹ granum 1'. ¹⁰ modios 3. 4. G. ¹¹ detur 1. ¹² modia 1'. ¹³ pullos 1'. ¹⁴ annonam 1'. ¹⁵ modia 1'. modios II. 3. ¹⁶ sequentia desunt 3. ¹⁷ octo 4. sex 6. G. ¹⁸ friskingam unam porcellum unum d. p. modio uno, pullos 1'. ¹⁹ annonam ad c. modia 1'. ²⁰ inde ab h. c. inscript. omisit omnes 3; hoc et sequens caput non habent 1'. 5. Til. Div. In 2 b alio loco legitur. ²¹ conquestu 2 b. ²² eodem regno 2 b. ²³ iusiurandum 4. ²⁴ patria sua G. ²⁵ deest 2 b. ²⁶ res 3. B. ²⁷ hic 2. inserit c. 4 generale Capitul. Olonnensis Maio 825 editi; et post c. 74 eiusdem Cap. c. 5. ²⁸ totum caput deest 1'. 5. Til. Div. ²⁹ vel 2 b. a. c. desunt G. ³⁰ inter 3. Bal. ³¹ Fresiones 3. const. ³² deest B. ³³ ad partem 5. Bal. ³⁴ deest 3. ³⁵ d. et compositionem de ea iuxta modum superius comprehensum his ad quos illa legibus pertinent exsolvat Met. (sunt ultima capitula 74 verba). ³⁶ caput hoc nil nisi c. 24 repetitio, ab ipso procul dubio Aneigiso profecta, deest 1'. 5. ³⁷ i. e. desunt 3. vel 4. ³⁸ moneatur 3. ³⁹ et hoc. c. 23 repetitum deest 1'. 5. ⁴⁰ omnes tres appendices habent 1. 2. 6. G. (qui primam et secundam in unam contrahit) Bal. primam et secundam B. omnibus carent 1'. 2 b. 4. 5. Codex 3 nil habet nisi app. secundae capita 1-3, 7, 8, 16, 17, 27, 34-38, adiuncta illa libro IV, ita ut c. 1 illi sit c. 75 et sic porro. ⁴¹ sunt coniuncta B. iuncta G. ⁴² fuerant B.

3. De notariis.
4. De ceteris disciplinis ¹.
5. De compoto.
6. De medicinali arte.
7. De ecclesiis sine honore manentibus absque officiis et luminariis ²; et de his, qui decimas sumunt et de ecclesiis non curant; et de altaribus, ut non superflua sint in ecclesiis.
8. De laicis noviter conversis, ne antequam suam legem pleniter ³ vivendo, discant, ad alia negotia mittantur.
9. De relinquentibus seculum, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regularem ⁴ institutionem vivere debeant.
10. De ecclesiis seu sanctis noviter inventis sine auctoritate, nisi episcopo probante minime venerentur, salva etiam de hoc et de omnibus ecclesiis canonica auctoritate ⁵.
11. De ordinatis episcopis nec receptis.
12. Quod non oporteat solvere ⁶ quoslibet vel ordinare.
13. De servo, si nesciente domino suo fuerit ordinatus ⁷.
14. Quod non liceat clericum in duabus civitatibus ministrare, nec abbatibus plurima monasteria aut cellas habere.
15. De peregrinis episcopis et clericis.
16. De litteris peregrinorum, et clericis sine litteris ambulantibus.
17. Qualis vel pro qualibus culpis quisque secundum canonicam institutionem degradetur de officio sacerdotali.
18. De expulso ab ecclesia et excommunicato ⁸ vel damnato ab officio suo.
19. De ordine ecclesiastico et officio missae.

- A 20. De reliquiis sanctorum et oratoriis villaribus.
21. De altario non consecrando nisi lapideo.
22. De confirmatione cum chrismate.
23. De baptismo.
24. De pascha et de die dominico et de reliquis festivitibus.
25. De ieiunio et quadragesima vel letaniis.
26. Ut festivitates praeclarae non nisi in civitatibus aut in vicis publicis teneantur.
27. De hoc ⁹ officio.
28. De ecclesiis emendandis, ut ubi in uno loco plures sunt quam necesse est, destruantur quae necessariae non sunt, et aliae construantur.
29. De ecclesiis non bene constructis.
30. De iudicio poenitentiae ad interrogandum reliquimus, per quem poenitentialem ¹⁰ vel qualiter iudicent ¹¹ poenitentes; et de incestibus, quibus liceat iungere ¹², quibus non.
31. De elemosina mittenda in Hierusalem propter ecclesias Dei restaurandas proximo ¹³ natali Domini.
- B 32. Ut nullus homo malignis consentiat, sed magis in quantum potest resistat. Ut pauperes, orfani et viduae et ecclesiae Dei pacem habeant.
33. Ut qui monachi et virgines sunt, propositum suum omnimodis observent.
34. Ut isti mangones et cotiones ¹⁴, qui sine omni lege vagabundi vadunt, per istam terram non sinantur vagari ac deceptiones hominum agere; nec isti nudi cum ferro, qui dicunt se data sibi poenitentia ire vagantes; melius videtur, ut si aliqui ¹⁵ inconsumetum et capitale crimen commiserunt, in uno loco permaneant laborantes et servientes, et poenitentiam agentes, secundum quod sibi canonicè inpositum sit.
35. De concordia fidelium nostrorum.

VARIANTES LECTIONES.

¹ discipulis 1. (*sed eadem manu superscr. disciplinis*) 6. ² luminariibus B. ³ p. secundum canonicam v. G. ⁴ secularem 1. ⁵ salva... auctor. *desunt Sang. 1. Colb. Thu. Riv.* ⁶ o. absolute q. ordinare G. Camb. Riv. Vat. Colb. Rem. B. Pith. Par. Norm. ⁷ s. sine scientia domini sui ordinato 6. ⁸ ex communiōe 6. Hld. excommunicatione 1. ⁹ deest G. ¹⁰ poenam sententialem G. ¹¹ iudicentur B. G. Bal. ¹² iniungere Bal. ¹³ in p. 6. Bal. ¹⁴ cociōnes Hld. ¹⁵ aliquod Bal.

APPENDIX II.

Item capitula domni Karoli imperatoris mundana ¹, quae suprascriptam videntur habere causam ².

1. De latronibus, sicut iam antea ³ in alio capitulo commendavimus, ita ⁴ maneat.
2. De adventitiis, ut cum missi nostri ad placitum venerint, habeant scriptum, quanti adventitii sunt in illorum missatico, aut de quo pago sunt, et nomina eorum, et qui sunt eorum seniores.
3. Si quis de libertate sua fuerit interpellatus, et timens ne in servitium cadat, aliquem de propinquis suis, per quem se in servitium casurum timens ⁵ occiderit, id est patrem, matrem, p. truelem, avunculum vel quemlibet ⁶ huiusmodi propinquitatis personam: ipse qui hoc perpetraverit, moriatur; cognatio ⁷ eius et consanguinitas ⁸ in servitium cadat. Et si negaverit se illum occidisse, ad novem vomeres ignitos iudicio Dei examinandus accedat.
4. De fugitivis ac peregrinis, ut distringantur, ut scire possimus, qui sint aut unde venerint.

- C 5 ¹⁰. Ut bauga ¹¹ et bruniae non dentur negotioribus.
6. De mensuris, ut secundum iussionem nostram aequales fiant.
7. Ut non mittantur testimonia supcr vestituram domni Pippini regis.
8. ¹² Ut omnia quae wadiari ¹³ debent, iuxta quod in lege continetur pleniter secundum ipsam legem rewadiata fiant, et in postmodum vel domnus rex vel ille, cuius causa est, iuxta quod ei placuerit perdoneat ¹⁴.
9. Ut missi nostri, qui iam breves detulerunt de adnuntiatione, volumus ut adhuc adducant de opere.
10. Quantam ¹⁵ moram faciant ¹⁶ in unoquoque loco, et quot homines secum habeant.
- D 11. De prudentia et constantia missorum nostrorum.

VARIANTES LECTIONES.

¹ mundanam q. suprascripta sunt, v. G. ² Incipiunt capitula domni Karoli imperatoris B. *Tota inscriptio apud G. efficit caput 36; nostrum cap. 1 ibi est 37 et sic porro.* ³ deest 3. ⁴ multa ita B. ⁵ hoc cum anteced. in unum coniungit 3. ⁶ cognoscit G. ⁷ quamlibet B. G. ⁸ agnatio B. Bal. ⁹ propinquitas suprascr. vel consanguinitas 3. ¹⁰ cum antecedenti coniungit B. ¹¹ pauca 6. bauga G. ¹² cum antec. coniungit 3. ¹³ unadia reddi 1. 6. Hld. uuadiare 3. rewadiari B. inguadiare G. reuadiata 3. 6. B. ¹⁴ deest 1. 6. Hld. faciat 3. accipiat B. Rem. Div. Pith. Par. ¹⁵ Quantum 1. G. ¹⁶ facient 1. Hld.

12. De falsis monetariis requirendum est.
13. De illis Saxonibus, qui uxores non habent.
14. De signatis ¹, qui mentiendo ² vadunt.
15. Si aliae res fortuito non praeoccupaverint, 8. Kalend. Iulias ³, id est missa sancti Iohannis baptistae, ad Magontiam sive Cabillionem ⁴ generaliter placitum habere volumus.
- 16 ⁵. De periuriis, ut caveantur. Et ⁶ ut non admittantur testes ad iuramentum, antequam discutiantur. Et si aliter non possint discuti, separentur ab invicem et singulariter inquirantur. Et non soli accusatori liceat testes eligere absente suo causatore. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum vel ad testimonia admittatur ⁷. Et ille qui ad testimonium ducitur, si refutetur, dicat ille, qui eum refutat, et probet, quare illum recipere nolit ⁸. Et de ipso pago, non de altero testes eligantur, nisi forte longius ⁹ extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit periurii, perdat manum aut redimat.
17. Ut nemo propter cupiditatem pecuniae aut propter avaritiam suam prius det ¹⁰ pretium aut ¹¹ futuram conventionem sibi praeparet, ut ¹² duplum vel triplum ¹³ recipiat; sed tunc tantum, quando fructus praesens est, illos ¹⁴ conparet.
18. De causis, quae cotidie non cessant.
19. De fugitivis, qui non cessant recipere et abscondere.
20. De vagis peregrinis.
21. De homicidiis.
22. De commendatis mensuris modiorum et sextariorum.
23. De beneficiis nostris non bene constructis.
24. De hospitalitate et susceptione iterantium, tam missorum nostrorum quam reliquorum bonorum hominum.
25. Quod missos ad vicem nostram ¹⁵ mittimus.
26. De his qui vinum et annonam vendunt antequam colligantur, et per hanc ¹⁶ occasionem pauperes efficiuntur ¹⁷.
27. Ut ante vicarium et centenarium de proprietate aut libertate iudicium non terminetur aut adquiratur, nisi semper in praesentia missorum imperialis aut in praesentia comitum.
28. De homicidiis factis anno praesenti inter vulgares homines quasi propter pulverem mortalem.

- A 29. De heribanno, ut diligenter inquirant missi, qui hostem facere potuit et non fecit, bannum nostrum conponat, si habet unde componere possit. Et si non habuerit unde componere valeat, rewardium fiat et inbreviatum; et nihil ex hoc exactum fiat, usque dum ad notitiam domni imperatoris veniat.
30. Herisliz ¹⁸ qui factum habent, per fideiussores mittantur.
31. De beneficiis destructis et alode restaurata ¹⁹.
32. De freda ²⁰ exigenda.
33. De materiamine ad naves faciendum.
34. Si aliquis ²¹ Saxo hominem comprehenderit absque furto aut absque sua propria aliqua re ²², dicens quod illi habeat ²³ damnum factum, et hoc contendere voluerit ²⁴ in iudicio aut in campo aut ad crucem ²⁵, licentiam habeat ²⁶. Si vero hoc noluerit ²⁷, cum suis iuratoribus ipse liber homo se idoneare faciat. Et ²⁸ si servum cuiuslibet ²⁹ absque aliqua probatione comprehenderit, ipse servus aut ad aquam ferventem aut ad aliud iudicium se idoneare faciat.
35. Si aliquis Saxo caballos ³⁰ in sua messe invenit, et ipsos ³¹ caballos inde ducere pro suo damno ad conprobandum voluerit, si quis liber homo hoc ei contradixerit aut aliquod malum pro ³² hoc ³³ fecerit, tripla ³⁴ compositione secundum legem et secundum ewam ³⁵ contra eum emendare studeat, et insuper bannum dominicum solvat, et manum perdat, pro eo quod inoboediens fuit contra praeceptum domni imperatoris, quod ipse pro pace statuere ³⁶ iussit. Si servus hoc fecerit, secundum suam legem ³⁷ omnia in triplum restituat, et disciplinae corporali subiacet.
36. Quicumque liber homo inventus fuerit anno praesente cum seniore suo in hoste non fuisse, plenum heiribannum persolvere cogatur. Et si senior vel comes eum domi dimisit, ipse pro eo eundem heiribannum persolvat; et tot heiribanni ³⁸ ab eo exigantur, quot homines domi dimisit. Et quia nos anno praesente unicuique seniori duos homines, quos domi dimitteret, concessimus ³⁹, illos volumus ut missis nostris ⁴⁰ ostendant, quia ⁴¹ his tantummodo heiribannum concessimus.
37. Ut quandocumque navigium mittere volumus, ipsi seniores in ipsis navibus pergant, et ad hoc sint praeparati.
38. Furta et iniusta connubia necnon et falsa testimonia, sicut saepe rogavimus, prohibete diligenter, sicut et Domini lex prohibet ⁴².

VARIANTES LECTIONES.

¹ signandis his q. G. ² mentio 6. ³ viii K. 1. *desunt B. G.* ⁴ capillionem 1. cabillionem *Bal.* capillionem B. ⁵ totum deest *Hld.* ⁶ caveaut. Ut 1. 6. de.... et *desunt* 3. ⁷ addatur 1. 6. adducatur 3. ⁸ noluit B. ⁹ deest 3. ¹⁰ de pr. fut. G. ¹¹ ut 3. B. ¹² vel 1. ¹³ t. tunc r. B. *Bal.* ¹⁴ illud G. ¹⁵ iudicium vestrum G. *Riv. Thu. Sang. 2. Colb. N.* iudicium nostrum *Camb. Vat. 1. Sang. 1.* ¹⁶ deest 1. B. G. *Hld.* ¹⁷ e. ut fortiter constringantur, ne deinceps fiat. G. *Bal. Omittunt tamen illa Met. Rem. Bell. Div. Thu. Par. Til. Pal.* ¹⁸ herisliz 6. herisliz a quibus f. est B. hierisdal G. ¹⁹ restaurato B. G. *Hld.* ²⁰ freda B. ²¹ quis 3. ²² p., aliquam rem d. 6. *Hld.* ²³ liceat 1. 6. *Hld.* ²⁴ deest B. ²⁵ aut ad c. *desunt in codicibus tribus, scilicet Suppl. lat. 75. Paris. Met. Pal.* ²⁶ hic novum c. incipit B. ²⁷ voluerit *Hld.* ²⁸ et... faciat *desunt* 3. ²⁹ qui-libet 6. *Hld.* et servitium cuiuslibet B. ³⁰ caballum 3. ³¹ ipsum inde 3. ³² deest 1. 6. G. *Hld.* ³³ huic *Hld.* ei G. hoc ei 6. *Bal.* ³⁴ triplam c.... em 3. ³⁵ eouam *corr.* euuam et *supra* id est legem 1. ea B. *aequam* G. sec. eum damnum emend. 3. et sec. ewam *desunt* 6. *Hld.* ³⁶ statuit. Si 3. ³⁷ s. legitimam vitam in tr. 3. ³⁸ heiribannum ab eis 6. ³⁹ h. d. dimittere conc. 3. ⁴⁰ missi nostri G. ⁴¹ qui 1.

NOTÆ.

^a Loco huius capituli Rhem. hoc habet: « Hoc sanctimus, ut in palatiis nostris ad accusandum et iudi-

candum et testimonium faciendum non se exhibeant viles personae et infames. histriones scilicet, nuga-

APPENDIX III.

Item capitula principum praeclarissimorum ecclesiastica simul et mundana domni Hludovici augusti et Hlotharii caesaris¹, quae suprascriptam videntur habere rationem.

1. Benedictus de sua reclamazione in perpetuum A sileat.
2. De manso quem Gehirfredus² episcopus a Liutrico³ comite requirit, ut si⁴ missi nostri invenerint eum iustitiam habere, non permittant Liutricum per vestituram domni Karoli iustitiam eius impedire⁵.
3. De foreste quam Autharius⁶ comes habere vult⁷, ubi ea prius non fuisse dicitur, volumus ut missi nostri rei veritatem inquirent, et iuxta quod iustum invenerint, ex nostra auctoritate definiant⁸.
4. De causa Rothmundi⁹ comitis, ut ei liceat hic in palatio sacramentum suum iurare, quia propter nostrum servitium sibi constitutum placitum intra patriam observare non licuit.
5. De duabus feminis quae indiculos attulerunt, interrogandi sunt Heiminus et Monoaldus¹⁰, utrum ecclesiasticae an fiscales¹¹ fuissent¹².
6. Odo buticularius de foreste sua interrogandus est.
7. De rebus quas marchio tradidit filio Bosonis vel aliis hominibus, volumus ut hi quibus traditae fuerint, vestituram suam accipiant, et insuper confirmationem.
8. De rebus quas quaedam femina Hildegardae¹³ reginae tradidit, et portionem quam sibi reservavit iniuste amisisse dicitur, volumus ut carta traditionis quaeratur et inspiciatur, et tunc, quid illi habere debeat, definiatur.
9. Querelam quam Helisachar et Heiminus¹⁴ contra Maginarium¹⁵ habent, volumus ut missi nostri secundum iustitiam et aequitatem definiant.
10. De querela Hildebrandi comitis, quod pagenses eius paraverda¹⁶ dare recusant, volumus ut hoc missi nostri ab his hominibus qui in eodem comitatu manent et ea dare non debent, necnon et a vicinis comitibus inquirent; et si invenerint, quod ipsi ea dandi debitores sint, ex nostra iussione dare praecipiant¹⁷.

VARIANTES LECTIONES.

¹ et H. c. *desunt G.* ² *geirfredus G.* ³ *liutfrido Thu. Sang. 1.* ⁴ *deest 1.* ⁵ *habere G.* ⁶ *hautharius G.* ⁷ *voluit 6.* ⁸ *perficiant G.* ⁹ *sic 1. Hld. ruotmundi 6. hrutmundi G. Bal.* ¹⁰ *Manoaldus G.* ¹¹ *fiscalinae Bell.* ¹² *non f. 1.* ¹³ *Hildigardi G. Bal.* ¹⁴ *Haiminus G.* ¹⁵ *Mainarium G.* ¹⁶ *paraverda 6.* ¹⁷ *p. expliciter Deo gratias legis eloquium 6.*

NOTÆ.

lores, manzeres¹, scurrae, concubinarij, neque ex turpium feminarum commixtione progeniti, aut servi, aut criminosi. Frequenter enim homines huiusmodi ex suspitione conversationis pravae et naturae, ut inferiores non videantur, quod placet, asserere nituntur contra digniores.²

Ex eodem Codice Baluzius hæc profert: « Si ecclesiae aliquid sui iuris defraudatum fuerit a pravis procuratoribus aut prece aut pretio aut privata gratia præ-

cessorum, successoribus omni tempore liceat inferre calumniam: quia nullo tempore ecclesia debet suum ius amittere, praeter mobilem possessionem, ut est aurum, argentum, vestes, aut pecora, aut domus. Praedia vero, terras, villas, ecclesias, census, quia inde magni redditus possunt exire in commune bonum, nulla commutatione, nullo pacto liceat ad proprietatem alicuius transferre. Quod postquam comperitum fuerit, rescindatur.³

¹ Scorti filii.

CAPITULARIA AQUISGRANENSIA (AN. 828, DEC.).

Capitularia annorum 828 et 829 post Amerpachii curas a Sirmundo et Baluzio edita ope Codicum duodecim recognovimus auximusque: 1. C. bibl. olim Corbeiensis jam Hamburgensis, sæc. ix, in quo post Ansegisi Editionem primam leguntur, quocum consentiunt 1 b. C. bibl. regiae Monacensis olim Augustanus et 1 c. C. bibl. ejusdem olim Tegernseensis, unde princeps Amerpachii Editio fluxit; 2. C. bibl. reg. Paris., n. 4417, et 3. bibl. ecclesiasticae Scaffusanae in Helvetia, sæc. xii; 4. bibl. universitatis Bonnensis, sæc. xii; 5. C. bibl. reg. Paris. inter Supplementa Latina, n. 164 bis, olim sancti Remigii Rhemensis; 6. C. bibl. reg. Ba-benbergensis; 7. C. bibl. reg. Paris., n. 4628 A, qui proxime ad Cod. 5 accedit; 8. C. bibl. reg. Paris., n. 4761; 9. C. bibl. ejusdem inter Supplementa Latina, n. 75; 10. bibl. ejusdem, n. 4638, olim Petri Pithœi. Quorum tamen 1 b, 4 et 7, non diligenter conferre, sed evolere obiterque inspicere satis visum est.

Sirmondus qui schedis Petri Pithœi usus capitularia hæc primus fere integra edidit, et post eum Baluzius, ordinem iastituerunt, quem nec in Codicibus ita servatum esse invenias, nec rei ipsi plane convenire tibi persuadeas. Quare Codices nostros, præcipue Corbeiansem, secutus, antiquum ordinem restituere conatus sum. Primo igitur loco acta placita a Ludovico cum optimatibus nonnullis (quos inter Walam abbatem Corbeiansem fuisse, ex Vita ejus Monument. SS., t. II, p. 547, novimus) mense Decembri^a anni 828 habiti, præmissa quæ hic prima vice ex Codice Blankenburgensi, sæc. x, fol. 96, 97, prodit, *oratorum relatione ad imperatorem*^b, tum vero acti conventus generalis Wormatiensis mense Augusto anni sequentis habiti, præmissa ex Codice Gothano, sæc. xi, in-fol., *episcoporum relatione*, proponimus.

NOTÆ.

^a Medio vel exeunte mense, post obitum Jeremie Senonensis archiepiscopi.

^b Legitur ibi ante capitulare anni 820, cujus capita

alios plane argumenti numeris continuis ei subjecta sunt.

ORATORUM RELATIO AD IMPERATOREM.

ITEM DOMNI HLUDOWICI IMPERATORIS.

1. De necessitate episcoporum conveniendi cum suo metropolitano oportune annis singulis secundum canonicam auctoritatem; cui conventui ¹ interesse oportet abbates tam canonicos quam monasticos absque ulla subtractione. Et si possibile est aut imperiali servitio non detineantur ², adsint etiam comites; quod si illi defuerint, adsint eorum vice tales missi, qui adimplere valeant quaecumque utilia corrigendi studio secundum regulam christianitatis ibidem inventa fuerint. Sunt autem plurimae necessitates quae aliter emendari non possunt nisi in huiusmodi conventu; qui tamen conventus quo tempore fieri debeat, consideratione metropolitani vestrae pietati innotescendum est, quod plenius vestra auctoritate ³ ad eum conveniatur.

2. Ut ministerium sacrosancti baptismatis non ubicumque nec quandoocumque, excepta infirmorum causa, sed praefixis a sanctis patribus temporibus penitus celebretur. Aliter enim si actitatum fuerit, honor tanti sacramenti et debita reverentia et cura et diligentia et eruditio pariter vilescere certum est.

3. Est quidem valde necessarium et summa emendatione dignum, et illud nequaquam neglegatur, sicut hactenus pene ab omnibus neglectum est, quasi non minus necessarium sit in quo nostrae redemptionis salus et salutis summa consistit, id est communio sacri corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi, qui ait: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Unde monendi sunt atque instruendi omnes fideles, ut mundati et purificati, et sepius communicent, et reverenter ad ipsam communionem accedant, ne secundum apostolum iudicium sibi manducant et bibant.

4. Ut sacerdotes Domini, qui sunt mediatores inter Deum et homines, per quos homines Deo reconciliantur, tanto respectui non habeantur; sed pro amore et reverentia Dei ministerium sacrum quod per eos Deo exhibet ecclesia, in eis honoretur, et ut a suis ecclesiis tam illicito ausu ad exteriora peragenda non mittantur; quia proinde et opus divinum neglegitur, et infantes sine baptismi gratia, et homines sine confessione mori solent. Cuius causae periculum et in eos qui a suis ecclesiis eos advocant, et in episcopos, quorum vicem agere debent, miserabiliter retorquetur.

5. Ut erga ecclesias piissima misericordia vestra id quod iam dudum Deo inspirante statuit, observari ab omnibus iubeat; quoniam plerique post sacram ius-

sionem vestram ⁴ non solum census quos ⁵ exigere de ecclesia solebant acceperunt, insuper etiam et graviora addiderunt. Cum sint enim plerique ecclesiae aut nihil aut parum quid exterius habentes, de solis decimis et oblationibus fidelium census et diversos pastus presbyteri earum, qui vix ibidem vivere possunt, reddere compelluntur. Haec vero omnia quae inde exigere solent, non de suo aliquo beneficio, sed solummodo de altari et parietibus ecclesiae ab episcopo Deo dicatis dari sibi agunt.

6. Quia sunt in plerisque locis parricidae ⁷ et ceteri homicidae vel reliquis capitalibus criminibus implicati, qui penitentiam publicam agere contemnant, qui utique rei publicae utilitatibus inutiles sunt; super quibus necesse est, ut vestra celsitudo comitibus praecipiat, quatenus episcopis adiutorium ferant, ut eos canonicae penitentiae subdere valeant.

7. Ut aequales mensurae et iustae ⁸ in omnibus provinciis imperii vestri sint secundum legem Domini iubentis: *Sit tibi aequus modius iustusque sextarius.* Quapropter diversitatem mensurarum in multis pauperes valde gravantur. Census tamen singularum provinciarum antiquitus constitutus huius rei occasione pauperibus non augeatur.

8. Postalant et monent oratores vestri, ut inter cetera quae digne Deo agitis, ad causas necessarias ecclesiarum et pauperum aliquotiens audiendas aut examinandas propter amorem Dei assumatis laborem, quia perfectio ministerii vestri maxime in huiusmodi consistit officio. Erit enim opere precium ad omnes iudices huic officio puriores atque meliores.

9. De institutione vitae canonicorum, quam Deo inspirante et administrante pia misericordia vestra ordinavit, ut omnes idem sentiant, et huius proprio metropolitano cura delegetur, quatenus in singulis locis ubicumque secundum iussionem vestram completa est, perfecte custodiatur; et ubi necdum consummata est, providentia et studiis perficiatur. Hic enim et congruentius ceteris missis suos suffraganeos canonica auctoritate sedulo admonere potest, et tam per se quam per missos a se frequenter destinatos, ubicumque emendatione egeat, perquirendo, sollicita investigatione, qualiter in locis omnibus servetur, invenire.

D CONSTITUTIO DE CONVENTIBUS ARCHIEPISCOPORUM HABENDIS ⁹.CAPITULA A PISSIMO HLUDOWICO EDITA ⁹.

Anno ¹⁰ sexto decimo regnante domno nostro Hludowico, conventus episcoporum debet fieri in quatuor locis, id est Magontiaci, in quo isti archiepiscopi cum eorum suffraganeis convenire debent ¹¹,
^b Autcarius ¹², ^c Hadebaldus, ^d Hetti, ^e Bernoinus.

VARIANTES LECTIONES.

¹ conventus 1. ² detineatur 1. ³ auctoritas 1. ⁴ ad 1. ⁵ nostram 1. ⁶ quod 1. ⁷ parricida 1 iuste 1. ⁸ ita 2. 3. (hlothowico). ¹⁰ extat in codd. 2-10. ¹¹ d. aut uicariis 6. ¹² audgarius 3.

NOTÆ.

^a Ex Cod., 2, 3, 5-10.

^b Archiepiscopus Moguntinus. BALUZ.

^c Archiepiscopus Coloniensis. Id.

^d Archiepiscopus Trevirensis. Id.

^e Archiepiscopus Vesontionensis. Id.

In ^a Parisio ^b Ebo, ^c Ragnowardus ^d Lantramus, ^e archiepiscopus Senonis qui fuerit ^f, cum eorum suffraganeis. In Lugduno ^g Agobardus, ^h Bernardus, ⁱ Andreas, ^j Benedictus, ^k Agaricus ^l, cum eorum suffraganeis. In ^m Tolosa ⁿ Noto, ^o Bartholomaeus, ^p Adalelmus, ^q Aiulfus ^r, cum eorum suffraganeis. In quibus conventibus tractare quaerere ^s, et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem christianam et ^t eorum curam pertinentibus, et quid a principibus et reliquo populo, vel ita ut divina auctoritas docet, aut aliter teneatur, vel quid inde ^u ex parte vel ex toto dimissum sit ut non teneatur. Deinde quid in ipsorum qui pastores populi constituti sunt moribus, conversatione, et actibus inveniri possit quod divinae regulae atque auctoritati non concordet; simulque invenire, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviasent. Et ^v quicquid ab eis de his causis inventum fuerit, tam sollerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum. Et ideo unus notarius inter omnes eligatur, et quicquid ipsi invenerint subtiliter describat ^w, et sub iuramento constrictus fideliter conservet. Volumus ^x etiam ipsorum conventum fieri octa-

vas pentecosten; missi vero nostri suam incipiant legationem peragere octavas paschae ^y.

Haec capitula ab episcopis tractanda ^z sunt.

1. De decimis quae ad capellas dominicas ^{aa} dantur, et hominibus qui eas habent ^{ab} in suos usus conversas.

2. De feminis quae in quibusdam locis irrationabiliter sanctum velamen sibi imponunt.

3. Similiter de monasteriis puellarum in legatione Autgarii, in quibus nullus ordo bonae conversationis tenetur.

4. De monasteriis etiam diversis in missatico Albrici [*Edit. Sirm., Alberici*].

5. De iudicio aquae frigidae.

6. De his qui usuris inserviunt.

7. Volumus atque iubemus, ut missi nostri diligenter inquirent, quanti homines liberi in singulis comitatibus mancant qui per se possint expeditionem facere, vel quanti de his quibus unus alium adiuvet ^{ac}, quanti etiam de his qui a duobus tertius adiuvetur ^{ad} et praeparatur, necnon ^{ae} de his qui a tribus quartus adiuvetur et praeparatur, sive de his quia a quattuor quintus adiuvetur et praeparatur ut eandem expeditionem et exercitalem opus ^{af}

VARIANTES LECTIONES.

¹ ragnowardus 9. ² deest 3. ³ In Tolosa N. B. A. A. c. e. s. *desunt in* 9. 10.; *ante voces* In lugduno *leguntur in* 5, 6, 7, 8. ⁴ aiulfus 5, 6, 7, 8. ⁵ q. et inuestigare et 3. ⁶ et ad e. 3. ⁷ exinde ex 3. ⁸ Ut 3. ⁹ describant 3. ¹⁰ Volumus.... paschae *desunt in regio Bal.* ¹¹ hic finit 8. ¹² tractata 3. ¹³ capellam dominicam 3. ¹⁴ h. et in suos usus convertunt 5. *rel. conversos* 3. ¹⁵ sequentia usque ultimum praeparatur *desunt* 2. ¹⁶ additur 5, 6, 7, 9. ¹⁷ n. de h. q. a. t. q. a. et p. *desunt* 3. ¹⁸ expeditionem exercitalem f. 5. *rel.*

NOTÆ.

^a Erunt, opinor, quibus volupe erit scire in qua **C** Parisiorum ecclesia habitum sit illud concilium, et nomina episcoporum nosse qui ad celeberrimum istum conventum accesserunt. Illud ergo constat habitum fuisse concilium in ecclesia sancti Stephani de Gressibus, *Saint-Etienne-des-Grès*, eique interfuisse episcopos quorum nomina sequuntur: Ebbo, archiepiscopus Rhemensis, Aldricus Senonensis, Ragnowardus Rothomagensis, Landramnus Turonensis, Jonas episcopus Aurelianensis, Jesse Ambianensis, Rantgarius Noviomensis, Rothadus Suessionensis, Adalelmus Catalaunensis, Hildemannus Bellovacensis, Godofredus Silvanectensis, Freulfus Lexoviensis, Haliitgarius Cameracensis, Franco Cenomanensis, Haribaldus Autissiodorensis, Helias Carnotensis aut Tricassinus, Jonas Nivernensis, Hubertus Meldensis, Inehadus Parisiensis. Præterea vero Guiladus, Theodiselus, Amatheus, Bernoinus, Fulcharius et Herbertus, ignotarum sedium episcopi. Sed Guiladus fortean is est qui Wilardus nominatur in vulgatis episcoporum Constantiensium tabulis. Fulcharius vero is forsitan est qui Flodegarius vocatur in catalogo episcoporum Andegavensium, et eam cathedram tenebat an. Christi 828, ut patet ex præcepto quo Ludovicus Pius confirmat commutationem inter ipsum et Winneradum factam. Hinc etiam fortassis supplendi sunt hiatus qui reperiuntur in catalogo episcoporum Laudunensium, Bajocensium, Abrincatenensium et Ebriocensium. **Id.**

^b Rhemensis.

^c Rothomagensis.

^d Turonensis.

^e Jeremias obierat vii **Id.** Dec. an. 828. Successit ei Aldricus.

^f Archiepiscopus Lugdunensis. **BALUZ.**

^g Archiepiscopus Viennensis. **Id.**

^h Archiepiscopus Tarantasiensis. **Id.**

ⁱ Horum alter fuit archiepiscopus Aquensis, alter Ebredunensis. **Id.**

^j Archiepiscopus Arelatensis, idem, ut arbitror, qui Formulam institutionis canonice jussu Ludovici Pii detulit ad Arnonem archiepiscopum Juvavensem. **Id.**

^k Archiepiscopus Narbonensis. Vide Notas ad Agobardum, pag. 75. **Id.**

^l Archiepiscopus Burdegalensis, ille ipse, ut opinor, qui jussu Ludovici Pii detulerat Formulam Canonice institutionis ad Sicbarium archiepiscopum Burdegalensem. **Id.**

^m Archiepiscopus Bituricensis. Probat hic locus nondum ea tempestate Biturigenes archiepiscopos cogitasse de primatu super archiepiscopos Narbonensem et Burdegalensem. Utrique enim hic postponitur Agiulfus, tametsi patriarcha vocetur a Theodolfo. Quod indicat hunc titulum nullam prærogativam super cæteros metropolitanos tribuisse tum archiepiscopo Biturigeni. Certe Arno archiepiscopus Juvavensis, qui nullam extraordinariam auctoritatem aut jurisdictionem habebat, patriarcha tamen vocatur ab Alcuino in tomo nono Spicilegii Ducheriani, pag. 116. Deest inter metropolitanos hic nominatos Elusanus, ut recte notat Sirmondus. Nimirum quia provincia Novempopulana proprium ea tempestate metropolitanum non habebat, sed Burdegalensi subjecta erat, ut supra dictum est. Attamen ea non ita multo post proprium habuit metropolitanum, Ausciensem nimirum. Exstat enim epistola Joannis VIII papæ ad Airardum archiepiscopum Ausciensem ejusque suffraganeos de conservanda disciplina ecclesiastica corrigendisque depravatis populorum moribus. **Id.**

facere possint; et eorum summam ad nostram notitiam deferant.

CONSTITUTIO DE MISSIS ABLEGANDIS ¹.

1. Volumus ut tale coniectum missi nostri accipiant, quando per missaticum suum perrexerint; hoc est, ut unusquisque accipiat panes quadraginta, friskingas duas, porcellum aut agnum unum, pullos quatuor, ova viginti, vino sextarios octo ², ceruvisa ³ modios duos ⁴, annona modios duos. Et quando prope sunt de illorum domibus, nullum accipiant coniectum ⁵. Volumus etiam, ut octabas paschae incipiant suam agere legationem. Episcopi vero suum habere debent conventum octabas pentecosten.

HAEC ⁶ SUNT CAPITULA DE INSTRUCTIONE MISSORUM.

Dicendum est illis, quia necesse est ut intellegamus omnes communiter, quale periculum nobis imineat in eo maxime, quod in nostra negligentia tanta et talia, per quae Deus offendi potuit et honor et honestas regni descrescere ⁷, adhuc autem etiam aliam intellectum habemus negligentiam ex priori occasione natam, id est, quod ipsa legatio non ita peracta fuit sicut ipsa necessitas deposcat ⁸; quamquam ex parte vos dicatis nos materiam in eo dedisse, quod non per omnia ad hanc necessitatem inquirendam plenam vobis dedissemus iussionem. Ideo summopere tractandum est, quomodo Domino adiuuante et in praesenti de his quae per negligentiam et incuriam depravata sunt, corrigantur, et ne ultra talia fiant sollicitate caveatur. Post haec socii denominandi sunt, et tunc qualis debeat esse legatio in iungenda est.

1. Primo in iungendum est missis, ut hoc omnimodis caveant, ne populo in eorum protectione oneri sint, ne forte quibus subvenire debuerint, afflictionem inferant.

2. Ut primo nostram populo voluntatem et studium, et qua intentione a nobis sint directi, per nostrum scriptum nuntient. Instruendi etiam sunt, quid inquirent.

3. In primis hoc maxime inquirent, quomodo hi qui populum regere debent, unusquisque in suo ministerio se custoditum habeat, ut qui ⁹ bene faciendo gratiarum actione digni sunt cognoscamus, qui vero correctionem et increpationem pro eorum negligentia merentur, omnimodis nobis manifesti fiant. Inquisitio autem hoc modo fiat. Eligantur per singulos comitatus qui meliores et veratiores sunt. Et si aliquis inventus fuerit de ipsis qui fidelitatem promissam adhuc nobis non habeat, promittat. Et tunc instruendi sunt, qualiter ipsam fidem erga nos

^A salvare debeant; id est, ut quicumque ex his talem causam scit in illis rectoribus et diversis ministris qui populum regere et servare ¹⁰ debent, de quibus interrogati fuerint, quae ad populi dampnum et detrimentum pertinet, et propter hoc nobis periculum animae evenire possit et inhonoratio ¹¹, omnino, si salvam voluerit suam fidem et promissionem habere, manifestum faciat. Et si post talem ammonitionem et contestationem ¹² aliter quam se veritas habeat dixisse aliquis deprehensus fuerit, sciat se inter infideles esse reputandum.

Haec ¹³ sunt capitula quae volumus ut diligenter inquirent.

Primo de episcopis, quomodo suum ministerium expleant, et qualis sit illorum conversatio, vel quomodo ecclesias et clorum sibi commissum ordinatum habeant atque dispositum, vel in quibus rebus maxime studeant, in spiritualibus videlicet aut in saecularibus negotiis. Deinde quales sint adiutores ministerii eorum, id est, corepiscopi ¹⁴, archidiaconi, et vicedomini, et presbyteri per parrochias eorum, quale scilicet studium habeant in doctrina, vel qualem famam habeant secundum veritatem in populo. Similiter de omnibus monasteriis inquirent iuxta uniuscuiusque qualitatem et professionem. Similiter et de ceteris ecclesiis nostra auctoritate in beneficio datis. Utrum episcopi in circumeundo parrochias suas, ceteras minores ecclesias gravent, aut populo oneri sint, et si ab ipsis aut a ministris eorum in debita exsena a presbyteris exigantur. Simili modo de comitibus inquirent, quale studium de suo habeant ministerio, ut qui bene exinde facit cognoscemus. Si aliter facit, et hoc nosse omnino volumus; id est, si populus per suam negligentiam et desidiam iustitia et pace careat, aut si ipse sciens ¹⁵ aliquid iniuste factum habeat. Deinde ergo quales ministros habeat ad populum regendum vel missos, utrum iuste ¹⁶ in ipsis ministeriis agant, aut consentiente vel negligente comite a veritate et iustitia declinent. Quae personae, vel quibus causis culpabiles ad praesentiam nostram venire debent ¹⁷, discernendum est. Exceptis episcopis, abbatibus, comitibus, qui ad placita nostra semper venire debent, isti veniant, si talibus culpae et criminibus deprehensi fuerint, quales inferius adnotatae ¹⁸ sunt.

HAEC ¹⁹ SUNT CAPITULA

QUAE AD PLURIMORUM NOTITIAM AD GENERALE PLACIUM SUNT RESERVATA.

1. De sacerdotibus a laicis vinctis et flagellatis.
2. De homine qui ad servitium quacsitus et ere-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Huius constitutionis nonnisi ultimae sententiae adsunt, in codicibus 2, 3. et rel. serratae, ubi post conventus Wormatiensis capitula legibus addenda leguntur. Sirmondus ea inter capitula in eo conventu Missis data primo loco constituit. ² novem ed. ³ sicera 3. ⁴ pullos usque duos desunt in 10. ⁵ hic desinit 10. ⁶ ex uno codice 5. et Sirmondi editione. ⁷ deesse videtur aut fieri permisimus aut commissimus. ⁸ deposcebat S. ⁹ quae 5. ¹⁰ salvare ed. ¹¹ inoratio 5. ¹² constitutionem 5. ¹³ habentur nonnisi in cod. 5. et editis. ¹⁴ c. archipresbyteri archidiaconi Sirm. ¹⁵ s. aut nesciens Sirm. ¹⁶ i. an iniuste Sirm. ¹⁷ debent usque debent desunt in codice. edidit ea Sirm. ¹⁸ adhocte 5. ¹⁹ Haec capitula desunt in omnibus codicibus; accepi ca a Sirmondo.

ptus est ab uno herede, iterum caeteri heredes eum A bus locis tantum accipiunt de coniectu populi ad minore interpellare et adquirere conantur. norem legationem, quantum ad maiorem.

3. De comitibus et vicariis eorum, qui in aliqui-

EPISTOLA QUAE GENERALITER POPULO DEI EST LEGENDA.

In nomine Domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi. Hludowicus et Hlotharius divina ordinante providentia imperatores augusti, omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris. Recordari vos credimus, qualiter hoc anno, consilio sacerdotum et aliorum fidelium nostrorum, generale ieiunium per totum regnum nostrum celebrare iussimus, Deumque tota devotione deprecere, ut nobis propitiari, et in quibus illud maxime offenderimus nobis manifestare, et ut ad correctionem nostram necessariam tranquillum tempus nobis tribuere dignaretur. Volueramus siquidem tempore congruo placitum nostrum generale habere, et in eo de communi correctione agere; et ita Deo miserante fieret, nisi commotio inimicorum, sicut nostis, praepedisset. Sed quia tunc fieri non potuit iuxta voluntatem nostram, visum nobis fuit praesens placitum cum aliquibus ex fidelibus nostris habere, et in eo de his quae propter praedictum impedimentum remanserunt, qualiter ad affectum pervenirent, Domino adiuvente considerare. Quapropter nosse volumus solertiam vestram, quod in isto praesenti placito cum fidelibus nostris consideravimus, ut primo omnium archiepiscopi cum suis suffraganeis in locis congruis tempore opportuno convenirent, et ibi tam de sua quam de omnium nostrum correctione et emendatione secundum divinam auctoritatem quaerendo invenirent, et nobis atque fidelibus nostris secundum ministerium sibi commissum adnuntiarent. Quis enim non sentiat Deum nostris pravissimis actibus esse offensum et ad iracundiam provocatum, cum videat tot annis multifariis flagellis iram illius in regno nobis ab eo commisso desaeuire, videlicet in fame continua, in mortalitate animalium, in pestilentia hominum, in sterilitate pene omnium frugum, et, ut ita dixerim, diversissimis morborum cladibus atque ingentibus penuriis populum istius regni miserabiliter vexatum et afflictum, atque omni abundantia rerum quodam modo exinanitum. Nec illud etiam dubitamus ex iusta vindicta illius evenire, quod saepe scandala per tyrannos in hoc regno

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi Hludowicus et Hlotharius divina ordinante providentia imperatores augusti, omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris. Recordari vos credimus, qualiter hoc anno, consilio sacerdotum et aliorum fidelium nostrorum, generale ieiunium per totum regnum nostrum celebrare iussimus, Deumque tota devotione deprecere, ut nobis propitiari et in quibus illum maxime offensum haberemus nobis manifestare, et ut ad correctionem nostram necessariam tranquillum tempus nobis tribuere dignaretur. Volueramus siquidem tempore congruo placitum nostrum generale habere, et in eodem de communi correctione agere; et ita Deo miserante fieret, nisi commotio inimicorum, sicut nostis, praepedisset. Sed quia tunc fieri non potuit iuxta voluntatem nostram, visum nobis fuit praesens placitum cum aliquibus ex fidelibus nostris habere, et in eo de his quae propter praedictum impedimentum remanserunt, qualiter ad effectum pervenirent, Domino adiuvente considerare. Quapropter nosse volumus solertiam vestram, quod in isto praesenti placito cum fidelibus nostris consideravimus, ut primo omnium archiepiscopi cum suis suffraganeis in locis congruis tempore opportuno convenirent, et ibi tam de sua quam de omnium nostrum correctione et emendatione secundum divinam auctoritatem quaerendo invenirent, et nobis atque fidelibus nostris secundum ministerium sibi commissum adnuntiarent. Item consideravimus, ut missos nostros per universum regnum nostrum mitteremus, qui de omnibus causis quae ad correctionem pertinere viderentur, quanto potuissent studio decertarent, et quicquid possibile invenirent, praesentialiter nostra auctoritate corrigerent; et si aliqua difficultas in qualibet re eis obsisteret, ad nostram notitiam deferre curarent. Quapropter volumus, ut vos omnes, propter communem salutem et regni honorem ac populi utilitatem, obedientes et adiutores missis nostris in omnibus pro viribus esse non neglegatis; simulque sciatis ob hanc causam nos velle

VARIANTES LECTIONES.

¹ *ca. Sirmondo; desunt in codd. omnibus.* ² *deest apud Sirm.* ³ *propitiaret Sirm.*

NOTÆ.

^a *Ita Baluzius; per semetipsos Sirm.*

exsurgunt, qui pacem populi christiani et A per singulas hebdomadas uno die in palatio unitatem imperii sua pravitate nituntur scindere. Nam et illud nihilominus peccatis nostris deputandum est, quod a inimici Christi nominis praeterito anno in hoc regnum ingressi, depraedationes, incendia ecclesiarum, et captivationes christianorum, et interfectiones servorum Dei audenter et impune, immo crudeliter, fecerunt. Agitur siquidem iusto iudicio Dei, ut quia in cunctis delinquimus, interius simul et exterius flagellemur. Beneficiis quippe Dei evidenter existimus ingrati, quoniam his non ad voluntatem Dei, sed ad libitum nostrum carnalem uti invenimur. Et idcirco merito creaturae Dei nobis divinitus concessae, pro Deo contra nos iugratos pugnant, iuxta illud : *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.* Verum quia tot modis vexamur atque percutimur, ad eum a quo percutimur toto corde dignum necessariumque est ut revertamur, quatenus illud propheticum in nobis impleatur quo dicitur : *Sola vexatio intellectum dabit auditui.* Sed quia pius et clemens Dominus sic ipsum flagellum moderatur, ut non ad interitum, sed potius ad correctionem nostram inferre videatur, debemus in conspectu eius veraciter humiliari, et faciem illius in confessione praevenire, eiusque pietatem pronis mentibus exorare; ut qui fecit nos iustissima dispensatione flagella sentire, faciat nobis peccata nostra, pro quibus iuste ab eo flagellamur, cognoscere, et in quibus maxime illum offendimus, et iram illius provocavimus, manifestius intelligere, ut post, eo miserante, prava deserendo et corrigendo, boza etiam sectando et tota cum devotione exsequendo, valeamus per spiritum humilitatis et animam contritam sacrificium Deo debitum offerre, iramque illius indignationis evadere, et per dignam congruamque correctionem, et honorum operum exhibitionem, gratiam eius propitiationis, licet indigni, promereri. At quia nos magis in hoc peccasse cognoscimus, qui forma salutis omnibus esse debuimus, et omnium curam gerere, et per auctoritatem imperialem pravorum acta, ne tantum ad crescerent, corrigere, cupimus, Domino nobis propitio, in conspectu pietatis illius per dignam satisfactionem veniam adipisci, et per saluberrimam correctionem, vel per bonum studium, quod nostra desidia et ignorantia hactenus neglectum est, consulto fidelium tempore opportuno, quantum in nobis est, studiosissime emendare, et nostram in hoc voluntatem omnibus manifestam facere. Quapropter statuimus atque decrevimus cum consulto sacerdotum caeterorumque fidelium nostrorum, huius rei gratia, ob placandum scilicet contra nos nobisque subiectos Domini furorem, conventus eorundem episcoporum in quatuor imperii nostri locis congruentissime fieri. Primo scilicet in Moguntiacensi urbe, ubi convenient archiepiscopi Autgarius, Hadabaldus, Hethi, Bernuinus, cum suffraganeis suis. Secundo quoque in Parisiorum urbe, ubi futurus antistes Senonicus, et Ebbo, Ragnoardus, et Landramnus cum suffraganeis suis convenient. Tertio vero apud Lugdunum, ubi Agolardus, Bernardus, Andraeas, Benedictus, Agericus cum suffraganeis suis similiter convenient. Quarto etiam apud Tolosam urbem, quo simul convenient Notho, Bartholomaeus, Adalelmus, Agiulfus cum suffraganeis suis. In quibus conventibus tractare, quaerere, et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem christianam et eorum curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo, vel ita ut divina auctoritas docet aut aliter teneatur, vel quid inde ex parte vel ex toto dimissum sit ut non teneatur. Deinde quid in ipsorum qui pastores populi constituti sunt moribus, conversatione, et actibus inveniri possit quod divinae regulae atque auctoritati non concordet, simulque inveniant, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviatum sit. Et quicquid de his causis inventum fuerit, tam solerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum. Et idcirco unus notarius inter omnes eligatur, qui quod ipsi invenerint describat, et ipse sub iuramento constrictus ea quae inventa et digesta fuerint diligenter fideliterque conservet.

NOTÆ.

a c Aizonem, inquit Goldastus, innuit, qui Saracenorum copiis regnum Francorum populatus erat. C non potest esse vera. Satius est ista interpretari de Bulgaris et Danis, quos in regnum Ludovici ingressos esse hostiliter anno 828 et aliquas villas igne injecto concremassse tradit auctor Vitæ Ludovici Pii. Bai cz.

CONSTITUTIONES WORMATIENSES (An. 829, Aug.).

EPISCOPORUM RELATIO AD IMPERATOREM.

Conventibus quatuor episcoporum mense Junio habitis, et actis eorum ex decreto imperatoris conscriptis, mense Augusto generalis Wormatiæ conventus habitus est. Ibi primum acta quatuor conventuum in unum redacta atque imperatori ab episcopis porrecta sunt. Liber satis prolixus et maximam partem ex actis conventus Parisiensis hodieque exstantibus, ordine tamen penitus mutato compositus, hic beneficio Codicis Gothani sæc. XI prima vice integer prodit, cum antea nonnisi posterior ejus pars sub titulo Additionis secundæ ad Benedicti libros capitularium vulgata fuisset. Cæterum cum plurima essent quæ episcopi flagitarent, parvam tantum eorum partem ut capitula infra edenda demonstrant impetraverunt; ita ut vel anno 835 in conventu Aquisgranensi multa hujus petitionis capita eisdem verbis iterum proponenda judicaret; sed ea quoque quæ non obtinuerunt, Ebonis tum Parisiensis synodi præsidis moxque rebellis factionis signiferi, Agobardi, cæterorumque episcoporum animum et consilia patelaciunt *.

RESCRIPTUM ¹ CONSULTATIONIS

SIVE EXORTATIONIS EPISCOPORUM AD DOMNUM HLUDOWICUM IMPERATOREM.

Domino ^b præstantissimo et pietatis gratia prædito Hludowico orthodoxo atque invictissimo augusto. Nos famuli vestri quamvis indigni, tamen episcopi, Deo humiliter grates persolvimus, eiusque immensam pietatem et benignitatem conlaudamus et prædicamus, qui vos adeo in sui amorem devotissimum famulum suum flagrare facit, ut de profectu et exaltatione sanctæ suæ ecclesiæ indesinenter cogitetis, eamque utpote matrem spiritalem, sicut fidelis et dilectus filius spiritalis, ad meliora et potiora semper provehere studeatis. Nam cum mucro divinus imperium vobis divinitus commissum interius exteriusque merito nostræ iniquitatis multifariis attereret ^B cladibus ², prudenter animadvertentes quod hæc nonnisi iusto iudicio Dei evenirent, ilico scriptis serenitatis vestræ anno præterito cunctos ³ o ecclesiarum pastores admonuistis, ut quia constabat eos speculatores Domini existere et gladium divinum super terram, id est super peccatores Deum, crassari, meminerint speculationis suæ, et ieiunio triduo ab omnibus generaliter peracto, unusquisque in quolibet ordine positus diligenter conscientiam suam conveniret, et ubi se Deum offendisse cognoscebat, maturato per poenitentiae satisfactionem corrigere non differret. In quibus etiam apicibus ^b inserere vobis placuit, ut si Deus pacem undique et otium vobis tribueret, in hoc placitum vestrum generale consumare voluissetis, ut primum quicquid in vobis, ^C id est in persona et ministerio vestro, corrigendum inveniretur, Domino auxiliante corrigeretis, deinde quicumque in omnibus ordinibus imperii vestri Deo displiceret inquireretis, et secundum eius voluntatem cum consensu fidelium vestrorum ad tramitem rectitudinis revocaretis. Sed quia tempus optatum, exterioribus incursionibus præpedientibus, secundum desiderium vestrum nacti non estis, libuit serenitati vestre cum quibusdam fidelibus vestris præterita hieme placitum habere, et de his quæ præ-

A missa sunt diligenter tractare, Deique voluntatem quaerere, et ecclesiæ vobis commissæ utilitatem providere. Quapropter quæ ad tempus emendatione digna visa sunt congrua capitula serenitas vestra digessit, legatosque strenuos delegavit, ut per eadem capitula et flagitia malorum hominum punirent, et bonorum laudem vestræ celsitudini innotescerent. Inter quæ etiam statuistis, id quatuor partibus imperii vestri conventus episcoporum uno eodemque tempore fieri, in quibus tractarent, quaererent, atque cum Dei adiutorio invenirent de causis ad religionem christianam eorumque curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo, vel ita ut divina auctoritas docet, aut aliter teneretur, vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum esset ut non teneretur; deinde quid in ipsorum qui pastores populi constituti sunt moribus conversatione et actibus inquiri possit quod divinæ regulæ atque auctoritati non concordaret; simulque inveniretur, quæ occasiones in utroque ordine id effecerunt, ut a recto tramite deviassent; et quicquid de his inventum fuisset, vestræ celsitudini notum facerent. Quod, ut Deus posse dedit, facere curavimus, et in subiectis capitulis adnotavimus.

Cap. 1. *Quid proprie ad religionem christianam pertinet* ^c. Primum fundamentum christianæ religionis est fides catholica; hoc est credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum et verum Deum, trinum in personis, et unum in substantia; credere etiam quod sola persona Filii pro salute nostra carnem assumpserit, in qua et passus est, et resurrexit, et ascendit in celos; cum qua etiam ad iudicium venturus; et credere quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptisate conferatur, et quod fidelibus in ecclesia Christi eiusdem sancti Spiritus dono per ministerium sacerdotale et per poenitentiam remissio peccatorum indubitanter attribuat, et quod generalis omnium in vera carne in adventum Christi resurrectio futura sit; et quod nosse unanquamque fidelem oporteat, quia hæc fides vera et ^D fructuosa esse non potest, nisi bonis operibus exor-

VARIANTES LECTIONES.

¹ resciptum *cod.* ² attereret claudibus *c.* ³ cunctos *c.* ^b apitibus *c.*

NOTÆ.

* Quibuscum conferendus est Vitæ Walæ liber II, Monum. Germ. SS., t. II.

^b Cf. concil. Parisiense VI, apud Labbeum, lib. III,

p. 1655, ubi tamen Lotharii nomen additur.

^c Cf. Labbeum, l. c., lib. I, c. I, p. 1590.

netur, id est spe, caritate, humilitate, castitate, continentia, sobrietate, unanimitate, concordia, iustitia, pietate, misericordia, innocentia, et simplicitate, et ceteris his similibus; quae omnia in dilectione Dei et proximi consistunt. Sine his enim nemo potest placere Deo nec salvus esse, quia teste apostolo fides sine operibus mortua est in semetipsa. Proinde necesse est, ut unusquisque christianus diligenter perpendat, utrum in eo fides viva sit, bona opera agendo, an mortua bona opera negligendo; et si iuxta documentum apostoli ipsa fides sine operibus bonis mortua est, quam dampnatione plectendi sunt illi, qui non solum eandem fidem bonis operibus non exornant, sed etiam diversis flagitiis eam commaculant. Inter cetera quippe mala quae eandem fidem commaculant, quatuor nobis vitia spiritalia merito exaggeranda videntur, quae quanto occultiora sunt tanto perniciosiora; id est superbia, per quam angelus diabolus effectus est et de celo electus; invidia, per quam idem diabolus hominem de paradiso eiecit; odium et discordia, quae caritatem inter proximos extingunt, et dilectionem evacuant, et omnia bona pervertunt, et non sinunt proximos in mutua dilectione consistere, neque etiam tranquillam ut decuerat christianos vitam delegere. Quae ideo periculosiora immo mortifera diximus, quoniam sectatores illorum ea aut non intellegunt, aut certe intellegere dedignantur, et quia ea parvipendentes, pro his ad confessionem non veniunt, idcirco nec correctionem merentur.

2. Quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus, eiusque caput Christus sit. Primum igitur quod universalis sancta ecclesia Dei unum corpus manifeste esse credatur eiusque caput Christus, apostolicis oraculis approbamus; unde Paulus: Vos autem estis inquit corpus Christi et membra de membro. Itemque: Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Item: Cuius caput Christus est, ex quo totum corpus per nexum et coniunctionem administratum crescit in templum sanctum in Domino. Sunt et alia innumera huiusmodi exempla, quae hic ob prolixitatem vitandam praetermittuntur. Quisquis ergo per aliqua illicita ex membro Christi se fecit membrum diaboli, a quo astu diabolico superatus est, se incunctanter dum tempus poenitentiae in promptu habetur, restituere non neglet.

3. Quod eiusdem ecclesiae corpus in duabus principaliter dividatur eximias personis. Principaliter itaque totius sanctae Dei ecclesiae corpus in duas eximias personas, in sacerdotalem videlicet et regalem, sicut a sanctis patribus traditum accepimus, divisum esse novimus; de qua re Gelasius Romanae sedis

A venerabilis episcopus ad Anastasium imperatorem ita scribit: « Duae sunt quippe inquit imperator augustae quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacrata pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem. » Fulgentius quoque in libro de veritate predestinationis et gratiae ita scribit: « Quantum pertinet inquit ad huius temporis vitam, in ecclesia nemo pontifice potior et in saeculo christiano nemo imperatore celsior invenitur. » Cum haec quippe ita se habeant, primum de sacerdotali, post de regali persona dicendum statuimus.

DE PERSONA SACERDOTALI.

B Cap. 1. De electione et promotione sacerdotum. De electione et promotione eorum qui ad formam et exemplum aliis praeficiendi sunt, providendum ac sumopere cavendum est, ut hi per quos et religio christiana constare et caeteri ab offensione debent salvari, tales remota poenitentia simoniaca peste eligantur, quales et apostolicus sermo et canonicus ordo et beati Gregorii pastoralis regula docet. Scilicet quoniam si pro aliquo munere praesentis futuraeque retributionis vel pro alia qualibet re quae contraria esse possit veritati divinaeque auctoritati eligitur, liquet profecto, quod ex toto aliter agitur quam divina auctoritas testetur, et quod in huiusmodi facto Deus offendatur, et taliter electo et his quibus praeficitur quin scandalum generetur dubium non est.

C Proinde oportet, ut in electione et ordinatione sacerdotis valde sit execranda simoniaca heresis, quae propter quorundam avaritiam et ambitionem modernis temporibus dignitatem sacerdotalem fuscare comprobatur. Non nichil detestandi turis tanta cupiditas habet, quae in primordio sanctae Dei ecclesiae a beato Petro principe apostolorum cum auctore suo damnata est. Nam et in concilio Calcedonensi capitulo secundo scribitur: « Si quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem, sub precio redegerit gratiam quae non potest vendi, ordinaveritque per pecuniam episcopum aut presbiterum aut diaconum vel quemlibet ex his qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecuniam dispensatorem aut defensorem vel quemquam qui subiectus est regulae pro suo turpissimi lucri commodo, is cui hoc attemptandi approbatum fuerit, proprii gradus periculo subiacet; et qui ordinatus est, nichil ex hac ordinatione aut promotione per negotiationem facta proficiat, sed sit alienus ea dignitate vel sollicitudine quam pecuniis adquisivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis extiterit, siquidem clericus fuerit, proprio gradu decedat; si vero laicus aut monachus, anathematizetur. »

VARIANTES LECTIONES.

· quadam c. · duersis c. · tertia c. · actu c. · separatus corr. superatus c. · imperatrices c. · predestinationis c. · pficiendi c. · attemptandi c.

NOTÆ.

^a L. c., p. 1599, lib. 1, c. 2.

^b L. 1, 3, p. 1599.

^c L. 1, c. 11, p. 1605.

^d P. 1606, l. 11.

2. Quod sumopere studendum est, ut tam docti et tales ad sacerdotium provehantur, quales beatus Gregorius in libro pastoralis describit, ubi inter caetera sic ait: Nulla ars doceri praesumitur nisi intenta prius meditatione discatur; ab imperitis ergo qua temeritate pastorale magisterium suscipitur, quando ars est artium, regimen animarum. Nam ^a et Dominus per Aggeum prophetam de pastoribus ait: *Interroga sacerdotes legem*; quod beatus Hieronymus ita exponit: « Considera sacerdotum esse inquit officii de lege interrogatos respondere. Si sacerdos est, sciat legem Domini, si ignorat legem, ipse se arguit non esse Domini sacerdotem. Sacerdotis enim est scire legem et ad interrogationem respondere de lege. » Omnibus ^b etiam sacerdotibus illa specialiter sententia beati Gregorii ante oculos constituenda est in qua inter caetera: « Cum rerum inquit necessitas exposcit, pensandum valde est ad culmen quisque regiminis qualiter veniat, ad hoc rite perveniens qualiter vivat, et bene vivens qualiter doceat et recte docens ¹. »

3. Quia ^c vero nonnullos ordinis nostri socios avaritiam turpiter sectari et merito a multis reprehendi, et ob id innoxios cum noxiis ex hac occasione infamari conperimus, ab hinc in commune nos et socios nostros mutua exhortatione corrigendos esse iudicavimus, ita videlicet ut nec nos in huiusmodi peste avaritiae coram Deo peccaremus, nec aliis per nostrum malum exemplum detrahendi et in nobis peccandi locum daremus. Verum cum nullus christianus thesauros in terra, sed potius secundum Domini sententiam in caelo recondere debeat, cavendum sumopere sacerdotibus est, ut ab avaritiae peste quae radix omnium malorum est suosque sectatores a regno Christi excludit, se cohibeant; quoniam digne non possunt subditis praedicare, ut ab his se abstineant, cum ipsi his quod valde dedecus immodicum periculosum est se mancipaverint. Gravius quippe atrocisque hae pestiferae lues in illis dampnantur, quam in his qui eorum dictis et exemplis ab his coherceri debuerint ². Solent namque a nonnullis multifariae occasiones obtendi quae necessitatis nomine blandiantur ³, et revera dum exterius necessitas pretenditur, interius ab avaritia tegitur, unde et beatus Prosper ait: « Non ^d potest dicere sacerdos contemptoribus ⁴ admonitionis suae futurum cogitare iudicium, quod ipse forte non cogitat; amatoribus mundi *Nolite diligere mundum*, si eum amor mundi oblectat; ambitiosis « Ambitioni iam finem imponite », si eum ambitio ruinosam precipitat. » In ^e vita quoque beati Ambrosii legitur: « Ingemiscebat enim vehementer, cum videret radicem omnium avaritiam, quae neque copia neque inopia minui potest,

A magis magisque increescere in hominibus, et maxime in his qui in potestatibus erant constituti, ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, qui omnia precio distrahebant. Quae res omne malum proximo invexit Italiae, et exinde omnia verguntur in peius. Et quid dicam si in huiusmodi personis ita rabiem suam exercent, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas protendere ad excusandas excusationes in peccatis, quandoquidem plebrosque coeperit etiam caeca labe sacerdotes vel levitas, quibus portio Deus est, ut illam etiam ipsi appetant. Et ve mihi misero, quia nec sine mundi provocamur, ut tam gravi iugo servitutis liberari velimus, quod demergit usque ad profundum inferni, ut faciamus nobis amicos de mammona iniquitatis, qui nos recipiant in aeterna tabernacula. »

B 4. Quia ^f ergo propter communem ac necessariam correctionem pariter diligenterque inquisivimus, et ex oraculis divinis et sanctorum patrum dictis manifestum fecimus, qualiter ad pastorale magisterium veniendum, qualiter in eo vivendum, qualiter docendum sit, et qualiter sacerdotes Domini avaritiam qui aliis forma et exemplum esse debent cavere debeant, opere precium duximus, nos exortando admonere et admonendo exhortari, ut hospitalitatem praecipue sacerdotes Domini sectari meminerint, quoniam hactenus a quibusdam ordinis nostri sociis minus iusto in eo actum est, et ideo a multis non solum ipsi negligentibus, verum etiam hospitalitate studentes tali reprehensione sunt denotati. Porro si hospitalitas in tremendi examinis die ab aeterno iudice est remuneranda, qui dicturus est: *Hospes fui, et collegistis me*, et ob id ab omnibus christianis sumopere est secunda, multo magis tamen vigilantiusque ab his qui dictis et exemplis ad vitam aeternam aliis ducatum praebent, postposita avaritiae peste et alia qualibet occasione, prorsus est exequenda. Ab apostolo quippe ^g inter cetera virtutum praeconia, quae episcopo inesse debent, hospitalitas etiam habenda praedicatur. Episcopi namque domus, ut beatus Hieronymus scribit, omnium commune debet esse hospitium; et laicus si unum aut duos aut paucos recipiat, implet hospitalitatis officium; et episcopus nisi omnes recipiat, inhumanus ab eo scribitur.

D 5. Ut quando episcopi parrochias suas circumeunt, hoc sumopere studeant, ne his quibus prodesse debuerant oneri sint. Didicimus sane quorundam relatu, nonnullos episcoporum nostrorum in peragrandis parrochiis suis non solum consacerdotibus, verum etiam quibusdam aliis fidelibus quibus consultum ferre debuerant, onere existere, et ob hanc causam multos in sui detractionem detestationemque pertrahere. Idcirco in commune statuimus, ne ulterius a

VARIANTES LECTIONES.

¹ hic primo aliquae voces subiectae, ab ipso scriptore deletae sunt. ² debuerit c. ³ blandiantur corr. blandiantur c. ⁴ contemptoralibus c. ⁵ qui per c.

NOTÆ.

^a P. 1607.

^b L. 1, 12, p. 1608, l. 13.

^c L. 1, 13, p. 1608.

^d Ibid., infra, l. 3, a fine paginæ.

^e P. 1609, l. 18.

^f L. 1, 14, p. 1609.

quoquam episcopo tale quid fiat; statuimus etiam, ut congruo tempore unusquisque parrochiam suam circumeat; et quamquam auctoritas canonica doceat, ut quarta pars decimarum et reddituum ex oblationibus fidelium in usus episcoporum cedat, ubicumque tamen episcopus sua habet, suis contentus sit; ubi autem nihil rerum aecclēsiæ suæ habet, accipiat de memorata parte sibi suisque, non quod avaritia quod absit suaserit sed potius quod necessitas compulerit. Ceterum si accipiendi nulla necessitas urgeat, nihil de memorata quarta parte accipiat, sed usibus ecclesiarum et pauperibus Christi impertendum secundum suam dispositionem relinquat.

6. Ut ^a chorepiscopi modum mensuræ suæ, qui in sacris canonicis prefixus est, non excedant. Emeruisse reprehensibilem et valde inolitum usum comperimus, eo quod quidam chorepiscopi ultra modum suum progredientes, et donum sancti Spiritus per inpositionem manuum tradant, et alia quæque quæ solis pontificibus debentur, contra fas peragant, præsertim cum nullum ex septuaginta discipulis, quorum speciem in aecclēsia gerunt ¹, legatur sancti Spiritus donum per manuum inpositionem tradidisse; quod autem solis apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum, liber Actuum apostolorum docet. In concilio vero Cesariensi ita de chorepiscopis habetur scriptum: «Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse, ut coministri autem propter studium quod erga pauperes exhibent honorantur.» Item in concilio Antiocheno cap. 10: «Qui in vicis et possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus inpositionem episcoporum perceperint, et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctæ synodæ placuit, ut modum proprium recognoscant, et gubernent subiectas sibi ecclesias, eorumque moderamine curaque contenti sint ut episcopi.»

7. Ut ^b episcopi ministros odientes avaritiam per parrochias suas constituent ². Comperimus quorundam episcoporum ministros, id est chorepiscopos archipresbiteros et archidiaconos, non solum in presbiteris sed etiam in plebibus parrochiæ suæ avaritiam potius exercere quam utilitati ecclesiasticæ dignitatis inservire populi salutis consulere; quam negligentiam immo execrabile ac dampnabile cupiditatis vitium, omnes in commune deinceps vitandum statuimus. Pertimescenda porro et vigilanter cavenda est sacerdotibus Domini, Heli sacerdotis ruina, qui filios suos indigne agentes Dominumque in suis pravis actibus ad iracundiam provocantes, sacrificioque Domini iniuriam inrogantes, quia verbis tantum et non verberibus corripuit, cum eis divina iustaque ultione ruentibus ruit. At si forte quod absit ullus episcoporum deinceps sectatores

avaritiæ ministros in parrochia sua constituerit, et eorum cognitam pravitatem auctoritate pastorali acriter ferire detrectaverit, exemplum negligentis ³ Heli sacerdotis imitari se cognoscat, et sinodali correctione modis omnibus subiaccendum. Nam et in communi consensu statuimus, ut unusquisque episcoporum super archidiaconum suum deinceps vigilantiores curam adhibeat; quia propter eorum avaritiam et morum improbitatem multi scandalizantur ⁴, et ministerium sacerdotale vituperatur, et in ecclesiis a sacerdotibus multa propter eos negleguntur.

8. De presbiteria et eorum ecclesiis, unde multa negleguntur et scandala generantur, in nostra discussione quattuor nobis pericula apparuerunt. Primo quia nonnulli ex ipsis sacerdotibus quadam saecuritate accepta, nec ea quæ ad cultum pertinent faciunt, neque in restauratione et luminaribus ecclesiæ studium habent, nec etiam senioribus suis debitam reverentiam exhibent, et insuper ecclesias suas expoliant, et in prediola sua propria transferunt; quæ omnia ad negligentiam episcoporum pertinere deprehendimus. Ob id vero quadam occasione accepta, seniores eorum audaciter prorumpunt, ut eos etiam illicite et inhoneste atque irreverenter tractare presumant. Unde sumopere omnibus nobis abhinc providendum iudicavimus, ut ea quæ a domno imperatore cum consensu episcoporum ob honorem et amorem Dei ecclesiis concessum est ⁵, non in avaritiam presbiterorum, aut in rapacitatem episcoporum cedant, sed in utilitatem ecclesiæ et in usus clericorum et pauperum deveniant.

9. Illud quoque non minus periculosum esse didicimus, quod in quorundam episcoporum parrochiis quosdam presbiteros contra interdicta sanctorum canonum feminas in domibus suis non solum habitare, sed etiam sibi ministrare faciunt; quas et laqueum sacerdotibus persepe extulisse, et multos hac occasione in scandalum et in detractionem corruisse cognovimus. Que transgressio et tempore genitoris vestri et vestro in conventibus ⁶ episcoporum secundum auctoritatem canonicam prohibita, sed necdum ad perfectionem plene est perducta. Unde in commune censuimus, ut hi qui tantæ transgressionis incorrectores hactenus extiterunt, si abhinc huius rei correctores esse neglexerint, iuxta apostoli sententiam quasi consentientes malorum coherceantur.

10. Similiter ^c de illis presbiteris qui contra statuta canonum vilici fiunt, tabernas ingrediuntur, turpia lucra sectantur, et diversissimis modis usuris inserviunt, et aliorum domos inhoneste ac impudice frequentant, et comessionibus et ebrietatibus descr-

VARIANTES LECTIONES.

^a gerit corr. gerunt codex. ^b c. deest in c. ^c negligentibus c. ^d scandalizentur c. ^e sic c. ^f conventus c.

NOTÆ.

^a L. 1, 27, p. 1617.

^b L. 1, 25, p. 1616.

^c Cf. 1, 28, p. 1618.

vire non erubescunt, et per diversos mercatores indiscrete discurrunt, observandum iudicavimus, ut ab hinc districte severiterque ¹ coherceantur, ne per eorum illicitam et indecentem actionem, et ministerium sacerdotale vituperetur, et quibus debuerant esse in exemplum, fiant in scandalum.

11. *Quod* ^a *conversatio sacerdotalis testes vitae probabiles habeat.* Pari ergo consensu nobis visum est, ut pontifices sanctorum decedentium patrum exempla sequentes, religiosos conversationis suae testes habeant, quatinus detrahere volentibus locum minime prebeant. Ut ergo sacerdos discipulis suis de se ipso exemplum bonum debeat praebere, Apostolus ad Titum docet dicens: *In omnibus te ipsum praebere exemplum* ² *bonorum operum, in doctrina in integritate in castitate et reliqua.* Beatus quoque Gregorius in decretis suis ita ait: « Verecundus mos inolevit, ut huius sedis pontificibus ad secreta cubiculi sui servitia laici pueri eis seculares obsequantur, et cum pastoris vita esse discipulis semper debeat in exemplum, plerumque clerici qualis in secreto sit vita pontificis sui nesciunt, et ut dictum sit seculares pueri sciunt. De qua re presenti decreto constituo, ut quidam ex clericis vel etiam ex monachis electi ministerio cubiculi pontificalis obsequantur, ut is qui in loco est regiminis, habeat testes tales qui eius in secreto conversionem videant, et ex visione sedula exemplum proventus subeant ³. » Haec igitur beatus Gregorius scripserit; caeterum si qui de hac re copiosiora exempla querere voluerint, vitas beati Augustini et Ambrosii et ceterorum sanctorum aliorumque virorum legant, et perspicue inveniant, quod vita et conversatio pontificis semper testes vite probabilis habere debeat.

12. *Ut episcopi in rebus ecclesiae circa propinquos suos expendendis reprehensionem caveant et discretionis modum teneant.* Quoniam multi episcoporum amore propinquorum suorum de rebus sibi commendatis suo aut quolibet amicorum nomine praedia et mancipia emunt, et ut in suorum propinquorum ius cedat statuunt, et ob hoc et iura ecclesiastica convelluntur, et ministerium sacerdotale fuscatur, immo ^a subditis detrahitur et contemnitur, placuit omnibus ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur, fixumque ab hinc et perpetuo mansurum esse decrevimus, ut episcopus res sui iuris quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam quicquid vult faciat, et cui vult conferat; postquam autem episcopus factus est, quascumque res de facultatibus ecclesiae aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus ut non in propinquorum suorum, sed in ecclesiae cui praestit iura deveniant. Similiter presbiteris vel diaconibus qui

A de aeclesiarum rebus quibus praesunt praedia eo modo emunt, faciendum statuimus; quoniam multos presbiterorum occasione taliter emptiarum rerum ecclesias quibus praesunt exspoliasse, et a suo ministerio multis modis exorbitasse, et se diabolo mancipasse, et hac occasione multos laicorum in scandalum damnationis et perditionis proruissse comperimus.

13. Didicimus sane nonnullos episcopos in gubernandis congregationibus sibi subiectis, canonicis videlicet monachis et sanctimonialibus, hactenus valde neglegentes exstitisse, et ob id multos in sui detractionem et contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praelati in eorum parrochiis constituti, eorum prava exempla secuti suas similiter congregationes neglexerint; quos et fraterno et sinodali conventu admonendos esse necessario duximus, ut hac neglegentia deinceps se cohibeant, et caeteris se imitabiles prebeant; ne forte propter illorum incuriam et divinae servitutis contemptus et pericula proveniant animarum, et auribus excellentiae vestrae molestia ingeratur, et nostrae mediocritatis in sacris conventibus taedium et obprobrium inferatur.

14. Comperimus ^b etiam, quosdam socios ordinis nostri, non causa necessitatis aut utilitatis sed potius avaritiae, delectationis, sepiissime propria civitatis suae sede relicta cleroque neglecto remotiora loca frequentare. De qua re et destitutio divini cultus et predicatio in plebibus et cura subiectorum postponitur, et hospitalitas negligitur, quod ne ulterius a quoquam sine inevitabili necessitate et certa utilitate fiat, pari consensu inhibuimus.

15. De ^c clericis vero laicorum, unde nonnulli eorum conqueri videntur, eo quod quidam episcopi ad eorum preces nolint in ecclesiis suis eos cum utiles sint ordinare, visum nobis fuit, ut in utrisque partibus pax et concordia servetur, et cum caritate et ratione utiles et idonei eligantur, et si laicus idoneum utilemque clericum obtulerit, nulla qualibet occasione ab episcopo sine ratione certa repellatur, et si reiiciendus est, propter scandalum vitandum evidenti ratione manifestetur.

16. Igitur quia constat religionem christianam per successores apostolorum salubriter administrari populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus, ut quicquid in nobis reprehendi, sibi sacrisque ministeriis quibus indigni mancipamur inconveniens et indecens contrariumque videbatur, toto adnusu Domino opem ferente corrigeremus, id est in vita nostra et doctrina et conversatione et morum probitate et studio predicationis, et in consacerdotum et ministrorum subiectorumque nostrorum correctione diligentiores deinceps cum omni studio et sollicitudine curam et

VARIANTES LECTIONES.

^a Cod. severiterque. ^b p. e. desunt c. ^c i. e. profectus sumant.

NOTÆ.

^a L. 1, 20, p. 1614.

^b L. 1, 21, p. 1615.

^c L. 1, 22, v. 1615.

providentiam adhiberemus, et ut nos non tantum in mundanis cupiditatibus et curis et sollicitudinibus, sed potius in divinis officiis implicaremus, et in scolis habendis et in educandis militibus sanctae ecclesie operam daremus; quae nos Deo miserante in omnibus pro viribus imitari, exercere ad nostram universorum salutem cupimus, in quantum nobis divina favente gratia sacerdotalis libertas et optatum otium adtributum fuerit.

17. Nam et in statutis conventibus primo omnium pari voto parique consensu decrevimus, ut unusquisque nostrum in parochia sua dictis et exemplis plebes sibi subiectas ad meliora incitare studeret, easque ut se a malis cohiberent et ad Deum ex toto corde converterent, sollicitè admoneret, Deum quem peccando sibi iratum fecerant, digna penitentiae satisfactione et elemosinarum largitione sibi placabilem facere satagerent, nec non et pro vita piissimorum Deoque amabilium imperatorum, coniugum proliumque eorum incolomitate, imperiique sibi commissi stabilitate, Dei immensam misericordiam cernuis precibus implorarent. Post haec visum nobis fuit ea capitula hic inserere quae domino imperatori petitionis gratia pernecessarium offerenda iudicavimus.

PETITIO.

1. Petimus humiliter vestram excellentiam, ut per vos filii et proceres vestri nomen, potestatem, vigorem et dignitatem sacerdotalem cognoscant, quod ex verbis Domini facile intellegere possitis, quibus beato Petro cuius vicem indigni gerimus ait: *Quodcumque ligaveris super terram, erunt ligata et in caelo, et quodcumque solveris super terram, erunt soluta et in caelo.* Et alibi discipulis generaliter dicit: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata remittentur eis, et quorum retinueritis retenta sunt.*

2. Illud etiam ad exemplum reducendum est, quod in ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: « Deum inquit constituit vos sacerdotes, et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi, et ideo nos a vobis recte iudicamur; vos autem non potestis ab hominibus iudicari, propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium, ut vestra iurgia quaecumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim, nobis a Deo dati, estis Dei, et conveniens non est ut homo iudicet deos, sed ille solus de quo scriptum est: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem Deus diiudicat.* » Sed et illud ad memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper in libro quem de contemplativa et actuali vita scribit, laudem sacerdotum comprehenderit: « Ipsi snim inquit id est sacerdotibus proprie animarum

curandarum sollicitudo commissa est, qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes, pro peccatis omnium velut pro suis infatigabiliter supplicant Deo. Ac velut quidam Aaron incensum contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo placatur Deus, avertunt iram futurae animadversionis a populo; qui per Dei gratiam sunt divinae voluntatis indices, ecclesiarum Christi post apostolos fundatores, fideles populi duces, veritatis adsertores, pravae doctrine hostes, omnibus bonis amabiles, et male sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide catholica regenerantium, praedicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum, et forma fidelium; ipsi decus ecclesiae in quibus amplius fulget ecclesia; ipsi columnae firmissimae, quibus in Christo fundatis innititur omnis multitudo credentium; ipsi ianuae civitatis aeternae, per quos omnes qui credunt ingrediuntur ad Christum; ipsi ianitores quibus claves datae sunt regni caelorum; ipsi etiam dispensatores regiae domus, quorum arbitrio, in aula regis aeterni dividuntur gradus et officia singulorum. » Licet enim sanctorum predecedentium sacerdotum vita et meritis longe inferiores simus, id tamen sacrum ministerium quod indigni suscepimus, non minoris auctoritatis et dignitatis existit, et quamquam tanto ministerio indigni simus, propter illum tamen cuius ministerium gerimus, in nobis non contempnendum est.

3. Illud etiam specialiter necessarium vestre suggerere pietati duximus, ut fideles vestri per vos admoneantur et instruantur, quatinus quando aliquid nobis vestra celsitudo de nostra correctione, vel vestra nec non et illorum salute, tractandum committit, ut non per inanem et falsam suspensionem contra nos scandalum sumant, et sine causa in nos detrahendo Deum offendant, et unde sibi salutem sperare et adquirere debuerant, culpam incurrant. Quia nos nichil aliud quaerere aut tractare desideramus, nec nostri officii est ut faciamus, nisi quod ad nostrum debitum ministerium et ad illorum salutem pertinet. Et ideo non debemus ante tempus per suspensionem iudicari, sed patienter expectari, donec ipsa veritas manifestum faciat, utrum magis audiendi an improbandi simus. Nos enim, si forte evenerit, ut aliquid sinistrae opinionis de nobis fama sparserit, Deo nobis opem ferente equanimiter tolerare et possumus et debemus. Ipsi vero culpa imunes esse non possunt, dum patrum et fratrum intentionem sine causa reprehendere non metuunt; quoniam hoc sumopere laborandum est nobis et vobis, ut semper inter pastores ecclesiarum et gregem Christi pax et concordia unanimitasque servetur. Nisi enim caritatem et concordiam in invicem habuerint, Deum sicut oportet

VARIANTES LECTIONES.

¹ quem c. ² remittentur c. ³ est... est desunt in codice. ⁴ quod placatus cod. ⁵ existimus c.

NOTÆ.

^a L. III, 8, p. 1661.

^b Ibid.

^c III, 9, p. 1661.

^d III, 10, p. 1662.

proprium habere non merentur. Quapropter, sicut a sario duximus expectandum ^o, ut sacerdotes et levitae et sequentis ordinis clerici, qui in diversis imperii vestri partibus meximeque in Italiae regionibus fuga lapsi sunt, vestra auctoritate per missos vestros diligenter perquirantur, et in praesentiam vestram venire compellantur, et per vestram clementiam unicuique ecclesiae a qua per contumaciam defecerunt, restituantur.

6. Illud ^d quoque nichilominus a vestra pietate suppliciter flagitamus, ut monachi et presbiteri nec non et clerici qui postposita canonica auctoritate passim palatium adeunt, et vestris sacris auribus inportunissimam molestiam inferunt, vestra auctoritate et potestate deterreantur, nec hoc facere presumant; quoniam in huiusmodi facto et vigor ecclesiasticus contempnitur, et religio sacerdotalis et professio monastica ⁷ vilis efficitur.

7. Illud ^e etiam ^o obnixè vestram sanctam piissimamque devotionem suppliciter monendo deposcimus, ut ob amorem et honorem Dei et animae vestrae salutem morem paternum sequentes, quasdam sedes episcopales quae rebus propriis viduatae immo annullatae esse videntur, dum tempus habetis et oportunitas se prebuerit, de earum sublevatione et consolatione cogitetis, memores semper quomodo progenitores vestri huiusmodi piissimis studiis intenti fuerint.

4. Cum ^a sacri canones bis in anno concilia celebrari iubeant, illud obnixè vestram pietatem deposcimus, ut saltem vel semel in anno libertas opportuni temporis concedatur, quo haec ad honorem Dei sanctae Dei ecclesiae multorumque correctionem congruenter decenterque fieri possint ^a. Quoniam si haec semel ut dictum est in anno per unamquamque provinciam celebrata fuerint, et honor ecclesiasticus ius ordinis sui obtinebit, et impudentia quorundam superbiorum clericorum, qui passim quique ^b auctoritate canonica calcata, auribus imperialibus molestiam ^c ingerere non cessabunt, et impunitas diversorum flagitiorum, locum delitiscendi quem nunc habet non habebit, et alia multa, quae hactenus secus quam ecclesiastica docet doctrina incesserunt, ordinem suum Domino auxiliante tenebunt. Similiter ^b etiam obnixè et suppliciter vestrae celsitudini suggerimus, ut morem paternum sequentes, saltem in tribus congruentissimis ^a imperii vestri locis scolae publicae ex vestra auctoritate fiant, ut labor patris vestri et vester per incuriam quod absit labefactando non depereat, quoniam ex hoc facto et magna utilitas, et honor sanctae Dei ecclesiae, et vobis magnum mercedis emolumentum et memoria sempiterna ad crescet.

5. Similiter ^c et hoc ad vestram pietatem neces-

sario duximus expectandum ^o, ut sacerdotes et levitae et sequentis ordinis clerici, qui in diversis imperii vestri partibus meximeque in Italiae regionibus fuga lapsi sunt, vestra auctoritate per missos vestros diligenter perquirantur, et in praesentiam vestram venire compellantur, et per vestram clementiam unicuique ecclesiae a qua per contumaciam defecerunt, restituantur.

6. Illud ^d quoque nichilominus a vestra pietate suppliciter flagitamus, ut monachi et presbiteri nec non et clerici qui postposita canonica auctoritate passim palatium adeunt, et vestris sacris auribus inportunissimam molestiam inferunt, vestra auctoritate et potestate deterreantur, nec hoc facere presumant; quoniam in huiusmodi facto et vigor ecclesiasticus contempnitur, et religio sacerdotalis et professio monastica ⁷ vilis efficitur.

7. Illud ^e etiam ^o obnixè vestram sanctam piissimamque devotionem suppliciter monendo deposcimus, ut ob amorem et honorem Dei et animae vestrae salutem morem paternum sequentes, quasdam sedes episcopales quae rebus propriis viduatae immo annullatae esse videntur, dum tempus habetis et oportunitas se prebuerit, de earum sublevatione et consolatione cogitetis, memores semper quomodo progenitores vestri huiusmodi piissimis studiis intenti fuerint.

8. Sed ^f et illud a vestra misericordiam fieri deposcimus, ut in quadam ^g parte parochiae Alitgari ¹⁰ et Rantgarii, ubi turpissimam et nefandissimam et ipso dictu foetidissimam rem perpetrari ¹¹ audivimus, missi vestri fideles existant, qui per potestatem imperialem vestram simul cum eorum auctoritate quorum parochiae sunt, idem malum ab illo loco quantocius radicitus evellant.

9. Iterum ^h subplaciter admonendo vestrae suggerimus serenitati, ut vestro sollertissimo studio vestraque imperiali auctoritate tam temeraria christianorum sanguinis ¹² effusio in regno vestro fieri non sinatur, semper illud attendentes quod Dominus post ¹³ diluvium dixit famulo suo Noe: *De manu hominis et de manu viri et fratris eius requiram animam hominis: quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo. Et in lege: Qui occiderit hominem morie moriatur. Et apostolus: Nam principes non sunt timori boni operis sed mali; vis autem non timere potestatem; bonum fac, et habebis laudem ex illo, Dei enim minister est tibi in bono; si autem malum feceris, time; non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est vindex in ira ei qui malum agit. De illo enim specialiter divina auctoritas dicit:*

VARIANTES LECTIONES.

¹ ut usque est bis scripta, sed altera vice deleta. ² possit c. ³ qui adiecto q. vox delenda videtur. ⁴ molestia cod. ⁵ congruentissimi c. ⁶ i. e. a vestra pietate.... expetendum. ⁷ sic. ⁸ jam c. ⁹ quada c. ¹⁰ Alitgari c. ¹¹ perpetrati c. ¹² sanguis c. ¹³ deest c.

NOTÆ.

^a III, 11, p. 1662.
^b L. III, 12.
^c L. III, 13.
^d L. III, 14.

^e L. III, 15.
^f L. III, 16.
^g L. III, 17.

Gladium Dei portat ad vindictam malorum, non de A quolibet alio. Contra vero nescimus, quia pernoxia inventione a nonnullis usurpatum est, ut hi qui nullo ministerio publico fulciuntur, propter sua odia et diversissimas voluntates pessimas, indebitum sibi usurpant in vindicandis proximis et in interficiendis ¹ hominibus vindictae ministerium, et quod rex saltem in uno exercere ² debuerat propter terrorem multorum, ipsi inpudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium, et putant sibi licere ob inimitiarum vindictas, quod nolunt ut rex faciat propter Dei vindictam.

10. De ^a abbatibus vero canonicis et regularibus, et de abbatis quae sanctimonialibus preesse videntur, sive de laicis qui monasteria habent, illud vestrae pietati deprecamus, ut nunc in presenti placito ^B a vestra serenitate expresse admoneantur, ut de se ipsis caeteris bonum exemplum praebeant, et religiose sicut decet conversentur, et quod uniuscuiusque professioni inconveniens est et in sacris canonibus prohibetur, omnino caveant, et loca sibi a vobis ³ concessa diripere et destrui per negligentiam non demittant, et congregationes sibi commissas sive spiritaliter sive temporaliter paterno affectu gubernare, eisque necessaria stipendia administrare non neglegant; ne forte propter aliquam inopiam divina officia negantur, et ipsae congregationes inreligiosius vivere conpellantur, et ut nostram admonitionem libenter audiant, benigne suscipiant, et obedienter adimpleant. Quoniam si illi nostris admonitionibus paruerint, nos Deo auxiliante ⁴ id per nostrum studium pro viribus efficere cupimus, ut ipsa religio semper in melius proficiat, et merces vobis exinde crescat, necnon et periculum quantum fieri potest caveatur ⁵ animarum, et ab auribus vestris amoveatur pro hac causa tedium querellarum.

11. Postulamus ^b etiam, ut celsitudo vestra missis vestris specialiter iniungat, ut ad haec peragenda studiosi et veri adiutores, ubicumque necessitas poposcerit, nobis existant.

12. De ^c presbiteris et capellanis ⁶ palatinis contra canonicam auctoritatem et ecclesiasticam honestatem inconsulte habitis, vestram monemus sollertiam, ut a vestra potestate inhiabantur: quoniam propter hoc et honor ecclesiasticus villor efficitur, et vestri proceres et palatini ministri in diebus sollempnibus, sicut decet, vobiscum ad missarum celebrationes non procedunt. Nam et obnixè deprecamur, ut in observatione diei dominici, sicuti iam dudum deprecati sumus, debitam adhibeatis curam, quatinus nisi magna compellente necessitate, in ipsa die a curis et

sollicitudinibus mundanis quantum potestis vos exuatis, et quod tantae diei venerationi competit, et vos faciatis, et vestros sacro vestro exemplo edoceatis et agere compellatis.

13. De ^d perceptione vero sacri corporis et sanguinis Domini nichilominus monemus, ut quod christiana religioni expedit, sicut vobis a patribus nostris admonitum est in aliis conventibus, quando possibile fuerit faciatis, et vestro exemplo vobis famulantibus ut hoc faciant instruatis.

14. De ^e capitulo siquidem quod propter honorem ecclesiasticum in generali conventu vestra ⁷ celsitudo se constipui velle decrevit, tantummodo vestram pietatem deprecamus, ut secundum Dei voluntatem quod melius exinde vobis visum fuerit, ad ^B effectum perducatis.

DE HIS QUAE POPULO ADNUNTIANDA SUNT.

Item capitulo 1. Hoc ^f admonendum vel denuntiandum fidelibus necessario providimus, ut ⁸ hi qui fidem Christi expetunt et proveciae aetatis sunt, priusquam ad baptismum accedant, instruantur et fidei et baptismatis sacramento. Similiter et illi instruendi sunt, qui parvulos de sacro fonte suspicere voluerint, ut intellegant et vim eiusdem sacramenti, et quod pro aliis sponderint vel per quos ⁹ fideiussores extiterint. Illos tamen specialiter ab his officiis removendos indicamus, ne alios de sacrosancto fontis baptismate ⁹ suscipiant, nec etiam ad percipiendum sancti Spiritus donum aliorum patroni existant, qui et communione canonica privati, et penitentiae publice sunt subacti, donec per penitentiae satisfactionem reconciliationem mereantur. Quos enim lex divina et auctoritas canonica ab ecclesiarum liminibus et a castris ¹⁰ militaribus, ne ruina sint populi sequestrat, multo magis ab his sacris ¹¹ officiis usque ad tempus poenitentiae ut iam dictum est peractum, sunt sequestrandi.

2. Ut ^b extra statuta tempora canonum baptismata non celebrentur, quia sacri canones hoc modis omnibus, nisi aliquid periculum insiterit, fieri prohibent, in tantum ut etiam eos qui alio tempore baptizantur, a gradibus ecclesiasticis arceant.

3. De ⁱ eo etiam instruendo fideles necessarium praevidimus, ut intellegant pactum quod cum Deo in baptismate fecerunt. Pactum quod cum Deo in baptismate ¹² sit, a multis ex toto, a multis ex parte transgreditur. Ex toto quippe transgreditur, quando quis ¹³ post acceptam baptismatis gratiam aut ad infidelitatem aut ad heresim aut certe ad schisma prolabitur; ex parte vero, quando quis aut ad superbiam

VARIANTES LECTIONES.

¹ interficiendis c. ² exercere c. ³ nobis c. ⁴ auxiliante c. ⁵ canatur c. ⁶ capellis c. ⁷ uestrae c. ⁸ i. e. et quid p. a. s. v. pro quibus. ⁹ i. e. fonte baptismatis. ¹⁰ et a castris corr. et a canonicis. ¹¹ militaribus.... sacris desunt c. ¹² fecerunt.... baptismate desunt p. ¹³ qui c.

NOTÆ.

- ^a L. III, 18.
- ^b L. III, 19.
- ^c Ibid.
- ^d L. III, 20.
- ^e L. III, 21.

^f Hinc inde Additio Benedicti II.

⁸ L. I, 54, p. 1635

^h L. I, 8.

ⁱ L. I, 9.

aut ad invidiam aut ad caetera vitia spiritualia, quae A ex radice ¹ superbiae prodeunt, labitur.

4. Quid ^a sit abrenuntiare diabolo, operibus et pompis eius, valde omnes fideles intellegere oportet. Quapropter necesse est, ut praedicatores in admo- bendo et auditores in discendo et opere complendo abhinc, ut suum cavere possint periculum, magis adhibeant studium. Abrenuntiare igitur diabolo est, penitus eum respuere, spernere, reicere, eique contradicere, seque unumquemque ab eo alienare, aive aliud quid quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Opera eius sunt, quae utique operibus Salvatoris contraria existunt. Primum superbia, cuius ille auctor est, et quae eum ex angelo demonem fecit; quae est etiam initium omnis peccati. Et caetera vitia quae ex radice prodeunt superbiae. Pompa diaboli B haec est quae et pompa mundi, id est ambitio, arrogantia, vana gloria, omnisque cuiuslibet rei superfluitas in humanis usibus, unde crescit elatio, quae multotiens honestati solet ascribi, et caetera huiusmodi quae de fonte superbiae procedere noscuntur. Haec et his similia sunt quae^c unusquisque fidelis tempore baptismatis a se reiecit, Christoque se mancipavit, pactamque cum Deo fecit, ne penitus ad ea quibus abrenuntiavit rediret ²; verum si iura humanae factionis firmiter conservantur, fixius tamen atque ferventius iura tanti pacti quae cum Deo facta sunt, inviolabiliter sunt observanda.

5. Inter ^b nos pari consensu decrevimus, ut unusquisque episcoporum in scolis habendis ³ et ad utilitatem ecclesiae militibus Christi praeparandis et educandis, abhinc maius studium adhiberet; et in hoc uniuscuiusque studium volumus probare, ut quando ad provinciale episcoporum concilium ventum fuerit, unusquisque rectorum scolasticos suos eidem concilio adesse faciat, quatinus et ceteris ecclesiis noti sint, et ⁴ sollers studium circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.

6. Ut ^c episcopi non nisi ieiuni per impositionem manuum Spiritum sanctum tradant, exceptis infirmis et morte periclitantibus. Sicut autem duobus temporibus, pascha videlicet et pentecosten, baptismum, ita etiam traditionem sancti Spiritus a ieiuniis pontificibus convenit celebrare.

7. Ut ^d presbyteri, sicut hactenus factum est, indiscrete per diversa non mittantur, nec ab episcopis nec ab aliis prelati nec etiam a laicis, ne propter eorum abstinentiam et animarum pericula et ecclesiarum, in quibus constituti sunt, neglegantur officia.

8. Visum ^e est nobis, ut unusquisque episcoporum vitam et conversationem morumque emendationem eorum qui gradam amittunt tam per se quam ministros noverit, eosque canonicis penitentiae subdere non neglegat, iuxta quod in concilio Caesariensi titulo primo scribitur: « Presbyter si uxorem acciperit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet et sub penitentia redigi. » Nonnulli enim amisso gradu adeo filii Belial efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis, propter quorundam episcoporum incuriam, legibus constringantur.

9 ^f. Visum etiam nobis fuit illud inhibendum, ut nullus presbiterorum solus missam celebrare praesumat, quia ita nec verba domini Salvatoris, quibus mysteria corporis et sanguinis sui discipulis suis celebrando contradidit, nec apostoli Pauli documenta declarant, nec etiam in ipsis actibus apostolorum, si enucleatim ^g legantur, ita fieri debere ullo modo invenitur. Unde conveniendus immo interrogandus nobis videtur huiusmodi corporis et sanguinis Domini solitarius consecrator, quibus dicit: *Domine vobiscum?* Etiam quo illi respondetur: *et cum Spiritu tuo?* Vel pro quibus supplicando Domino inter cetera: *Memento Domine, et omnium circumadstantium*, cum nullus circumstet, dicit. Quae consuetudo quia apostolicae et ecclesiasticae auctoritati refragatur, et tanto misterio quandam debonorationem irrogare videtur, omnibus in commune visum est, ut deinceps huiusmodi usus inhibeatur.

10. Sepe namque in aliis conciliis et nunc in nostris conventibus constitutum est, ut unaquaeque ecclesia, si facultas suppetit, proprium presbiterum habeat ^h, et unusquisque presbiter una tantum sit contentus ecclesia.

11. Inter ⁱ caetera vero admonitionis nostrae officia satis illud nobis necessarium visum est, ut populis fidelibus terribiliter denuntiaretur, ut diem dominicum, in quo auctor vitae resurrexit a mortuis, honorabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam et reverentiam deorum suorum dies colere et Iudei more carnali sabbatum carnaliter observare satagunt, quanto magis christianae religionis devotio ob memoriam domini resurrectionis eundem diem venerabiliter atque honorabiliter colere debet. Multi namque nostrorum visu, multi etiam quorundam relata didicimus, quosdam in hac die opera ruralia exercentes, fulmine interemptos, quosdam artuum contractione ^j multatos, quosdam etiam visibili igne absumptos, subitos in cinerem resolutos penaliter

VARIANTES LECTIONES.

¹ cod. extradice. redirediret c. ² s. h. in loco raso. ³ deest in c. ⁴ numerus hic excidit in codice. ⁵ enucleatim c. ⁶ deest c. ⁷ contratitione c.

NOTÆ.

^a L. I, 10.
^b L. I, 30.
^c L. I, 33.

^d L. III, 4.
^e L. I, 35.
^f Cf. III, 5.

consubstantie. Proinde necesse est, ut primum sacerdotes reges et principes cunctique fideles huius diei observationem atque reverentiam devotissime exhibeant.

12. Illud ^a etiam quamquam sepe admonitum sit, nobis iterum incalcandum populisque demumitandum summo opere visum fuit, ut missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant; et necesse est, ut unquamque episcoporum huiusmodi temerariam consuetudinem a parroecia sua penitus amoveat. Et si quis presbiterorum abhinc, excepto quando itinere pergat et locus basilicæ procul est et id in altaribus ab episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei sine missarum celebratione et corporis et sanguinis dominici perceptione remaneat, missarum celebrationes in huiusmodi illicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere adtemptaverit, dignum est, ut grævus sui periculum incurrat. Satis igitur est missam non audiri, quam eam ubi non licet nec oportet, celebrari aut audiri.

13. Quia ^b ergo quod sepe in vestris conciliis prohibita ^c est, viduas inconsultis episcopis velari non debere, et eandem constitutionem a quibusdam prævaricari nunc cognovimus, prorsus ne deinceps ^d fieret interdiximus; et si quispiam presbiterorum deinceps huius constitutionis ^e contumaciter transgressor extiterit, scilicet ut aliquam viduam inconsulto episcopo velare præsumat, gradus sui periculum incurrat.

14. Similiter ^f et de puellis virginibus a presbiteris non velandis inhibuimus; in qua re hæcenus multos presbiterorum partim ignorantia ^g, partim temeritate deliquisseprehendimus.

15. Deprehendimus ^h etiam et aliam negligentiam, quod quedam feminae sine consensu sacerdotum velum sibi incaute inponant; quod similiter ne ulterius fieret inhibuimus.

16. Nihilominus ⁱ etiam in quibusdam locis inlicitum invenimus usum stultitiæ plenum et ecclesiasticæ auctoritati contrarium, eo quod videlicet nonnullæ abbatissæ et aliquæ ex sanctimonialibus virgines et puellas virginibus contra fas velum inponere ^j præsumant; et ideo nonnullæ taliter ^k velatae, putant se liberius suis carnalibus desideriis posse vacare, et suas voluntates explere. Quapropter statuimus, ut si abbatissa aut quælibet sanctimonialis post hanc definitionem in tantam audaciam proruperit, ut aut viduam aut puellam virginem velare præsumpserit, indilote canonico usque ad satisfactionem subdatur.

17. De ^l nobilibus feminis quæ amissis viris repente velantur, et in propriis domibus diversas ne-

cessitates obponentes residere delectantur, de quibus in aliis conventibus coram serenitate vestra iam dudum ventilatum et definitum est, maiori solertique studio admonendas et instruendas ab episcopis statuimus; quatinus suæ salutis consulant, nec sic indiscrete vivendo et propria noxiæque libertate utendo et per diversa vagando periculum animarum suarum incurrant; semper illud apostolicum ante oculos habentes quod dicitur: *Vidua quæ in deliciis est, vivens mortua est.*

18. Ut ^m illicitus accessus feminarum ad altare non fiat, modis omnibus inhibuimus, quia quorundam relatu didicimus, in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se utro ingerere, sacratæque vasa impudenter contingere, et indumenta sacerdotalia presbiteris administrare, et quod his magis indecentius ineptiusque est et corpus et sanguinem Domini ⁿ populis porrigere, et alia quæ ipso dicto turpia sunt exercere; inhibuimus ne ulterius fieri presumatur. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in concilio Calcedonensi et in decretis Gelasii papæ invenitur.

19. Quia ^o etiam comperimus, quosdam canonicos et monachos postposito religionis suæ pudore monasteria ^p sanctimonialium tam monacharum quam canonicarum ^q inconsulto episcopo suo impudenter atque irreverenter adire, qui obtendere solent, se non ob aliud illuc accedere, nisi aut propinquitatis aut familiaritatis aut certe nescio cuius conlocutionis gratia; quod factum quia nec canonico nec ^r monastico congruit proposito, prorsus interdiximus, nisi forte causa predicationis aut certe inevitabilis necessitas id facere coegit; et hoc nullatenus sine licentia episcopi, aut illius qui vice illius fungitur, fieri præsumatur. Quod si sermo predicationis faciendus ^s est, et hoc congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero conloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio exoptulit, id non aliubi nisi constituto ^t loco, id est in auditorio, sub testimonio virorum religiosorum et feminarum fiat. Quando vero a sacerdotibus in monasteriis puellaribus missarum celebrationes faciendæ sunt, cum ministris sibi deputatis illuc ingrediantur; quibus rite peractis, non ad secretas conlocutiones sanctimonialium se ullo modo divertant, sed cum ministris suis illic egrediantur. Porro si sacerdotibus sanctimonialia peccata sua confiteri voluerint, id non nisi in ecclesia coram sancto altari, adstantibus haud procul testibus, faciant. Si autem infirmitas prepedierit, ut in ecclesia eadem

VARIANTES LECTIONES.

¹ prohibitum c. ² deinceps c. ³ constitutiones c. ⁴ ignorantia c. ⁵ inponere c. ⁶ aliter c. ⁷ dilectis c. ⁸ deest c. ⁹ monasteria c. ¹⁰ cod. monachorum q. canonicarum corr. canonicorum. ¹¹ e. n. desunt c. ¹² predicationis..... predicationis desunt c. faciendum c. ¹³ constuto c.

NOTE.

^a l. 47; cf. iii, 6.
^b l. 40; cf. iii, 7.
^c l. 41.
^d l. 41.

^e l. 45.
^f l. 44.
^g l. 45.
^h l. 46.

confessio fieri nequeat, et quaecumque libet domo A faciendâ est, non nisi testibus similiter haud procul adstantibus fiat, Nullomodo quippe videtur nobis convenire, ut monachus relicto monasterio suo, idcirco sanctimonialium monasteria adeat, ut contentibus peccata sua modum poenitentiae imponat.

20. ¹ Quia ² ergo in multimodis usurarum adinventionibus quosdam clericos et laicos oblitos praecipionis dominicae qua dicitur: *pecuniam tuam non dabis ad usuram et frugum superhabundantiam non exiges* ³; ego dominus Deus vester, in tantum turpissimum huius labem exarsisse cognovimus, ut multiplicibus atque innumeris usurarum generibus sua adinventionis et cupiditatis repertis, pauperes adfligant obarimant et exhauriant, adeo ut multi fame confecti pereant, multi etiam propriis derelictis alienas terras ⁴ expetant; in quibuscumque locis haec fieri didicimus, ne ulterius fieret cum ingenti ⁵ protestatione modis omnibus prohibuimus, attendentes illud quod in libro Exodi Dominus per legislatores dicit: *Si pecuniam tuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non arges eum quasi exactor, nec usuris obprimes.* In libro quoque Levitici: *Si attenuatus ⁶ fuerat frater tuus et infirmis manu, et susceptis eum quasi advenam et peregrinum et vixeris tecum, non accipias ab eo usuram, nec amplius quam dediti.* Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te. Et in libro Deuteronomii: *Si unus inquit de fratribus tuis qui morantur intra portas civitatis tuae in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, et dabis mutuo quo eum indigere perspexeris.* Item in eodem: *Cave ne forte surripiat ⁷ tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: « adpropinquat septimus annus remissionis », et avertas oculos tuos a paupere fratris tui, nolens ei quod postulat mutuo commodare, ne ⁸ clamet contra te ad Dominum et stet tibi in peccatum.* Sed dabis, nec ages quippiam callide in eius necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi dominus Deus tuus in omni tempore et in cunctis ad quae manum miseris. Amos propheta: *Audite hoc, qui conteritis pauperem et deficere faciis. Ergo postea est terra dicentes, quando transibit messis, et venundabimus merces et sabbatum, et aperiemus frumentum, ut iannuamus mensuram et augeamus siclum et subponamus ⁹ stateras falsas, ut possideamus in argento egenos et pauperes pro calciamentis, et quisquillas ¹⁰ frumenti venundemus.* Hieronimus in expositione Ezechielis prophetae: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia, quod praevidens scripturam omnis rei aufert superhabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti.* Solent in agris frumenti et milii et vini et olei

ceterarumque specierum usurae exigi, sive ut appellat sermo divinus superhabundantiae; verbi gratia ut hiemis tempore demus decem modios et in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius partem mediam; qui iustissimum se putaverit, quartam plus accipiet portionem. Et solent argumentari et dicere: *Dedi unum modium qui satus fecit decem modios, nonne iustum est ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea libertate novem et semis de meo habeat? Nolite errare* inquit apostolus *Deus non iridetur.* Respondeat nobis breviter fenerator misericors, utrum habenti dederit, an non habenti? Habenti utique dare non debuerat, sed dedit quasi non habenti; ergo quare plus exigit? quasi ab habente? Alii pro pecunia feneratora solent munuscula accipere diversi generis, et non intellegunt usuram appellari et superhabundantiam quicquid illud est, si ab eo quod dederint ¹¹ plus acceperint. De mensurarum namque inaequalitate et modis iniustus et septariis quae Domini lege habere prohibentur, qualiter res ad certam correctionem perducere possit, non satis perspicue nobis patet, eo quod in diversis provinciis diversae ab omnibus poene ¹² habeantur; hoc tamen modis omnibus optamus et admonemus, ut saltem nullus duplices mensuras in sua dominatione aut habeat aut haberi permittat; quoniam hac occasione multos pauperes adfligi in plerisque locis cognovimus ¹³. Sunt sane diversorum malorum patratores quos et lex divina improbat et condemnat, pro quorum etiam diversis sceleribus et flagitiis populus fame et pestilentia flagellatur, et ecclesiae status infirmatur, et regnum periclitatur. Contra quos nos eorum malitiam exaggerantes, quamquam in sacris cloquiis satis sint execrata, nos necessarium praevidimus, iterum nostra admonitione et exhortatione praecaveri omnino oportere. Sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quos cum masculis et pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt, quae incomparabilem dulcedinem piissimi Creatoris ad amaritudinem provocantes, tanto gravius delinquant, quanto contra naturam peccant. Pro quo etiam scelere igne caelesti conflagratae infernique hiatus quinque absorptae sunt civitates, nec non et 40 et eo amplius milia stirpis Benjamin a mucrone fraterno confossa sunt. Haec porro iudicia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. Extant et alia perniciosissima mala quae ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum coniectores, quos divina lex inretractabiliter puniri iubet. De quibus in lege dicitur: *anima quae declinaverit ad magos et ariolos, et fornicata fuerit cum eis, po-*

VARIANTES LECTIONES.

¹ X c. ² c. exigies. ³ ternas c. ⁴ genti c. ⁵ attenuatur c. ⁶ subripiat corr. surripiat. ⁷ nec c. ⁸ quis qualias corr. quis siliquas. ⁹ derint c. ¹⁰ poena c.

NOTÆ.

^a I, 53.

^b III, 2, p. 1658. Hic Additionis II caput 21 incipit.

nam faciem meam contra eam, et interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini et detote (sic) sancti, quia ego sanctus sum dominus Deus vester. Custodite precepta mea et facite ea, quia ego Dominus qui sanctifico terras vivere non paciamini. Dubium etenim non est, sicut multis est notum, quod a quibusdam prestigiis atque diabolicis inlusionibus ita mentes quorundam inficiant poculis amatorii, cibus vel fylacteriis, ut in¹ insaniam versi a plerisque iudicentur, dum proprias non sentiunt contumelias. Ferunt enim suis maleficiis aera posse conturbare, et grandines immittere, futura predicere, fructus et lac aulterre aliisque dare, et innumera a talibus fieri dicuntur; qui ut fuerint huiusmodi reperti viri, sive feminae, in tantum disciplina et vigore principis acrius corrigendi² sunt, in quantum manifestius ausu nefando et temerario servire diabolo non metuunt. De his quoque in concilio Anciritano titulo 23 ita scriptum est: « Qui divinationes expetunt et more gentilium subsequuntur³, aut in domos suas huiuscemodi homines introducunt exquirendi aliquid arte malefica aut expiandi causa, sub regula quinquennii iaceant secundum gradus poenitentiae definitos. » Oportet enim haec in omnibus, et maxime in his locis, ubi licite et impune multi se posse hoc perpetrare confidunt, ut studiosius et diligentius admonerentur et severius corrigantur. Sunt⁴ et alia detestanda vitia, quae ita habentur quasi naturaliter in usu⁵, ut ea perpetrantes, quanti sint criminis, non advertant. Sicut sunt ea quae apostolus aperte enumerat, id est ebrietas, commensationes, contentiones, irae, rixae, dissensiones, detractiones, invidiae, inimicitiae, quae homines iuxta eundem apostolum a regno Dei excludunt, ita inquit: *Qui enim talia agunt regnum Dei non consequuntur.* In tantum enim ea impudenter et fidenter quidam committunt, ut merito de illis dici possit: *Letantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis.* Unde oportet, ut omnes christiani haec et subtiliter intellegant et studiosissime caveant, ne ea perpetrantes, et alia bona quae agunt perdant, et propter haec a regno Dei se alienos faciant. Similiter etiam de otioso sermone, pro quo iuxta Domini vocem *omnes reddituri sumus in die iudicii rationem*, de scurilitate et stultiloquio et maledictionibus; quoniam iuxta apostolum *maledicentes regnum Dei non possidebunt*; de mendatio, de periculoso, noxiò, assiduoque iuramento, et obscenis turpibusque canticis, omnibus christianis intelligendum et observandum est, ut summopere ab his se caveant, ne his studentes per negligentiam detrimentum suarum paciantur animarum. Haec igitur quae breviter praemissa sunt, primum adiuvante divina gratia a nobismetipsis abdicando, formam et

exemplum aliis praebere volumus, et fidelibus vestris humilliter innotescere, et fideliter denuntiare necessario iudicamus. Sed et parroechias vestras⁶ omnes admonendo instruere cupimus, ne quod absit, per suam ignorantiam et nostram negligentiam huiuscemodi mortiferis subiaceant periculis. Congessimus⁷ etiam in opere conventus nostri nonnulla alia capitula ad laicorum fidelium observationem et salutem pertinentia, quorum hic ob nimiam prolixitatem mentionem tantum facimus, scilicet quod nosse eos oporteat coniugium a Deo esse constitutum, et quod non sibi causa luxuriae sed causa potius filiorum appetendum. Et ut virginitas, sicut doctores nostri tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, et uxores habentes neque pelicem neque concubinam habere debeant. Quomodo in castitate uxores suas diligere, eisque utpote quasi inferioribus honorem debitum debeant impendere. Et quod commixtio carnalis⁸ cum uxoribus gratia fieri debeat proles, non voluptatis, et qualiter a coitu pregnantium uxoribus viris abstinendum sit, et quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda, et quod hi qui causa fornicationis dimissis uxoribus alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notentur. Sive etiam qualiter incesta a christianis cavenda sint, et quod loca Deo consecrata frequentius devotiusque a fidelibus ad Deum exorandum sibi propitius faciendae sint adeunda. Et quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscenis sermotationibus vacandum, et negotia secularia⁹ publicae placita habenda, et quod qui haec in ecclesiis Dei faciunt maiora sibi peccata accumulent. De iusto iudicio iudicando, et munerum acceptione cavenda. De falso testimonio vitando et detractione vitanda, nec non et de caeteris quae enumerare longum est. Sunt etiam alia plura flagitia per necessarium corrigenda, quae nos ideo hic inserere non necessarium duximus, quoniam satis evidenter in vestris capitulis ea comprehensa esse scimus, quae vos vestra auctoritate et fidelium consultu per strenuos missos vestros corrigenda esse consuevistis.

DE PERSONA REGALI.

Item alia. Haec¹⁰ nos fideles et devotissimi famuli et oratores vestri iuxta parvitatem sensus nostri prout brevis temporis permisit, secundum sanctam ordinationem vestram, de his quae ad nostram et sacerdotum subiectorumque nostrorum correctionem et emendationem pertinere perspeximus, nec non et de his quae populis necessario adnuntianda et admonenda praevideamus, illud etiam quod vestrae pietati deprecandum tantummodo iudicavimus, paucis de multis quae in nostris conventibus gesta sunt excerptes, in unum redigendo succinate et ordina-

VARIANTES LECTIONES.

¹ decet. ² corruendi c. ³ subsequuntur c. ⁴ usum c. ⁵ sic. ⁶ carnalibus c. ⁷ seculara c.

NOTE.

^a Hic in Additione II, cap. 22, incipit.

^b Hic incipit Additionis II cap. 23.

^c Lib. III, ex epistola, p. 1656, med.

tim adnotavimus. Sed quamquam ordine prepostero de his quae praemissa^a sunt vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere elegerimus, illud tamen quod in capite prius ponendum fuerat et ad vestram specialiter personam ministeriumque pertinere^b cognovimus, nullatenus oblivioni tradidimus, sed potius vestrae salutis prospicientes, nonnulla capitula necessaria fideliter collegimus et vobis familiariter admonitionis gratia porrigenda devovimus, ut aperte atque distincte inspiciendo legendo et audiendo, vestra cognoscere possit sollertia, de quibus et pro quibus in memoratis conventibus nostris secundum virium possibilitatem nostrarum fideliter egerimus.

1. Ut^a quid rex dictus sit, Ysidorus in libro sententiarum scribit. « Rex enim inquit a recte agendo vocatur, si enim pie et iuste et misericorditer regit, merito rex appellatur. Si his caruerit, non rex sed tyrannus est. » Antiqui autem, ut idem Isidorus in libro etymologiarum scribit, omnes reges tyrannos vocabant. Sed postea pie et misericorditer regentibus regis nomen adeptis, impie vero, iniuste, crudeliterque principantibus, non regis ad^b tyrannicum aptatum est nomen. Unde et beatus Gregorius ait in moralibus : « Viros namque sanctos proinde reges vocari in sacris suis eloquiis didicimus, eo quod recte agunt sensusque proprios bene regant, et motus resistentes sibi rationabili discretione componant. » Recte igitur illi reges vocantur, qui tam semetipsos quam subiectos bene gerendo pacificare noverunt. At^c quid etiam constitutus^d sit imperator, Fulgentius in libro de veritate predestinationis et gratiae scribit : « Clementissimus quoque imperator non ideo est vas misericordiae preparatum in gloria, quia apicem terreni principatus accepit, sed si imperiali culmine recta fide vivat, et vera cordis humilitate preditus, culmen regiae dignitatis sanctae religioni subiciat; si magis in timore servire Deo, quam in timore dominari populo delectetur, si in eo lenitas iracundiam mitiget, ornet benignitas potestatem, si se magis diligendum quam metuendum cunctis exhibeat, si subiectis salubriter consulat, si iustitiam sic teneat ut misericordiam non relinquat, si pre omnibus ita se sancte matris ecclesiae catholicae meminerit filium, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse suum faciat principatum. Magis enim christianum regitur imperium, dum ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacumque terrarum pro temporali securitate pugnatur^e. » Unde et Ysidorus scribit : « Principes namque seculi nonnumquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam^f

A potestates necessariae non essent, nisi ut quod non praevaleret sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem. » Salomon in proverbiiis : *Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus eius.* Regale^g namque ministerium specialiter est populum Dei gubernare et regere cum equitate et iustitia, et ut pacem et concordiam habeant studere. Ipse enim debet primo defensor esse ecclesiarum, et servorum Dei, viduarum, orphanorum, caeterorumque pauperum, nec non et omnium indigentium. Ipsius enim terror et studium huiuscemodi in quantum possibile est esse debet, primo ut nulla iniustitia fiat, deinde si evenerit ut nullo modo eam subsistere permittat, nec spem delitescendi sive audaciam male agendi cuiquam relinquat. Sed sciant omnes, quoniam si ad ipsius notitiam pervenerit quippiam mali quod admiserint, nequaquam incorrectum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit modus iustae correctionis. Unde oportet, ut ipse qui iudex est iudicum, causam pauperum ad se ingredi^h faciat, et diligenter inquirat, ne forte aliqui qui ab eo constituti sunt et vicem eius agere debent in populo, iniuste aut negligenter pauperes oppressiones pati permittant. Scire autem unumquemque cuiuslibet sit ordinis oportet, quia si de ocioso sermone Deo rationem redditurus est, multo magis de ministerio sibi divinitus commisso. Unde beatus Iob : *Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen merentium consolator; auris audiens beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat michi quod liberarem pauperem vociferantem et pupillum cui non esset adiutor. Benedictio pauperis super me veniebat, et cor viduae consolatus sum; iustitia indutus sum, et vestivi me sicut vestimento et diademate iudicii meo. Oculus fui ceco et pes claudus; pater eram pauperum et causam quam nesciebam diligentissime investigabam. Conterebam moles iniquas et dentibus illius auferere praedam. Rex qui sedet in solio iudicii dissipat omne malum nutu suo.* Item idem in libro sapientiae : *Diligite iniustitiam qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum.* Item ibi : *Audite ergo reges et intellegite, discite iudices finium terrae; praebete aures vestras qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum, quoniam data est a Domino potestas vobis et virtus ab altissimo. Qui non custodistis legem iustitiae neque secundum voluntatem Dei ambulastis, horrende et cito apparebit vobis Dominus, quoniam iudicium durissimum in his qui praesunt fiat. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes enim potenter tormenta paciuntur. Non enim subtrahet personam cuiusquam Dominus, nec reverebitur cuiusquam ma-*

VARIANTES LECTIONES.

^a promissa c. ^b deest c. ^c constitutus c. ^d purgatur cod. ^e potestatis... ecclesiam desunt c. ^f regalem c. ^g incredi c.

NOTAE.

^a Cf. II, 4, p. 1636.

^b I. c., at.

^c I. e., ad.

^d II, 2, p. 1630.

gnitudinem. Quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et equaliter pro omnibus cura est illi. Extant et alia innumera sanctorum scripturarum ^a testimonia regio nomini et officio convenientia, super quibus colligendis vestra sancta devotio idcirco magnum nobis ademit laborem; eo quod divina gratia adeo tot virtutum prerogativis vestrum repleverit animum et ornaverit dignitatem, ut non sit necesse sacerdotibus Domini copiosioribus exemplis ac qualibet exaggeratione vestrum animum onerare. Quare quia Deo omnipotenti gratias uberrimas ac multiplices referimus, qui ita vos pia religione, sancta devotione, benigna humilitate, amore iustitiae, operibus misericordiae, ceterarumque sanctorum virtutum perfectione sua gratuita pietate ditavit, ut merito ab omnibus amandi et imitandi sitis. Verum quod nos si haec vobis caelitus attributa non fuissent, cum temporali periculo propter auctoritatem ministerii nostri vos ad ea peragenda admonere, immo admonendo exigere a vobis, quolibet modo debueramus; vos e contra propter divinum amorem et honorem pium opportunamque adiutorium nobis ferre devotissime curatis. Proinde humillimis precibus specialiter pietati vestre suggerimus, ut bonum quod cepistis, Deo opitulante indesinenter perficere non gravemini, et in adimplendis operibus iustitiae et pietatis ac misericordiae nullatenus deficiatis; quoniam non inchoantibus sed perseverantibus praemium aeternae vitae datur, et iuxta veritatis vocem qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

2. Iterum ^a monendo magnitudinali vestrae suppliciter suggerimus, ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in ecclesiis Dei constituendis, magnum studium atque sollertissimam adhibeatis curam. Quia si aliter factum fuerit, et ordo ecclesiasticus suam non habeat dignitatem, et religio christiana in multis labefactando dampna detrimenti sui patietur, et animae vestrae, quod non optamus, periculum generabitur.

3. Similiter ^b deprecamur, ut in abbatibus constituendis vestrum caveatis periculum; sicut vobis saepe est admonitum, et per divinam auctoritatem crebrius manifestatum.

4. Sed ^c et hoc obsecramus ^d, ut in eligendis adiutoribus vestris et reipublicae ministris qui vice vestra populum Dei regere et gubernare atque iudicare debent, sollertissimam providentiam habeatis, semper illud adtendentes quod in libro Exodi ad Moysen dicitur: *Provide inquit de omni populo, elige viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, qui iudicent popu-*

lum omni tempore, quicquid autem maius fuerit referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent; leviusque tibi sit, partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperiam Domini, et praecepta eius poteris sustentare. Unde et in libro Deuteronomii: *Iudices inquit et magistratos constitues in omnibus portis tuis quas dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus ^e tuas, ut iudicent populum iusto iudicio, nec in aliquam partem declinent.* Item ibi: *Dixique vobis in illo tempore, non possum solus sustinere vos, quoniam dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellae celi plurimae; dominus Deus patrum nostrorum addat ad hunc numerum multa milia, et faciet vobis sicut locutus est. Non valeo solus vestra negotia sustinere et pondus et iurgia. Date e vobis viros sapientes ^f et gnaros, et quorum conversatio sit probata in tribus vestris.* Sed in libro Paralipomenon ita legitur: *Constituitque rex Josaphat iudices terrae in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca, et praeci- piens iudicibus: Videte ait quid facitis, non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini robur, et cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud dominum Deum vestrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* Rogamus ^g etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam ^h vestramque salutem ac totius populi utilitatem nec non et regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas sollertissimam vigilantiam adhibeat, quatinus consilarii et dignitatis vestrae ministri custodesque animae vestrae et corporis, qui debent esse intra regnum aliis decus et bonitatis exemplum et in exteris nationibus bonae opinionis condimentum, caritatem pacem atque concordiam omni simulatione et caliditate postposita ad invicem habeant, ut secundum Dei voluntatem et vestram honestatem atque totius regni profectum communiter decerent, et veri vobis adiutores in omnibus concorditer existant. Tunc etenim veri consilarii verique adiutores vestri et totius regni salubriter esse poterint, si unanimes extiterint et invicem dilectionem ⁱ habuerint. Decet quippe, ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat, et fama suae opinionis sive alios imperii vestri subiectos sive exterarum nationes abundantissime ^j perfundat. Ubi igitur omnes dissensiones et discordiae dirimende, et omnis malitia imperiali auctoritate est comprimenda, necesse est, ut quod in aliis corrigere decernit, in eo minime reperiat.

5. Nam ^k et hoc humiliter obsecrando admone- mus, ut liberos vestros quos vobis divina pietas largire voluerit, in timore Dei iugiter diligenterque

VARIANTES LECTIONES.

^l s. in t. c. ^m observamus c. ⁿ tribuas c. tribuas end. ^o nostram c. ^p dilectionem c. ^q abundantissime c.

NOTAE.

^a III, 22, p. 1665.
^b III, 23.
^c Ibid.

^d III, 24.
^e III, 25.

erudiatis, sicuti et facitis, et in mutua dilectionis caritate et fraternitatis amore atque unanimitalis concordia vicissim consistant, sedula paternaque admonitione insinuetis, et ne illicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida sollertique circumspectione nihilominus invigiletis, adtendentes beatum Iob, cuius studium vir beatus Gregorius in moralibus libris scribit: *Circa filios erudiendos talis exiit, ut non solum eos exterius perfecto opere et sermone efficeret, verum etiam corda sacrificii oblatione mundaret.* Adtendite etiam et David instrumentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachim legitur: *Ego inquit ingredior viam universae terrae; confortare et esto vir fortis, et observa ut custodias precepta domini Dei tui, ut ambules in viis eius, et custodias caeremonias eius et iudicia eius, et praecepta et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi, et in libro Paralipomenon. Tu autem Salomon, fili mi, scito Deum patris tui, et servi ei corde perfecto et animo voluntario.* Adtendite etiam Tobiam de quo legitur, quod cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua, et genuit ex ea filium nomen suum inponens ei; quem ab infantia timere Deum docuit et abstinere ab omni peccato. Item idem adloquens eundem filium suum: *Omnibus inquit diebus vitae tuae habe Deum in mente, et cave ne aliquando peccato consentias, et pretermittas¹ precepta Dei nostri. Ex substantia tua fac elemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors, et cetera.* Item paulo post: *Adtende tibi fili ab omni fornicatione et preter uxorem tuam nequaquam paciaris crimen scire. Superbiam numquam in tuo sensu aut in tuo corde dominari permittas. In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Et idem non post multum: Consilium semper a sapiente perquirere, omni tempore benedic Deo, et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permoneant.* Item idem. *Audite ergo filii mei² patrem vestrum, servite Domino in bonitate, et inquirete ut faciatis quae sunt placita illi, et filiis vestris mandate ut faciant iustitias et elemosynas, et ut sint memores Dei et benedicant eum in omni tempore, in veritate et in tota virtute sua.*

6. His^a omnibus praelibatis notescimus vobis, quod ea quae in capitulis vestris nobis tractanda commisistis, scilicet quid^b a principibus et reliquo populo vel ita ut divina auctoritas doceat, aut aliter teneatur vel quid^c inde ex parte aut ex toto dimissum sit ut non teneatur, fatemur quia in his capitulis quae superius continentur, necnon in his quae praesenti anno conscribi et per missos vestros ob vitia comprimenda per imperium vestrum direxistis^d, multa demonstrata sunt quae a pastoribus

A. ecclesiarum et a principibus et a reliquo populo hactenus neglecta extiterint, et aliter quam divina auctoritas se habeat in his eos egisse et agere novimus. Sed si haec nostra sacerdotalis admonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium, abhinc obtinuerit, credimus quod multa quae a multis, aliter quam divina auctoritas se habeat, dimissa sunt, quae non tenebantur, corrigentur. Nam et illud quod in eisdem capitulis continetur, ut manifestum fuerit, quae causa id affegerit ut sacerdotes et principes a recto tramite deviassent, exceptis praemissis capitulis in quibus sicut diximus multa neglegebantur, specialiter unum obstaculum ex multo tempore iam inolevisse cognovimus; id est quia et principalis potestas, diversis occasionibus intervenientibus, secus quam auctoritas divina se habeat, in causas ecclesiasticas prosilierit, et sacerdotes, partim negligentia partim ignorantia partim cupiditate, in secularibus negotiis et sollicitudinibus ultra quam debuerant se occupaverint, et hac occasione aliter quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actum extitisse dubium non est. Sed quia, Deo miserante, a progenitoribus et genitore vestro et a vobis multa correcta gratulabantur, si ea quae admonemus prosperum successum habuerint, credimus quod ad perfectionis statum vestra intentio^e nostraque devotio Deo cooperante pervenire^f possit. Verum tamen quia novimus statum huius regni sub tali conditione et teneri et crevisse atque dilatatum esse, et a prudentissimis sanctisque predecessoribus nostris, sive scilicet ab episcopis sive a principibus, hanc causam ex toto correctam non fuisse propter haec quae suo tempore dici possunt, et pondus tantae considerationis parvitas nostrae vires excessit, quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem consacerdotum nostrorum, sicut ipsa necessitas exposcebat, habuimus, ideo haec congruentiori et aptiori tempore vita comite, si Deus ita annuerit, tractanda ac consideranda distulimus. Quoniam tantae considerationis perfectio indiget assensu et adiutorio principum, et multitudine atque devotione nec non et studio sacerdotum, et obedientia vel concordia populi, et congruentia loci, temporisque spatio.

7. Porro^b de episcopali libertate, quam Deo annuente vestroque adminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus, suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus, quatinus ita sit, ut et nosmetipsos salvare, et populo nobis subiecto utiliter proficere, atque pro vobis et stabilitate imperii vestri liberrime valeamus exorare, et ut vestris obsequiis et regni adiutorio solatium debitum minime subtrahatur, sed si possibile fuerit, potius augeatur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ pretermittas c. ² mi c. ³ quia c. ⁴ deest c. ⁵ necnon.... direxistis desunt c. ⁶ st. uestraque d. c. ⁷ pervenire c.

NOTE.

^a III, 25.

^b II, 27.

CAPITULARIA WORMATIENSIA.

Capitulare Wormatiense triplex Lothario imperatore presente promulgatum, et inter Italicas leges locum tenet; quare in eo edendo non solum Codicum duodecim supra enumeratorum sed etiam Blankenburgici, Gothani, Mutinensis, Parisiensis, n. 4613, Ambrosiani, Florentini, Londinensis, Viadobonensis, Veronensis et Estensis apud Muratorium rationem habemus. In nullo eorum capitulare missis datum invenitur.

HAEC SUNT CAPITULA

QUAE ALIQUI EX MISSIS AD NOSTRAM NOTITIAM DETULERUNT ANNO 1.º IMPERII NOSTRI ².

CAPITULA GENERALIA

1. De his qui sine consensu episcopi presbyteros in ecclesiis suis constituunt, vel de ecclesiis eiciunt, et ab episcopo vel a quolibet misso dominico admoniti oboedire noluerint, ut bannum nostrum revadare cogantur, et per fideiussores ad palatium nostrum venire iubeantur ¹. Et tunc nos decernamus, utrum nobis placeat, ut aut illum bannum persolvat ², aut aliam harniscaram ³ sustineat.

2. De ecclesiis quae inter coheredes divisae sunt, consideratum ⁴ est, quatenus si secundum providentiam et adimonitionem episcopi, ipsi coheredes eas voluerint ⁵ tenere, et honorare faciant. Sin autem hoc contradixerint, ut in episcopi potestate maneat, utrum eas ita consistere permittat, aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium ecclesiae pertinentes ita divisae inventae fuerint, ut describatur ⁶, et nobis renuntietur.

3. De ecclesiis destructis, ut episcopi et missi inquisitionem faciant, utrum per negligentiam aut impossibilitatem destructae sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur ⁷, qui eam restaurare debuerant. Si vero per impossibilitatem contigit, ut aut plures sint quam necesse sit, aut maioris magnitudinis quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, episcopus modum inveniat, qualiter congrue emendari et consistere possint.

4 ⁸. De uno manso ad ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta ⁹ a sibi ¹⁰ servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, comes vel missi hoc quod inde subtractum est, presbyteris ¹¹ cum sua lege restituere faciant.

5 ¹². De his qui nonas et decimas iam per multos annos, aut ex parte aut ex toto, dare neglexerunt,

A volumus ut per missos nostros constringantur, ut secundum capitularem priorem solvant unius anni nonam et decimam cum sua lege, et insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntietur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium unde haec nona et decima persolvi debuit ¹³, amissurum sciat. Ita enim continetur in capitulare bonae memoriae genitoris nostri in libro primo, cap. 157. « Ut qui ecclesiarum beneficia habent, nonam et decimam ex eis ecclesiae cuius res sunt, donent. Et qui tale beneficium habent et ¹⁴ ad medietatem laborant ¹⁵, et ¹⁶ de eorum portione proprio ¹⁷ presbytero decimas donent. » Item in capitulare nostro in libro secundo, cap. 21 de eadem re: « De nonis quidem et decimis, unde et genitor noster et nos frequenter et in diversis placitis adimonitionem fecimus, et per capitularia nostra qualiter haec observentur ordinavimus, volumus atque iubemus ut de omni conlaboratu, et ¹⁸ de vino et ¹⁹ feno, fideliter et pleniter ab omnibus nona et decima persolvatur. De nutrimine vero pro decima, sicut actenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen episcoporum fuerit qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, iuxta quod ei et illi qui hoc persolvere debet, cum venerit. »

6 ²⁰. Quicumque decimam abstrahit de ecclesia ad quam per iustitiam dari debet, et eam praesumptiose vel ²¹ propter munera aut amicitiam, vel aliam quamlibet occasionem, ad alteram ecclesiam dederit ²², a comite vel a misso nostro distringatur, ut eiusdem decimae quantitatem cum sua lege restituat ²³.

7. De decimis, quae ²⁴ populus dare non vult, nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit, et nec episcopum nec comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad praesentiam nostram ve-

VARIANTES LECTIONES.

¹ ex codd. 1. 1 b. 1 c. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Goth. Mut. ² m. nostris Mut. ³ ita codd. omnes; Sirmondus hanc inscriptionem exhibet: Haec sunt capitula quae propter interrogationem aliquorum missorum considerata et scripta vel ordinata sunt, sive de ecclesiasticis causis, sive de caeteris quae ad correctionem maiorum hominum, et quae ad publicum honorem pertinent; quae sub tribus distinctionibus ordinata sunt. ⁴ iubeant 1. ⁵ persolvant . . . sustineant Bl. Goth. ⁶ armiscaram Bl. ariscadam V. Vn. E. ⁷ considerandum 5. 5. 7-10. ⁸ voluerunt 1. ⁹ describantur 3. 5. rel. Bl. ut ubi scribetur Goth. ¹⁰ c. hi qui eas 2. 3. 5-10. ¹¹ hoc caput deest in Goth. Mut. - Codex Paris. 4613 et hoc et reliqua huius capitularis 1. omittit. ¹² contra canonum statuta 10. ¹³ siue 1. ¹⁴ presbytero Bl. ¹⁵ hoc caput deest 2. Goth. Mut. ¹⁶ unde hanc nonam et decimam persolvere debuit, etc. 10. ¹⁷ ut 3. 5-10. ¹⁸ laborent 3. 5-10. ¹⁹ ut 9. 10. deest 3. Bl. ²⁰ deest 1. ²¹ c. de annona et 1. ²² uel Bl. ²³ hoc caput deest. Goth. Mut. ²⁴ et 2. 3. 5-10. ²⁵ d. post tres sacerdotum castigationes excommunicetur et per comitem aut per missum etc. V. Vn. E. ²⁶ r. id est vi solidis Vn. E. ²⁷ quas Bl.

NOTÆ.

²⁸ V., supr., cap. a. 817, cap. 10.

nire compellatur; ceteri vero distringantur, ¹ ut inviti ecclesiae restituant, qui ² voluntariae dare neglexerunt.

8 ². Quicumque de rebus ecclesiarum quas in beneficium ³ habent, restauraciones earum facere neglexerunt, iuxta capitularem anteriorem in quo de operibus ac nonis et decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est in libro quarto capitulo 38. « De opere et restauracione ecclesiarum: Consideratum ⁴ est, ut de frugibus terrae et animalium nutrime persolvantur. De opere vero vel restauracione ecclesiarum comes et episcopus sive abbas, una cum misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ⁵ ad operandum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter et vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum rerum ecclesiasticarum habent, vel unusquisque per se iuxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit ut pro opere faciendo argentum donent, iuxta aestimationem operis in argento persolvant: cum quo pretio rector ecclesiae ad praedictam restauracionem operarios ⁷ conducere et materiam ⁸ emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum sua lege restituat, insuper et bannum nostrum solvat; ut ita castigatus caveat, ne saepius iterando ⁹ beneficium amittat. »

9 ¹⁰. De illis ¹¹ qui agros dominicos ¹² propterea neglexerit excolere, ut nonas ¹³ et decimas exinde non ¹⁴ persolvat, et alienas terras ad excolendum propter hoc accipit, volumus ut de tribus annis ipsam nonam et decimam ¹⁵ cum sua lege persolvat ¹⁶. Et si quis contemptor aut comitis aut missorum nostrorum propter hoc exstiterit, per fideiussores ad palatium venire compellatur.

10 ¹⁷. Ut de rebus ecclesiarum quae ab eis per triginta annorum spatium sine ulla interpellatione possessa ¹⁸ sunt, testimonia non recipiantur, sed eo modo contineantur, sicut res ad fiscum dominicum pertinentes contineri solent.

ITEM ALIA CAPITULA.

1 ¹⁹. De beneficiis destructis hoc observetur quod in capitulare priori continetur, id est in libro quarto

A capitulo 36. « Quicumque suum ²⁰ beneficium occasione proprii desertum habuerit, et intra annum postquam ei a comite vel misso nostro notum factum fuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat. »

2. Ut missi nostri ubicumque malos scabinos ²¹ inveniant ²², eiciant, et totius populi consensu in locum eorum bonos eligant. Et cum electi fuerint, iurare faciant ut scienter ²³ iniuste iudicare non debeant.

3 ²⁴. Ut in omni comitatu hi qui meliores et veriores inveniri possunt, eligantur a missis nostris ad inquisitiones faciendas et rei veritatem dicendam; et ut ²⁵ adiutores comitum sint ad ²⁶ iustitias faciendas.

B 4. Volumus ut quicumque de scabinis deprehensus fuerit propter munera aut propter amicitiam vel inimicitiam ²⁷ iniuste iudicasse, ut ²⁸ per fideiussores missus ad praesentiam nostram ²⁹ illum venire faciat. De cetero omnibus scabinis denuntietur, ne quis deinceps etiam iustum iudicium vendere praesumat.

5 ³⁰. Ubicumque commutationes tam tempore nostro quamque genitoris ³¹ nostri legitimae ³² et rationabiles atque utiles ecclesiis Dei factae sunt, permanent. Ubicumque vero inutiles et incommodae atque inrationabiles factae sunt, dissolvantur, et recipiat unusquisque quod dedit. Ubi vero mortua manus interiacet, aut alia quaelibet causa quae rationabilis ³³ esse videtur, inventa fuerit, diligenter describatur, et ad nostram notitiam perferatur.

6 ³⁴. Quicumque comprobatus fuerit de eo, quod scienter testes in periurium induxisset, sub fideiussione ad placitum ³⁵ nostrum venire compellatur, ut ibi cum fidelibus nostris consideremus, quid de tali homine faciendum sit.

7. De his qui discordiis et contentionibus studere solent et in pace vivere ³⁶ nolunt, et inde convicti fuerint, similiter volumus, ut sub fideiussoribus ad nostram placitum veniant, ut ibi cum fidelibus nostris consideremus quid de talibus faciendum sit.

8 ³⁷. De bonis denariis quos populus non vult recipere ³⁸, volumus ut hoc observetur et teneatur quod in priore capitulare nostro constitutum est, id

VARIANTES LECTIONES.

¹ ut vel iniuti 10. ² quae 3. 5-10. quod Goth. ³ hoc caput deest. Goth. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. ⁴ beneficio Bl. ⁵ considerandum 1. 4 c. ⁶ accipiant 1. ⁷ operis 1. 4 c. Bl. ⁸ materias Bl. ⁹ iterando 1. ¹⁰ hoc caput deest in Goth. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. et Rivipull. ¹¹ ita 1. 5. 6. 9. (corr. illo) 10. Bl. ¹² dominicos 6. ¹³ et d. desunt 1. nonam cum decima 2. 4. 8. 10. ¹⁴ deest 1. ¹⁵ et d. desunt 1. ¹⁶ neglexerint . . persolvant . . accipiunt . . persolvant Bl. ¹⁷ hoc caput deest in 1. 16. 7. Bl. Goth. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. pro capite octavo computatur in 2. 3. 5. 6. 8. 9. 10; loco vero hoc in 1 c. ¹⁸ ita 3. 6. ¹⁹ hoc caput deest in Bl. Goth. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. et Paris. ²⁰ s. b. 1. 4 c. b. s. rel. ²¹ scabinius 2. 3. 8. 9. ²² invenierint Bl. inveniunt B. loco Bl. ²³ scientes 1. 1 c. V. ²⁴ caput deest in Paris. 4613. ²⁵ deest 1. ²⁶ deest 1. ²⁷ v. i. desunt 1 c. 10. Goth. Paris. 4613. ²⁸ deest 3. ²⁹ n. veniat 3. 5. 7. Bl. Paris. 4613. ³⁰ hoc caput deest in Goth. Mut. ³¹ ienitore nostro legitime et rationabiliter adque utiliter clesii Dei facte sunt perteneat. Ubicumque vero inutiliter et incommodes adque rationabiles facte sunt Paris. 4613. nostram iustitia. ³² in legitima et inrationabiles atque inutiles ecclesiis Dei factae sunt dissolvantur (media desunt) Bl. A. Fl. L. V. Vn. E. ³³ codices Reg. Met. et Paris. rebellis Bal. ita et 5. et 9. ³⁴ caput deest in Paris. 4613. ³⁵ ita 1. 4 c. Goth. reliqui palatium, ita et Bl. M. A. V. Vn. E. ³⁶ in pacem venire 10. et pacem nolunt Bl. ³⁷ hoc caput anteriori praeimitit codex 1. deest in Goth. Mut. Paris. 4613. A. Fl. L. V. Vn. E. ³⁸ r. non vult Bl.

est ¹ in libro quarto capitulo 30: « Quicumque liber homo vel in emptione vel in debiti solutione denarium merum et bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, componat. Si vero servi ecclesiastici aut fiscalini nostri, aut comitum aut vassallorum nostrorum, hoc facere praesumpserint, sexaginta ictibus vapulent. Et si actores nostri aut aliorum vel advocati eos missis nostris vel comitibus lussi praesentare noluerint, praedictum bannum, id est sexaginta solidos componant. » Et ad hanc constitutionem nostram ad implendam episcopi et abbates sive reliqui qui beneficia nostra habent, adiuvent comitibus ² in suis hominibus distringendis. Et si comites hanc ³ nostram constitutionem neglexerint, hoc per missos nostros ad nostram notitiam perferatur.

9 ⁴. De homicidiis vel aliis iniustitiis ⁵ quae a fiscalinis nostris ⁶ sunt, quia inpune se ea committere posse existimant, nos actoribus nostris praecipendum esse decernimus, ne ultra inpune fiant, ita ut ubicumque facta fuerint, solvere cum disciplina praecipimus ⁷.

10. Collectae ad maleficiendum ⁸ fieri omnimodis prohibeantur. Et ubicumque huiusmodi praesumptiones factae fuerint, digna emendatione corrigantur. Et si per negligentiam comitis vel factae sunt, vel inemendatae remanserunt, hoc ad nostram notitiam perferatur. Auctor vero facti, si fuerit praepositus, vel advocatus, sive centenarius, vel qualibet alia dignitate praedita libera persona, post legalem emendationem in loco factam, sub fideiussoribus ad nostram praesentiam veniat. Multitudo vero, sive ⁹ de servis sive de liberis sit, legitima emendatione multetur.

11 ¹⁰. De pontibus publicis destructis, placuit nobis, ut hi qui iussionem nostram in reparandis pontibus contempserunt, volumus ac iubemus, ut omnes homines nostri in nostram praesentiam veniant, rationes reddere, cur nostram iussionem ausi sunt contempnere. Comites autem reddant rationem de eorum pagensibus, cur eos aut non constrinxerint ut hoc facerent, aut nobis nuntiare neglexerint. Similiter et de iniustis thelonis, ubicumque accipiuntur, sciant se exinde ¹¹ nobis rationem reddituros.

12. Ut examen aquae frigidae quod actenus faciebant, a missis nostris omnibus ¹² interdicator, ne ulterius fiat.

13 ¹³. Quicumque vicarii vel alii ministri comitum tributum quod inferenda ¹⁴ vocatur, maioris pretii a populo exigere praesumpsit quam a missis bonae memoriae genitoris nostri constitutum fuit, hoc est duos solidos pro una vacca, hoc ¹⁵ quod iniuste superposuit atque abstulit sibi que retinuit, his quibus hoc tulit cum sua lege restituat, et insuper fredum nostrum persolvat ¹⁶ et ministerium amittat ¹⁷.

14 ¹⁸. Postquam comes et pageuses de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die super quadraginta noctes sit bannus recisus ¹⁹, quod in lingua Thiudisca ²⁰ scaflegi ²¹, id est armorum depositio, vocatur.

15 ²². Hoc ²³ missi nostri notum faciant comibus et populo, quod nos in omni ebdomada unum diem ad causas audiendas et iudicandas sedere volumus. Comites autem et missi nostri magnum studium habeant, ne forte propter eorum ²⁴ negligentiam pauperes crucientur, et nos laedum propter eorum clamores patiamur, si nostram gratiam habere velint. Populo autem dicatur, ut caveat de aliis causis se ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri aut comites eis iustitias facere noluerint.

CAPITULA PRO LEGE HABENDA.

HAECC SUNT CAPITULA QUAE PRO LEGE HABENDA SUNT ²⁵.

1 ²⁶. De ²⁷ homicidiis in ecclesiis vel in atris earum commissis hoc observetur et teneatur, sicut in capitulare priore constitutum ²⁸ est, id est in libro quarto capitulo 13. « Si quis aut ex levi causa aut sine causa hominem in ecclesia interfecerit, de vita componat ²⁹. Si vero foris rixati fuerint, et unus alterum in ecclesiam fugerit, et ibi se defendendo eum interfecerit, et si huius facti testes non habuerit, cum duodecim coniuratoribus legitimis per sacramentum adfirmet, se defendendo eum interfecisse. Et si ipse auctor commotae inter eos rixae existiterit, leudem ³⁰ interfecit et insuper bannum nostrum cogatur solvere, et publicam agat ³¹ poenitentiam. Sine autem non ille qui alterum interfecit, sed is qui interfecit, eandem rixam commovit, absque compositione iaceat; et is qui eum interfecit secundum iudicium canonicum publicam agat poenitentiam. Si cuiuslibet proprius servus hoc commiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur. Si autem non fuerit, publica poenitentia

VARIANTES LÉCTIONES.

¹ id est desunt 1. ² comites Bl. ³ h. ad n. 1. ⁴ hoc una cum reliquis capitulis Capitularis II. et III. omittit Paris. 4615. quorum loco capita 12. et 17. Capitularis Olonnensis supra editi profert. ⁵ iniustus 1. ⁶ deest 5. 9. 10. ⁷ praecipimus Bl. Goth. ⁸ ad malum faciendum 3. 5. 6. 7. 9. 10. ad maleficiendum 1 c. 2. 8. Bl. Goth. ⁹ deest 1. ¹⁰ deest in A. Fl. L. V. Vn. E. ¹¹ e. a nobis interdicti ne ulterius fiat Bl. ¹² deest 1. ¹³ hoc caput deest in Goth. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. ¹⁴ inferendum Bl. ¹⁵ p. unaquaque vacca, et qui super hoc iniuste Bl. ¹⁶ componat 2. 3. 5. 6. rel. ¹⁷ et m. a. desunt 6. ¹⁸ hoc caput deest Bl. ¹⁹ resisus 1 c. 2. 5. 5. 6-10. Goth. recisus ed. Amerpachii. ²⁰ theodisca 2. 3. 5. 6. theothisca 9. teudisca Goth. ²¹ scaft legi 9. scaftleg Goth. scaft legi 4. 8. scaft legi 3. scaft legi 1 c. 2. 6. easolegi 10. eriscild V. Vn. E. ²² hoc caput deest Bl. A. Fl. L. V. Vn. E. ²³ hoc usque volumus deest Goth. Mut. ²⁴ eorum usque eorum deest Goth. ²⁵ ita 1. 2. Goth. CAP. 5. ITEM CAP. 9. tota rubrica deest 3. 6. 7. 8. 10. ²⁶ Caput hoc deest in Bl. ²⁷ de h. usque capitulo XIII. deest in Fl. (L.) V. Vn. E. ²⁸ hic in codice 1 c. quinque paginae crassae sunt, ita ut sequentia iam non leguntur. ²⁹ componet 1. ³⁰ laudem 1. ³¹ habet 1.

ia multetur. Nisi forte et ipse auctor commotae inter eos rixae inventus fuerit : tunc dominus eius, iuxta quod wirgildus ¹ est illius, ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit, eidem ecclesiae tradat. De ecclesiastico et fiscalino et beneficiario serve volumus, ut pro una vice wirgildus eius pro eo componatur, altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimos eius ² heredes perveniat. Si in atrio ecclesiae, cuius porta reliquiis sanctorum consecrata est, huiuscemodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel componatur. Si vero porta ecclesiae non est consecrata, eo modo componatur quod in atrio committitur, sicut componi debet ³ quod in immunitate violata committitur ⁴.

2. Quicumque propter cupiditatem rerum patrem aut matrem, aut fratrem, aut sororem ⁵, nepotem, vel alium propinquum suum interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat; interfactoris vero hereditas in fiscum redigatur. Ipse vero ordinante episcopo publicae poenitentiae subdatur.

3 ⁶. Quicumque propria uxore derelicta aut sine causa ⁷ interfecta, aliam ⁸ duxerit ⁹, armis depositis publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a comite et ferro vinciatur, et in custodia mittatur, donec res ad nostram notitiam deducatur.

4. Quicumque res alienas cuilibet homini venderit, et ipse homo easdem res alicui alteri dederit sive vendiderit ¹⁰, et ipse qui tunc easdem res comparatas habet, per malum ingenium proprio filio aut alteri cuilibet necdum legitimos annos habenti, iustitiae tollendae causa tradiderit, volumus atque firmiter praecipimus ut si pater eiusdem parvuli vixerit ¹¹, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo. Si autem ipse pater mortuus est, tunc legitimus eius propinquus, qui iuste ei tutor ac defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter et de aliis omnibus iustitiis ad eum perti-

mentibus, excepta sua legitima hereditate quae ei per successionem parentum suorum legitime venire debuit. Quod si quis hanc nostram iussionem contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus, ita de ¹² eo agatur. Is vero qui easdem res primus invasit et iniuste vendidit, nec non et emptores, excepta sola persona parvuli ¹³, quod fraudulententer ad miserunt intra patriam emendare cogantur, et postea, sicut contemptores iussionis nostrae, sub fidelissoribus ad nostram praesentiam venire compellantur ¹⁴.

5 ¹⁵. De vicariis et centenariis, qui magis propter cupiditatem quam propter iustitiam faciendam sapissime placita tenent, et exinde populum nimis affligunt, ita teneatur sicut in capitulare domni Karoli imperatoris continetur in libro 3 ¹⁶ capitulo 40. « Ut nullus ad placitum manniatur ¹⁷, nisi qui causam suam quaerit, aut si alter ei quaerere debet, exceptis scabinis septem, qui ad omnia placita adesse debent. » Item de eadem re in capitulari nostro ¹⁸ libro 4, capitulo 55. « De placitis siquidem quos liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri penitus observanda atque tenenda est; ut videlicet in annis tria solummodo generalia placita observent, et nullus eos amplius placita observare compellat; nisi forte quilibet aut accusatus fuerit aut alium accusaverit, aut ad testimonium perhibendum vocatus fuerit. Ad cetera vero quae centenarii tenent, non alius venire iubeatur, nisi qui aut litigat, aut iudicat ¹⁹, aut testificatur. » Et quicumque huius constitutionis transgressor a missis nostris inventus fuerit, bannum nostrum persolvat.

6 ²⁰. De liberis hominibus qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ut propter res alterius ad testimonium non recipiantur. Cumiuratores tamen aliorum liberorum hominum ideo esse possunt, quia liberi sunt. Illi vero qui et proprium habent, et tamen in terra dominica resident, propter hoc ²¹ non abiciantur quia in terra dominica resident; sed propter hoc ad testimonium recipiantur quia proprium habent ²².

7 ²³. De faldis cohercendis ²⁴ observetur et teneatur quod in capitalari nostro libro 4, capitulo 25 ²⁵

VARIANTES LECTIONES.

¹ uuergeltus 1. tuidregildus 6. uuirgildus Goth. ² illius Goth. ³ deest 1. ⁴ sicut continetur in libro superiori 8. 10. ⁵ vel nepotem Bl. Goth. Fl. aut nepotem V. Vn. ⁶ hoc caput deest in Bl. Exstat in codd. Mut. A. Fl. L. V. Vn. E. inter leges Karoli M. (Mur. cap. 133). ⁷ vel sine culpa 2. 3. 5. rel. ⁸ alium 1. ⁹ uxorem 2. 3. 5-10. ¹⁰ s. u. desunt Goth. ¹¹ vixerat 1. ¹² decogatur. Si vero 1. ¹³ p. hoc q. Bl. Goth. ¹⁴ deest 1. ¹⁵ in edit. legg. Lgb. perperam scriptum est: Volumus ut comites nostri licentiam habeant inquisitionem facere de vicariis, etc. Quod in nullo codice habetur. cf. supra Capit. Hlotharii a. 823. c. 3. ¹⁶ III. 1. Bl. G. ¹⁷ banniat 1. Bl. G. A. V. Vn. E. ¹⁸ in Bl. G. ¹⁹ iudicat, in hac voce desinit codex 6. ²⁰ caput hoc deest in Goth. Mut. ²¹ hoc usque hoc deest Bl. ²² hic codd 2. 3. 5. 7. 8. 9. 10. caput inserunt quod certe minime hic pertinet, scilicet inter capitula quae pro lege habenda sunt, sed inter capitula missis data referendum est. q. v. infra. ²³ caput hoc deest in Bl. A. Fl. L. V. Vn. E. ²⁴ c. hoc obs. Goth. Mut. ²⁵ XX-2. 3. 5. 10.

NOTÆ.

^a Capituli istius historiam nobis conservavit Hincmarus in libro de Divortio Lotharii et Thetbergæ in responsione ad interrogationem quintam, pag. 509, in Editione Sirmondi: « Nostri etiam ævi Augusti piæ memoriæ Ludovicus in synodo ac placito generali apud Wormatiæ, apostolicæ sedis et papæ Gregorii commeante legato, cum aliis plurimis, de his quæ episcopi in synodis per quatuor loca sui imperii habitis necessario et utiliter nuper invenerant, de hac

D unde agitur causa omnium tam episcoporum quam et fidelium laicorum votis convenientibus, ita decernens: « Quicumque, inquit, propria uxore derelicta, vel sine culpa interfecta, aliam duxerit uxorem, armis depositis publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a comite, et ferro vinciatur, et in custodia mittatur donec res ad nostram notitiam deducatur. » BALUZ.

continetur. « Si quis aliqua necessitate cogente homicidium commisit, comes in cuius ministerio res perpetrata est, et compositionem solvere et fidam per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars ei ad hoc consentire noluerit, id est aut ille qui homicidium commisit, aut is qui compositionem recipere debet, faciat illum qui ei contumax fuerit ad praesentiam nostram venire, ut ad tempus eum quod nobis placuerit in exilio mittamus, donec ibi castigetur, ut comiti suo inobediens esse ulterius non audeat, et maius dampnum inde non ad crescat. »

CAPITULA MISSIS DATA.

ITEM ALIA CAPITULA ¹.

1. Volumus ut omnes ^a res ecclesiasticae eo modo contineantur, sicut res ad fiscum nostrum continere solent, usque dum nos ad generale placitum nostrum cum fidelibus nostris invenerimus, et constituerimus qualiter in futurum de his fieri debeat.

2. Item volumus, ut omnis inquisitio quae de re-

5 ^b. Volumus atque iubemus, ut missi nostri diligenter inquirant, quanti homines liberi in singulis comitatibus maneat qui possint expeditionem exercitalem per se facere, vel quanti de his qui a duobus tertius adiutus et praeparatus, et de his qui a tribus quartus adiutus et praeparatus, et de his qui a quatuor quintus vel sextus adiutus et praeparatus ad expeditionem exercitalem facere; nobisque per brevem eorum summam deferant ^c.

bus ad ius fisci nostri pertinentibus facienda est, non per testes qui producti fuerint, sed per illos qui in eo comitatu meliores et veraciores esse cognoscuntur, per illorum testimonium inquisitio fiat, et iuxta quod illi inde ^d testificati fuerint, vel contineantur vel reddantur.

3. Item volumus, ut de rebus quas ^e Malfredus per diversa loca et per diversos homines adquisivit ipsi qui easdem res ei dederunt interrogentur, si aliquis eorum eas recipere velit. Et quicumque hoc se velle pronuntiaverit, ad generale placitum nostrum venire iubeatur, ut inde cum eodem Malfredo rationem habere possit.

4. Volumus, ut missi nostri per totam legationem suam primo omnium inquirant, qui sint de liberis hominibus qui fidelitatem nobis nondum promissum habeant, et faciant illos eam promittere sicut consuetudo semper fuit; et postea incipiant legationem suam per cetera capitula peragere.

5 ^e. Volumus atque iubemus, ut missi nostri diligenter inquirant, quanti liberi homines in singulis comitatibus maneat. Hinc vero ea diligentia et haec ratio examinetur per singulas centenas, ut veraciter sciant illos atque describant qui in exercitalem ire possunt expeditionem; ac deinde videlicet secundum ordinem de his qui per se ire non possunt, ut duo tertium adiutorium parent. Et qui necdum nobis fidelitatem promiserunt, cum sacramento nobis fidelitatem promittere faciant ^f ^g.

VARIANTES LECTIONES.

¹ missis data *ex codd.* 1. et 5. in 1 c. nonnisi *capp.* 1. et 2. *habentur.* *Desunt et in codd.* Bl. Goth. Mut. ² deat 5. ³ de 1. ⁴ *ex cod.* 1. ⁵ *cod.* 5. *haec addit:* Et qui nondum fidelitatem promiserunt, cum sacramento nobis fidelitatem promittere faciant. ⁶ *ex cod.* 5. et *editione Sirmondi, ubi post caput 6 legibus addendam inseritur.* ⁷ *faciatis ed.*

NOTÆ.

^a Comes Aurelianensis. Vide notas ad Agobardum, pag. 78. De eodem puto agi in præcepto Lotharii imper. edito inter probationes historię Trenorchianę, pag. 267, ubi vocatur « Malfredus vir inluster comes. » BALUZ.

^b Sequentia tria capitula, quę sumpta sunt ex libro legum Burgundicarum et ex Codice Theodosiano, descripta reperiuntur in Codicibus Palatino et sancti Vincentii Mettensis sicut post superiora Ludovici Pii capitula. Regino vero abbas Prumiensis ea refert ex capitularibus ejusdem Ludovici. Ob eam causam nos illa hic ommissa nolimus, tum etiam quia multa illic diversa sunt a vulgatis Editionibus illarum legum. BALUZ. — Contulimus ea cum Cod. 9, ubi *capp.* 1 et 2 pro uno numerantur. « 1. *De inscriptione temporum.* Licet iam pridem a nobis fuerat ordinatum ut si quis in populo nostro barbarę nationis persona aut in re sua consisteret aut alium invitasset, aut si terram ad habitandum voluntarius deputasset, eaque [eamque Bal.] per annos quindecim sine tertiis habuisset, in voluntate ipsius permaneret, neque exinde quicquam sibi ille qui dederat sciret esse reddendum, tamen absque ulla permutatione omni tempore generaliter memorata conditio debeat custodire, praesenti placuit lege constitui.

« 2. *Item de inscriptione temporum.* Si quis vero terram ab altero sibi traditam violenter dixerit et convicerit fuisse sublatam prius quam triginta annorum terminus compleatur, et rem constiterit occupatam, et requirere poterit, et repetentis partibus reformare.

C Ceterum, si impletis triginta annis terra, a quocumque etiam pervasa fuisse dicatur, non fuerit restituta, nihil sibi reddendum esse cognoscat. Quapropter omnes comites, quoties de privatis causis obventio fuerit generata, secundum ordinem legis [istius Bal.] iudicare curabunt. Et quia omnia ad quietem omnium pertinentia ex lege convenit provideri, quas omnino causas de quibuscumque rebus quae intra triginta annos non fuerint diffinitae, nullo eas postmodum licebit ordine commoveri: quia satis unicuique ad requirendum et recipiendum quod ei debitum fuerit, suprascriptus annorum numerus constat posse sufficere.

« 3. *De inquilinis et colonis.* Si quis colonum alienum in re sua triginta annos habuerit, ac si suum vendicet. Qui si infra triginta annos inventus fuerit, a domino cum filiis sibi debitis, et omni peculio revocetur. Si vero mortuus fuerit, peculium eius dominus revocet. Colona vero si viginti annos in alieno dominio permanserit, a priore domino non requiratur. Colono duae partes agnationis sequantur, colonae vero tertia pars sequatur. Nam si agnatio infra triginta [viginti Bal.] annos edita fuerit, quando adhuc colona domino competebat, repetentibus non negetur; quia in novellis legibus est constitutum. Sane ne separatio coniugii fiat, praecipimus ut dominus coloni vicaria muliere cum agnatione partis tertiae non negetur. »

^c Ita; secunda manu correctum uti Bal. legit *ut a domino coloni vicariae mulieri* 9.

LOTHARII I CONSTITUTIO ECCLESIASTICA (Circa an. 830).

Capitula haec in Codicibus 1. Blankenburgico et 2. Gothano obvia, cum certo tempore non assignentur, itineri Lotharii tertio ideoque ultimis anni 829 aut primis anni 830 mensibus ascribi posse putavi. Respicunt autem ad constitutiones Ottonenses anni 825, nonnullaque ibi in capitulis minoribus praescripta arctius definiunt.

1. Placuit nobis, ut nullus episcoporum de consecratione aut de ¹ dedicatione baptismalium ecclesiarum aut exenodochiorum ² seu oraculorum pretium quodlibet contra auctoritatem canonicorum patrum vel iuxta antiquam consuetudinem, penitus accipere praesumat.

2 ³. De feminis cum presbiteris cohabitantibus placuit eas poenitus eici, nec ulterius cum his quomodo conversari, et si post primam contestationem episcopi sui ⁴, a tribus usque ad septem idoneis testibus convincitur praevicasse, proprii gradus periculo subiaceat. Quod si episcopus conventionem aliqua ratione huiusmodi neglexerit, aut post hoc synodale concilium, infra dies quinquaginta emendatione digna non emendaverit, iudicio metropolitani sui subiaceat; presbiteri vero clericos boni testimonii secum conversatione habeant, qui ob vitae propriae munditiam, testes fideles possint fieri vitae alienae.

3 ⁵. Ut in exenodochiis ⁶ rationabiliter dispositis ⁷, et ⁸ adhuc in pristino statu manentibus ⁹, in primo testamento testatoris omnino conscripta ¹⁰ ser-

vetur voluntas. In his vero quae ab initio iustae ¹¹ rationis dispositione caruerunt, volumus ut quinta pars fructuum pauperibus detur. Similiter in illis quae rationabilem ¹² dispositionem habuerunt, et tamen qualibet negligentia pristini status ordinatione carent, volumus ut conditio suprascripta ¹³ servetur, quoasque per bonorum ordinatorum providentiam et temporum habundantiam ad priorem valeant ascendere dispositionem.

4 ¹⁴. Visum est nobis, ut presbiteri baptismalium ecclesiarum, secundum suam possibilitatem debitam oboedientiam et honorem suis exhibeant episcopis absque gravedine ¹⁵, ut ¹⁶ necessitas et ordo poposcerit. Nam si oboedientia rei ¹⁷ publicae talis iniungitur episcopis, quam per se facere nequiverint, volumus ut praebent solatium subiecti ¹⁸ secundum qualitatem iniuncti servitii. Si quis extra ¹⁹ hanc necessitatem ecclesias gravatas habent atque destructas, et in antea gravare praesumpserint, per relationem iurisorum cogniti huiusmodi rectores, canonica inventionem a nobis promulgata ²⁰ feriantur.

VARIANTES LECTIONES.

¹ c. neque 2. ² senodochiorum 2. ³ hoc caput deest in cod. 1. habetur et in codd. Florentino et Londinensi. ⁴ aut secundam vel tertiam Fl. ⁵ senodochiis 1. ⁶ d. et adhuc in pristino statu manentibus, testatoris omnino conscripta servantur. In 2. ⁷ deest in 1. ⁸ in pr. st. m. desunt 1. ⁹ conscripta 1. ¹⁰ iuxta rationem dispositionem 1. ¹¹ rationabiliter 2. ¹² superscripta 2. ¹³ gravitudine 2. ¹⁴ cum 2. ¹⁵ oboedientia. 1. ¹⁶ deest 2. ¹⁷ Si q. ex necessitate ecclesias. 1. ¹⁸ promulgata 2.

NOTÆ.

^a Cf. constitutionem Ottonensem a. 825, cap. 5, C ^b Cf. eandem, c. 7.
⁶, supra. ^c Cf. eandem, cap. 2, 3.

DIVISIO IMPERII (An. 830, Nov.).

Chartam huius divisionis a Pithœo in SS. Francorum XII, pag. 330-336 ex « vetustissima membrana » vulgatam, Cointius et Pagius anno 835, Goldastus et Baluzius annis 837 et 838 ascripserunt. Sed Goldasti Baluziique sententia præter alias rationes eo minime stare potest, quod divisiones annorum 837 et 838 ab hac valde diversæ in annalibus Prudentii et apud Nithardum leguntur; et anno 835 in conventu Stremiacensi imperii divisionem factam fuisse nemo novit. Certe ascribenda est tempore, quo Ludovicus Lothario infestus, ejus ne nomen quidem et spem futuræ in fratres auctoritatis memorandam putaret, et grato in Pipinum Ludovicumque animo regna eis pridem attributa, Aquitaniam Bajoariamque, extendenda statueret. Cum igitur Nithardus libro Historiarum primo hanc auxilii ab utroque fratre contra Lotharium anno 830 præstiti conditionem ab imperatore impletam fuisse referat, divisio in conventu Noviomagensi mense Octobri et Novembri habito, cujus die undecima Lotharii nomen ultima vice patris nomini solito adjunctum legimus, perfecta fuisse videtur.

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christo. Hludovicus, divina ordinante providentia imperator augustus, omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae, et cuncto catholico populo, praesenti scilicet et futuro, gentium ac nationum ¹ quae sub im-

perio ac regimine nostro constitutae sunt. Notum fieri volumus omnium vestrum solertiae, quod inter dilectos filios nostros Pippinum, Hludovicum, Karolum, regni nobis a Deo commissi talem divisionem facere decrevimus, ut post nostrum ab hac mortali-

VARIANTES LECTIONES.

¹ nationi Pith.

tate decessum unusquisque illorum scire valeat, si eos divina pietas nobis superstites esse voluerit, quae portio sibi ad tenendum atque gubernandum a nobis adsignata sit. Quam divisionem eo modo describere ac designare volumus, ut singuli iuxta ordinationem nostram et fines regni sui qui in alienigenas extenduntur, cum Dei adiutorio defendere stuant ac¹ studeant, et pacem ac fraternam caritatem facerent se custodire valeant. Cuius divisionis modum atque ordinationem talem nobis² facere placuit.

1. Haec autem tali ordinatione disposuimus, ut si post nostrum ab hac hinc discessum aliquis eorum, priusquam fratres sui, diem obierit, et talem filium reliquerit quem populus ipsius eligere voluerit ut patri suo succedat in regni haereditate, volumus ut hoc consentiant patri ipsius pueri, et regnare permittant filium fratris sui in eo regno quod pater eius, frater eorum, habuit. Quod si talem filium non habuerit, tunc volumus, ut illa pars regni quam idem habebat, dividatur aequaliter inter illos fratres qui superstites remanserunt³.

2. Placuit etiam inter praedictos filios statuere atque praecipere, propter pacem et concordiam quam inter eos perpetuo permanere desideramus, ut nullus eorum fratris sui terminos vel regni limites invadere praesumat, neque fraudulenter ingredi ad conturbandum regnum eius vel marcas minuendas; sed potius adiuvet unusquisque illorum fratrem suum, prout temporis oportunitas⁴ permiserit, et auxilium ei ferat contra inimicos eius iuxta rationem et possibilitatem.

3. Nec aliquis ullam hominem fratris sui pro quibuslibet causis vel culpis ad se confugientem suscipiat ad intercessionem pro eo faciendam; quia volumus ut quilibet homo peccans et intercessionem indigens, intra regnum domini sui vel ad loca sancta vel ad honoratos homines confugiat, et inde iustam intercessionem mereatur.

4. Similiter praecipimus, ut⁵ quemlibet illum, qui dominum suum contra voluntatem eius dimiserit et de uno regno in aliud profectus fuerit, neque ipse rex suscipiat, neque hominibus suis consentiat, ut talem hominem recipiant vel iniuste retinere praesumant. Nec solum de illis, sed etiam de servis fugitivis statuimus observandum, ut nulla discordiae re-

linquatur occasio. Sed et hoc praecipimus, ut nullus ex his tribus fratribus, nobis in corpore consistentibus, vel nostrum vel cuiuslibet alterius hominem sacramentum fidelitatis sibi promittere faciat, et per hoc eum vel a nobis vel ab altero domino suo per huiusmodi sacramentum avertat et ad se adtrahat.

5. Quia etiam praecipendum nobis videtur, ut post nostrum ex hac mortalitate discessum homines unusquisque eorum accipiant beneficia, unusquisque in regno domini sui et non alterius, ne quando per hoc, si aliter fuerit, scandalum aliquod possit accidere. Hereditatem autem suam habeat unusquisque hominum illorum absque contradictione, in quocumque regno hoc eum legitime habere contigerit⁶.

6. Et unusquisque liber homo post mortem domini sui licentiam habeat se commendandi inter haec tria regna ad quemcumque voluerit. Similiter et ille qui nondum alicui commendatus est.

7. De traditionibus autem atque venditionibus quae inter partes fieri solent, praecipimus, ut nullus ex his tribus fratribus suscipiat de regno alterius a quolibet homine traditionem vel venditionem rei immobilis, hoc est, terrarum, vinearum, atque sylvarum, servorumque qui iam casati sunt, sive caeterarum rerum quae haereditatis nomine censentur; excepto auro, argento, et gemis, armis ac vestibus, necnon et mancipiis non casatis, et iis speciebus quae proprie ad negotiatores pertinere noscuntur. Caeteris vero illis hominibus hoc minime interdicens⁷ iudicamus.

8. Si autem feminae, sicut fieri solet, inter partes et regna legitime fuerint ad coniugium postulatae, non denegentur iuste postulentibus; sed liceat eas vicissim dare et accipere, et adfinitatibus populis inter se sociare. Ipsae vero feminae potestatem habeant rerum suarum in regno unde exierint, quamquam in alio propter mariti societatem habitare debeant.

9. De obsidibus autem qui propter credentias dati sunt, et a nobis per diversa loca ad custodiendum destinati sunt, nolumus⁸, ut ille rex in cuius regno sunt, absque voluntate fratris sui, de cuius regno sublatis sunt, ad patriam eos redire permittat, sed po-

VARIANTES LECTIONES.

¹ et. ac deunt P. ² remanserint B. ³ oportunitas P. ⁴ ut correxi; cognoverit edd. ⁵ volumus P.

NOTÆ.

¹ Hic Goldastus hæc adnotat: « Deest divisio atque ordinatio regnorum. » Supplet autem utcumque hunc hiatus Nithardus, lib. 1, describens partem regni quæ Carolo Calvo data est; « id est, a mari per fines Saxonie usque ad fines Ribuariorum, totam Frisiam, et per fines Ribuariorum comitatus Molla, Halt, Trahammolant, Masagobbi, deinde vero quidquid inter Mosam et Sequanam usque Burgundiam una cum Viridunensi consistit, et de Burgundia Tulensem, Odornensem, Bedensem, Blesensem, Parthensem, utrosque Barrenses, Brionensem, Tricasinum, Antissiodorensem, Senonicum, Wastinensem, Milidunensem, Stampensem, Castrensem, Parisia-

cum, et deinde per Sequanam usque in mare Occanum, et per ipsum mare usque in Frisiam, omnes videlicet episcopatus, abbatias, comitatus, fiscos, et omnia infra prædictos fines consistentia, cum omnibus ad se pertinentibus, in quacunque regione consistebant, et sui juris esse videbantur, una cum auctoritate divina atque paterna præfato filio suo Carolo dedit. » Vide etiam Annales Bertinianos, ad annum 857. BALUZ.

² Ita habuit vetus schedæ quam nos vidimus. Sic etiam edidit Pithœus Duchesnius habet quemlibet liberam hominem. Puto autem illum ista mutuatum esse ex capite octavo divisionis Caroli Magni.

tiam in futuro in suscipiendis obsidibus alter alteri A mutuum ferat auxilium, si frater fratrem hoc facere rationabiliter postulaverit. Idem iubemus et de iis qui ob sua facinora in exilium missi vel mittendi sunt.

10. Si causa vel intentio et controversa talis inter partes propter terminos aut consilia regnorum orta fuerit, quae hominum testimonio declarari vel defini non possit, tunc volumus, ut ad declarationem rei dubiae vexillo crucis Dei voluntas et rerum veritas inquiratur, ne unquam pro tali causa cuiuslibet generis pugna vel campus ad exterminationem iudicetur. Si vero quislibet homo de uno regno hominem de altero regno de infidelitate contra fratrem domini sui apud dominum suum accusaverit, mittat eum dominus eius ad fratrem suum, ut ibi comprobet quod B de homine illius dixit.

11. Supra omnia autem iubemus atque praecipimus, ut ipsi tres fratres curam et a defensionem ecclesiae sancti Petri simul suscipiant, sicut quondam a proavo nostro Karolo, et avo nostro Pippino, et beatae memoriae genitore nostro Karolo imperatore, et a nobis postea suscepta est, ut eam cum Dei adiutorio ab hostibus defendere nitantur, et iustitiam suam, quantum ad ipsos pertinet et ratio postulaverit, habere faciant. Similiter de caeteris ecclesiis quae sub illorum fuerint potestate, praecipimus, ut iustitiam suam et honorem habeant, et pastores atque rectores venerabilium locorum habeant potestatem rerum quae ad ipsa pia loca pertinent, in quocumque de his tribus fratribus illorum ecclesiarum possessiones fuerint. C

12. Quod si de his statutis atque convenientiis aliquid casu quolibet vel ignorantia, quod non optamus, inruptum fuerit, praecipimus, ut quam citissime secundum iustitiam emendare studeant, ne quando propter dilationem maius damnum possit ad crescere.

13. Haec autem omnia ita dispensamus atque eo

VARIANTES LECTIONES.

¹ etiam P. ² consentis P. ³ inruptum P. ⁴ scilicet nos. ⁵ pontivus P. ⁶ in P. ⁷ t. T. P. ⁸ ribuaris P. ripuarios B. ⁹ atoarias P. atrarios B. ¹⁰ hasbanja B. ¹¹ mempiscon B. ¹² mclunenti B. ¹³ amau P. B. ¹⁴ teruunensis P. ¹⁵ virdomadensis P. B.

NOTÆ.

^a Goldastus hæc adnotat in hoc loco: ^a Baronius, Annal. tom. IX, an. 838, §. 2, integrum præter morem laudat huic locum, quem solito falsi crimine corruerat in Caroli Magni constit., §. 16, pro his verbis *Ecclesie sancti Petri subiiciens ista, defensionem sancti papæ simul, etc.*, contra Codicum mss. et Pithæi, unde excipit, Mutique Editiones. Vide Marcam in libro primo de Concordia sacerdotii et imperii, cap. 12, §. 2 et seq.

^b Ita omnino scheda votus. Quo etiam modo habet caput 16 chartæ Caroli, ex quo istud descriptum esse apparet. Pithæus tamen, Duchesnius, et Goldastus ediderunt *consentis*.

^c Hæc et quæ sequuntur omisit Goldastus in sua Editione. Certe multa haud dubie illic menda sunt, multa mutila. Quia tamen Pithæus ea invenit in vetustissima membrana, et reperta quoque sunt in veteri scheda qua nos usi sumus, putavimus prætermittenda non esse.

^d Châlons, Meaux, Amiens, le Ponthieu.

ordine adfirmare decrevimus, ut quamdiu divinae maiestati placuerit hanc corporalem nos agere vitam, potestas nostra sit super a Deo conservatum regnum atque imperium istud sicut hactenus fuit, in regimine atque ordinatione et omni dominatione regali et imperiali, et ut obedientes habeamus prædictos filios nostros atque Deo amabilem populum nostrum cum omni subiectione quæ patri a filiis, et imperatori ac regi a suis populis exhibetur. Et si aliquis ex his tribus filiis nostris per maiorem obedientiam ac bonam voluntatem inprimis Deo omnipotenti ac potestata nobis placere cupiens, morem prohibita promeruerit, ut ei maiorem honorem ac potestatem conferre delectet ¹, et hoc volumus ut in nostra maneat potestate, ut illi de portione fratris sui qui non placere curaverit, et regnum et honorem ac potestatem auceamus, et illum talem efficiamus, qualiter ille propriis meritis dignus ostenderit.

14. Hoc postremo statuendum nobis videtur, ut quicquid ad hæc de rebus et conventionibus quæ ad profectum et utilitatem eorum pertinent, his nostris decretis atque præceptis addiderimus, volumus sic a prædictis dilectis filiis nostris observetur atque custodiatur, sicut ea quæ in his iam statuta atque descripta sunt, custodire et conservare præcipimus.

^e Ad Aquitaniam totam inter Ligerim et Sequanam et ultra Sequanam pagis 28, id est, ^d Catalonis, Melianum, Ambiensis, et Pontium ^e usque ad ^f mare.

Ad Baiuvariam, Toringiam totam ^g, ^h Ribuaris ⁱ Atoarios ^j, Saxoniae, Frisiae, ^k Ardenna, Asbania ^l, ^m Bragunto, Franderes, ⁿ Mempiscon ^o, ^p Medenenti ^q, ^r Ainau ^s.

^t Austerban, ^u Adertensis, Tervanensis ^v, Bolensis, ^w Quentovico, ^x Camalecensis, Virdomandensis ^y.

Ad Alamanniam ^z totam Burgundiam, excepto quod

^e Ducatus ejus caput Colonia Agrippina.

^f In Geldria. Mon. Germ. SS., 1, 6.

^g In quo Stablo et Malmedy.

^h Hennegau, Brabant, Flandern.

ⁱ Menapii, Flandriæ pars.

^j Le Malantois.

^k Ainan, Hennegau.

^l Osterbant.

^m Pagi circa Arras, Tervanne, Boulogne.

ⁿ Saint Josse-sur-mer.

^o Pagi circa Combrai et Saint-Quentin.

^p Carolus Magnus anno 806 Burgundiam in duas partes divisit, quarum unam Ludovico Aquitanie regi dedit, aliam Carolo. Hic Ludovicus totam Burgundiam pertinere vult ad Alamanniam, ea Burgundia parte excepta quæ Pippino data fuerat. Difficile est ista discernere. Si quis tamen plura de variis Burgundia divisionibus scire volet, is consulere potest notitiam Galliarum doctissimi viri Adriani Valesii.

Pippino datum est, ^a totam Provinciam, et ^b totam ^A Vngensis, ^c Castrensis, ^f Portiano, ^g Remegensis, Gotiam, et de ista media Francia ^c Warensis, ^h Laudunensis, Mosellis, ^b Treveris.

NOTÆ.

^a Id est, ut ego quidem arbitror, Provinciam proprie dictam et Dalinatam, in quo est Vienna, quam Provincie urbem esse ait auctor Annalium Bertiniorum ad annum 834.

^b Id est, Septimaniam et Maream Hispanicam. Nam tum provincie illæ comprehendebantur sub appellatione Gothiæ, eamque ob causam sepe conjunguntur in veteribus Monumentis. Præceptum Caroli Simplificis in Chartulario Helenensi, lib. 1, cap. 1: « Præcipimus etiam in omni regno nostro Gothicæ sive Hispaniæ. » Aliud ejusdem præceptum in Chartulario Ecclesie Gerundensis: « Præcipimus etiam atque jubemus ut quicquid adquisitum habet vel de reliquo acquirere poterit infra fines Gothiæ vel Hispaniæ. » Item aliud ejusdem præceptum in Chartulario sancti Petri Rodensis: « Concedimus etiam tibi in toto regno Gothiæ vel Septimaniæ. » Capitulare primum anni 806, cap. 1: « Septimaniam vel Gothiam Ludovico dilecto filio nostro consignavimus. » et cap. 4: « Septimania sive Gothia usque ad Hispaniam. » Hinc Carolus Simplex in Chartulario Ecclesie Helenensis, lib. 1, cap. 74, vocatur rex Francorum atque Gothorum. Nunc ostendendum est eam quoque Narbonensis provincie partem quæa Carcassone incipit fuisse in regno Gothico. Istud vero probari primo potest auctoritate vite sancti Benedicti abbatis Anianensis; quem cum scriptor ejusdem vite doceat filium fuisse hominis qui « Comitatum Magdalonensem quoadusque vixit tenuit, » ac Benedictum ex partibus Gothiæ oriundum fuisse, manifestum est illum sensisse eam Gallie Narbonensis partem Gothiæ nomine comprehensam fuisse. Confirmat hanc sententiam auctor vite Alcuini, qui ait eundem Benedictum abbatem sæpius ad Alcuinum venisse e Gothia: « Vir quoque Domini Benedictus, ei præ omnibus monachis familiaritate junctus, ad eum gratia consilii salutis sue et suorum accipiendi sæpius Gothiæ de partibus properabat. » Veniebat enim ex monasterio Aniano, quod in diocesi Magalonsensi constitutum erat, quæ pars est Septimaniæ. In archivo monasterii Cuxanensis reperitur charta Bernardi comitis Bisuldunensis, ut opinor, data anno Christi millesimo, in qua legitur ipsum eidem monasterio Cuxanensi dedisse monasterium vocabulo Monisatem, quod est « in honore sancti Pauli apostoli in provincia Gociæ in comitatu Faunolitense in diocesi Narbonatis Ecclesie. » Quod monasterium in comi-

tatu Fenoliotensi situm fuisse reperio etiam in Chartulario monasterii Campirotundi. Hinc regnum Gothicum in præcepto quod Lotharius rex concessit Suniario abbati in diocesi Gerundensi, quod exstat in Chartulario monasterii sancti Felicis Jecsalensis. In libro Evangeliorum monasterii sancti Dionysii, quem Joannes Aventinus libro quarto Annalium Boiorum, pag. 462, narrat sua tempestate servatum fuisse Reginoburgii in templo divi Haimnerani, hi versus legebantur inscripti Carolo Calvo regi Francorum:

Francia grata tibi, rex inlucy, munera defert,
Gothia te pariter cum regnis inchoat altis.

Attamen quamvis Gothiæ nomine tum utraque provincia intelligeretur, licet, regnante Ludovico Pio, Bernardus comes Barcinonensis Gothiam Septimaniamque regeret, existimandum non est Borrellum, quem Gothicæ ducem fuisse anno Lotharii regis reperio in Chartulario monasterii Rivipullensis et in Actis foundationis monasterii sancti Benedicti de Bogis in diocesi Ausonensi, existimandum, inquam, non est Borrellum tenuisse provinciam Tarraconensem et Septimaniam, cum sciamus illum Barcinonensem tantum Urgellensemque comitatus habuisse. Nisi si se Gothicæ ducem ideo dici voluit quia partem novæ Septimaniæ, id est, Urgellensem tractum, in sua potestate habebat. BALUZ.

^c Wavrensis ad ripas Alisontie. Monum. SS., 1, 489.

^d Vongensis circa Vouss ad Axonam.

^e Ad Mosam et Barum in quo *Donchery*.

^f Caput ejus *Chateau-Porcien* ad Axonam.

^g Circa *Reims, Laon, Metz*.

^h Pithœus notat: « Hic vetustissima membrana deficit. » Et excidisse crederes nonnulla, aut in portione Caroli, cui Alamannia cum ducatu Curiensi et Alisatia an. 829 obvenerant, aut in portione Ludovici regis Bajoariæ, scilicet pagos Wormatiensem et Spirensem atque ducatum Austrasiarum cum pagis Swalafelda Nortgowi et Hessi. Sed ea anno 821 quo imperator constitutum anno 817 divisionem recensuisse apud Einhardum legitur, Ludovico regi adjecta fuisse videri possunt. Ego in hanc partem inclino, ita ut Caroli portionem ducatu Trevericorum absolutam fuisse credam.

LOTHARII I CONSTITUTIONES PAPIENSES (An. 832, Febr., Pavia).

Capitula hæc in quarto Lotharii itinere, quo ab æstate anni 831 usque ad æstatem anni subsequentis Italiam visitavit, promulgata sunt.

Constitutionem priorem ex Caroli ac Ludovici capitalis excerptam, post Amerpachium Codice Tegernseensi usum, Labbeum qui eam inter schedas Sirmondi ex Codice Parisiensi n. 4615 descriptam tomo Concil. VII, p. 1551, ediderat, et Baluzium, denuo edituri, Codicibus 1. Chisiano, 2. Parisiensi n. 4613, Vaticano n. 5359 a Blumio inspecto (Archiv. t. V, p. 245) Tegernseensi jam regio Monacensi, Fragmento Florentino a Dati edito, Blankenburgico in bibl. ducali Guelferbytana, et Ambrosiano, Florentino, Londinensi, Vindobonensi, Veronensi et Estensi apud Muratorium, capp. 63-67, 95, 69, 70, usi sumus. Quorum ope et textum recognoscere atque augere, et Chisiani præcipue, quem ducem secutus sum, auxilio locum tem pusque quo promulgata sunt eruere licuit.

Constitutio altera jam prima vice ex Codice Ghisiano prodit. Decerpta est ex collectione capitularium Caroli Magni, qualem in Codice sancti Pauli superstiteri, ipso capitulorum ordine hic referri conspici-

HAEC SUNT ¹ CAPITULA ²QUAS ³ DOMNUS LOTHARIUS ⁴ REX ⁵

Una cum consensu fidelium suorum excerptis⁶ de Capitulis domni Karoli avi⁷ sui, ac serenissimi imperatoris Hludovici⁸ genitoris sui, Papiæ in palatio regio, sub indictione 10ma, et cuncto⁹ populo⁹ in regno Italiae consistenti conservare praecepit¹⁰.

1. De ecclesiis emendandis volumus, ut ita conservetur ¹¹ sicut in capitulare nostro continetur quod ad Olonnam ¹² fecimus. Et ubi in uno loco ¹³ plures sunt quam necesse sit, destruantur. Quod si forte in aliquo ¹⁴ loco ecclesia sit constructa ¹⁵, quae tamen necessaria sit et nihil dotis habuerit, volumus ut secundum iussionem domni et genitoris nostri ¹⁶ unus mansus cum ¹⁷ duodecim hunuariis ¹⁸ de terra arabili ¹⁹ ibi detur et mancipia ²⁰ duo a liberis hominibus qui ad caudam ecclesiam officium Dei debeant ²¹ audire, ut sacerdotes ²² ibi possint esse et divinus cultus fieri. Quod si hoc populus facere noluerit, destruat.

2. Sanguinis effusio in ecclesia facta cum fuste, si presbyter fuerit, triplo componatur: duas partes eidem presbytero, tertiam pro fredo ad ecclesiam, et insuper bannum nostrum. Similiter de diacono iuxta compositionem eius in triplo cum banno nostro componatur. De subdiacono similiter triplo secundum suam compositionem ²³. De uniuscuiusque ordinis clerico, secundum suam compositionem triplo persolvatur, insuper bannus noster. Similiter et de ictu sine sanguinis effusione de uniuscuiusque ordinis clerico secundum suam compositionem triplo componatur, insuper bannus noster. Et qui non habet unde ad ecclesiam persolvat, tradat se in servitium eidem ecclesiae usque dum totum debitum persolvat.

3 ²⁴. Statuimus de presbiteris et diaconibus ecclesiastico honore privatis, ut redigantur poenitentia ²⁵, sicut canones praecipiant. Et si habet episcopus in sua parrochia suum ²⁶ monasterium, ibi mittantur. Quod si monasterium non habuerit, tunc praecipiat episcopus, ut illi tales habitent in illa plebe unde sunt; et si res proprias habuerint, eligant sibi talem patronum qui de ipsis rebus victum et vestimen-

lum ²⁷ eis ministret. Ipsi tamen nullam habeant licentiam vagandi aut discurrendi, sive ad placita sive ad palatium, sive ad ipsas res quas proprias ante habuerunt ²⁸ sine licentia sui episcopi: sed in eodem loco ubi sibi constitutum est, suam poenitentiam ingiter agant. Quod si hoc non observaverint ²⁹, primum verberibus coherceantur; quod si nec sic castigaverint ³⁰, in tali loco recludentur, ubi, velint nolint ³¹, in ³² poenitentia vivant.

4. Ut nullus ebrius suam causam in mallum possit conquirere nec testimonium dicere; nec comis placitum habeat nisi ieiunus.

5. De ^a reclamatoribus vel causedicis, qui nec iudicium scabinorum adquiescere nec blasphemare volunt, antiqua consuetudo servetur; id est in custodia recludentur, donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re clamaverint et litteras detulerint, non quidem eis credatur; nec tamen in carcere ponantur; sed cum custodia et ^b cum ipsis litteris pariter ad palatium nostrum remittantur, ut ibi discutiantur sicut dignum est.

6. De conspirationibus quicumque facere praesumpserit, et sacramento quamcumque conspirationem firmaverint, triplici ratione iudicentur. Primo ut ubicumque aliquod malum per hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur, adiutores vero eorum alter ab altero flagellentur, et nares sibi invicem praecidant. ^c Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, et capillos ³³ sibi vicissim detundant. Si vero per dexteram aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum idoneis iuratoribus hoc pro malo non fecisse, aut si facere non potuerint, suam legem componant; si vero ³⁴ servi fuerint, flagellentur. Et ut de cetero in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio fiat, nec per sacramentum nec sine sacramentum.

7 ³⁵. De oppressione pauperum liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec de liberis hominibus diximus, ne forte parentes contra iustitiam fiant exeredati, et regale obsequium minuatur, et

VARIANTES LECTIONES.

¹ Incipit c. Vatic. ² c. exeppta usque placuit. Vn. (reliqua desunt) c. excerpta n. p. a Lothario imperatore. Est. ³ quem 1. 2. ⁴ lotharius 1. ⁵ rex instituere iussit. 2. (reliqua desunt). ⁶ excersit 1. exceptit Vatic. ⁷ anii 1. ⁸ ludouici 1. ⁹ cum Vatic. ¹⁰ concepit 1. praecipit Vatic. ¹¹ obseruetis P. obseruetur V. ¹² ad olonnam P. olonna Ch. ¹³ unum locum Ch. ¹⁴ alico Ch. alio rel. ¹⁵ aecclesiam sit constructam qui Ch. ¹⁶ nostris Ch. P. ¹⁷ deest P. ¹⁸ bichariis Ch. V. Vn. E. ¹⁹ arabile Ch. ²⁰ mancipias duas ad Ch. ²¹ deest P. ²² sacerdos i. possit P. ²³ compositionem usque compositionem excidit in utroque codice; quod supplevi ex Hludovici capitulari. ²⁴ caput adest et in Blank. ²⁵ sub. p. Bl. ²⁶ deest Blk. ²⁷ uestitum Blk. ²⁸ habuerint P. ²⁹ conseruauerint Bl. ³⁰ castigati fuerint. Bl. ³¹ deest P. ³² sup P. ³³ nares ³⁴ Ch. s. f. f. Et ut de cetero desunt in P. ³⁵ ex 803 B. 16. cuius ultima sententia excidit.

NOTE.

^a Id est, qui litigant. BALUZ.
^b Carolum Magnum non esse repertorem istius juris colligi potest ex epistola 104 sancti Bonifacii, in qua sic scribit ad Pippinum regem: « Quidam servus Ecclesiae nostrae, et ipse mendacissimus, qui nos arte fugiebat, Anfrid nomine, veniens ad nos cum indiculo vestro, rogans ut ei iustitiam faceremus, misimus illum ad vos cum ipsis litteris cum misso nostro, ut

D cognoscatis quia mentitus vobis est, petentes ut nos pro mercede vestra defendatis contra tales falsarios, et eorum mendaciis non credatis. » Id.

^c Glossa marginalis in Codice Regio: « Si nihil mali perpetratum est, actor, secundum quosdam, in Corsicam est mittendus; secundum alios, tam actor quam sequaces est flagellandus; secundum alios, actor mori debet. » Id.

ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones A seu malefactores efficiantur ¹.

8. Si quis litteras nostras dispexerit, id est tracto-
riam, quae propter missos recipiendos dirigitur, aut
honores quos habet amittat, aut in eo loco ubi praedi-
ctos missos suscipere debuit, tamdiu resideat et de
suis rebus legationes illuc venientes suscipiat, quo-
usque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero
epistolam nostram quocumque modo dispexerit, iusso
nostro ad palatium veniat et iuxta voluntatem nos-
tram congruam stultitiae suae castigationem acci-
piat. Et si homo liber vel ministerialis comitis hoc
fecerit, honorem, qualemcumque habuerit, sive be-
neficio amittat. Et si servus fuerit, nudus ad pa-
lum vapulet, et caput eius tundatur.

9². Quicumque liber homo denarium merum et B bene pensantem recipere noluerit ³, bannum nos-
trum, id est 60 solidos, componat ⁴. Si vero servi
ecclesiastici aut comitum aut vasallorum nostrorum
hoc facere praesumpserint, sexaginta ictus ⁵ vapu-
lent. Aut si magister eorum vel advocatus ⁶, qui li-
ber est, eos vel comiti vel misso nostro iussus praesentare noluerit, praedictum bannum, id est sexa-
ginta solidos, componat.

10⁷. De falsa moneta iubemus, ut qui eam ⁸ per-
cussisse comprobatus fuerit, manus ei ⁹ amputetur.
Et qui hoc consenserit, si liber ¹⁰ est, 60 solidos con-
ponat.

11¹¹. Decernimus ut quisquis aliter testes habere
non potuerit, volumus ut per comitis iussionem quos
in suo testimonio necessarios quisque ¹² habuerit, C
veritatem probaturi ¹³ publico conventu adducantur,
ut per ipsos rei veritas cum iuramento valeat inquiri.
Quod si de duabus partibus fuerit inquisitio facta,
idecirco quod nullus eorum possit habere testes, an-
tequam iurent fiat inquisitio facta. Quod si omnes ad
unam partem dixerint testimonium, iurent verum
dixisse testimonium. Quod si dissenserint, et quae-

dam ¹⁴ pars ¹⁵ testimonium uni ¹⁶ praebuerit testimonium
et alia alteri, tunc interrogentur si audent per pugnam
illorum testimonium approbare. Quod si nulla pars
alteri concesserit ¹⁷, iurent, et per pugnam probetur
illorum testimonium ¹⁸. Quod si una ¹⁹ pars se ²⁰ sub-
traxerit, tunc illa quae ausa fuerit contendere, reci-
piatur ad testimonium.

12²¹. Ut per triginta annos servus liber fieri non
possit, si pater illius servus aut ²² mater illius an-
cilla fuerit. Similiter ²³ de aldionibus ²⁴.

13²⁵. Ut nullus cancellarius pro ullo iudicato aut
scripto aliquid amplius accipere audeat nisi dimi-
diam libram argenti de maioribus scriptis, de mino-
ribus autem infra ²⁶ dimidiam libram quantum res
assimilari possit ²⁷ et iudicibus rectum videtur acci-
piat. De orfanis autem vel ceteris pauperibus qui ex-
solvere hoc non possunt, in providentia comitis sit,
ut nequaquam inde aliquid accipiat. [De indiculis
vero nihil accipiat, nisi tantum pergamenam, ubi
ipsum indiculum scribere possit. C. Blank.] Notarii
autem hoc iurare debent, quod nullum scriptum fal-
sum faciant, nec in occulto ²⁸ scriptum aliquis ²⁹ faci-
at ³⁰; nec ³¹ de uno comitatu in alio, nisi per li-
centiam illius comitis in cuius comitatu ³² stare de-
bet ³³. Si vero necessitas itineris aliquem ³⁴ compu-
lerit ³⁵, aut infirmitas gravis, secundum capitulare
domini et ³⁶ genitoris nostri faciant ³⁷. Quod si ³⁸ ali-
ter fecerit ³⁹, inanis ⁴⁰ et vacuus ⁴¹ appareat ⁴².

14. Placuit nobis, ut haec capitula, quae excer-
psimus ⁴³ de capitulis ⁴⁴ bonae ⁴⁵ memoriae avi no-
stri Karoli ac domni et genitoris nostri Hludowici
imperatoris, ab ⁴⁶ omnibus sanctae Dei ecclesiae et
nostris fidelibus in regno Italiae consistentibus pro
lege teneantur et conserventur. Et quicumque horum
capitulorum contemptor extiterit, 60 solidorum ⁴⁷
multam componat ⁴⁸, sicut in capitalis praedicti
domni ⁴⁹ avi ⁵⁰ nostri Karoli continetur ⁵¹.

VARIANTES LECTIONES.

¹ haec ex Karoli M. capitulari adduntur in Mut. A. Fl. L. V. Vn. Est.: Et ut saepius non fiant manni
ad placita, nisi sicut in alio capitulo praecipimus, ita observetur. ² deest in Paris. ³ in hac voce cod. Te-
gernseensis incipit fol. 87. ⁴ reliqua huius capituli desunt in Teg. ⁵ hictos Ch. ⁶ aduocatos Ch. ⁷ deest
in Paris. Numero ix signat Tegernseensis, et ita porro. ⁸ quicumque percusserit aut probatus Teg. ⁹ ei Ch.
¹⁰ hoc consibilis est Ch. ¹¹ adest in Blank. ¹² quosque Bl. ¹³ praelaturi Ch. Blk. perlatu-
ri Teg. prolatu-
ri Vn. Est. ¹⁴ quadam Ch. Bl. ¹⁵ parte Bl. ¹⁶ omnium Bl. unum... alterum Ch. A. V. Vn. E. ¹⁷ conces-
serit Ch. ¹⁸ t. et tunc (media desunt) Bl. ¹⁹ nulla Ch. ²⁰ so s. deest Ch. ²¹ hoc caput deest in codice
Vaticano. ²² et Mur. ²³ s. d. a. desunt in Teg. s. et de a. Bl. ²⁴ a. praecipimus P. ²⁵ caput extat in
fragmento Florentino; in Blank. vero alio loco. ²⁶ i. ipsam d. l. Bl. Par. Teg. ²⁷ res exposcit Teg. Bl.
Par. (rex). ²⁸ f. nec innoculum. Nec scriptum Teg. ²⁹ aliquid faciant Frq. Fl. Teg. ³⁰ f. falsum, nec
V. Vn. ³¹ deest Teg. ³² comitatum Ch. P. c. cartula ipsa st. d. Bl. ³³ debent Fl. Frq. ³⁴ aliquid Ch. V.
Vn. aliqua Frq. Fl. aliquem P. Teg. ³⁵ contulerit Ch. copulauerit P. ³⁶ d. et desunt in Ch. P. Teg. Frq.
Fl. Bl. ³⁷ reliqua capituli desunt in Teg. ³⁸ s. quis a. Bl. ³⁹ Si notarius a. f. Fl. Frq. ⁴⁰ inane et uacuum
V. Vn. ⁴¹ vacua Bl. ⁴² Illic explicit in codice Vaticano. In Fragmento Florentino huic capiti praemitti-
tur caput Hludowici II: De feminis quibus defunctis viris et subsequitur caput eiusdem: De chartis quae a
quibusdam personis falsae, etc. ⁴³ excersimus Ch. P. ⁴⁴ capitulare Frq. Fl. V. Vn. ⁴⁵ sancte P. ⁴⁶ li Ch.
⁴⁷ sol. denariorum multa Blk. ⁴⁸ solid. componat (reliqua desunt) Fra. Fl. V. Vn. E. ⁴⁹ deest Ch. Bl.
⁵⁰ auii hac voce desinit Teg.

NOTÆ.

¹ Loco sequentium Codex Paris. 4613, fol. 96¹ D
97, haec addit, cum constitutionibus Olonnensibus a.
823, supra, conferenda indeque emendanda: «13. Placuit
nobis de liberis feminis que sibi servi copulant,
sicut ad nostram regiam potestatem perteneunt, ita

volumus ut deinceps [inceps Cod.] ad ipsos Lango-
bardos perteneant, ipse et filiis suis et filiabus eo-
rum.

«14. Statutum est, ut si qua femina libera cum ser-
vum alterius se copulaverit, et parentes eius eam

15. Ut omnes qui per aliqua scelera rebelles sunt, A constringantur ab omni generaliter.

16. De his qui legem servare contempserint, ut ¹ per ² fideiussores in praesentiam nostram deducantur.

17. De mensuris, ut secundum iussionem nostram aequales fiant.

Facto capitulare anno imperii ³ dominorum nostrorum Ludovici et Lottario nonodecimo et tertio decimo, mense Februario, indictione decima.

ITEM ALIA CAPITULA.

1. De cerariis ⁴ et tabulariis atque cartulariis, sicut a longo tempore fuit, servetur.

2. De sacramentis per ildonea invicem cum iuratoribus nemo facere praesumat. Alio vero modo de illorum elimosinis aut de incendiis aut de naufragio B quamvis convenientias faciant, nemo in hoc iurare praesumat.

3. De trustee faciendo nemo praesumatur.

4. Qui ad palatium aut aliubi pergunt, ut eos cum collecta nemo sit ausus adsalire. Et nemo erbani alterius tempore defensionis tollere praesumat, nisi in hoste pergendum, aut missus noster sit. Et qui aliter praesumet facere, emendet.

5. De teloneis quae iam antea forbannita ⁵ fuerunt; nemo tollat, nisi ubi antiquitus fuerunt.

6. De mancipiis quae venduntur, ut in praesentia episcopi vel comitis sint vendita ⁶, aut in praesentia vicedomini vel iudicis ⁷ comitis, aut ante bene nota testimonia. Et foris marca nemo mancipia vendat; et qui hoc fecerit, tantas vices bannum solvat, quantas C mancipias vendidit. Et si non habet pretium, in wadia semetipsum comiti donet, usque dum ipsos bannos solvat.

7. Ut nullus brunias foras nostro regno vendere praesumat.

8. Si comis in suo ministerio iustitiam non fecerit, misso nostro de ~~suam~~ causam ⁸ soniare faciat, usque dum iustitiam ibidem factam fuerint. Et si vassus noster iustitiam non fecerit, tunc ei comis et missus ad ipsius causa sedeant, et de suo vivant, quousque iustitiam faciant.

VARIANTES LECTIONES

¹ et Ch. ² deest Ch. ³ impii. ⁴ cod. cerario c. ⁵ forbanniti c. ⁶ s. v. desunt c. ⁷ iudici c. ⁸ deest c. ⁹ menses c. ¹⁰ orane c. ¹¹ fidelitas c. ¹² suis c. ¹³ licet ut c. ¹⁴ iumentum c. ¹⁵ at c. ¹⁶ ut c.

NOTÆ.

anni spatium ad vindictam non dederit, volumus ut D curtis regia adquirat, se ipsa femina cum ipso servum annu et diem steterit, habeat eam cuius servo est, et filii qui ex ea nati fuerint, sic servi sicut pater eorum.

15. Statutum est, ut si quis liber homo uxore habens liberam propter aliquod crimen aut debitum servitium alteri se subdidit, eademque coniux cum ipso manere noverit, ipsorum procreatio que tali coniugio sit, libertatis statutum non amittat. Si vero ea defuncta secunda uxor et tamen libera tali se sciens, tulerit iunxerit coniugio, liberi eorum subdantur.

16. Si quis percusserit presbiter id est sacerdos [Leg. presbiterum.... sacerdotem], componat aurum optimum libre decem.)

9. Si quis per faida pretium recipere non vult, tunc ad nos sit transmissus, et nos cum dirigamus ubi damnatum minime facere possit.

10. Simili modo et qui ⁹ pro faida pretium solvere noluerunt nec iustitiam exinde facere, in tali loco cum mittere volumus, ut pro eodem maior damnatum non crescat.

11. De latronibus ita praecepimus observandum, ut prima culpa non moriatur. De secunda vero culpa nasum perdat. De tertia, si non emendaverit, moriatur.

12. De monasteria et sinodochia qui per diversos comitatus esse videntur et regia sunt, ut quicumque eas habere voluerint, per beneficium domno nostro regis habeant.

13. De rebus qui Hildecarde regine tradite fuerunt, volumus ut fiant descripte per breves; et ipsi breves ad nos faciant adduci.

14. Placuit nobis de cartulas illas, que facta sunt de singulis hominibus, qui se et uxores filios vel filias in servitio tradiderunt, ut ubicumque iaventi fuerint, reddantur, et sint liberi sicut primitus fuerunt.

15. De arma in exercitum, sicut antea in alio capitulare commendavimus, ita servetur. Insuper omnis homo de duodecim mansis ¹⁰ bruniam habeat; qui vero bruniam habens et eam secum non tulerit, omne ¹⁰ beneficium cum bruniam perdat.

16. Ut nullus alteri per sacramentum fidelitatem ¹¹ promittat, nisi nobis et unicuique proprio seniori, ad nostram utilitatem et sui ¹¹ senioris, excepto his sacramentis quibus iuste secundum legem alter ad altero debent; et infantes qui ante non potuerunt propter iuvenilem etatem iurare, modo fidelitatem nobis repromittant.

17. De periuriis ut caveantur, ut non admittantur testes ad iuramentum antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, ¹² separentur ab invicem et singulariter inquirentur, ut non solum ¹² accusatori liceat ¹³ testes eligere absentes suos causatores. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum ¹⁴ vel ad ¹⁴ testimonium admittantur. Et ¹⁵ ille qui ad testimonium adducitur ¹⁵ si refutatur, dicat ille qui

¹ I. e., casa.

² In quibusdam Codicibus legitur: *Separentur ad invicem*. Alcuinus in libro de Virutibus et Vitiis ad Witonem comitem, cap. 20: « Si falsi testes separentur, mox mendaces inveniuntur. » BALUZ.

³ *Id est actori*, ut ait vetus glossa interlinearis in uno Codice Regio legis Longobardorum. Quod ideo recte observatum est, ne quis putare posset hic agi de causis tantum criminalibus. *Id.*

⁴ « *Id est adducere testes ut jurent*, » inquit eadem glossa. Unde ait alia glossa in altero Codice Regio: « Etiam reo licet testes eligere et contradicere per capitulum Lotharii: *Si quis cum altero.* » *Id.*

⁵ Charta Ludovici VI regis pro monasterio Fosatensi: « Quod si aliquis temeraria praesumptione

eum ¹ refutat et probet, quare illum recipere nolit. **A** Et de ipso pago testes eligantur, nisi longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit, perdat manum aut redimat.

18. De advocatis, id est ut pravi advocati vicedomini vicarii aut centenarii tollantur, et tales eligantur ², qui sciant et velint iusteque causas discernere et determinare. Et si comis pravus inventus fuerit, nobis renuntietur.

19. Placet nobis, ut iusta et antiqua telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus quamque de navigiis et mercatis. Nova vero seu iniusta, ubi funes tenduntur vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia in quibus nullum adiutorium iterantibus prestatur, ut non exigantur. Similiter **B** et Iudeis, qui ³ si negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam, aut ad placitum, aut in exercitum ducunt ⁴. Si vero fuerit unde dubitetur, ad proximum placitum nostrum quod cum ipsis missis abituri sumus, interrogentur ⁵.

20. De diversis hominibus qui ad servitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant, quam a no-

VARIANTES LECTIONES.

¹ q. uero refutatur p. c. ² e. q. deest c. ³ ducant corr. ducunt c. ⁴ intergentur c. ⁵ terum c.

NOTÆ.

Illorum testimonium in aliquo refutaverit. **V**etus historia Trevirensis in tomo XII Spicilegii Dacheriani, pag. 219 : « Coepit a fratribus omnino charitatem refutare, id est *recusare*, ut in margine adnotat clarissimus Editor. Regula cujusdam in Concordia regularum, pag. 728. « Caro et vinum, sive potus in quo sit ebrietas, refutanda sunt monachis, nec suscipienda. » Ubi vide notas Hugonis Menardi. BALZ. « Sive « ad eorum supplendas necessitates, » ut legitur in præcepto Ludovici Pii de immunitate monasterii Miciacensis a præstatione tributorum pro navibus per flumina regni Francorum discurrentibus pro quibuslibet præfati monasterii necessitatibus. Quod privilegium postea confirmatum est a Carolo Calvo. Simile privilegium monasterio sancti Philiberti concessit Pippinus rex Aquitanorum, ut patet ex ejus præcepto, quod a R. P. Chiffletio editum est in Historia monasterii Trenorchiani, pag. 192. Item Lotharius imperator simile monasterio Duserensi apud eundem Chiffletium, pag. 264. Simile quoque privilegium Andegavensi Ecclesiæ concessum a Ludovico Pio ediderunt Sammarthani in tomo secundo Galliæ Christianæ, et aliud Caroli Magni pro monasterio Organensi juxta Veronam Ferdinandus Ughellus in tomo quinto Italiæ sacræ, pag. 600. Habemus præterea præcepta Caroli Magni et Pippini regis Aquitanicæ quibus immunitatem telonci et aliorum tributorum concedunt monasterio Cormaricensi pro duabus navibus per diversa flumina discurrentibus. Item præceptum Ludovici Pii de quinque navibus Ecclesiæ Viennensi concessis *ad sua negotia deferenda*. Itemque aliud de quatuor navibus monasterii sancti Germani Antissiodorensis. Item Ludovicus monasterio sancti Aniani Aurelianensis concessit privilegium habendi sex naves « quæ sive per Ligerim flumen, sive per cætera flumina infra ditionem imperii nostri ob utilitatem et necessitatem monasterii » discurrere possint ubicunque velint, ut legitur in litteris ejusdem Ludovici a clarissimo Huberto editis, pag. 75 Probationum Historiæ ejusdem monasterii sancti Aniani. Quæ ideo adnotavimus ut agnoscerent lectores eam generalem legem de qua nunc agimus indiguisse auctoritate principis

bis licentiam postulentur. Hoc ideo, quia audivimus aliquos ex illis non tam de causa devotionis, quam exercitia seu aliam functionem regali fugiendo. Quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus; hoc ideo fieri prohibemus.

21. Volumus ut missi nostri hoc fideliter exactare debeant absque persone gratia vel blanditie seu terrore secundum iussionem nostram; id est ut hominem abentem libras sex in auro et argento, bruniis, eramento, pannis integris, camellis, bovis, vaccas, vel alio ⁶ peculio; et uxores vel infantes non fiant dispoliati pro hanc rem, quorum vestimentis hæc mancipia legitimum arribannum, vel libras 3. Qui vero non habet amplius nisi libras tres in superscripto pretio valentem, solidos 30 ab eo exigant. Qui autem non habuerit amplius nisi libras duas, solidos 10. Si vero unam habuerit, solidos quinque, ita ut iterum ⁷ se valeat preparare ad Dei servitium et ad nostram utilitatem. Et missi nostri caveant, et diligenter inquireant, ne per aliquod malo ingenio subtraant nostram iustitiam alteri tradendo aut commendando.

speciali ut executioni mandaretur per singula loca. **I**dem. ⁸ Id est, pecudibus, animalibus. Hinc peculium utriusque sexus in veteri charta monasterii Schleichdorfensis in tomo tercio metropolis Salsburgensis, pag. 321. Statuta antiqua sancti Petri Corbeiensis in tomo quarto Spicilegii Dacheriani, pag. 20 : « Similiter quicquid in diversis laborationibus quolibet modo acquiritur, vel in variis peculium generibus enutritur. » Testamentum Ervardi comitis apud Aubertum Miræum in Codice donationum parum, pag. 99, et in tomo duodecimo ejusdem Spicilegii, pag. 495 : « Sive in laboratione sive in peculio. » Porro in hoc istius capitis loco, pro eo quod hic legitur *peculio*, Codex Palatinus et Bellovacensis habent *pecunia*. Quod idem est. In testamento sancti Aldrici episcopi Cenomanensis legitur ipsum stauisse ut quidquid « de pecuniis diversi generis » et vestimentis in suo ergastulo inventum fuerit post mortem suam, tribuatur monasterio a se condito super fluvium Sarthæ. Præceptum Caroli Magni pro monasterio Anianensi editum a Mabillonio, tom. V, pag. 222 : « Ad pascua armentorum et alenda pecora; » pro quo Ludovicus Pius in alio præcepto quod ibidem est, pag. 223, scripsit : « Ad pascua armentorum et alenda pecora. » Homilia incerti auctoris in vetustissimo Codice sancti Galli : « Quando Abraham decimas de præda donavit; quanto magis omnis homo de suo labore, de omni pecunia et de omnibus animalibus. » Concilium Duziacense, pag. 293, in Editione Cellotii, et pag. 1655, in tomo octavo Conciliorum ultimæ Editionis : « generis diversi ac sexus pecuniam. » Cellotius in notis ad hunc locum, cum ista non intelligeret, pecuniam hic explicavit de argento signato; hæc sunt ejus verba : « Vox insolens, inquit, et nusquam alibi mihi lecta. Neque ego sexum alium in pecunia conjicere possum quam si aurum pro mare, argentum signatum pro femina accipias. » Porro pecunia alibi significat quamlibet rem quam quis de pecunia sua comparavit, ut libro quinto Capitularium, cap. 347, et lib. vi, c. 11, et in Capitularibus Lotharii, tit. 3, cap. 12. **I**dem.

⁶ Vide Servium, ad Eclogam primam Virgilii.

22. Census regalis undecumque legitime exiebat, **A** rum, pupillorum, ut in publicis iudiciis non despiciantur increpantes, sed diligenter audiantur.

23. Ut singulis episcopis abbatibus diligenter considerent thesauro ecclesiastico propter perfidiam aut negligentiam custodi, ne aliquid de gemmis aut de vasis reliquo thesauro perditum sit; quia dictum est nobis, quod negotiatores Iudaei necnon et alii gloriantur, quod quicquid eis placent, possint hab eis emere.

24. Audivimus quod alibi reddant beneficium nostrum ad alios homines in proprietatem, et in ipso placito dat pretium et comparat ipsas res iterum sibi in alodum; quod omnino cavendum est, quia qui hoc faciunt non bene custodiunt fidem quam nobis promissam habent. Et ne forte aliqua infidelitatem inveniamus; quia qui hoc faciunt, pro eorum voluntatem ad aures nostras talia opera illorum non perveniunt.

25. De mendicis qui per patria discurrunt, volumus ut unusquisque fidelium nostrorum suum pauperem de beneficio aut de propria familia nutriant, et non permittat aliubi abire mendicando, ut ubi tales inventi fuerint, nisi manibus laborent, nullus ei quicquam tribuere praesumat.

26. De liberorum hominum possibilitatem, ut iuxta qualitatem proprietatis exercere debeant.

27. Ut nullus consentiat suis hominibus malefaciendum in patriam; et de eo quod dicunt, quod non possint habere homines ad marcam defensandam, si eos bene dstringant.

28. De vassis regalibus, ut honorem habeant, et perse ad nos aut ad filios nostros caput teneant.

29. Ut pro placita non fiant banniti liberi homines, excepto si aliqua proclamatio super aliquem venerit, aut certe si scabinis, aut iudex non fuerit, ut pro hoc condempnati illi pauperes non fiant.

30. Homo ingenuus qui multam quamlibet solvere non potuerit, et si fideiussorem non habuerit, liceat ei semetipsum in wadium ei cui debitor est mittere, usque dum multam quam debuit persolvat. In eodem capitulo de soniste aut 60 solidos componat, aut cum iuret, aut si ille qui causam querit 12 hominum sacramentum recipere noluerit, aut ad crucem aut ad scutum et fuste contra eum discerent.

31. De reliquentibus seculum; unum ex duobus eligant, ut pleniter secundum canonicam aut secundum regularem institutionem vivere debeant.

32. De iustitia ecclesiarum Dei, viduarum, orfano-

33. Si servus noster occisus fuerit, duas partes de ipsa compositione tollat curtis nostra, et tertia pars parentis servi ipsius nostri defuncti, sicut superius diximus. Hoc autem in diebus nostris et in tempore regni nostri statuimus, quamvis lex nostra non possit. Post autem nostrum decessum qui pro tempore princeps fuerit, faciat sicut ei Deus inspiraverit, aut rectum sicut secundum animam suam providerit. Quia non solum semel sed multotiens cognovimus, ubi tales causas emergerint, quoniam nec in rebus publicis nec nulla rationem palatii profuit, quod exinde actores nostri tulerunt; et insuper invenimus et cognovimus multos actores nostros, qui tollebant singulis unde decem solidos, unde sex, unde amplius, et dabant talem spatium atque tranquilla, donec ipse qui homicidium faciebant obsecrare potuisset ut exinde nihil daret. Et hoc providimus statuere, curtis nostrae medietatem de aldione, et duas partes de servos sicut supra diximus, habeant; ipsi parentes propinqui ut, unde habent dolorem, habeant in aliquo propter mercedem consolationem

34. Propter Deum et misericordia eius precipimus atque constatuimus sola pietatis causa, ut si aldius noster occisus fuerit, medietatem de ipsam compositionem tollat curte nostra, et medietatem parentes ipsius defuncti, si vivo patre habuerit aldione nostro, sive matrem, sive fratres, sive filii.

35. Hoc precipimus, ut nullus presumat nec da servo nec da aldione nostro aliquid emere; quia pro cautela et pro futuris temporibus per omnes curtes nostras breves facimus de omnes territorias de ipsas curtes pertinentes. Unde precipimus, ut qui amodo inventus fuerit de servo aut de aldione vel abtim de curte nostra aliquid emere, ipsum perdere habet, sicut qui res alienas malo ordine invadit. Et si actor consenserit aut conscius fuerit, res eius tollere et in publicare faciat. Quia debet omnis homo considerare propter Deum et animam suam, quoniam nos illum relaxavimus, a livero cremmanos quod nobis in curtes nostras secundum antiquo edicto legibus pertinebant; quoniam qui unam filiam relinquebat tantum in tertia pars substantiae patris sui succedebat, et duas in publico revertebant, si propinquos parentes non habet; et si duas filias habebat aliquis aut amplius, in medietate tantum succedebant patri suo et publicis in media. Et ecce nos modo omnia de talibus causis propter Deum et eius misericordia relaxavimus: proinde unicuique de-

VARIANTES LECTIONES.

¹ fidiam c. ² nullum c. ³ et deo c. ⁴ multas qualibet c. ⁵ cū c. ⁶ multa quem c. ⁷ cles oniste c. ⁸ ut p. s. c. deest c. ⁹ ipsas c. ¹⁰ pras c. ¹¹ sit. ¹² hac c. ¹³ servos. Sicut s. d. h. i. cod. ¹⁴ aldine c. ¹⁵ deest c. ¹⁶ deest c. ¹⁷ alii vero c. ¹⁸ q. q. u. f. v. desunt in c. ¹⁹ pras c. ²⁰ r. Tantum in tertia pars substantiae patris sui succedebat, et duas in publico revertebant si c. ²¹ et mercedem animae meae, supra. ²² relaxavimus c.

NOTÆ.

^a Alodium olim dicebant fundum liberum nullius iuri obnoxium, ut ait Sirmondus in notis ad Goffridum Vindocinensem, pag. 5. BALUZ.

bet sufficere sua substantia, et non debet cupiditatem habere contra rationem comparandum da servo, aut de aldione vel abtin nostro. Unde qui hoc facere praesumpserit, componere habet sicut scriptum est; insuper in periurii reatum nobis coarparuit pertinere, eo quod nobis iuratum habet quod nobis fidelis sit. Et qualis fidelitas est, dum ille cum iudices auctorem aut aldionem vel servo concludium facit, et res nostra contra nostram voluntatem invadat? Quia hoc statutum est in edictum, ut qui de servo aut aldionem comparaverit, perdat pretium; et qualem legem unusquisque Langobardus habere vult, talem debet ad curtem nostram conservare. Et quis amodo comparaverit, aut infuduciaverit, perdat pretium suum secundum edicti tenore. Qui vero hoc modo facere presumpserit, et pretium perdat, et sicut qui res alienas malo ordine invadit nesciente domino, componat. Actor vero amittat substantiam suam qui hoc consenserit, sicut supra legitur. Nam si nos relaxavimus, unusquisque habere debeat cui preceptum fecimus aut fecerimus.

36. Qualiter iubet dominus rex ad omnes actores qui curtes eius commissas habent. Id est in primis de illo quod nostris temporibus inpublicatum est, ut iuret unusquisque actor, et dicat per euangelias: *Quia quodcumque cognovero, quod contra rationem alicui tollum est, facio eziude notitiam domno mei regi*

A ut relaxetur. Sic tamen, ut dicat in ipso sacramento, quod non consentiendo amico, non ad parentem, non premio corruptus, nisi quod certum sciat quod contra rationem tollum est; et cum nobis fuerit recenatum, per nostram iussionem relaxentur.

37. Unde statvimus, ut per 60 annos inquiratur possessio de pecunias publicas, pro eo quod peccatis imminentibus de 40 annis aliquis non memorat, et pauci inveniuntur qui tantos annos abeant, statvimus, ut excepto qui iam per iustitiam inpublicatus est, quod intra 30 annos aliqua invasio aut fraus in pecunias publicas facta est, ipsa requirat, et adducat ad nostram notitiam. Sic tamen, ut antea non presumat wiffare aut piguorare. Quia nos volumus ista causa per nosmetipsos audire et secundum Deum ordinare. Quia apparuit nobis, quod si nos ipsa causa audierimus, Deo favente sine peccato eam inquirere habemus, et sic ordinare ut mercedem habeamus; quia iudices nostri, neque arimannos, nec actores nostri, possunt sic disciplina distringere sicut nos. Quod autem probatum est per triginta annos aut super cuiuscumque possessionem fuit, et amodo habeat; ut nullus actor eo presumat nec wiffare nec molestare; et qui presumpserit, componat ipse actor widrigild suum, excepto unde preceptum falsum invenitur ¹ quod aperta ² causa est ad quirendam.

VARIANTES LECTIONES.

¹ inuentur c. ² opeta c.

HLOTHARII IMPERATORIS CONVENTUS COMPENDIENSIS (An. 833, Oct.).

Ex actis conventus in quo Ludovicus imperator depositus est, relatio episcoporum et charta ab Agobardo archiepiscopo Lugdunensi ad exemplum reliquorum episcoporum Lothario oblata existant. Et hanc quidem inter Agobardi Opera vulgatam, ad instar Codicis unici in bibliotheca Regia Parisiensi n. 2853, m., s. ec. ix, recognitam iterum edimus, relatione episcoporum ex Sirmondi Conciliis Galliae, t. II, p. 560, proposita.

EPISCOPORUM DE EXAUCTORATIONE HLUDOWICI IMPERATORIS RELATIO.

Omnibus in christiana religione constitutis scire convenit, quale sit ministerium episcoporum, qualisque vigilantia atque sollicitudo eis circa salutem cunctorum adhibenda sit, quos constat esse vicarios Christi et clavigeros regni caelorum: quibus a Christo tanta collata est potestas, ut quodcumque ligaverint super terram, sit ligatum et in caelo, et quodcumque solverint super terram, sit solutum et in caelo. Et in quanto sint ipsi periculo constituti, si ovis Christi pabulum vitae ministrare neglexerint, et errantes ad viam veritatis arguendo obsecrando reducere pro viribus non studuerint, iuxta illud propheticum: *Si non annuntiaveris, inquit, iniquo iniquitatem suam, et ipse in impietate sua mortuus fuerit, sanguinem eius de manu tua requiram*, et multa his similia ad magisterium pastoralis pertinentia, quae in divinis sparsim continentur. Quapropter eisdem pastoribus Christi summopere studendum est, ut erga errata delinquentium moderationem discretissimam teneant, ut sint iuxta beati Gregorii doctrinae documentum

C bene agentibus per humilitatem socii, contra delinquentium vero vitia per zelum iustitiae erecti: quantum posthabito torpore, atque segnitie, vel humano favore, aut mundiali timore, sic exercent ministerium suum, ut et praesentibus salubriter consulant, et futuris sint exemplum salutis. Verum quia in agro Dei, qui est Ecclesia Christi, noxia quaeque instinctu hostis antiqui pullulare non cessant, quae necesse est ut adhibito sarculo pastoralis radicibus extirpentur, et propter malevolos quosque, qui bene acta aut intelligere nolunt, aut malevola intentione potius intelligere, quam ipsam veritatem delectantur amplecti, oportet eosdem pastores, ut quodcumque de generali utilitate, vel publica coercitione quippiam in conventibus suis decreverint, id iuxta morem ecclesiasticum scriptis committant: videlicet ut posteris omniae ambiguitatem et occasionem iuste detrahendi vel reprehendendi penitus amputent. Proinde notum esse necessarium duximus omnibus filiis sanctae Dei ecclesiae, praesentibus scilicet et futuris, qualiter nos episcopi sub [super S.] imperio domini et gloriosissimi Lotharii imperatoris constituti, anno incar-

nationis Domini Iesu Christi 833 indictione 12, anno A siquidem eiusdem principis primo, in mense videlicet Octobri, apud Compendium palatium generaliter convenimus, et memoratum principem humiliter audivimus. Et hoc quidem illi, sive optimatibus illius, seu omni generalitati populi quae undique illuc confluerat, manifestare iuxta iniunctum nobis ministerium curavimus, qualis sit vigor et potestas sive ministerium sacerdotale, et quali mereatur damnari sententia, qui monitis sacerdotalibus obedire noluerit. Deinde tam memorato principi quam cuncto eius populo denunciare studuimus, ut Domino devotissime placere studerent, et in quibus eum offenderant placare non differrent. Examinata quippe sunt multa, quae per negligentiam in hoc imperio contigerunt, quae ad scandalum ecclesiae, et ruinam populi, vel B regni interitum manifestis iudiciis pertinebant: quae necesse erat ut cito corrigerentur, et in futuro omnibus modis vitarentur. Inter cetera etiam commemoratum est a nobis, et omnibus ad memoriam reductum, qualiter Deus regnum istud per administrationem bonae memoriae Karoli praestantissimi imperatoris, et per praedecessorum suorum laborem, pacificum et unitum atque nobiliter dilatatum fuerit, et Domino Lu'ewico imperatori a Deo ad regendum sub magna pace commissum, Dominoque protegente sub eadem pace, quamdiu idem princeps Deo studuit et paternis exemplis uti, ac honorum hominum consiliis acquiescere curavit, conservatum manserit: et quomodo in processu temporis, sicut omnibus manifestum erat, per eius improvidentiam vel negligentiam, in tantam venerit ignominiam et vilitatem, ut non solum amicis in moestitiam, sed etiam inimicis venerit in derisionem. Sed quia idem princeps ministerium sibi commissum negligenter tractaverit, et multa, quae Deo et hominibus displicebant, et fecerit et facere compulerit, vel fieri permiserit, et in multis nefandis consiliis Deum irritaverit et sanctam ecclesiam scandalizaverit: et ut cetera quae innumera sunt omittamus, novissime omnem populum sibi subiectum ad generalem interitum contraxerit, et ab eo divino iustoque iudicio subito imperialis sit subtracta potestas. Nos tamen memores praeceptorum Dei, ministeriique nostri, atque beneficiorum eius, dignum duximus, ut per licentiam memorati principis Lotharii legationem ad illum ex auctoritate sacri conventus mitteremus, quae eum de suis reatibus admoneret, quatenus certum consilium suae salutis caperet, ut quia potestate privatus erat terrena, iuxta divinum consilium et ecclesiasticam auctoritatem, ne suam [secundam S.] animam perderet, elaborare in extremis positus totis viribus studeret. Quorum legatorum consiliis et saluberrimis admonitionibus libenter assensum praebuit, spatium poposcit, diemque constituit, qua de salubribus eorum monitis certum eis responsum redderet. Cum autem suprascriptus instaret dies, sacer idem conventus unanimiter ad eundem venerabilem virum perrexerit, eumque diligenter de quibus Deum offenderat et sanctam ecclesiam scandalizaverat, ac populum sibi

commissum perturbaverat, admonere, et cuncta illi ad memoriam reducere curavit. Ille vero eorum salutiferam admonitionem, et dignam congruamque exaggerationem libenter amplectens, promisit se in omnibus illis acquieturum salutaris consilio, et subituro remediate iudicium. Porro de tanta salubri admonitione hilaris, illico dilectum filium suum Lotharium augustum sibi festinato affuturum supplicavit, ut ille, ruptis quibuslibet morulis, cum suis primatibus veniret, quatinus primum inter eos mutua reconciliatio secundum christianam doctrinam fieret, ut si quid in cordibus eorum naevi aut discordiae inerat, pura humilisque postulatio veniae expiaret, ac deinde coram omni multitudine iudicium sacerdotale more paenitentis susciperet, quod et non multo post factum est. Veniens igitur idem dominus Lodevicus in basilicam sanctae Dei genetricis Mariae, ubi sanctorum corpora requiescunt Medardi videlicet confessoris Christi atque pontificis, necnon Sebastiani praestantissimi martyris, adstantibus presbyteris, diaconibus, et non parva multitudine clericorum, praesente etiam praefato domino Lothario filio eius, eiusque proceribus, atque totius populi generalitate, quotquot videlicet intra sui septem eadem continere potuit ecclesia, et prostratus in terram super cilicium ante sacrosanctum altare, confessus est coram omnibus ministerium sibi commissum satis indigne tractasse, et in eo multis modis Deum offendisse, et ecclesiam Christi scandalizasse, populumque per suam negligentiam multifarie in perturbationem induxisse. C Et ideo ob tantorum reatum expiationem publicam et ecclesiasticam se expetere velle dixit poenitentiam, quo miserante Domino per eorum ministerium et adiutorium percipere mereretur absolutionem tantorum criminum, quibus Deus ligandi ac solvendi intulerat potestatem. Quem etiam iidem pontifices, utpote medici spirituales, salubriter admonuerunt, asserentes ei quod puram et simplicem confessionem sequeretur vera remissio peccatorum, ut aperte confiteretur errata sua in quibus maxime se Deum offendisse profitebatur, ne forte interius aliquid tegetet, aut in conspectu Dei quippiam dolose ageret, sicut iam pridem in Compendio palatio ab alio sacro conventu correptus coram omni ecclesia cum fecisse omnibus notum erat, ne sicut tunc, ita et nunc per simulationem et calliditatem duplici ad Deum corde accedendo, ad iram potius quam ad veniam suorum peccatorum provocaret: quoniam scriptura testante, *simulatores et callidi provocant iram Dei*. Verum post huiusmodi admonitionem professus est, se in omnibus iis praecipue deliquisse, unde a memoratis sacerdotibus fuerat familiariter, sive verbis sive scriptis, admonitus, et digna increpatione correptus; super quibus chartulam summam reatum suorum, unde illum specialiter redarguerent, continentem ei dederunt, quam ille in manibus gestabat.

1. Videlicet sicut in eadem chartula plenius continetur, reatum sacrilegii incurrendo et homicidii, eo quod paternam admonitionem et terribilem contestationem sub divina invocatione ante sanctum altare in

praesentia sacerdotum et maxima populi multitudine A sibi factam secundum suam promissionem non conservaverit; eo quod fratribus et propinquis violentiam intulerit, et nepotem suum, quem ipse liberare potuerat, interficere permiserit; et quod immemor voti sui, signum sanctae religionis propter viudictam suae indignationis fieri postea iusserit.

2. Quod auctor scandali et perturbator pacis ac violator sacramentorum existendo, pactum, quod propter pacem et unanimatem imperii ecclesiaeque tranquillitatem communi consilio et consensu cunctorum fidelium suorum fuerat inter filios suos factum, et per sacramentum confirmatum, super illicita potestate corruperit; et in eo quod fideles suos in contrarietatem eiusdem primi pacti et iuramenti aliud sacramentum iurare compulerit, in periurii reatum praestatorum violatione sacramentorum incidit: et quantum hoc Deo displicuerit, liquido claret, quia postea nec ipse nec populus sibi subiectus pacem habere meruit, sed omnes in perturbationem, poenam peccati sustinendo, iusto Dei iudicio postea inducti sunt.

3. Quia contra christianam religionem et contra votum suum sine ulla utilitate publica aut certa necessitate, pravorum consilio delusus, in diebus quadragesimae expeditionem generalem fieri iussit, et in extremis imperii sui finibus in coena Domini, quando paschalia sacramenta ab omnibus christianis rite sunt celebranda, placitum generale se habiturum constituit; in qua expeditione, quantum in ipso fuit, et populum in magnam murmurationem protraxit, et sacerdotes Domini a suis officiis contra fas amovit, et pauperibus gravissimam oppressionem irrogavit.

4. Quod nonnullis ex suis fidelibus, qui pro eius suorumque filiorum fidelitate et salvatione, regni que nutantis recuperatione, humiliter eum adierant, et de insidiis inimicorum sibi praeparatis certum reddiderant, violentiam intulerit; et quod contra omnem legem, divinam videlicet et humanam, eos et rebus propriis privaverit, et in exilio trudi [tradi S.] iusserit, atque absentes morti adiudicari fecerit, et iudicantes proculdubio ad falsum iudicium induxerit: et sacerdotibus Domini ac monachis contra divinam et canonicam auctoritatem praeiudicium irrogavit et absentes damnavit, et in hoc reatum homicidii incurrendo, divinarum seu humanarum legum violator extitisset.

5. De diversis sacramentis sibi que contrariis atque perniciosis a filiis sive a populo, eo praecipiente et compellente, irrationabiliter saepe factis, pro quibus non modicam in populo sibi commisso peccati maculam induxit, reatum periurii nihilominus incurrisse; quoniam haec proculdubio in auctorem, per quem fieri compulsata sunt, iure retorquentur. Sed in mulierum purgatione, in iniustis iudiciis, in falsis testimoniis atque periuriis, quae, eo permittente, coram se perpetrata sunt, quantum Deum offenderit ipse novit.

6. De diversis expeditionibus, quas in regno sibi commisso non solum inutiliter, sed etiam noxie sine consilio et utilitate fecit, in quibus nimirum multa et innumerabilia sunt in populo christiano flagitia perpetrata, in homicidiis et periuriis, in sacrilegiis, in adulteriis, in rapinis, in incendiis, sive in ecclesiis Dei sive in aliis diversis locis factis, in direptionibus et oppressionibus pauperum miserabili et pene apud christianos inaudito patratu: quae omnia ad auctorem, sicut praemissum est, reflectuntur.

7. In divisionibus imperii ab eo contra communem pacem et totius imperii salutem ad libitum suum temere factis, et in sacramento etiam quod iurare compulit omnem populum, ut contra filios suos sicut contra inimicos suos agerent, cum ipse eos paterna B auctoritate consultuque fidelium suorum pacificare potuisset.

8. Quod non suffecerint ei tot mala et flagitia per suam negligentiam et improvidentiam in regno sibi commisso perpetrata, quae enumerari non possent, pro quibus et regni periclitatio et regis dehonestatio evidenter provenerat: sed insuper ad cumulum miseriarum novissime omnem populum suae potestatis ad communem interitum traxerit, cum debuisset esse eidem populo dux salutis et pacis, cum divina pietas inaudito et invisibili modo, ac nostris saeculis praedicando, populo suo misereri decrevisset.

Igitur pro his vel in his omnibus quae supra memorata sunt, reum se coram Deo et coram sacerdotibus vel omni populo cum lacrymis confessus, et in cunctis se deliquisse protestatus est [esset S.], et poenitentiam publicam expetiit, quatinus ecclesiae, quam peccando scandalizaverat, poenitendo satisfaceret: et sicut fuerat scandalum multa negligendo, ita nimirum se velle professus est esse exemplum dignam poenitentiam subeundo. Post hanc vero confessionem, chartulam suorum reatum et confessionis ob futurum memoriam sacerdotibus tradidit, quam ipsi super altare posuerunt; ac deinde cingulum militiae deposuit, et super altare collocavit, et habitu saeculi se exuens, habitum poenitentis per impositionem manuum episcoporum suscepit: ut post tantam talemque poenitentiam nemo ultra ad militiam saecularem redeat. Illis itaque gestis, placuit ut unusquisque episcoporum, qualiter haec res acta D fuerit, in propriis chartulis insereret, eamque sua scriptione roboraret, et roboratam memorato principi Lothario ob memoriam huius facti offerret. Ad extremum omnibus nobis, qui interfuimus, visum est, omnium chartularum, immo tanti negotii summam in unum breviter strictinque congerere, et congesta propriis manuum nostrarum subscriptionibus roborare, sicut sequentia factum esse demonstrant.

AGOBARDI CARTULA.

In nomine Dei ac Domini nostri Iesu Christi. Anno incarnationis eius octingentesimo tricesimo tertio, ego Agobardus Lugdunensis ecclesiae indignus episcopus, interfui venerabili conventui apud palatium quod nuncupatur Compendium. Qui utique conventus

editit ex reverentissimis episcopis et magnificentissimis viris illustribus, collegio quoque abbatum et comitum, promiscuaeque actatis et dignitatis populo, praesidente serenissimo et gloriosissimo Hlothario, imperatore et Christi domini amatore; quo protegente et adiuvante, subter adnexa disposita sunt anno imperii primo, mense quarto. Quibus omnibus vehementer incumbere vera necessitas, ut sollicite tractarent de periculo regni in praesenti, et statu in futuro, quod regnum, quia iamdiu nutabat, et impellebatur ad ruinam per negligentiam, et ut verius dicam, per ignaviam domni Hluduvici ¹ venerandi quondam imperatoris, in quibus ille inretitus est per corruptas mentes et corrumpentes, et secundum apostolicum dictum, quia erant ipsi *errantes*, et alios *in errorem mittentes*. A quo conventu quicquid utiliter et laudabiliter tractando et conferendo inventum est et necessario statuendum, et iudicantibus consensu, et consensu ipse iudicavi. In primis videlicet quae ad commoditatem et soliditatem regni et regis pertinere videbantur; deinde quae ad erectionem et purgationem animae domni Hluduvici manifestissime noscebantur. Quae in praedicto conventu fideliter quaesita, et veraciter inventa, et ordinabiliter exsecuta sunt; in eo scilicet, quod praedictus conventus deliberavit, ut per legatos et missos ammoneretur domnus Hludovicus de suis erratibus, et exhortaretur, ut secundum propheticum dictum rediret ad cor, et recognosceret acta sua, quae adversus Deum currens per vias pravitatis et iniustitiae exaegerat; ac deinceps suscipere consilium vitae et salutis suae; quatenus apud omnipotentem iudicem et Dominum, qui clementissimus indultor est criminum, indulgentiam et remissionem iniquitatum impetrare posset; ut qui per multiplicatas negligentias regnum terrenum amiserat, per impensas supplices confessiones regnum caeleste adipisceretur per eum, apud quem

A est *miseriordia et coptosa redemptio*. Propter quod et libellus editus est a viris diligentioribus et ei oblatu de manifestatione criminum suorum, in quo, velut in speculo, perspicue conspiceret feditatem actuum suorum, et fieret in illo quod per penitentem perfectum dictum est: *Iniquitatem meam ego agnosco; peccatum meum coram me est semper*. Pro qua re accesserunt ad eum denuo omnes qui in praedicto conventu aderant episcopi, condolentes et compatientes infirmitatibus et miseriis eius, exhortantes atque exoptantes et postulantes, ut omnipotens Deus manu pietatis suae educeret eum *de lacu miseriae et de luto ceni*. Quod clementissimus dominus non solum non abstulit, sed nec distulit. Sed mox resuscitata in mente eius contritione humiliati cordis, prostratus coram eis, non semel vel iterum, sed tertio aut amplius, crimina cognoscit, veniam poscit. auxilium orationum praecatur, consilium recipit, penitentiam postulat, iniunctam sibi humilitatem libentissime impleturum promittit. Innotescitur ² ei lex et ordo publicae penitentiae; quam non rennuat, sed ad omnia annuit; ac demum pervenit in ecclesiam coram cetu fidelium ante altare et sepulcra sanctorum, et prostratus super cilicium, bis terque quaterque confessus in omnibus clara voce cum ³ habundanti effusione lacrimarum deposita arma ⁴ manu propria et ad crepidinem altaris proiecta ⁵, suscepit mente compuncta penitentiam publicam per manuum episcoporum impositionem, cum psalmis et orationibus. Sicque deposito habitu pristino et assumpto habitu penitentis, congratulans et confidens, postulat piissimi pastoris humeris reduci se ad inventae et redemptae ovis unitatem. His gestis ego Agobardus indignus episcopus interfui, et melioribus consonans et consentiens iudicavi, et manu propria signans subscripsi.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Hluduvici c. *sed in sequentibus h extat.* ² innotescitur c. ³ com corr. cum c. ⁴ ita, corr. depositis armis c. *sunt accusativi absoluti, more ejus aevi.* ⁵ ita, corr. proiectis c.

LUDOVICI I IMPERATORIS CONVENTUS COMPENDIENSIS (An. 835).

Ex actis ejus in Annalibus Bertinianis fusiis descriptis superest Ebonis archiepiscopi Rhemensis charta, qua sedi suae resignavit, quam hic ex libello ejus apologetico ^a in bibliotheca ducalis Guelferbytanæ Codicis, sec. x, inter Helmst., n. 32, iterum proponimus.

Ego Ebo, indignus episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum, testes confessores meos, Aulfum videlicet archiepiscopum ^b, Badaradum ^c quoque necnon et Modoinum ^d episcopos, constitui mihi iudices delictorum meorum, puramque ipsis dedi confessionem, quaerens remedium penitendi et salutem animae meae, ut recedeam ab officio et ministerio pontificali, quo me reco-

Dgnosco esse indignum, alienumque me reddens proreatibus meis, in quibus me peccasse secreta ipsis confessus sum. Eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne praeesse et prodesse possit ecclesiae, cui actenus indignus prefui, et ut inde nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu propria subscribens firmavi.

NOTÆ.

^a Editus ex Codice bibl. Palatinæ n. 576, in Dacherii Spicilegio, t. VII, 175.

^b Bituricensem.

^c Paderbornensem.

^d Augustodunensem.

CAPITULORUM FRAGMENTA.

Codex Gothanus, fol. 405, post rescriptum consultationis episcoporum, a. 829 et antequam ad Lotharii imperatoris capitularia procedat, capitula aliquot profert suo quodque numero insignitum, scilicet cap. xxv caput supra editum, quodque Gothanus jam in fine capitularis anni 805 B. numero xxv insignitum exhibuerat; tum canonem *Si quis frater* ^a; postea cap. ix, quod supra edidimus, cap. iv, de xxx annorum possessione; absque numero *Octo genera*; cap. ii et iii capita supra ex Codice sancti Pauli edita. Quorum ea quae non supra exstant hic proferenda censuimus.

1. De 30 annorum possessione. Si quis per 30 annos possederit casas, familias, vel terras, et cognitum fuerit quia eius possessio fuit, post 30 annorum eurricula pugna non proveniat; nisi ipse qui possedit, secundum qualitatem pecuniae cum sacramentalibus suis defendat. Nam pro pugna, ut dictum est, non est.

2. Octo genera penarum in legibus esse describit Tullius: bannum, vincula, verbera, talionem, igno-

miniam exilium, mortem, servitutem. Quod horum est, quod in breve tempus pro cuiusque peccati quantitate ^bprehenditur perpetratum, nisi forte talio; id enim agit, ut hoc paciatur quisque quod fecit. Unde illud est legis: *Oculum pro oculo; dentem pro dente*. Fieri enim potest, ut tam brevi tempore quisque amittat oculum severitate vindictae, quem ^ctulit ipse alteri inprobitate peccati.

VARIANTES LECTIONES.

^d qualitate? ^e quae corr. quem cod.

NOTÆ.

^f Si quis frater nominatur, id est, Christianus, et est fornicator aut avarus, aut idolis serviens, aut ma-

ledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere, auferte malum ex vobis ipsis. ^g

LOTHARII I IMPERATORIS CAPITULA LANGOBARDICA.

Capitula hæc ex Codicibus legum Langobardorum decerpta, cum in Chisiano, Cavensi, Parisiensi, Blankenburgico, Gothano non haberentur, ævo alicui certo ascribi nequiverunt; tamen inter annos 832-840 edita fuisse patet, cum post id tempus Lotharius, in Gallia et Germania bellis per triennium involutus, et an. 844 filio Ludovico in regem Langobardorum ascito, Italiam non reviserit.

Ex Codd. Ambrosiano, Florentino, Londinensi, Vindobonensi, Veronensi, Estensi.

1^h. Volumus ut si quaelibet persona in finibus regni nostri ignem in silva convivare ^h ausa fuerit, diligenter inquiratur ⁱ; et si comprobatus fuerit servus hoc fecisse, aut dominus eius eum ad flagellandum et capite tundendum tradat, aut pro eo quicquid dampnietatis ^j fecerit emendare cogatur. Si vero ^k libera quaelibet persona hoc fecisse probata fuerit, penitus emendare cogatur, et insuper bannum nostrum componat; et si non habuerit unde componat, flagellatur. Quod si factum fuerit, per meliores loci illius inquiratur. Si in quolibet persona suspectio fuerit, si servus est, ad iudicium dominus eius eum mittat, aut ipse pro eo sacramentum faciat; quod si libera persona fuerit, proprio sacramento se idoneum reddat.

2^l. Auditu comperimus in finibus Tusciae talia scri-

pta esse prolata, quae sunt absque mense et die mensis; de quibus volumus, ut si deinceps prolata fuerint, nullum habeant vigorem.

3^m. Ut terminum habeat unaquaeque ecclesia, de quibus villis decimam accipiat ⁿ.

4°. De notariis qui cartas accipiant ^o ad scribendum, si eas non scripserint aut si eas perdiderint, restaurent ipsas res ei cuius cartae eis traditas fuissent. Si vero negaverint fuisse traditum, iurent ^p cum suis sacramentalibus.

Ex Codice Londinensi.

5. Qui ^q possessor ad iudicium venit, non est cogendus dicere unde tenet, nec probationis necessitas ei debet imponi, sed hoc officium magis est petitoris ut rem quam repetit ad se doceat pertinere.

Ex Lombarda, lib. 1, tit. 25, c. 83.

6^r. Praecipimus ut nova conditio aldioni a domino non imponatur.

VARIANTES LECTIONES.

^s apud Muratorium c. 78. ^t ita codices. i. e. excitare; italice avvivare il fuoco Mur. comminare M. ^u inquirantur V. ^v damnitas V. ^w quoque A. ^x Mur. c. 79. ^y Mur. c. 91. ^z recipiat. V. ^{aa} Mur. c. 97. ^{ab} recipiant V. Vn. E. ^{ac} iuret Vn. ^{ad} Mur. c. 100.

NOTÆ.

^{ae} Ex Cod. Lond., fol. 471.

LOTHARII I EXCERPTA CANONUM (An. 835).

Consilii mense Novembri anni 826 ab Eugenio papa Romæ celebrati canones 36, 37, 19, 38, et 33, in Codicibus legum Langobardorum scilicet Ambrosiano, Florentino, Londinensi, Vindobonensi, Veronensi et Estensi inter Lotharii leges referuntur; eos igitur, licet dubiæ auctoritatis videri possint, utpote Chisiano, Cavensi et Gothano omissos, tamen cum in Blankenburgensi totum concilium illud Lotharii legibus ascribatur, hoc potissimum loco referendos censuimus.

1. Nulli ^a liceat excepta causa fornicationis adhibitam uxorem relinquere et deinde aliam copulare, alioquin transgressorem priori convenit sociari coniugio. Si autem vir et uxor dimittere pro sola vitae religione inter se consenserint, nullatenus sine conscientia episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituantur loco. Nam uxore nolente, aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonium non solvatur.

2. Nulli ^b liceat uno tempore duas habere uxores, uxoremve et concubinam, quia cum domui non fit lucrum, animae fit detrimentum. Nam sicut Christus castam observat ecclesiam, ita vir castum debet custodire coniugium.

3. Ut ^c episcopi diversique ^d sacerdotes habeant advocatos, quia episcopi universique sacerdotes ad solam laudem Dei bonorumque operum actionem constituuntur. Debet ergo unusquisque eorum tam pro ecclesiasticis causis quam etiam pro propriis actionibus suis, excepto publico videlicet crimine ^e, habere advocatum non malae famae suspicatum, sed bonae opinionis et laudabilis artis inventum, ne domae humanae lucra attendant, aeterna praemia perdant.

4. De ^d incestis conjunctionibus haec praecipitur, ut nullus deinceps propinquam, nec quam propinquus habuit, uxorem accipiat in coniugio, et uxoris parentela ita sit viro sicut et propria parentela.

5. Consobrinam ^e, neptem, novercam, fratris uxorem ^f, vel etiam de propria conjunctione, aut quam cognatus habuit, nullus audeat in coniugio copulare. Si quis huic tali nefario coniugio se copulaverit, et in eo permanserit, sciat se episcopali auctoritate anathematis vinculo esse innodatum, ut nullus sacerdos illi tribuat communionem. Si vero conversus fuerit et divisus ab illicita copulatione, dignae poenitentiae submitatur, ut sacerdotes loci consideraverint.

6. Quamquam ^f sacerdotis testimonium credibile habeatur, tamen ipsi in secularibus negotiis pro testimonio aut conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus esse non convenit. Si autem causa eventus aliquid audierint aut viderint, ubi nullae idoneae seculares personae inveniuntur, ne veritas occultetur et malum in bonum aestimetur, in providentia episcopi proprii sit, ita ut coram se aut competentibus iudicibus aut aliter veritatem honorifice tollant.

VARIANTES LECTIONES.

¹ universique *M.* ² c. et pro omni³ placitis in sacramento h. *V. Vn. E.* ³ *deest in Amb.* ⁴ *deest in A.* ⁵ u. et sponsam *V. Vn.* ⁶ *deest in codicibus.*

NOTÆ.

^a *Mur.*, cap. 92.

^b *Mur.*, c. 93.

^c *Mur.*, c. 96.

^d *Mur.*, c. 98. Est fere excerptum canonis 58, in *Codice Blankenburgensi.*

^e *Mur.*, c. 99.

^f *Mur.*, c. 101.

DIVISIO IMPERII (An. 839, Jun.).

Formulam divisionis imperii a Ludovico I, Wormatiæ, mense Junio anni 839 inter Lotharium et Carolum filios suos instituta servavit nobis Prudentius in *Annalibus mon. Germ.*, SS. t. I, p. 454, 455, unde decerptam iterum hic sistimus ^a.

PARS ALTERA HABUIT :

Regnum Italiae partemque Burgundiae, id est valem Augustanam, comitatum Vallissorum, comitatum Waldensem usque ad mare Rhodani, ac deinde orientalem atque aquilonalem Rhodani partem usque ad comitatum Lugdunensem, comitatum Scudingium, comitatum Wirascorum, comitatum Portisiorum; comitatum Suentisiorum, comitatum Calmontensium, ducatum Mosellicorum, comitatum Arduensium, comitatum Condorusto, inde per cursum Mosae usque in mare, ducatum Ribuariorum, Wormafeldae, Sperohgouwi, ducatum Helisatie, ducatum Alamanniae, Curiam, ducatum Austrasiorum cum Swalafeldae et Nortgowi et Hessi, ducatum To-

C ringubae cum marchis suis, regnum Saxoniae cum marchis suis, ducatum Fresiae usque Mosam comitatum Hamarlant, comitatum Batavorum, comitatum Testrabenticum, Dorestado.

PARS ALTERA HABUIT :

Alteram partem Burgundiae, id est comitatum Gnavensem, comitatum Lugdunensem, comitatum Cavallonensem, comitatum Amaus, comitatum Matoariorum, comitatum Lingonicum, comitatum Tullensium, et sic per decursum Mosae usque in mare, et inter Mosam et Sequanam, et inter Sequanam et Ligerim cum marcha Britannica, Aquitaniam et Wasconiam cum marchis ad se pertinentibus, Septimaniam cum marchis suis, et Provinciam.

NOTÆ.

^a Portionem Carolo anno 837 Aquis assignatam recensent Prudentius, p. 431, et Nithardus, lib. 1,

cap. 6, *Mon. Germ. SS.*, t. II, p. 655

* CAROLI MAGNI CAPITULARE MISSORUM AQUITANORUM (An. 789, Mart. Aquis).

Ex eodem Codice Vossiano, fol. 131, exscriptum, anno 789 assignavi, ob sacramentum fidelitatis in Capitulari generali ejus anni præscriptum. Cui quidem tempore et viginti anni inde ab initio regni Caroli præterlapse (capp. 2, 5) optime congruunt. Missorum nomina, Manicio et Eucherius, Aquitanos genere arguunt. Capitula ad constitutionem Pippini supra editam et alteram a Carolo anno 779 promulgatam referuntur.

INCIPIT BREVIARIUM

De illa capitula quæ dominus rex in Equitania ¹ Mancione et ² Eugerio missis suis explere sacramentum fidelitati einrdæ ³.

1. De illo edicto quod dominus et genitor noster Pipinus instituit, et nos in postmodum pro nostris ⁴ missos conservare et implere iussimus, vel de nostros edictos quomodo fuerunt custoditi.

2. De illa restauratione ecclesiarum illi qui res eorum habent per istos 20 annos, quid egere inde, aut quare non sunt.

3. Ut si aliquis de illas res ecclesie, quas eo tempore possidebant quando illa patria Deus sub nostris manibus posuit, postea minimatum vel abstractum fuit exinde.

4. Ut episcopi, abbatis vel coenobie sanctorum sub ordine sancto esse redebuissent, propter quid non sunt.

5. Ut ad illos pauperes nova aliqua consuetudo inposita fuit postea.

6. Quomodo illis beneficiis habent condictos provideant, vel suos proprios.

A 7. Ut quod ⁵ ostiliter ad nos perget, quomodo debeat agere.

8. Ut dum in hoste aut in aliqua utilitate nostra aliquis ⁶ fuerit, et de suis res aliquit exforciaverit vel disvestiverit.

9. De illis beneficiis intentiosis.

10. De missis nostris, quicquid apud illis seniores consensaverit ⁷.

11. Ut decima de omnia secundum iussionem episcopi dispensentur, et omnes dent.

12. De illis latronibus homicidiis ⁸ de infra innotitate.

13. De vindicta latronibus aliquæ vel occasione.

14. De rebus ecclesie, nono et decimo vel de quantis casatis ⁹ precarias renovare debet.

B 15. De trustee ¹⁰ non faciendo.

16. De gellonia ¹¹.

17. De collectas super itinerantibus ¹², vel de pontibus aut navigiis, qui orationis causa ¹³, vadunt.

18. De herba defensionis tempore ¹⁴.

Reliqua exciderunt.

VARIANTES LECTIONES.

¹ Mancione Teugerio cod. ² lege fidelitatis iniunxit. ³ nos cod. ⁴ lege quicumque. ⁵ aliquit c. ⁶ i. e. consenserint. ⁷ i. e. homicidiis. ⁸ ita correxi; cansis censatis cod. ⁹ triste cod. ¹⁰ i. e. geldonia ¹¹ ita correxi; intrantibus c. ¹² clausa c. ¹³ finis paginae; proxime sequens, quæ iam excisa est, excerpta capitulum 18-23 Capitularis anni 779 præbuisse videri potest.

NOTÆ.

* Capitulare hoc, in prima Caroli Magni Capitularium recensione omissum, hic sistimus. Edit.

APPENDIX AD CAPITULARIA. CAPITULARIA SPURIA.

CAROLI MAGNI CONSTITUTIO SCAHININGENSIS (An. 784).

Memorant annales Laurissenses, Carolum an. 784 per Thuringiam Scahiningum usque progressum, cum Saxonibus fecisse conventionem; quam ipsam in chronico quodam Gandersheimensi repertam, Joan. Christophorus Harenberg an. 1758 in primo fasciculo Monumentorum historicorum adhuc ineditorum pag. 90, evulgasse professus est. Sed cum de fide editoris haud ita constet, ut ab eo prolata indubiam sibi auctoritatem vindicare possint, et saltem de vocabulorum vel etiam sententiarum aut per chronistam aut per editorem immutationibus suspicio, in locis, ex. gr., « et de punctibus multifariis conventum » « in loco Seligenstat, vulgo Sliestat » « decimas et nonas ex omni proventu » « dona component, » haud omnino vana esse videatur, dubia fidei documentum inter genuina Caroli capitularia non recipiendum censui.

Cum in Saxonia orientali una cum primoribus C Seligenstat, vulgo Sliestat, inter Oreheim et Scanigge fiat opidum ex villa, et ibi episcopus Saxonie orientalis sedere possit. Id vero si effici non possit, locus maior et munitus in sedem episcopi per missos et comites nostros deligendus est, ubi ab inva-